

Bilge

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

DERGİSİ

Sayı: 29 / YAZ 2001 / Üç Ayda Bir Çıkar

PARMAK-DAGLARI
Geçitkale
Büyükkonuk
Zeytin Burnu
Gazimağusa
Korfezi
Gazimağusa

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Ausgabe aus der türkischen Kultur Serie No: 70

AUF DEM WEG DER WEISEN

— — —
SADIK TURAL

PUBLIKATION des PRÄSIDIUMS des
ATA TÜRK KULTURZENTRUMS

Gleaning From the Turkish Culture Series 63

IN THE TRACK OF THE LEARNED

— — —
Prof. Dr. Sadık Tural

PUBLIKATION des PRÄSIDIUMS des
ATA TÜRK KULTURZENTRUMS

Gleaning from Turkish Culture: 67

SENSIBILITY FLOWING FROM HISTORY to EPIC

— — —
SADIK TURAL

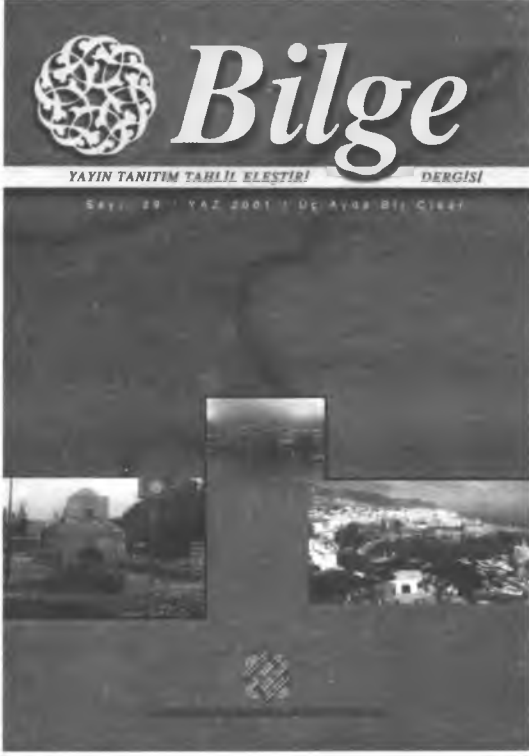
ATA TÜRK KULTURZENTRUMS
PUBLICATIONS

Ausgabe aus der türkischen Kultur Serie No.: 65

DIE SENTIMENTALITÄT, DIE AUS DER GESCHICHTE IN DAS EPOS FLIEßT

— — —
SADIK TURAL

PUBLIKATION des PRÄSIDIUMS des
ATA TÜRK KULTURZENTRUMS

Bilge

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ DERGİSİ

SAYI: 29 / YAZ 2001 / ÜÇ AYLIK BİR CİLT

Yönetim Yeri

Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, 133
06570 Maltepe / ANKARA

Telefonlar

Santral: (0.312) 232 22 57-231 23 48
Yazı İşleri: (0.312) 232 43 21
Abone İşleri: (0.312) 232 39 13
Belgegeçer (Faks): (0.312) 232 43 21

Fiyatı

2.000.000.TL.

Dış Ülkeler İçin Yıllığı: 20 \$
(Gönderme Gideri Hariç)

Posta Çek Numarası: 212938

ISSN 1300 - 283X

Bilge

Dergisi

Yayın Tanıtım Tahlil Eleştiri

Üç Ayda Bir Çıkar

Cilt: 8, 2001 / YAZ 29

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH
YÜKSEK KURUMU

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Başkanlığı Adına
Sahibi

Prof. Dr. SADIK TURAL

Yazı İşleri Müdürü
İmran BABA

Yayın Kurulu

Prof. Dr. : Şerif AKTAŞ
Prof. Dr. : Sadık TURAL
Prof. Dr. : Berin YURDADOĞ
Dr. : Müjgân CUNBUR
Feyzi HALICI
İmran BABA
Uzm. : Songül BOYBEYİ

Yurtdışı Temsilciliği

A.B.D : Doç. Dr. Mustafa ÖZCAN
Azerbaycan : Prof. Dr. Kâmil VELİYEV
Danimarka : Zeynel KOZANOĞLU
Kazakistan : Prof. Dr. Şâkir İBRAYEV
Kırgızistan : Prof. Dr. Abdıldacan
AKMATALİYEV
Macaristan : Prof. Dr. G. HAZAI
Özbekistan : Prof. Dr. Begali KASIMOV
Tataristan : Prof. Dr. Hatip MİNNİGULİ
Türkmenistan : Prof. Dr. Annagurban AŞIROV

Dizgi-Tasarım-Ofset Baskı

Can

Reklam ve Basın Yayın Ofset Matbaacılık

Tel: (0.312) 230 46 60 - 229 70 72
Fax: (0.312) 230 46 67
e.mail: cantugtr@yahoo.com

Bu sayıda

MAKALELER

Soyalp TAMÇELİK	: Kıbrıs Komünist Partisi'nin (AKEL) İlhâk Kararı ve S.S.C.B'nin Kıbrıs Politikası	3
Tamilla ALİYEVA	: Azerbaycan'ın Bazı Yayınlarında Atatürk*	12
Naciye YILDIZ	: İç Oğuz'a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy Hakkında Bir Değerlendirme	16
Dildar ATMACA-ŞİRZAD	: Reşideddin'in Cami'üt-Tevârih Adlı Eseri ve 14.yy. Başlangıcında Tebriz Resim Sanatı	19
Alev Kâhya-BİRGÜL	: Toplumsal İletişim Aracı Olarak Dil	21
Âdem AKIN-Remzi DEMİR	: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 600. Yıldönümü Münasebetiyle Münif Paşa Tarafından Yazılan Destân-ı Âl-i Osmân	25
Cem TÜYSÜZ	: Doktor Cevad Hey'et'in Türk Tarihi ile İlgili Çalışmaları	28

BASINDAN

Yeni Düşünce	: Nevruz Bayramı'nın Ardından	31
Zaman	: Prof. Dr. Sadık Tural Büyük Bir Şahsiyettir	32
Hürdoğan	: Nevruz Sivas'ta Uluslararası	33

KİTAPLAR

Semiha ÖZEL	: Dil Bilinci ve Eğitim	34
Ali DONBAY	: Namık Kemal'in Şairliği ve Bütün Şiirleri	36
Güçmurat SULTANMURADOV	: "Tarihimizdeki Türkmen Devletleri"	38
Müjgân CUNBUR	: "Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar"	40
Saim KESKİN	: Ermeni Kültürüne Türk Halk Edebiyatının Tesiri	44
Neval KONUK	: "Mora'dan Viyana'ya Osmanlı'nın Avrupası"	50
Şener DEMİREL	: "XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler"	54
Şebnem ERCEBECİ	: Ölüm ve Mezarlık Kültürü Sempozyumu Hakkında	57
Kadriye TÜRKAN	: "Âşık Deli Hâzım"	62
Gülsüm KİLLİ	: Hakas Etnografyasına Yeni bir Katkı	64
Zeynep ZAFER	: Bir Bulgaristan Türkü Olan Prof. Dr. Cengiz Hakov'un Yeni Kitabı	66
Zafer GÖLEN	: "Balkanlarda Pomak Türkleri"	70
Mehmet TOPRAK	: "Bin YılınYüz Şairi: Azerbaycan Şiiri Antolojisi"	74
Melek Dosay GÖKDOĞAN	: "Bilgelerin Yolunda"	77
Serap LELOĞLU-ÜNAL	: Türk Soylu Halkların Dayanışmasına Bir Örnek	78
Hüseyin GÜL	: Cumhuriyet'e Armağan Edilen Kitap Hakkında	82

DERGİLER

Semiha ÖZEL	: Duyguya Çağrı	84
Muhsin YILMAZ	: "Journal of the History of Sufism"	86
Songül SALLANGÜL	: "Sosyoloji Dergisi"	87

DERS KİTAPLARI

Alev Kahya BİRGÜL	: Liseler İçin Bir Psikoloji Ders Kitabı	89
-------------------	--	----

HABERLER

İmran BABA	: "Türk Kültüründe Nevruz Bilgi Şöleni"	92
Abdıldacan AKMATALIYEV	: "Prof. Dr. Sadık TURAL Büyük Bir Şahsiyettir"*	93
Semiha ÖZEL	: "Orta Asya ve Avrasya'nın Kültürel Mirası Uluslar Arası Sempozyumu" Aşkabat'ta Yapıldı	95

*Bu makaleler Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Kıbrıs Komünist Partisi'nin (AKEL) İlhâk Kararı ve S.S.C.B.'nin Kıbrıs Politikası*

Anahtar Kelimeler : Kıbrıs, Politika, Sovyet Rusya, Yunan Hayâli.

Soyalp TAMÇELİK

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Giriş

“**K**ıbrıs'ta, ENOSİS karşıtı yoktur. Kıbrıs Rum halkı, Ada'nın bir bütün olarak Yunanistan'a ilhâk edilmesini istemektedir”.¹

Gerçek şu ki bu iddia, Kıbrıslı Rumların “propaganda taktikleri” çerçevesinde, yanıltılmalarından başka bir şey değildir. Başta Makarios ve hemen arkasından gelen AKEL'in, gerçek bir istiklâl mücadelesi taraftarı olduğu bilinmektedir. Aslında bu kişiler, inançlarının kaynağına göre iki grupta toplamak mümkündür:

a. AKEL'in ve Makarios'un ne istediğini tam olarak² bildikleri hâlde, çıkarlarına daha uygun olmasından ötürü, bu görüşü savunanlar;

b. Meydana gelen siyasî boşluklardan dolayı, ittifak halinde olan Rum-Yunan propagandasının, yanıltıcı tesirinde kalanlar...

Bunun yanı sıra AKEL, ENOSİS politikasını akıllıca yürütmüş siyasi bir partidir. Bunun sebepleri, şu şekilde sıralanabilir:

a. AKEL, “Moskova çizgisinde” görünen komünist bir partidir. Her şeyden önce AKEL'in kimliği ve çizgisi, onun “bağımsızlık taraftarı” olduğuna inandırmaktadır.

b. AKEL, pragmatik bir yaklaşımla, ENOSİS'e daha güzel bir isim bulmuş ve bunu, uluslararası arenada bir slogan olarak kullanmıştır. Buna da “self-determinasyon”³ demiştir.

Aslında AKEL'in Türklere karşı tutumu, hiç bir zaman düşmanca olmamıştır. Örneğin, tümü veya çoğu, AKEL taraftarı olan yerleşim birimlerinden, Kıbrıslı

Türklere karşı herhangi bir saldırı hareketi gerçekleşmemiştir. Çünkü, AKEL'in yönetimi ve liderleri, ENOSİS'e giderken, Türklere karşısına alıp, direnişe itmeyecek kadar akılcı davranmışlardır. Onlar, Kıbrıslı Türklere direnişe yöneltmekle, ENOSİS gagesinin gerçekleşmeyeceğini biliyorlardı.

İşte bu makalenin başlıca amacı, AKEL'in, ENOSİS taraftarı bir grup olduğunu ispatlamaktır.

1. Sovyet Rusya'nın Beynelmîlel Komünizmi Yayma Stratejisi:

Beynelmîlel komünizm ve onun müdafisi durumunda bulunan Sovyet Rusya, Kıbrıs meselesini, ortaya çıktığından beri, Batı âlemini bölme vasıtası ve bilhassa, Doğu Akdeniz'deki Batı müdafaa sistemini sarsma, hatta parçalama fırsatı olarak algılamıştır.

Rusya, özellikle 1946 yılından itibaren, dört ana istikâmette yayılma çabalarına girişmiştir. Bu çabalarla, İran üzerinden Orta Doğu petrollerine, Basra Körfezi'yle Hint Okyanusu'na, Türkiye üzerinden Boğazlara, Ege Denizi ve Yunanistan üzerinden de Doğu Akdeniz'e yönelmiştir.⁴

Hatta bir ara Sovyet makamları, taktik değiştirerek demokratik toplumun, çok sesliliği adı altında, sivil toplum örgütlerine, maddî ve manevî olarak her türlü desteği vererek, kendi görüş ve isteklerini, mevcut sivil toplum örgütleriyle dile getirmeye çalışmıştır⁵. İşte bu kurumlardan bir tanesi de AKEL'dir.

1.1. Sovyet Rusya'nın Kıbrıs Meselesi'ndeki Stratejisi ve AKEL'le olan Münasebeti:

Kıbrıs meselesi, adadaki yalnız iki cemaati veya üç garantör devleti (Türkiye, Yunanistan ve İngiltere), ilgilendiren, siyasî ve hukukî bir mesele değildir. Bu mesele, Sovyet Rusya tarafından, Makarios ve Kıbrıs Rum komünistleri aracılığı ile Türkiye başta olmak üzere Orta Doğu ve Akdeniz memleketlerini, dolayısıyla beynelmîlel komünizm karşısındaki müşterek müdafaa kuruluşları olan, NATO ve bütün hür dünyanın güvenliğini tehdit eden bir mesele hâline gelmiştir.

Rus komünistlerinin siyasî manevraları sayesinde, Sovyet Rusya, ne adanın Yunanistan'la birleşmesini, ne de meselenin barışsever bir yolla ve Birleşmiş Milletler prensiplerine uygun bir şekilde sonuçlanmasını istemektedir⁶. Ananevî Rus politikasına sadık Moskovalı idareciler, Güney Akdeniz'e doğru Slav genişlemesine daima bir engel gördükleri Yunanistan'ın, takviyesini ve Helenizm'in gerçekleşmesini hiç bir zaman istememektedirler⁷. Bütün bunlara istinaden Kıbrıs meselesindeki Sovyet politikası, şu prensiplere dayandırılabilir:

1. Buhranı devam ettirmek ve Doğu Akdeniz'deki, Batı müdafaa sisteminin dağılması için Kıbrıs meselesini istismar etmek;

2. Gerek kendi kaderini tayin etme prensibinin uygulanmasına, gerekse Yunanistan, Türkiye ve adadaki halkların temsilcileri arasında, anlaşma ile meselenin barışçı yoldan çözümlenmesini önlemek;

3. Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesini engellemek;

4. Muhakkak bir hâl tarzı olarak Kıbrıs'ta, "tamamen bağımsız, bağlantısız ve tarafsız" bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurmaktır⁸. Kurulması düşünülen bu devletin, ne Yunanistan ve Türkiye, ne de NATO ile Batı âlemiyle irtibatı olmalıdır.

Moskova'nın düşüncesine göre, bu devlet, komünistler tarafından "ilmi sosyalizmle" beslenmiş, bir Rum çoğunluğu ile Türk azınlığı (!) arasındaki düşmanlık, ekonomik, siyasi ve sosyal meselelerin çözümü imkânsız güçlükler karşısında kalacağından ve Atlantik Paktı camiası ile münasebetini kesmiş bulunacağından, komünizmin kucağına düşecektir. Bu takdirde, pek kuvvetli olan Kıbrıs Komünist Partisi AKEL'e, çeşitli yollardan ulaşacak Sovyet yardımıyla Kıbrıs, "Akdeniz Kübası" haline getirebilecektir.

Bu konuyla ilgili olarak Kıbrıs Türk basınında, şöyle bir haber yayınlanmıştır:

"Adayı ilhâk değil, muhtar bir hâle getirmekte bile çok tehlikelidir. Çünkü bu surette, Akdeniz'deki demokratik cephe, aşikâr olarak bir gedik açılmış olacak ve çok kıymetli bir üs olan Kıbrıs Adası, doğrudan doğruya komünistlerin ileri bir karakolu haline gelmekten, katiyen kurtulamayacaktır"⁹.

Bu bağlamda Türkiye, Kıbrıs meselesinde belirleyici bir rol üstlenen Sovyetleri, Orta Doğu'daki yayılma faaliyetinin bir yansıması olarak değerlendirmiştir. Bununla ilgili olarak Tom Ireland adındaki bir Amerikalı gazetecinin ifade ettiği gibi:

"Adanın Yunanistan'a ilhâkının bahis konusu olamayacağı aşikârdır. Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhâk hâlinde, bu topraklarda komünizm yerleşecektir. Türk cemaatinin mücadelesinde haklı olduğuna kaniyim. Bu mücadele devam etmelidir."¹⁰

Bütün bunlardan sonra Sovyet Rusya'nın, gerek AKEL, gerekse Kıbrıs'la olan ilişkilerine bakmakta, büyük fayda vardır.

Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmadan hemen önce ve ondan sonraki devrede, AKEL'in, Moskova ile sıkı bir ilişki içinde olduğu bilinmektedir¹¹. Hatta Kıbrıs komünistleri, kendi hareketlerini, Küba'daki Kastro İhtilâli¹² ile bir tutmaya başlamışlardır.

Bağımsızlıktan bu yana AKEL, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran 1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları'nı, self-determinasyon prensibine aykırı olduğu için hiç bir şekilde tanımamıştır¹³.

Sovyet nazariyatı ve tatbikatına bakılırsa, AKEL'e göre "halk demokrasisine" geçebilmek için "milli demokrasiye" ulaşmak gerekiyordu ve bu, komünist inkılâba dayalı bir mücadelenin, ilk merhalesiydi. Bundan hareketle AKEL, bir başka deyişle Kıbrıs, "milli demokrasiye ulaşacak ülkeler statüsünde" yer almaktadır.

Sovyet Rusya, Kıbrıs meselesindeki tutumu çerçevesinde, herhangi bir ilerleme kaydedemediğini görmüş ve 1962 yılından itibaren, yeni bir strateji çizmiştir. Bununla ilgili olarak 1962 yılının Mart ayı ortalarında, Sofya'da yapılan "İkinci Balkanlar Arası Antlaşma ve İşbirliği Konferansı"nda, komünist olmayan Yunanistan ve Kıbrıs'a karşı, fazla müsamaha göstermek suretiyle, onların NATO'ya olan bağlılıklarının temeline, dinamit koymak istenmiştir¹⁴. Buna karşın Kıbrıs komünistleri, Çin-Sovyet ihtilâfında, Sovyet tarafını açıkça desteklemişlerdir¹⁵. İkinci örnek ise 1964 Şubat'ında NATO tarafından, Birleşmiş Milletler'e, Kıbrıs'ta uluslararası bir barış gücü kurulması için yapılan teklif, S.S.C.B.'nin başkanı Kruşçev'i bir hayli sinirlendirmiştir. Kruşçev, bu teklifin, vahim neticeler vererek, beynelmilel komplikasyonlara yol açabileceğini ve bağımsız bir devleti, NATO'nun kontrolüne sokacak, fiilî bir işgal olduğunu belirtmiştir¹⁶.

Lâkin şunu belirtmek gerekir ki Sovyetlerin Kıbrıs'taki menfaatleri, Rumlarla Türkler arasında, daha da kötü durumlar yaratmak ve böylece, NATO ittifakının güney kanadını zayıflatarak, İngilizleri adadan çekilmeye zorlamak ve Kıbrıs'ı, herhangi bir NATO üyesi için askerî üs olmaktan çıkarıp, adayı Batı yanlısı bir politikadan, Sovyet yanlısı bir politikaya çekmekte yatar¹⁷.

Sovyetler Birliği, başlangıçta Rumları desteklemek üzere Makarios'a büyük miktarda silâh ve teçizat yardımı yapmıştır. Lâkin S.S.C.B., karmaşık bir durum arz eden Kıbrıs ihtilâfında, meseleye taraf her kesimi, kontrol altına alamayacağını anlamıştır. Nitekim, adada Türk ve Rum cemaatleri arasındaki şiddetli çatışmalar ve Sovyetlerin Ankara ile olan münasebetlerindeki yeni gelişmeler, Moskova'yı bazı taktik değişikliklerine zorlamış ve bu değişikliklerle, AKEL'i, Kıbrıs Rumları karşısında, müşkül bir duruma sokmuştur. Meselâ Sovyet Hariciye Vekili Gromyko, Ocak 1965'teki bir radyo konuşmasında "federal hükümet tarzının seçilebileceğini"¹⁸ teklif etmiştir. Bu

teklif, AKEL'e göre Kıbrıs meselesinin hâli bakımından, hiç de arzu edilen bir çözüm değildir. Aslında Parti, Kıbrıs Rumları'nı tatmin etmek için Sovyet teklifini tenkit etmek zorunda idi. Fakat Sovyet liderliğiyle de arasını bozmasına imkân yoktu. 26 Ocak 1965 tarihinde, AKEL'in Merkez Komitesi, yapmış olduğu toplantıda “Birleşmiş Milletler'de, Kıbrıs meselesini Yunanistan'la birlikte, bir tek Sovyet Rusya'nın müdafaa edeceğini”¹⁹ beyan etmiştir.

Gromyko'nun *federasyon* teklifine karşı, AKEL, kelimenin tam anlamı ile çok olmuştur. Zirâ, o ana kadar Sovyet Rusya'ya hep sadık kalmıştır. AKEL, bu teklife karşı itiraz etse de, Moskova tarafından pek ciddiye alınmamıştır. Kaldı ki Moskova'nın, Türk tezine yakınlaşma stratejisine ve 1965 Ağustos'undan bu yana, “Kıbrıs'ta iki cemaatin mevcut olduğunu, resmen belirtmesi”²⁰ Kıbrıs komünistlerini kaale almadığını göstermiştir. Şunu belirtmekte fayda var ki, AKEL'in liderleri, Sovyet-Türk yakınlaşmasına ne kadar karşı iseler de, 18 Aralık 1965 tarihine kadar hiç bir ses çıkaramamışlardır. O tarihte, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Yunan tezi lehine, Sovyet Bloku çekimser oy vermiştir. Bu hadise, AKEL'i, S.S.C.B.'ne karşı, ilk kez yüksek sesle eleştiri yapmasına neden olmuştur²¹.

Bütün bunlara rağmen Sovyetler'nin Kıbrıs politikası, oldukça ihtiyatlı bir çizgide devam etmiştir. Bundan da anlaşılıyor ki Sovyetler Birliği, Kıbrıs meselesinde, tıpkı A.B.D. gibi, iki tarafı da birden tatmin etmenin, çok güç olduğunu anlamıştır.

Aslında Kıbrıslı Rumların büyük bir çoğunluğu, 1942'den 1974 yılına kadar komünizmi, önemli bir tehlike görmemişlerdir. Kıbrıs'ta komünizm tehlikesine ilk dikkat çeken, Kıbrıslı Türkler olmuşlardır. Fakat daha sonra gelişen hadiseler, Atina'yı da tedirgin etmiştir.

Şu bir gerçek ki Sovyetlerin, Türklerle Yunanlılar arasında, tarafsız davranmasından dolayı ortaya çıkan yükü, AKEL'in daha ne kadar taşıyabileceği, ciddi bir mesele ve tartışma konusudur. Zirâ Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs politikasındaki değişikliklerle, AKEL'i, Kıbrıslı Rumlar arasında, oldukça güç duruma düşürdüğü bir gerçektir.

2. Rum ve Yunan Halkının Büyük Hayâli (Megali İdea) ve ENOSİS:

“Büyük İdeal” veya “Büyük Hayâl” mânasına gelen bu yayılma politikası, tarihte Makedonya İmparatorluğu'nu kuran Büyük İskender gibi 5 deniz ve 2 kıta üzerinde, *büyük Yunanistan Devleti*'nin kurulmasını amaçlamaktadır²². Aslında Megali İdea, bir ayağı Asya'da, bir ayağı Avrupa'da olan “Büyük Yunanistan'ın”, en büyük mefkûresidir.

Şu bir gerçek ki, Megali İdea'nın mantığında yatan

sosyal dinamik, oldukça ilginçtir. Bu dinamiğin mihenk taşı, Yunanlıların, Yunanca'nın ve Yunan kültürünün ulaştığı her yer, “Yunan anakarasının” tabii sınırları içerisinde olmasıdır. Bu mantıkla yola çıkıldığı zaman İngilizce konuşan veya Anglosakson kültürüne giren bütün topraklar, İngilizlerindir veya İngiliz'dir demek gerekir. Fakat sağduyu sahibi hiç bir İngiliz, böyle bir iddia ile ortaya çıkmaz. Zirâ, böyle bir iddiada bulunduğu takdirde, isnatsız olacağını bilmektedir. Lâkin Yunanlılar, bu iddialarını teorize bile etmişler ve icraata dahi geçmişlerdir²³. Şöyle ki:

Megali İdea'nın 8. maddesi, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasıdır. Bu hareketle Kıbrıslı Rumlar, bu idealini gerçekleştirebilmek için yeni bir söylem geliştirmişlerdir. Buna da *ilhâk*²⁴ veya Yunanca tabirle, *ENOSİS* demişlerdir.

Kıbrıslı Rumların oluşturdukları yeni bir doktrin, bir başka deyişle *ENOSİS olgusu*, bütün Yunanlılık içinde taraftar bulmuştur. İşte bu taraftarlarından bir tanesi de AKEL'dir. Her ne kadar komünist düşünce ve felsefeye aykırı düşse de, Kıbrıs'ın en köklü komünist partisi AKEL, Megali İdea karşısında, en sağcı Rum partilerin dahi önüne geçmiştir.

AKEL, ENOSİS doktrinini gerçekleştirebilmek için Machiavelli'nin mücadele felsefesini benimsemiştir. Bilindiği gibi Machiavelli, iki ayrı mücadelenin var olduğuna inanmaktadır. Bunlar:

- Yasalar aracılığı ile mücadele;
- Kuvvet kullanarak mücadele²⁵.

Birincisi çoğu zaman yetersiz kaldığından, ikincisine başvurma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim Kıbrıslı Rumlar'ın, hem sağ, hem de sol partilerinin tamamı, ikinci mücadele yöntemini benimsemişlerdir. Özellikle 1958 yılı boyunca, tamamı Kıbrıslı Türk ve Rumlar'dan 663 kişi öldürülmüş, 2.100 kişi de yaralanmıştır²⁶.

Dolayısıyla denilebilir ki AKEL'in stratejisi, Yunanlıların *panhelenizminden*, hiç de farklı bir şey değildir.

3. Emekçi Halkın İlerici Partisi (AKEL):

3.1. AKEL'in Tarihçesi:

Bir ülkede, bir siyasi parti, temel felsefesi, *ENOSİS* gibi *emperyalist* bir istemle çelişmesine karşın, hâlâ daha ENOSİS'i istiyorsa ve de bunda ısrarlı ise, daha öteye, hatta milliyetçilerden daha ileri şartlar sürüyorlarsa, ENOSİS'in Kıbrıs meselesinde ne kadar önemli bir rol oynadığını, uzun uzadıya anlatmaya gerek yoktur.

AKEL, bugün *vatan cephesi*²⁷ diye bilinen ve kiliseye dayanan sağcı gruplardan oluşan iktidar

partisine karşı, en büyük rakip ve en teşkilatlı siyasi kuvvettir. Asıl adı *Anorhotikov Komma Ergazomenau Laou* olup, *Emekçi Halkın İlerici Partisi*²⁸ mânasına gelir. 1914 yılında örgütlenen ve 1941 yılında resmen kurulan Emekçi Halkın İlerici Partisi (AKEL), Kıbrıslı Rumların en eski siyasi partilerinden birisidir.

Aslında komünizm, Kıbrıs'a ilk defa I. Dünya Savaşı'ndan sonra girmiştir. Fakat AKEL'den önceki *Kommonistikon Komma Kyprou* (K.K.K.) bir başka deyişle Kıbrıs Komünist Partisi, o tarihlerde dinin çok kuvvetli olduğu bir ziraat ülkesinde, özellikle Ortodoks kilisesine karşı bir kuvvet gösterememiştir.

Her ne kadar 1914 yılında, yerel örgütlenmelere girilmişse de Kıbrıs'taki ilk teşkilatını, 1924 yılında organize etmiş ve adını, *Kıbrıs Komünist Partisi* (K.K.K.) olarak almıştır. 1941 yılında ise bu adı, *Emekçi Halkın İlerici Partisi* olarak değiştirmiştir.

Kıbrıs'ta, 1924 yılında organize edilmiş komünist faaliyetlerin kitlesel direniş olarak ortaya çıkması, 1931 yılına kadar gelir. 1931 yılında Kıbrıslı Rumlar, adanın iktisadî geri kalmışlığından sorumlu tuttuğu İngiliz yönetimine karşı, silâhlı mukavemete geçmişlerdir. Ne kadar ilginçtir ki, bu mukavemet hareketinin önderi, daha sonraları 1941 yılında Emekçi Halkın İlerici Partisi olarak adını alan, Kıbrıs Komünist Partisi²⁹ olmuştur. Bundan hareketle K.K.K., 1933 yılında, komünistlerin de katıldığı büyük bir ayaklanmadan sonra İngiliz idâresi tarafından resmen kapatılmıştır.

1941 yılına gelindiğinde, kapatılan Kıbrıs Komünist Partisi'nden kopan bir grup, AKEL adını verdikleri yeni bir komünist parti kurarlar. Aslında AKEL, bünyesinde birçok liberal aydınları da toplayan, solcu bir münazara cemiyetinden doğmuştur³⁰. II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru, yeniden organize edilmiş ve Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi (ENOSİS) taktiğini kullanarak, bir hayli kuvvet kazanmıştır.

1955 yılında İngiliz Yönetimi, AKEL ile birlikte birçok komünist kuruluşu, yasadışı ilân etmiştir. Böylece parti üyeleri, çalışmalarına yeraltında gizli olarak devam etmek zorunda kalmışlardır. Lâkin 1959 yılının Aralık ayında, yeniden resmi faaliyete geçen AKEL, Rum Toplumunu içindeki popülerliğini de artırmıştır.

İngilizlerin ilân ettikleri fevkalâde devre (örfi idâre) içinde AKEL, Kıbrıs'ın kendi kaderini bizzat tayin etmesi için faal bir yeraltı kampanyası yürütmüştür. Ne kadar ilginçtir ki İngiliz İdâresi tarafından, 1955 yılında, Kıbrıs'taki anarşinin önlenmesi için tutuklanan AKEL Genel Sekreteri Papaioannu, tutuklu bulunduğu hücreden kaçmış ve 1957'de İngiltere'de ortaya çıkmıştır³¹. Daha sonra Papaioannu,

İngiliz Yönetimi'nce AKEL'in her türlü faaliyetine karşı men kararı kaldırılınca, partinin idâresine tekrar geri dönmüştür.

Parti'nin kayıtlı üyelerinin sayısı, kesin olarak yayınlanmamışsa da 1960 nüfus sayımına göre, adada bulunan 400.000 Rum'un % 25 ile 30'unun, yani 110 ile 130 bin parti üyesi veya sempatzanı olduğu bilinmektedir³². Mamafih bütün nüfusa göre nispeti düşünülecek olursa, AKEL, zamanın komünist olmayan dünyasında, İtalya Komünist Partisi'nden sonra en büyük komünist parti ve teşkilâttir. Parti'nin faal üyesi, yaklaşık 15 ile 16 bin³³ kadar olup, en önemli lideri ve Parti'nin o zamanki Genel Sekreteri Ezekias Papaioannu'dur. Bunun yanı sıra Parti'nin resmî yayın organı, Lefkoşa'da çıkan **Haravgi** (**Şafak**) adlı günlük siyasî gazetedir.

3.2. AKEL'in Seçimlerdeki Başarısı:

Başlangıçta liberal aydınların desteğini alan AKEL, daha sonra bu desteği kaybetmiştir. Buna karşın ortaokul öğretmenlerinin büyük bir çoğunluğu, AKEL'i desteklemiş ve onun propagandasını yapmışlardır. Böylece AKEL, karşısında önemli bir muhalefet gücü görmeden, 1946 yılında, Kıbrıs'ın en güçlü siyasî teşkilâtı haline gelmiş ve o tarihte, beş büyük şehirde mahalli seçimleri kazanmıştır.

Buna karşın kilise, AKEL'in gelişen gücünü ve ondan gelecek tehlikeyi sezmiştir. Bunun üzerine Başpiskopos Makarios II.³⁴ sağcı orta sınıfa dayanan, başka bir siyasal partinin kurulmasını şiddetle desteklemiştir. *Milliyetçi Parti*³⁵ adını alan ve kiliseye dayanan bu yeni parti, siyasal prensip olarak ENOSİS'i desteklemiştir. Bundan hareketle 1949 yılındaki Belediye Seçimleri'nde, sağcı ve ENOSİS taraftarı olanlar, genel oyların % 60'ını almışlardır. Böylece, 15 belediyenin 11'ini *Milliyetçi Parti* almış oldu³⁶. AKEL, "*manevi cephe*" karşısında büyük bir yenilgiye uğramışsa da Limasol, Larnaka ve Mağusa gibi büyük liman şehirlerini, kendi kontrolünde tutmayı başarmıştır. Bununla birlikte Makarios II.'un AKEL taraftarı olan 40 seçmen nispetini, altı yıl sonra ilân edilecek "*fevkalâde devre*"ye³⁷ kadar, 20'lik bir orana düşürdüğü söylenmektedir³⁸.

Buna karşın Moskova yanlısı bir çizgi izleyen ve en güçlü sendika federasyonunun desteğini alan AKEL, Rum kesiminde, oyların yaklaşık % 30'unu almıştır.

Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduktan sonra ilk genel seçimler, 31 Ağustos 1960 tarihinde yapılmıştır. *Temsilciler Meclisi'nde*, Rumlara ayrılan 35 sandalyeden 30'unu Makarios'un yandaşları alırken, 5'ini de AKEL üyeleri elde etmişlerdir³⁹.

Bilindiği gibi AKEL, 1959 yılında yapılan “Başkanlık Seçimleri’nde”, Makarios’a muhalif olmuş ve bunun üzerine, 1960 yılında *Temsilciler Meclisi Seçimleri’nde*, Makarios’la anlaşmak zorunda kalmıştır. Bundan dolayı AKEL, o tarihten bu yana, Makarios’la ihtilâfa⁴⁰ düşmekten, özenle kaçınmıştır.

Bu arada AKEL, Makarios’u, Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası’nın değiştirilmesi ve tarafsız dış politika gibi bazı meselelerde desteklemiştir. Zirâ, AKEL 1960 seçimlerinde çok yüksek nispette oy aldıkları hâlde, mecliste o nispette temsil edilemediklerini iddia etmişler ve seçim kanununun değiştirilmesini istemişlerdir. Anayasanın 73. maddesinin 12. fıkrasına göre “*Temsilciler Meclisi’nde, temsilcilerin sayısı toplamının asgari yüzde on ikisi tarafından temsil edilen her siyasi parti, bir siyasi parti grubu teşkil edebilir ve bu sıfatla, tanınma hakkına sahiptir*”⁴¹. Dolayısıyla AKEL, *siyasi parti grubu* olabilmesi için 6 temsilciye ihtiyaç varken, parlamentoya 5 temsilci sokabilmiştir. Böylece Makarios, hem AKEL’in parlamentoda *siyasi parti grubu* oluşturmasını engellemiş, hem de AKEL’i, şiddetli komünist karşıtı faşist Grivas’a karşı, bir *denge politikası*⁴² olarak kullanmak istemiştir.

3.3. AKEL’in İrtibatta Olduğu Kurumlar:

Kıbrıs’ta, AKEL ile irtibat halinde olan en önemli 10 kuruluş, aşağıdaki gibidir:

1. *Kıbrıs İşçi Federasyonu (PEO)*: Üye sayısı 40 bin civarında olan ve o dönemde Andreas Ziartides liderliğindeki, Kıbrıs’ın en önemli komünist organizasyonudur.

2. *Birleşik Demokratik Gençlik Teşkilâtı (EDON)*

3. *Kıbrıs Çiftçiler Birliği (EKA)*

4. *Millî Hürriyet Birliği (EAS)*

5. *Kıbrıs Sulh Komitesi (PEE)*

6. *Kıbrıs Profesyonel Motosiklet Birliği (PEEA)*

7. *Kıbrıs Umumi Mağazalar Sahipleri Birliği (PEM)*

8. *Kıbrıs Millî Talebe Birliği (PEON)*

9. *Kıbrıs Demokratik Kadınlar Birliği (POGO)*

10. *Genç Çiftçiler Birliği (AEN)*⁴³.

Birçok sayıdaki sol kuruluşlar, AKEL’i desteklemiş olması, Kıbrıs’ın yeni bir *Küba* veya *Akdeniz’deki komünist bir üs* haline getirmesine neden olabileceğinden, 1960’lı ve 70’li yıllar, Kıbrıs için fevkalâde tehlikeli ve sıkıntılı olmuştur. Zirâ Ada, *komünist* ve *anti-komünist* cephenin, mücadele ettiği en önemli güzergâh olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.4. AKEL ve Avrupa Komünizmi:

Kıbrıslı bir Türk gazetecisi ile AKEL’in resmi

organı olan **Haravgi** gazetesinin ünlü bir eleştirmeni arasında geçen, kısa bir söyleşiyi aktarmakta büyük bir fayda vardır:

Türk Gazeteci: - AKEL, ENOSİS istiyor; siz de, gazeteniz de bunu desteklemektesiniz. Bu istek, ideolojinizin ilkeleriyle ters düşmüyor mu?

Eleştirmen (Haravgi): - Hayır

Türk Gazeteci: - Neden?

*Eleştirmen (Haravgi): - Çünkü ben, bir Hellenik komünistim!*⁴⁴

Bu anlayış ve inanç, bırakınız *komünizmin anti-empyralist ilkelerini*, milletlerin “*boyuna*” bölünmesi yerine, “*enine*” bölünme ilkesine bile ters düşmektedir.

Ancak, burada, vurgulanması gereken önemli bir nokta daha vardır. Moskova çizgisinin paralelinde olan Batı Komünist partilerinin çoğu, 1977’deki “*Avrupa Komünizmi*” tanımlaması ile belirlenen, yeni bir kavram ve duruma geçmişlerdir. Bir yönden, günün şartlarına uyum sağlama eğilimi diyebileceğimiz bu gelişimin, önde gelen özelliklerinden biri, “*Batılı komünist partilerin, uluslararası sorunlarda, milliyetçi görüşü benimsemiş*” olmalarıdır. Romanya’nın, Moskova çizgisi içerisinde kalmasına karşın, Blok içinde bile millî çıkarlarını öne koyması, buna örnek gösterilebilir. Halbuki Kıbrıslı Rum komünistler, batılı komünist partilerden çok önce, taâ 1930’lu yıllarda, millî görüş ve amaçları benimsemiş ve buna bağlı olarak millî ve ideolojik temellere dayalı olan ENOSİS’i desteklemiştir.

Burada tespit edilmeye çalışılan husus, AKEL’in, sadece millî çıkarların değil, millî mefkûre ve gayelerin yanında olduğunu da ifade etmektir. Lâkin, bunun, tabii bir şey olduğunu söylemek de büyük bir hatadır. Zirâ, millî çıkarların yanında olmak başka bir şey, diğer milletlerin haklarına el uzatmak, başka bir şeydir. Dolayısıyla insanların ve toplumların, ideolojik ilkeler ile millî çıkarları, bir yönde dengelenmelidir.

Şayet, AKEL, baştan beri ENOSİS yerine, bağımsızlığı savunsa idi, Kıbrıs Türk halkıyla, aynı görüş ve istekte olduğunu söylemek, mümkün olabilecekti. Zirâ Kıbrıs Türk halkı, bu husustaki samimiyetini ve içtenliğini kanıtlamış biri halktır.

Ancak, AKEL’in arzusu olan ENOSİS, millî çıkarlardan öteye, bir başka milletin haklarına, doğrudan doğruya tecavüzdür. Bu, bir ölçüde “*empyralist davranış destekçiliği*” olarak değerlendirilmesi gerekir.

3.5. AKEL ve ENOSİS:

Kıbrıs Rum komünistlerinin ENOSİS taraftarlığı, 1931 ayaklanmasıyla su yüzüne çıkmıştır. O yıl, ENOSİS isteğine katılan ve daha sonra örgütlenip, *AKEL* adını

alan komünistler, bu tutumlarını, heyecanlı bir şekilde savunmuşlardır. AKEL, EOKA'nın 1955-1959 yılları arasında takip ettiği politikayı, bir "bağımsızlık hareketiymiş" gibi görmektedir. Bununla birlikte AKEL, 1963'te başlatılan *Akritas Plânı*'yla, amacı ENOSİS olan eylemin, plânlama ve uygulama evrelerinde, bizzat görev almıştır.

Aslında AKEL, ENOSİS hakkındaki görüşünü açıkça belirtmiş değildir. Zaten Kıbrıs Rum Toplumuna ile parti arasındaki en büyük gerginlik de bu noktadadır. Çünkü o zamana kadar parti, ENOSİS dâvasındaki öncülüğü, General Grivas'a⁴⁵ ve onun EOKA gerillalarına kaptırmıştır. General Grivas, "AKEL'den destek görsem bile, bunu kabul etmezdim"⁴⁶ demekle beraber, AKEL, EOKA kampanyasına yaptığı muhalefetin hatırasını silememiştir.

Buna karşın AKEL, 1960-66 yılları arasında, partiye vatansever bir görünüm vermeye çalışmıştır. Bu gayretin sebebi, İngilizlere karşı General Grivas'ı desteklememiş olması ve ENOSİS hakkında, şüpheli tavırlarıyla bozulan itibarını kurtarmak içindir. Dolayısıyla bu yıllar, ENOSİS çabalarının gizlenme gereği dahi duyulmadan, ilhâk hazırlıklarının yapıldığı yıllardır.

Aslında AKEL, ENOSİS hususunda Moskova ile aynı düşmüştür. Bu yüzden Andreas Ziartides, konu ile ilgili olarak "Bizim istediğimiz millî kurtuluştur. Bu da Kıbrıs'ta ENOSİS mânâsına geliyor. Fakat biz, .. hakikî bir ENOSİS istiyoruz"⁴⁷.

AKEL'in lider kadrosundan bir kısmı ise, ENOSİS gerçekleştiği takdirde, Yunanistan'ndaki Komünist Partisi'nin hukukî statüsünü kaybedeceğini düşünmektedir.

3.6. 1966 Yılında AKEL :

AKEL, XI. Kurultayı'nı, 3 Mart 1966 tarihinde yapmıştır. Dört gün süren Kurultay'da, Kıbrıs'ın, Yunanistan'la birleşmesi (ENOSİS) lehinde konuşmalar yapılmış⁴⁸ ve kabul edilen kararda, ENOSİS desteklenmiştir.

AKEL Genel Sekreteri *Ezekias Papaioannu*, yardımcısı *Andreas Fantis* ile Merkez Komite üyesi ve Solcu İşçi Federasyonu (PEO) Genel Sekreteri *Andreas Ziartides*'in yaptıkları konuşmalarda, o dönemin güncel tartışmasını oluşturan, "ne tür ENOSİS" konusu üzerinde durulmuştur.

Konuşmacılar, AKEL'in desteklediği ENOSİS'in, kayıtsız, şartsız, karşılıksız, katıksız ve Kıbrıs'ın "bir bütün hâlinde", Yunanistan'a bağlanacağı bir ENOSİS olduğunu vurgulamışlardır.

Papaioannu, 4 Mart 1966'da, *Haravgi* gazetesinde

tam metni yayımlanan açış konuşmasının bir bölümünde, şunları söylemiştir:

"*Dâvamızın tek doğru ve vatanî çözüm biçimi, Kıbrıs halkının (Kıbrıs Rumları), ... Zürih ve Londra Antlaşmaları'ndaki⁴⁹ tüm bağlarından kurtulmasında,(...) "self-determinasyon" hakkını kullanarak, geleceğini serbestçe kararlaştırmasına olanak sağlayacak, tam bağımsızlığa kavuşmasında (yatar). Bu, gerçekten millî kurtuluş çaresidir. Bunun için ... "uzun süreli mücadele" gerektiğine inanıyoruz (...). Partimizin, kurulduğundan beri izlemiş olduğu politika, (...) Yunanistan'la birleşme politikasıdır. Bu politika, partimizin tüm kuruluşlarınca teyit edilmiştir. (...)"⁵⁰.*

"AKEL dahi, ENOSİS istiyor; hatta, şövence istiyor" iddiamızı doğrulayan bu konuşmalardan, çok daha önemlisini PEO Genel Sekreteri, A. Ziartides yapmıştır. Bu konuşmadan da Kurultay'da, ENOSİS politikasının stratejisinin formülüne edildiği anlaşılmaktadır. Ziartides'in konuşması, ENOSİS yolunu iyice aydınlatmakta ve bugün, tüm ayrıntıları ile görmemize neden olmaktadır. Konuyla ilgili olarak PEO Genel Sekreteri, şöyle demiştir:

"Doğrudan doğruya ve oldu bitti biçiminde ENOSİS formülleri destekleyenlerin, (...) ENOSİS'in gerçekleşmesi için Kıbrıs Temsilciler Meclisi'nin toplanıp, ENOSİS'i ilân etmesi ve Yunan Parlamentosu'nun da bunu kabul etmesi yeterli olacaktır....!"

"Şimdi, bu formülün detaylarına inmekte fayda vardır: Kıbrıs Temsilciler Meclisi'nin ENOSİS'i ilân ettiğini ve bir saat sonra Atina'da Yunan Meclisi'nin toplanarak, aynı yönde bir karar aldığını varsayalım. Bu durumda ne olacaktır? Lefkoşa'daki Yeşil Hat⁵¹ olduğu yerde durmaya devam edecektir. Mağusa Türkleri, sınırların ardındaki mevzilerde kalacaktır. Akıncılar (Louridjina) ve Lefke (Lefka) kapalı olacaktır. Türk Alayı, Boğaz bölgesinde ve St. Hilarion'da (St. Hilarion) kalmaya devam edecektir. Lefkoşa'daki Türk Büyükelçiliği, ... geri gitmeyeceği kesindir. Kısaca diyebiliriz ki, sorunumuz ... daha karışık biçimde sürüp gidecektir. Hiç kuşku yok ki, Rumlarla Türkler arasındaki ilişkiler, gerginleşeceği için sorun daha da karmaşık bir hâl alacaktır. Sorun sürüp gideceğine göre, bunun tartışmasını kim yapacaktır? Kıbrıs Hükümeti mi? Hayır.

"Çünkü, o zaman, Kıbrıs Hükümeti olmayacaktır. Başka bir devletle birleştiğimizi ilân ettikten sonra ayrı bir hükümet bulundurmaya devam edemezsiniz. Demek oluyor ki görüşmeleri, Kıbrıs Hükümeti veya

Kıbrıs Rum Heyeti değil, bizzat Yunan Hükümeti yapacaktır. (...)”⁵².

Ziartides, konuşmasına son verirken, “Kıbrıs halkını”, bağımsız, bağlantısız, self-determinasyon ve katıksız ENOSİS formülü etrafında oluşan birliği, koruma çağrısında bulunmuştur.

3.7. AKEL’in XI. Kurultayı’nda Aldığı ENOSİS Kararı :

Kurultay’da alınan “tarihi kararların”, Kıbrıs sorununa ilişkin bölümü, aşağıdaki gibidir:

“Kurultay, AKEL’in, millî kurtuluş mücadelemizdeki ısrarlı ve değişmez tutumunun, bağımsız, bağlantısız, tam egemenlik ve Kıbrıs’ın toprak bütünlüğü(nü) ... teyit etmektedir. Ancak, Kıbrıs halkı (!), ... dünya tarafından kabul edilmiş self-determinasyon ilkesi çerçevesinde, geleceğini serbestçe belirleyebilme imkânına sahip olması gerekir. Bununla beraber halkımız, ... Kıbrıs’ın Yunanistan’la birleşmesi⁵³ fikrini gerçekleştirebilmek için ... vicdanı ve iradesi hür olması gerektir. Bu politikamıza karşı çıkan NATO taraftarı güçler, ... Partimizin (AKEL), ENOSİS gibi bir çözüme karşı olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü, böyle bir ENOSİS, ... Kıbrıs’ın taksim edilmesi ve saldırgan NATO’ya bağlanması demek olacaktır. (...)

Partimiz, ... milli kurtuluş mücadelesinde, öncü rol oynamaya ve tüm gücü ile elinden geleni yapmaya çağırır”⁵⁴.

Bütün bunlar, Ziartides tarafından, AKEL’in XI. Kurultayı’nda ifade edilen görüşlerle tamamen örtüşmektedir. Zirâ Ziartides, bu kurultayda “öncelikle Türk unsuru ortadan kaldırılmadan, ENOSİS’i ilân edemeyiz. Çünkü o zaman, Kıbrıs Rumları’nın elindeki en önemli kozu olan, “devleti temsil” etme şansını kaybedebiliriz”⁵⁵ demiştir.

3.8. AKEL’in XI. Kurultayı’nda Aldığı Çözüm Kararı :

XI. Kurultay’da alınan kararlar, oldukça dikkat çekicidir. Lâkin bütün bu kararların, ortak bir yönü vardır. Bu ortak yön, hepsinin de çözüm kararları niteliğini taşımasıdır. Buna göre AKEL Merkez Komitesi’nin bildirisi şu şekilde devam etmektedir:

“Yurtsever Kıbrıs Halkı (Rum), ... ENOSİS hususunda fevkalâde ısrarlı olduğu için ne coğrafî, ne de idarî taksimi kabul edecektir. Ayrıca, bu halk, hakaret olarak kabul ettiğinden, federasyon(u) ... dahi reddetmektedir. Kıbrıs Hükümeti tarafından, ... ithâl edilen silâhlar, ... en kısa sürede ... kullanılmalıdır (!)... Silâhlanmamıza karşı çıkanların esas amacı, ... Kıbrıs ve ENOSİS aleyhtarlığıdır. (...)Ancak ... birlik

ve beraberliğimiz, Yunanlı kardeşlerimizin yardımları ve ... özellikle Sovyet Birliği’nin desteği sayesinde, “zafere” ulaşacaktır”⁵⁶.

Böylece AKEL, ENOSİS’i soyut bir slogan olmaktan çıkartıp, tüm vatan sever güçlerin etrafında birleştiği bir bayrak yapmıştır.

4. SONUÇ :

Kıbrıs Rum ve Yunan komünistleri, Kıbrıs meselesine bir hâl çaresi getiren Zürih ve Londra Antlaşmaları’na karşı cephe almışlardır. Çünkü antlaşmalara göre Ada, bağımsız bir devlet olmuştur. Aslında bu hâl tarzı, ne Kıbrıslı Rumları, ne de Yunanlıları tatmin etmiştir. Buna karşın Rum ve Yunan komünistleri, bu antlaşmalara karşı, derhâl ve kesin bir şekilde cephe almışlardır. Böylelikle, 1959-1963 devresi içinde, Kıbrıslı Rum ve Yunan komünistler, Batıların Yunanlılara, Türklere ve adadaki her iki topluma ihanet ettiklerinin propagandasını yapmışlar ve yalnızca, Rusya’nın Yunanlılara, Türklere ve Kıbrıs’taki her iki topluma, tam olarak destek verdiğini belirtmişlerdir. Bu yüzden Kıbrıs Cumhuriyeti’ni kuran “Kurucu, İttifak ve Garantörlük Antlaşmaları’na” daima karşı çıkmışlardır.

Kıbrıslı Rum ve Yunanlı komünistlere, 1963 yılında, yeniden Kıbrıs meselesinin, her zamankinden daha nazik bir şekilde patlak vermesi, NATO’nun Doğu Akdeniz’deki etkinliğini azaltmak için büyük bir fırsat vermiştir.

Yunanistan ve Kıbrıs komünistleri, Kıbrıs’ın Yunanistan’la birleşmesi lehinde tavır takınmış olmaktan sakınarak, “aşırı Kıbrıs milliyetçisi” rolünü üstlenmişlerdir. Onların istekleri, Sovyet Rusya gibi, Kıbrıs’ın “kayıtsız, şartsız ve topyekân bağımsız” olmasıdır. Bununla birlikte Kıbrıs buhranından faydalanan Rusya, Ada halklarının koruyucusu ve kendi kaderini tayin etme (self-determinasyon) prensibinin savunucusu olarak ortaya çıkmıştır.

Bu zaman zarfında Türk-Yunan münasebetleri, hemen hemen kesilme noktasına gelmiştir. Rusya ise hem Yunanistan, hem de Türkiye üzerindeki baskılarını artırmış ve bu memleketlerin her birine, Kıbrıs meselesindeki mücadelesine “dostluk” kavramı ile destek vermiştir. Bundan hareketli Rusya, “Kıbrıs Meselesi’ni” kullanmış ve her iki ülkeyi, kendine yaklaştırmaya çalışmıştır. Böylece Doğu Bloku, Kıbrıs buhranını istismar ederek, tüm Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz’e hâkim olacak, bir konuma gelmeye çalışmıştır.

Bütün bunlar bir yana, “anti-emperyalist ENOSİS” kavramını savunan millet mevhumu, tamamıyla anlamsızdır. Bundaki amaç, ENOSİS

dâvasını *soyut* bir slogan yapmaktan çıkartıp, tüm vatansız güçlerin etrafında birleştikleri, *idealist* bir slogan yapmaktır. Fakat Zıartides'in de belirttiği gibi Türkler, ENOSİS yolunda tek ve en önemli engeldir. Zıartides'e göre ENOSİS'e giden yolda, Türk unsurunu tek engel göstermesi ve Türk varlığına rağmen, uzun süren mücadele sonunda, mutlaka ENOSİS'in başarıya ulaşacağını belirtmesi, hangi anlamı taşımaktadır?

Bir diğer hayatî konu da bağımsızlık etrafındaki tartışmalardır. Aslında AKEL, buna da açıklık getirmiştir.

Adadaki her iki toplumun, Kıbrıs hususundaki temel önerileri, aynı kelimelerle başlamaktadır. “Bağımsız, Bağlantısız ve YansızKıbrıs”. Ancak, aynı kelimeler, her iki toplumda, değişik biçimlerde anlaşılmakta ve anlatılmaktadır.

Bunlardan birincisi, bağımsızlıktır ki, tam anlamı ile paradokstur. Türk tarafı, ENOSİS'ten duyduğu kuşku ile, bağımsızlığın, bir güvenceye bağlanmasını savunurken⁵⁷, Rum tarafı “tam, açık, kesin, kayıtsız şartsız ve özgür” bir bağlantısızlıktan söz etmektedir.

Aslında AKEL'in izlediği politika, sağcı çevrelerce, ENOSİS aleyhtarlığı olarak tanıtılmaktadır. Kurultay tarafından alınan kararlar, yeni bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. AKEL'in XI. Kurultayı'nda, üç liderin önemle vurguladıkları, niçin bağlantısız bağımsızlığın istendiğinin sebeplerini, ortaya koyulmasıdır.

AKEL gibi Rum tarafı da bir bütün olarak bağlantısız bağımsızlığın, ENOSİS'e giden en sağlıklı yol olduğunu bilmektedir. Dolayısıyla ilk yapılacak iş, halkın bağlı olduğu her türlü olgudan kurtularak, “bağlantısız bağımsızlığı” ve self-determinasyon hakkının elde edilmesidir. Bu nedenle Kıbrıslı Rumlar, uluslararası formlarda, çekiciliğini her zaman koruyan “bağlantısız bağımsızlık” deyimine, sıkı sıkıya bağlanmışlardır.

Konuşmalar ve alınan kararlar, yeterince açık olduğundan, tezlerin çoğuna değinme veya yorumlama ihtiyacı hissedilmemiştir. Lâkin, sorulması gereken birçok soru vardır. Bunlardan birkaçı şunlardır:

- Kıbrıslı Rumlar, 1966 yılına kadar kime karşı “Millî Kurtuluş Savaşı'nı” yaptıklarını;

- NATO'nun üyesi olmak bir yana, Yunanistan ile birleşmenin, nasıl “anti-empyrialist ENOSİS” sayılacağını;

- Kıbrıs'ta, kimin gerçek bağımsızlığı içinlikle istediğini, araştırmaya değmez mi?

NOTLAR

* III. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi'nde sunulan tebliğdir.

1. ENOSİS Resolution by AKEL at Its 11th Congress 3-6 March 1966 Nicosia, Basic Documents on Cyprus Public Information Office, Nicosia, 1979, s. 3.

2. ENOSİS

3. Bir toplumun kendi kendini yönetme hakkı.

4. Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1980), C. I., 6. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1989, s. 441.

5. Daha geniş bilgi için bkz. Yusuf Sarıay, Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 48.

6. G. Georgalas: “La Question de Chypre et la Communisme”, Est Et Quest, (1966) 327, s. 27.

7. G. Georgalas: a.g.e., s. 28.

8. Fethi Tevetioğlu: “Komünizm Açısından Kıbrıs”, Önyasa Mecmuası, 1 (Ocak 1966) 5, s. 2-3.

9. Mim Varoğlu: “Kıbrıs Yunanistan'a Verilmez”, İstiklâl Gazetesi, 7 Aralık 1949, s. 2.

10. “Amerikalı Gazeteciler Grubu Başkanı Mr. Tom Ireland'ın Beyanatu”, Halkın Sesi Gazetesi, 13 Mart 1955, s. 3. Daha geniş bilgi için bkz. “Komünist Hareketin Öncüsü”, Haravgi Gazetesi, 8 Aralık 1960, s. 1; Andreas Fantis: “The Rise of Socialism”, Neos Dinokratis, April 1961, s. 281.

11. “Komünist Hareketin Öncüsü”, op. cit., s. 1.

12. A.g.e., s. 1.

13. “Andreas Fantis'in Demeci”, Neos Dinokratis, 3 Haziran 1960, s. 3.

14. Gerhard Von Mende, Komünist Bloka Milliyet ve Mefkûre, Çev.: Dr. Fethi Tevetioğlu ve Dr. Aziz Alpaut, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1966, s. 25.

15. “AKEL'in Merkez Komite Beyannâmesi”, Haravgi Gazetesi, 29 Eylül 1963, s. 7.

16. “The Letter of Kruşçev”, The New York Times, 8 February 1964, s. 2.

17. Daha geniş bilgi için bkz. Adams and Alvin J. Cotrell, Communism in Cyprus, London, 1967, s. 17.

18. “Gromyko'nun Kıbrıs'la İlgili Beyanı”, İzvestia Gazetesi, 21 Ocak 1965, s. 4.

19. “The Declaration of AKEL”, The Cyprus Mail, 27 January 1965, s. 1.

20. Daha geniş bilgi için bkz. Adams-Alvin, op.cit., s. 20; “S.S.C.B.'nin Kıbrıs'la İlgili Görüşleri”, Pravda Gazetesi, 25 Ocak 1966, s. 2.

21. Daha geniş bilgi için bkz. “Hayal Kırıklığı”, Haravgi Gazetesi, 18 Aralık 1966, s. 1.

22. Daha geniş bilgi için bkz. Dimitri Kitsikis, Yunan Propagandası, Meydan Neşriyat, İstanbul, 1964, s. 21.

23. Daha geniş bilgi için bkz. Cemal Kutay, Etniki Eterya'dan Günümüze Ege'nin Türk Kalma Savaşı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1980, s. 110; Dimitri Kitsikis, op. cit., s. 21; Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 50.

24. Kanlıma, topraklarına katma.

25. Vladimir Potyemkin, Uluslararası İlişkiler Tarihi-Başlangıçtan Bugüne Diplomasi Tarihi, C. I., Çev.: Atilla Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1978, s. 198.

26. "Vahşi Eokacıların Bir Senelik İğrenç Faaliyetleri", *Halkın Sesi Gazetesi*, 3 Ocak 1959, s. 1. Daha geniş bilgi için bkz.. Juan Goytisolo: "Öteki Kıbrıs II.", *Hürriyet Gazetesi*, 4 Ağustos 1992, s. 11.

27. Adams-Alvin, *op.cit.*, s. 5.

28. Adams-Alvin, *a.g.e.*, s. 5.

29. *A.g.e.*, s. 6.

30. "Kıbrıs", *Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul, 1974, s. 910.

31. Adams-Alvin, *a.g.e.*, s. 6.

32. *A.g.e.*, s. 8.

33. Tevetoğlu: *a.g.e.*, s. 2.

34. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı olan Makarios III.'den bir önceki Başpiskopostur.

35. Adams-Alvin, *a.g.e.*, s. 7.

36. *A.g.e.*, s. 7.

37. 1955 yılında "fevkalâde devre" ilân edilmiştir.

38. Adams-Alvin, *a.g.e.*, s. 7.

39. "Kıbrıs", *Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, C. XIII., İstanbul, 1986, s. 243.

40. "Kıbrıs Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios II.'u ... halkın (Rum) menfaatleri nâmına olan her faaliyetinde, partimiz tarafından desteklenecektir". Daha geniş bilgi için bkz... "AKEL'in Demeci", *Haravgi Gazetesi*, 17 Ağustos 1960, s. 1.

41. Orbay Deliceirmak, *Yerinden Yeller Esen Anayasa*, Lefkoşa, 1998, s. 132.

42. *The New York Times*, 27 March 1966, s. 6.

43. Tevetoğlu: *op. cit.*, s. 2.

44. ENOSİS Resolution By AKEL, *op. cit.*, s. 4.

45. Dighenis.

46. Daha geniş bilgi için bkz... Adams-Alvin, *op. cit.*, s. 8; C. Foley (ed.), *The Memoirs of General Grivas*, New York, 1965, s. 35.

47. Adams-Alvin, *op. cit.*, s. 14.

48. "Kıbrıs'ta AKEL Kurulmayı", *Pravda Gazetesi*, 3 Mart 1966, s. 2.

49. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin hukukî temelini oluşturan Kurucu, İttifak ve Garanti Antlaşmaları'ndan söz etmektedir.

50. ENOSİS Resolution By AKEL, *op. cit.*, s. 6-7.

51. Green Line.

52. ENOSİS Resolution By AKEL, *op. cit.*, s. 8.

53. "Millî rehabilitasyon ve Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi", kararda aynen yer almaktadır. Açıklama, AKEL tarafından gerekli görüldüğü için misme konulmuştur.

54. ENOSİS Resolution By AKEL, *op. cit.*, s. 9.

55. Adams-Alvin, *op. cit.*, s. 15.

56. ENOSİS Resolution By AKEL, *op. cit.*, s. 6.

57. Kıbrıslı Türkler, bu mevzu için Türkiye'nin etkin ve fiilî garantörlüğünü savunmaktadırlar. Zirâ, bu hak, 1960 Garanti Antlaşması'nın 4. maddesinde de yer almaktadır.

KAYNAKÇA

1- Adams, T. W. - Cotrell A. J. (1967). *Communism in Cyprus*. London.

2- "AKEL'in Demeci", *Haravgi Gazetesi* Özel Arşivi, 17 Ağustos 1960, Lefkoşa, 1.

3- "AKEL'in Merkez Komite Beyannâmesi", *Haravgi Gazetesi* Özel Arşivi, 29 Eylül 1963, Lefkoşa, 7.

4- "Amerikan Gazeteciler Grubu Başkanı Mr. Tom Ireland'ın Beyanâtı", *Halkın Sesi Gazetesi* Özel Arşivi, 13 Mart 1955, Lefkoşa, 3.

5- "Andreas Fantis'in Demeci", *Neos Dimokratis*, 3 Haziran 1960, Lefkoşa, 3.

6- Armaoğlu, F. (1989). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

7- Deliceirmak, O. (1998). *Yerinden Yeller Esen Anayasa*. Lefkoşa.

8- *ENOSİS Resolution By AKEL At It's 11th Congress 3-6 March 1966 Nicosia. Nicosia* : Basic Documents On Cyprus Public Information Office.

9- Fantis, A. (1961). "The Rise of Socialism", *Neos Dimokratis*, April 1961, s. 281-286.

10- Foley. C. (ed.) (1965). *The Memoirs of General Grivas*, New York: John Co.

11- Georgalas, G. (1966). "La Question de Chypre et la Communisme", *Est Et Quest*, Sayı 327, Atina, 27.

12- Goytisolo, J. (1992). "Öteki Kıbrıs II.". *Hürriyet Gazetesi* Özel Arşivi, 4 Ağustos, İstanbul, 11.

13- "Gromyko'nun Kıbrıs'la İlgili Beyanı", *İzvestia Gazetesi* Özel Arşivi, 21 Ocak 1965, Moskova, 4.

14- "Hayal Kırıklığı", *Haravgi Gazetesi* Özel Arşivi, 18 Aralık 1966, Lefkoşa, 1.

15- "Kıbrıs". (1986). *Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*. İstanbul, 243.

16- "Kıbrıs". (1974). *Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi*. İstanbul, 910.

17- Kitsikis, D. (1964). *Yunan Propagandası*. İstanbul: Meydan Neşriyat.

18- "Komünist Hareketin Öncüsü", *Haravgi Gazetesi* Özel Arşivi, 8 Aralık 1960, Lefkoşa, 1.

19- Kutay, C. (1980). *Etniki Eteryadan Günümüze Ege'nin Türk Kalma Savaşı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

20- Mende, G. V. (1966). *Komünist Bloktaki Milliyet ve Mefkûre*. Çev.: F. Tevetoğlu-A. Alpaut. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

21- Potyekin, V. (1978). *Uluslararası İlişkiler Tarihi - Başlangıçtan Bugüne Diplomasi Tarihi*. Çev.: A. Tokatlı. İstanbul: May Yayınları.

22- Sarıay, Y. (1988). *Türkiye'nin Batı İttifakına Yöneliş ve NATO'ya Girişi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

23- "S.S.C.B.'nin Kıbrıs'la İlgili Görüşleri", *Haravgi Gazetesi* Özel Arşivi, 25 Ocak 1966, Moskova, 2.

24- Tevetoğlu, F. (1966). "Komünizm Açısından Kıbrıs", *Önasya Mecmuası*, Sayı 5, 2-3.

25- "The Declaration of AKEL", *The Cyprus Mail*, 27 January 1969, Nicosia, 1.

26- "The Letter of Kruşçev", *The New York Times*, 8 February 1964, New York, 2.

27- *The New York Times*, 27 March 1966, New York, 6.

28- *Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea*. (1985). Hazırlayan: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

29- Varoğlu, M. (1949). "Kıbrıs Yunanistan'a Verilemez", *İstiklâl Gazetesi* Özel Arşivi, 7 Aralık, Lefkoşa, 2.

30- "Vahşi Eokacıların Bir Senelik İğrenç Faaliyetleri", *Halkın Sesi Gazetesi* Özel Arşivi, 3 Ocak 1959, Lefkoşa, 1.

Azerbaycan'ın Bazı Yayınlarında Atatürk*

Anahtar Kelimeler : Atatürk, Azerbaycan Basını, H. Aliyev, Yayınlar.

Doç Dr. Tamilla ALIYEVA

Osman Gazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Görevlisi

“... İzmir'in işgalinden sonra, 1918-1922 yılları arasında Emperyalist devletlerin Türkiye'yi parçalama siyasetine karşı, ülkede Türk halkının millî mücadelesi ile Kurtuluş Savaşı başladı. Bu mücadelenin başında Osmanlı ordusunun kararlı askeri, Türk halkının millî kahramanı Mustafa Kemal Paşa vardı. Milli Mücadele ile başlayan bu savaş, 1923 yılında son baharında Türk halkının zaferi ile sonuçlandı.”¹

Bu satırlar Azerbaycan'da basılan **Atatürk ve Türkiye'de Medeni İnkılap** adlı eserden alınmıştır. Eser XX. yy'ın büyük önderi Mustafa Kemal Atatürk'e ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 70.yılına armağan edilmiştir. Kitabın yazarı ise Türkiye ve Atatürk hayranıdır. Kitap, Bakü'nün yakınlarındaki Maştağa Köyü'nün Hayır Cemiyeti tarafından basılmış olup, Giriş, IV Bölüm ve Sonuçtan oluşmaktadır.

1. Bölüm, “Türkiye’de medeni değişikliklerin başlangıcı ve sosyal-siyasal şartları” adını taşır. M. Kemal Atatürk’ün şu özlü sözü bu bölüme yön verir. “Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Eğer yazan yapana sadık kalmazsa, yazılan tarih insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır.”

II.Bölüm, “Türkiye’de beşeri ve sosyal bilimlerin gelişimi”, III.Bölüm “Kemalist reformlar devrinde Türkiye’de musiki ve tasviri sanatlar” adını taşır. Bu bölümde de M. K. Atatürk’ün “Bir millet ki, resmi bilmesin, heykeltraşlık bilmesin... Böyle bir milletin tarihi gelişim ve ilerleme içinde yeri yoktur” sözleri yer alır.

IV.Bölüm, “Türkiye’de spor ve beden eğitiminin gelişimi” adını taşır. Bu konu üzerinde de M. K. Atatürk’ün söylediği sözler dikkat çekicidir.

Sonuç bölümünde de ulu önderin bir fikrine özel olarak dikkat çekilir. Bu nokta Atatürk’ün Türk halkına beslediği büyük ümit ile ilgilidir. “Türk milletinin büyük millet olduğunu dünya kısa zamanda görecektir.” sözleriyle Atatürk’ün Türk halkına hizmetleri ifade edilmiştir.

Sonuç bölümünde yer alan bir başka çalışmada 1963 yılında yayımlanan **Forum** gazetesindeki “Atatürk ve Batı” adlı makaledir. Bu makalede şöyle denmektedir. “Türkiye’nin önde gelen devlet adamları eğitim, bilim ve sanat alanlarındaki zor problemleri hallederken Mustafa Kemal’in ideallerine ve fikirlerine müracaat etmişlerdir”²

Yine aynı bölümde Ziya Gökalp’in 1923 yılında Mustafa Kemal Atatürk’e affettiği bir şiirden iki mısra yer alır.

“O milli dühanın tam kemalidir.

Türkün hem celalı, hem cemalidir.”

Eser 289 kaynaktan yararlanılarak meydana getirilmiştir. Bunlardan biri 1929 yılında Moskova’da basılan **Yeni Türkiye’ye Giden Yol** (IV cilt), diğeri İ.V. Alibeyov’un Rusça basılan **Türkiye’de Devlet Kapitalizmi** adlı eserlerdir. Adı geçen eserde 62 kitap kaynak gösterilmiştir. Her iki kitapta Rusça’dır ve müellifleri Avrupalı âlimlerdir. Bundan başka soru kitaplarından, istifade edilmiştir. Bu kitaplarda Rusça ve Türkçedir.

Mustafa Kemal Atatürk hakkında Utkan Kocatürk’ün **Atatürk**,³ Melih Bayn’ının **Güneş Gözülü Mustafa Kemal**⁴ adlı eserleri de Atatürk severlerin dikkatine sunulmuştur.

Bütün Azerbaycan Türkleri Atatürk hayranıdır. Hayranlık şair ve yazarlarımızın eserlerinde zaman zaman kaleme alınmıştır. Bu şairlerden biri de Türk milliyetçisi, en verimli çağında hayata veda eden şair-âlim Refik Zekâ Handan’dır. 1998 yılında onun **Atatürkiye**⁵ adlı eseri Atatürk’ü ve Türkiye’yi seven Azerbaycan Türkleri için güzel bir armağan olmuştur.

R.Z. Handan’ın Türkiye-Atatürk konusunda etraflıca konuşmak bu makalenin sınırlarını aşmaktadır. Burada yalnızca onun Mustafa Kemal Atatürk hakkında söylediği bir kaç fikirle okuyucuyu tanıştırmak isteriz.

–“Eserin adı neden Atatürkiye?” sorusuna şair şöyle cevap verir.

–“Atatürk’ün yolunda gidenlere köstek olup, memleketi parçalamak isteyenler mevcuttur. Biz ise, bugünkü Türkiye’yi, Atatürk’ü yaşatmak isteyen ateşli yüreklerin derinlerinden kopan yanık seslere kulak vermek, karşılık vermek istedik.”⁶

R.Z. Handan'ın kitabından öğreniyoruz ki, 1987 yılında "Yazıcı" neşriyatı olarak basılan ve halk şairi Mirza İbrahimova'nın ön sözünü yazdığı **Yurdum, Ulusum** adlı eserde de Türkiye'ye atfedilmiş şiirler pek çoktur.⁷ Bu eserde Refik beyin "Ayrıldık, Atam" adlı şiiri mevcuttur.

"Atatürktür Atamız söylemeyen Türk yoktur"

Bu eserde Refik bey yalnızca Atatürk hakkındaki düşüncelerini nakletmiyor, aynı zamanda Atatürk ismini yüreklerinde hisseden ve bütün dünyaya bunu duyurmak isteyen Azerbaycan Türklerinde hislerine tercüman olmaktadır. Ve Refik bey Orhan Seyfi Orhon'un "Atatürk'ün Ölümü" adlı şiirinin ardından "Ayrıldık Atam" adlı şiirinin iki bendini okuyucuya takdim ediyor.

"Dünya darılır, arşa çıkan nisgimizden**
Ayrıldık Atam senin gibi can sevgimizden"

Şair aynı zamanda Anıtkabir'i ziyaret eder ve buraya gelen çocukları seyrederek şöyle der:

"Gönül size Türk sesini açıklar

Sevginizle büyür, çoğalır

Atanıza "Ata" deyin çocuklar

Gece-gündüz ayrılmasın Atamız"

Aynı zamanda R.Z. Handan'ın 1989 yılında "Edebiyat ve İnce Sanat"⁸ dergisinde basılan "Güzelim, İstanbul'um" şiiri yine Atatürk'ü hatırlatmaktadır.

"Musikidir, şiirdir selin, rüzgarın, mehin
Kaynağını görmüşsem sende
Fatihler fatihidir, Sultan Mehmet Fatih
Atatürk'üme benzer çetin bir insan buldum
Güzellerin güzeli güzelim İstanbulum!"

1999 yılında⁹ **Hemin** gazetesinde de şairin "Bu memleket" adlı şiiri basılır.

"Ulu Türkün bayrağıdır,
Ulu Türkün toprağıdır.,
Ulu Türkün varlığıdır,
Bu memleket Türkiyedir.
Türkiye'ye Türk diyendir"

Önder Atatürk'ün ismi Azerbaycan Cumhurbaşkanı Sayın H. Aliyev'in konuşmalarında da sık sık geçer. **H. Aliyev Azerbaycan'ı Dünyaya Tanıtıyor**¹⁰ adlı kitapta da şu satırlar vardır; Azerbaycan Cumhurbaşkanlığının Türkiye'ye ziyareti Türk halkının en büyük ziyaretgahı olan Anıtkabir'deki Atatürk mozolesini ziyaretle başladı. H. Aliyev, Atatürk'ün mozolesine çelenk koydu. Türkiyenin büyük oğlunun ruhuna saygılarını bildirdi. Anıtkabir defterine yürekteki sözleri kaydetti "Unutulmaz Atatürk'ün mukaddes

adı, solmayan siması binlerce yıldan beri gelen Türkiye ve Azerbaycan dostluğunun, kardeşliğinin gelecek yoluna parlak ışıklar saçmaktadır".¹¹

Kitapta Atatürk hakkında geçen cümleler yalnız iki şahsın adına ait değildir. Bütün Azerbaycan Türklerinin büyük Atatürk'e olan saygı ve sevgileri bu kitapta ifade edilmiştir.

Mustafa Kemal'e olan sevgide onu ne ilahlaştırma, ne de dini vahiy olarak algılanmamalıdır. Türkler onu milletin atası gibi sever ve bu bakımdan da o yeni Türkiye'nin Atası'dır.¹²

Kitapta, Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünde yazılı olan Atatürk'ün "Hakimiyet Kayıtsız Şartsız Milletindir" sözlerine de yer verilmiştir.

"Biz aynı kökten boy atmışız" adlı bölümde de Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk milleti hakkındaki düşüncelerinden söz açılır. "70 yıl önce büyük önder Atatürk, Cumhuriyetin dayandığı esasları ortaya koymuş ve T.B.M.M.'yi açmıştır" denilmektedir.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı H. Aliyev T.B.M.M.'nden çıkarken de Atatürk'ü hatırlatarak şöyle demiştir. "Büyük insan bütün Türk dünyasının dahi şahsiyeti Mustafa Kemal Atatürk'ü saygıyla yad ederim, onun yaptığı işlere, onun başladığı yola saygı ve hürmetlerimi bildiririm, onun hatırası karşısında eğilirim"¹³

Azerbaycan'ın resmi gazetesi **Azerbaycan**'dan Cumhurbaşkanı H.Aliyev'in çeşitli vesilerle yaptığı konuşmalara yer vererek, çoğu zaman Cumhurbaşkanının M. Kemal'in devletçilik tecrübesinden yararlandığından söz etmektedir.

1994 yılının Kasımında Ankara-Bilkent Üniversitesi'nde yapılan "Fuzuli'nin 500. yılında" H.Aliyev açış konuşmasında Atatürk'ü unutmadı. "Dahi insan, büyük önder Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti 71 yılda Türkün, Türk Dünyası'nın, Türk halkının neleri başardığını dünyaya göstermiştir. Azerbaycan halkı millî bağımsızlığı uğrunda mücadele verirken, bağımsızlık ve millî devletini yaratmaya çalışırken, daima Türk halkının desteğini arkasına almış M.K.Atatürk'ün ilerlediği yolda Türkiye Cumhuriyeti'nin tecrübesinden yararlanmıştır."¹⁴

"Kardeşliğimiz ve dostluğumuz ebedidir" adlı makalede ise H.Aliyev, Süleyman Demirel'e hitaben şöyle demektedir: "Azerbaycan'da biz hepimiz sizi büyük önder Mustafa Kemal Atatürk'ün takipçisi olarak görmekteyiz. Memnuniyetle söyleyebilirim ki 1923 yılında Mustafa Kemal tarafından kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti emin ellerdedir."¹⁵

1997 yılının Mayıs ayında Türkiye'ye gelen Azerbaycan Cumhurbaşkanı H. Aliyev Anıt kabir'i ziyaret eder.¹⁶

11 Mayıs tarihli **Hemiu** gazetesinde H. Aliyev'in öğrencilerle Azerbaycan elçisi nezdinde görüşmesine yer verilmiştir. Bu görüşmeler sırasında da H. Aliyev Atatürk'ü hatırlatmıştır. "Türkiye Cumhuriyeti ve onun şanlı ordusu büyük önder Atatürk tarafından yaratılmıştır. Ne mutludur ki, Türk halkı, Türkiye ve onun ordusu 77 yıldır onun kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün yolunda gitmekte, başarıdan başarıya koşmaktadır"¹⁷

Azerbaycan gazetesinde Türkiye'nin eski Cumhurbaşkanı S. Demirel'in konuşma metni verilmiştir. O, Mustafa Kemal'in Azerbaycan hakkında söylediği sözleri hatırlatır. Kardeş Azerbaycandaki bir problem Türkiye'nin problemidir. Atatürk'de bu konuya hassasiyetle yaklaşmış ve açıkça ifade ederek: "Azerbaycan'ın kederi bizim kederimiz, sevinci bizim sevincimizdir"¹⁸ demiştir. 1999 yılının Kasım ayında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Türkiye'ye gelir ve Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde kalır. Bu sırada terör nedeniyle yaralanıp ayaklarını kaybetmiş olan Mete Kurt adlı bir genç H. Aliyev'e Atatürk'ün resmini verir. Cumhurbaşkanı duygulanır ve şöyle der: "Bu resim benim için en değerli hediyedir. Geçmişte Mustafa Kemal Atatürk'ün ismini taşıyan Uluslararası Barış Ödülü'nü aldım. Bu da benim için iftihar"dır."¹⁹

Daha sonra Cumhurbaşkanı gazileri ziyaret eder ve derki: "Gazilere hürmetim sonsuzdur, çünkü Mustafa Kemal'de gazi idi, silah arkadaşları da gaziydi. Eğer o gaziler olmasaydı bugün Türkiye olmazdı. Sizin gibi gençler Türkiye Cumhuriyeti'ni yaşatacaklardır. Mustafa Kemal Atatürk Türkiye'yi gençlere emanet etmiştir".

Ardından Anıt kabiri ziyaret eden H. Aliyev Anıt kabir'e Azerbaycandan getirdiği toprağı koyar ve şöyle der: "Biz biliyoruz ki, Türkiye'nin her köşesinden toprak getirip, M. K. Atatürk'e saygı ve hürmet olarak mezarın yanına koyuyorlar. Bu hakikaten büyük hadisedir. Halkın Mustafa Kemal Atatürk'e, onun açtığı yola, onun soyuna, onun mirasına daima bir sadakati vardır. İlk defa olarak Türkiye'nin dışından Azerbaycan'dan toprak geldi. Bu toprağı Mustafa Kemal'in mezarının başında Türkiye'nin dört bir bölgesinden gelen topraklarla yan yana koydum. Bu bizim için tarihi hadisedir. Aynı zamanda görülüyor ki, Türkiye'nin bütün illeri, diyarları gibi Azerbaycan'da Türkiye ile bağlıdır."

Atatürk'ün ülküsünü benimseyen Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'e Atatürk Yüksek

Kurumu "Uluslararası Atatürk Barış Ödülü"nü verir. Bu önemli olay hakkında Azerbaycan gazetesi şöyle demektedir. "Önder Atatürk'ün "Yurta Sulh, Cihanda Sulh" prensibiyle hareket eden dünyada barışa, devletler arasında dostluğa, anlaşmaya önem veren ve bu prensipleri uluslararası sahaya taşıyan ve tarihini dünyaya tanıtan Sayın H. Aliyev "Uluslararası Atatürk Barış Ödülü" komitesinin 1999 yılı 12 sayılı kararı ile 1999 yılı "Uluslararası Atatürk Barış Ödülü" ne layık görülmüştür."²¹

Ölümsüz Azerbaycan şairi Halil Rıza Ulutürk'ün İstanbul-Bakü havayolunun açılması münasebetiyle 1989 yılında kaleme aldığı bir şiirde dikkat çekmektedir. Şiirin adı "Yaşasın od yurdu kardeş Türkiye" dir. Şiir Mustafa Kemal Atatürk'e ithaf edilmiş, şiirin can damarlarını Atatürk oluşturmuştur.

"Beşerin yoludur Atatürk yolu
Yağsa da yıldırım, boran, kar, dolu
Yar bu covğunları, ey genç Köroğlu,
Sarmaşsın Od Yurdu, Kardeş Türkiye"²²

Türkseverler tacı Mustafa Kur'an,
Ölmez millet için yaradan, kuran
Sensen arkamızda dağ gibi duran
Dayağım, Od yurdum, arkam Türkiyem"²³

Mustafa Kemal Atatürk'ün en büyük arzusu Türksoylu Türk dili konuşan halkları kavuşmuş görmek idi. Türk dünyasının ölmez şairi Halil Rıza da önderin bu fikrini mısralara döker:

"Birleşse Türk Uygur, Türk Özbek, Tatar,
Elim Aya, Marsa, Zöhre'ye çatar
Haray, ey Gagauz, Türk Kazak Balkan
Ey Başkırt, ey Türkmen, Susursam niye?
Kavuşsun Türkistan, Atatürkiye"²⁴

Azerbaycan'da çalışan Türk iş adamları buradaki çeşitli basın organlarında yazılar yazarken sık-sık ölümsüz Atatürk'e müracaat ederler. Örneğin Dağıstanlı'nın "Anadolu da millî mücadele yıllarından günümüze kadar" adlı makalesinde Atatürk'ün resmi basılarak şöyle denilmiştir: "Büyük önder Mustafa Kemal Paşa milli mücadelenin sesini Anadolu'ya ve dünyaya duyurmak için Anadolu Ajansının kurulmasının zaruri olduğunu düşünüyordu."²⁵ Bu konuyla ilgili Ağaoğlular²⁶ kitabında "Atatürk'ün direktifiyle Anadolu Ajansı kurulur ve onun ilk genel müdürü Ahmet Ağaoğlu olur".²⁷

Türkiye'nin millî eğitim sistemi hakkında makale yazan Abdülkadir Türkmen, Mustafa Kemal Atatürk'ün

eğitime büyük önem verdiğini belirterek şöyle yazar: “Başarıları ve düşünce ufkuyla bütün dünyayı kendine hayran bırakan Atatürk bundan yetmiş yıl önce eğitimin önemine dikkat çekerek “en mühim ve öncelikli görevlerimizden biri milî eğitim işlerinde mutlaka başarı sağlamak olmalıdır demıştır.”²⁸

Başka bir makalede Hacıyev tarafından kaleme alınmıştır. O, Ahıska Türklerinin tarihi şahsiyettir. Hacıyev, Mustafa Kemal’in başlattığı milî mücadeleden, Türklerin Kurtuluş Savaşı’ndan sözeder.²⁹

Bir diğer Azerbaycan aydını profesör H. Allahverdiyev’de çalışmalarında Mustafa Kemal’i örnek verir. “ölümsüz Mustafa Kemal Atatürk’ün güzel bir sözü vardır. Millete efendilik etmek yok, hizmet etmek var. Kim millete hizmet ederse O, milletin efendisi odur.”³⁰ Azerbaycan’ın ölümsüz şairi N. Refibeyli’nin **Şanlı Nesirlerin Yadigarıyım** adlı eserinde de Mustafa Kemal Atatürk’ten bahsedilir.³¹

Azerbaycan’ın Dışişleri Bakanı yazar-profesör V. Kuliyev’in **Ağaoğullar** kitabında Atatürk’ü unutmadığı görülmektedir. Aynı eserde Ahmet Ağaoğlu ile Atatürk’ün dostluğundan bahis açarak Atatürk’ün ölümüyle sarsılan Ahmet Ağaoğlu’nun kızı Tezer’e yazdığı mektubu da yayınlamıştır.³²

“Atatürk’ün ölümü beni tasavvur edilemeyecek kadar sarsmıştır. Bu olay hayatımda ikinci sarsılışımdır. Birincisi annem öldüğü zaman içimi derin ve karanlık bir uçurumun kenarında hissettiğimde olmuştu. Başım döndü. Onsuz hayat bana manasız ve acı geldi. Bu günde Atatürk’ün ölümüne hiç inanamıyorum. Daha doğrusu alışamıyorum. Onun şahsiyeti, varlığı hayatın kendisi değilmiydi? O tükenmez, yorulmak bilmez hareketti. Bazen coşkun deniz dalgaları gibi hiddetli, bazen Vagner’in musikisini andıran yaratıcı ezgiler, bazen de müthiş fırtınalara set çeken katı ve boğucu sükküneler. Onun bir dakikası diğerine benzer miydi? O her şeyin kah altında kah üstünde değilmiydi?

Türkiye’yi yirmi yıldan beri özü ile dolduran şahsiyet o idi. Gözlerimiz, kulaklarımız, hislerimiz yüreğimiz ve ruhumuz onunla o kadar dolmuştu ki, onu duymadan nasıl devam edebiliriz, yokluğuna inanamıyorum ne diyebilirim ki, böyle bin insanın yokluğu karşısında derin ızdırap duymaktan başka bir çare yoktur.”³³

Yazar Teyyub Kurban’ın **Dönmezlik** adlı eseri³⁴ Azerbaycan’ın ilk cumhurbaşkanı Mehmet Ermin Resulzade hakkında bilgi verse de, Atatürk’ün adı burada saygı ile anılır. Aynı zamanda eserde dünyanın büyük siyasi liderleri ile beraber Atatürk’ün fotoğrafı da yer almıştır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, nerede Azerbaycan

ve Türk ismi varsa, orada Türk milleti ve Atatürk sevgisi daima yaşayacaktır. Dünyanın neresinde Türk varsa orada Mustafa Kemal Atatürk var. Dünya döndükçe Mustafa Kemal Atatürk yaşayacak.

NOTLAR

*- Bu makale Songül Boybeyi tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

** - Nisgil ; arzu, istek, uhte anlamındadır.

1. T. Paşaoğlu, *Atatürk ve Türkiye’de Medeni İnkılap (1920-1930)* Azerneşr, Bakü 1993, s.4.

2. A.g.e., s. 222.

3. Uıkan Kocatürk, *Atatürk*, Bakü İlin Neşr, 1991.

4. Melek Melih Bayrı, *Güneş Gözlü Mustafa Kemal*, Bakü, Gençlik 1922.

5. Refik Zeka Handan, *Atatürkiye*, Bakü, Mühtercim, 1998.

6. A.g.e., s.19.

7. M. İbrahimov, *Yurdum Ulusum*, Bakü, Yazıcı 1987.

8. R.Z. Handan “Güzelim İstanbulum”, *Edebiyat ve İncesanat*, 13 Ekim 1989.

9. R.Z. Handan, “Bu memleket”, *Edebiyat ve İncesanat*, 2 Ekim 1990.

10. H. Aliyev, *H. Aliyev Azerbaycanı Dünyaya Tanıtıyor*, Bakü 1994.

11. A.g.e., s.68.

12. A.g.e., s. 70.

13. A.g.e.

14. *Azerbaycan Gazetesi*, 5 Kasım 1999.

15. “Kardeşliğimiz ve Dostluğumuz Ebedidir”, *Azerbaycan Gazetesi*, 3 Kasım 1994.

16. “Azerbaycan, Türkiye: Dostluk, Kardeşlik, Strateji Emekdaşlık”, *Azerbaycan Gazetesi*, 13 Mayıs 1997.

17. *Azerbaycan Gazetesi*, 15 Mayıs 1997.

18. *Azerbaycan Gazetesi*, 14 Mayıs 1997.

19. “Halkımız Türkiye-Azerbaycan Dostluğuna, Kardeşliğine Ebediyete Kadar Sadık Olacaktır”, *Azerbaycan Gazetesi*, 7 Kasım 1999.

20. *Azerbaycan Gazetesi*, 6 Kasım 1999.

21. H. R. Ulutürk, *Türkün Destanı*, Bakü, Gençlik 2000.

22. H.R. Ulutürk, *Bağışla Ey Vatan*, Bakü, Korkut Neşriyatı 1995.

23. H.R. Ulutürk, *Ayla Güneş Arasında*, Bakü, Yazıcı 1992, s. 290.

24. A.g.e., “Bu meydanda, bu meydanda” şiiri s. 299.

25. İ. Dağıstanlı “Milli Mücadele Yıllarından Günümüze Kadar” *Azerbaycan Gazetesi*, 2 Kasım 1994.

26. V. Kuliyev, *Ağaoğulları*, Bakü, Ozan 1997.

27. A.g.e.

28. A. Türkmen “Milli Eğitimin Siyaseti”, *Azerbaycan Gazetesi*, 2 Kasım 1994.

29. Hacıyev, “Ahıska Türklerinin Tarihi” “*Ulduz*” 1991 8.sayı s. 56.

30. A.g.e.

31. H. Refikbeyli, *Şanlı Nesillerin Yadigarıyım*, 1993 Bakü, Gençlik s. 103, s. 135.

32. V. Kuliyev, *Ağaoğulları*, Bakü, Ozan 1997, s.45

33. A.g.e.

34. T. Kurban, *Dönmezlik*, Bakü, Şirvanneşri 1997, s. 51, s. 65-67.

İç Oğuz'a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy Hakkında Bir Değerlendirme

Anahtar Kelimeler: İç Oğuz, Dış Oğuz, Dargınlık, Bamsı Beyrek, Türkmen Varyantları.

Yard. Doç. Dr. Naciye YILDIZ

G.Ü. Fen-Edeb. Fak.

Her milletin kültüründe, o milletin mihenk taşı saydığı abidevî eserler bulunmaktadır. Türk kültüründe bu eserlerden bir tanesi Dede Korkut boylarıdır. Her okuyuşumuzda bize apayrı heyecanlarla yeni bakış açıları kazandıran bu eser, millî şahsiyetimizle ilgili birçok problemle ilgili olarak da başvurduğumuz ilk el kaynaklardan biridir.

Dede Korkut Boylarının bugün elimizde bulunan yazmaları bize göstermektedir ki, Salur Kazan yılda bir defa evini yağmalatmaktadır. Yağma sırasında kendisi, eşini yanına alarak evinden dışarı çıkmakta ve Üç Ok ile Boz Ok, yani İç Oğuz ile Taş Oğuz, hanın evini yağma etmektedir. Her yıl tekrarlanan bu yağma, Türk toplum hayatında sosyolojik açıdan önemli bir hadisedir. Büyük sosyolog Ziya Gökalp, Kazan'ın evini yağmalatması hadisesini bir nevi potlaç olarak değerlendirmekte ve Salur Kazan'ın bu hadise ile hem İç Oğuz, hem de Taş Oğuz üzerinde prestijini ve velayetini sürdürdüğünü belirtmektedir.¹ Zira, Ziya Gökalp'e göre, potlaç geleneğinde, "misafirlerin yiyebileceklerinden çok fazla gıdalar, giyebileceklerinden çok fazla elbiseler ve bilhassa, tepeler teşkil edecek kadar bakır kaplarla yorganlık pöstekiler vesâire yığılır. Davet sahibi, bütün bu şeylerin davetliler tarafından kaldırılıp götürülmesini teklif eder. Götürürler. Davetliler götüremedikleri takdirde, bu yığılan eşya tahrip edilir. Bu ziyafet aslında davetlilere bir nevi meydan okumadır."² Bu davetlerde, kavgaların çıkması, halk edebiyatında sıklıkla karşılaştığımız motiflerdendir. On ikinci hikâyede "Üç Ok Boz Ok yağnak olsa Kazan ivin yağmaladur-idi. Kazan girü ivin yağmaladı. Amma Taş Oğuz bile bulunmadı. Hemin İç Oğuz yağmaladı. Kaçan Kazan ivin yağmalatmasa

halalınñ elin alur taşra çıkar-idi, andan yağma iderler-idi. Taş Oğuz biglerinden Aruz Emen ve kalan bigler bunı iştdiler, ayıtdılar ki bak bak şimdiye degin Kazanın ivin bile yağma ider-idük, şimdi niçün bile olmayavuz didiler. İttifaki cemi Taş Oğuz bigleri Kazan'a gelmediler, adavet eylediler."³ sözleriyle anlatılan bu olayın sebebi Salur Kazan'ın Taş Oğuzları evini yağmalaya davet etmemesidir. Bu olaya Salur Kazan'ın unutkanlığı demek, kanaatimizce mümkün değildir. Öyleyse, Taş Oğuz'un davet edilmemesindeki kasıt veya ihmalin sebebi nedir?

Elimizde bulunan Dede Korkut yazmalarındaki on iki hikâyeye bu soruya cevap vermemektedir. Bütün ilim adamlarının üzerinde birleştikleri bir konu, Dede Korkut Boylarının boy sayısı ile orantılı, yani 24 olduğu, bunların 12 tanesinin elimizdeki yazmalarda yer almadığıdır. Bu boylarda hangi olayların yer aldığı hakkında, Dede Korkut kahramanlarının taşıdıkları epitetler bize bir noktada ipuçları vermektedir; ancak, Taş Oğuz'un Salur Kazan'ın davetine niçin çağrılmadığına dair, bu hikâyelerde bir ipucuna rastlamamaktayız.⁴ Şimdilik Dede Korkut boylarına bir nokta koyan bu boydaki olaylarla ilgili değerlendirmeler, bizi, halk arasında yaşayan, fakat yazma nüshalarda yer almayan varyantlara, dolayısıyla Ata Rahmanov'un uzun yıllar zarfında halk ağzından derlediği ve ilk defa hepsi birarada 1998 yılında Ankara'da yayımlanan *Gorkut Ata* isimli kitapta yer alan hikâyelere yöneltmektedir.⁵

Adı geçen derlemelerden *Gorkutın Gabrı Kazılığ*-2 başlıklı hikâyede şu sözler yer almaktadır: *İmdi habarı kimden al, Mañışlakta oturadıran Çowdur il-ulusından al. Çowdur il-ulusı melallaşıp, Türkistandan Mañışlaka köçüp keliptiler. Şonda oları keynine köçirip yekitmene Salır Gazan birlen birge töwellaçı bolup Gorkut Ata-ta kelipti, emma Çowdur il-ulusı bul ikewiñ töwellasını, almantılar*"⁶ Bu sözlerde anlaşmazlık üzerinde durulmakta; ancak Salur Kazan'ın ve Dede Korkut'un aracılığını kabul etmeyen Çovdurların neden küstükleri üzerinde durulmamaktadır. Bu küskünlüğün sebebini, Oğuzlarıñ melallaşmak başlıklı hikâyede bulmaktayız.⁷ Bu hikâyeyi kısaca şu şekilde özetleyebiliriz: *Bütün Oğuz boylarının toplandığı Bayındır Han'ın toyunda yenip içildikten sonra konuşma sırasında herkes sahip olduğu bir şeyi metheder. Oğuzların Üç-Ok kolundan gelen Çowdur (Çavuldur) boyundan Akbay ve Karabay isimli iki kardeş de boğalarını överler. Buna karşılık Bozokların Bayat boyundan Talaw Han ise kendi boğasını över ve iki grup arasında başlayan tartışma*

büyüyerek Bayındır Han'ın kulağına gider. Bayındır Han bunun üzerine kimin haklı olduğunun anlaşılması için iki tarafın boğalarını güreştirmelerini söyler. Akbay ve Karabay, illerine gelip olan biteni anlatır ve boğayı iyiye beslemeye karar verirler. Bir müddet sonra boğaları kaybolur. Araya araya ölüsünü Hoca Ahmet'in mescidinde bulurlar. Hoca Ahmet'e boğayı kimin öldürdüğünü sorarlar. Hoca Ahmet ise kendilerinin ve boğalarının ölüsünün mescidi kirlettiğini ve günahkâr olduklarını söyler. Bu sözler üzerine Hoca Ahmet tarafındakilerle Akbay ve Karabay'ın ulusu çarpışır ve yenilirler; göçlerini düzerek 60 günde Mangışlak'a giderler. Bayındır Han bunu duyunca ne olup bittiğini anlamak için ulusunu toplar ve sorar. Bayatlardan bir kişi çıkarak Talaw Han'ın bu boğayı öldürtüp mescide attırdığını söyler. Bunun üzerine ulus, Talaw Han'ın öldürülmesi gerektiğini söyler ve Talaw Han asılarak öldürülür. Bayatlar da mekan tuttukları yerlerden çeşitli yerlere sürülürler. Durum Salur Kazan'a aksedince Salur Kazan da meclis kurar ve ne yapılması gerektiğini halkına danışır. Müşavere sonunda Salur Kazan ile Korkut Ata'nın arabulucu olarak gidip Çowdurları yurtlarına geri dönmeye ikna etmelerine karar verilir. Salur Kazan ile Dede Korkut Mangışlak'a 40 günde ulaşırlar. Çowdurlar, onları karşılar; üç gün ağırladıktan sonra, toplanıp geliş sebeplerini sorarlar; ancak, Salur Kazan ile Dede Korkut'un sözünü dinlemeyip yurtlarına dönmezler.⁸

12. Boy ilgili olarak Faruk Sümer şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Şimdiye kadar kendilerinden bahsedilmeyen destanlardan bizim için dikkate lâyık ve üzerinde durulmaya değer görünenleri sonuncu ve ikinci destanlardır. Sonuncu destanda konunun gerçekliği o kadar belirlidir ki, okuyucu kendisini bir tarihî eserin sayfeleri karşısında sanır. Konunun anlatılışı da pek güzel ve canlıdır... Bu destanın konusu hazindir. Çünkü, kardeş kavgasını anlatıyor. Bu kavgada yakışıklılığı, yiğitliği ve iyi ahlâkı ile Oğuz'un imrenesi lâkabını almış olan Beyrek ölmü, Bozoklar başı Uruz da yeğeni tarafından öldürülmüş ve her şeyi yağma edilmiştir... Tâbilerin vazifeleri, metbularını ziyaret ve onların çağırılmalarına icabet etmek idi. Bozok başbuğu Uruz maiyetinde kendi kol beyleri olduğu halde, beylerbeyi Salur Kazan'ı ziyaret ederdi. Metbuların vazifelerine gelince, tâbilerini kayırmak ve onları, kendilerini ziyaret ettikleri yahut yanlarına çağırdukları zaman gelenekler gereğince ağırlamak, aynı seviyede olan tâbilere eşit muamele etmek ve en son olarak, onların gurur ve haysiyetlerine dokunacak, güçlerine gidecek herhangi bir davranışta

bulunmamaktı... Bu son boy, tâbilik ve metbuluk münasebetlerini pek güzel bir şekilde ifade ediyor. Görülüyor ki, Bozoklu beylerin tâbilik hususunda, doğrudan doğruya Kazan ile münasebetleri yoktur. Onların metbûu kendi kol başlıları Uruz Koca'dır. Kazan da yardımını yalnız ondan istemektedir. Metbûun tâbiinden yardım istemesi tabîi bir hak idi. Nitekim Beyrek, Uruz Koca Oğlu Basat'ın ordusuna saldırmamasından kaygılanarak, Kazan'dan yardım istediği gibi, kendisine kılıç çalarak ölmesine sebep olan Uruz Koca'dan öcünün alınmasını da Beylerbeyine vasiyet etmişti."⁹

Ünlü Türk âlimi Prof. Dr. Faruk Sümer'in, büyük eseri **Oğuzlar**'da, Kaşgarlı Mahmut'tan, Reşidüddin'den ve Yazıcıoğlu'ndan verdiği listelerde bu hikâyede ismi geçen boylardan Çowdur, (Çavundur) Üç-Oklardan; Bayat da Bozoklardandır.¹⁰ Bu durumda elimizde başka belgeler bulunmadığına göre, bize destanla ilgili satır aralarını okumak düşmektedir. Buna göre;

1-Ziya Gökalp'in ve Faruk Sümer'in değerlendirmelerine göre Üç-Oklar İç-Oğuz, Bozoklar ise Dış Oğuzdur. Bu durumda Salur Kazan'ın yazma metinlerde yer alan 12. Boyda Kazan'ın Dış-Oğuz'u evini yağmalattığı toya çağırması ve dolayısıyla onlar üzerinde hakimiyetini kaybederek Aruz'un asi olmasına sebep olan hadise, Bozoklar'dan, dolayısıyla Dış Oğuz'dan olan bir boyun, Bayatlar'ın hanının yaptığı veya yaptığı öne sürülen iş sebebiyle cezalandırılmaları olabilir.

2-Yine bu gruplandırma açısından düşünüldüğünde, Dış-Oğuz olan Bayatlar tarafından haksızlığa uğratıldığına inanılan Çowdurlar'ın, dolayısıyla İç-Oğuz'un gönül almak amacıyla yalnız başlarına Kazan Han'ın evini yağmalattığı toya çağırılmış olması mümkün müdür:

3-Azerî bilim adamı Şamil Cemşidov'un iddia ettiği gibi, Üç-Oklar Dış-Oğuz, Boz-Oklar İç-Oğuz ise¹¹ -ki bunu Şamil Cemşidov "Üç Ok, Boz Ok yığnak olsa Kazan evin yağmalattı. Kazan geri evin yağmalattı, amma Taş Oğuz bile bulunmadı, hemen İç Oğuz yağmaladı" şeklindeki cümlelerin birincisinde ilk olarak Üç-Ok'tan bahsedildiği için ikinci cümlede önce Taş-Oğuz'dan bahsedilmesinin sentaks açısından birbirini tamamlayan unsurlar olduğu görüşünden hareketle iddia etmektedir-elimizdeki hikâyeye dayanarak şu şekilde düşünmemiz mümkün müdür: Bu tasnife göre Dış-Oğuz olan Çowdurlar, yurtlarına geri dönmeleri için Salur Kazan'ın ve Dede Korkut'un aracı olarak Mangışlak'a kadar gitmelerine rağmen

yurtlarına dönmediklerinden Salur Kazan tarafından kırgınlık sebebiyle veya cezalandırma amacıyla toya davet edilmemiş olabilirler mi?

3-Elimizdeki metin aralarını okumaya devam edersek, Kemal Abdillayev'in dikkat çektiği gibi,¹² Üçoklardan olan Beyrek ile Bozoklu Basat arasında Beyrek'in son hikâyede ölmek üzere iken "Ağca yüzlü görklümi Aruz oğlu Basat gelüp almadın"¹³ demesine sebep olabilecek güzeller güzeli Banı Çiçek ile ilgili olarak kız isteme yüzünden bir anlaşmazlık söz konusu olabilir mi?

4-Son boyda, İç-Oğuz ile Taş-Oğuz arasındaki bir çekişmeye değinilmeyip, doğrudan "Hep şol oturan bigler Kazan'a asi olduk, and içdiük. Mushaf getürdiler, sen dahı and iç didiler"¹⁴ demektedir. Bu cümleden hareketle aslında iki boy arasında önceden bir çekişmenin olmadığı, çekişmenin Taş-Oğuz ile Kazan arasında olduğu; bu sebeple İç-Oğuz'dan sevilen bir yiğidin de kendi saflarına çekilmek istendiği düşünülebilir mi?

5-4. Maddede değindiğimiz sebeple, Taş-Oğuz üzerinde hakim olan Aruz'un hem Taş-Oğuz hem de İç-Oğuz üzerinde hakim olmak amacıyla, Taş-Oğuz beylerini de kendi düşüncesi doğrultusunda kullanarak asi olması söz konusu mudur?

Değindiğimiz bu konuların halli için, bugün elimizde bulunanlardan daha fazla malzemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu malzeme, belki Türkmen halkının, belki Anadolu Türklerinin belki de başka bir Türk halkının hafızasında hâlâ yaşamaktadır. Bunun gibi birçok meselenin halli bu metinlerin gün ışığına çıkarılmasına bağlıdır.

Görülmektedir ki, Türk tarihinin çeşitli dönemlerinde üzücü misallerini gördüğümüz boylar arasındaki çatışmalar, hangi taraf kazanırsa kazansın veya hangi taraf haklı olursa olsun, daima Türk milletinin ve Türk birliğinin aleyhine neticeler vermekte ve nice yiğitler yitip gitmektedir. Bizim, ata yadigarı olan abidevî eserlerimize karşı mesuliyetimiz ve borcumuz vardır. Ancak bu mesuliyetin gereklerini yerine getirdikten sonra, borcumuzu ödedikten sonra,

bizler, Oğuz Kağan gibi, Korkut Ata gibi, Manas gibi abidevî kahramanlarımızın önünde saygı ile eğilebilmek hakkına sahip olabiliriz.

Dede Korkut boylarının elimizde bulunan sonuncusu bize büyük bir ders vermektedir. Bu dersi alabilirse Türk milleti, aynı soydan gelen kardeşleriyle birlik ve beraberlik ruhu içinde olacak, kendi menfaati kadar kardeşinin de menfaatini gözetecek, kendi oğullarının ve kızlarının üzerine titrediği kadar kardeşinin de oğullarının ve kızlarının üzerine titreyecektir. Küçük veya büyük, hiçbir problem bu kardeşlik ruhunu zedeleyemeyecektir.

NOTLAR

*Bu makale 22-24 Eylül 1999'da Aşgabat'ta "Dede Gorkut Sempozyumunda" bildiri olarak sunulmuştur.

1. Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, (Hazırlayanlar: Kâzım Yaşar Koprıman-İsmail Aka) Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları: 8, İstanbul, 1976, s. 77-78.

2. Ziya Gökalp, a.g.e., s. 73-74

3. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, Türk Dil Kurumu Yay: 169, Ankara, 1994, s. 243-244.

4. Konu ile ilgili değerlendirmeler için bakınız: Orhan Şaik Gökyay; *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul, 1973; Faruk Sümer, "Oğuzlar'a Ait Destanî Mahiyette Eserler", *DTCF Dergisi*, Temmuz-Eylül-Aralık 1959, C.XVIII, S.3-4.

5. *Gokut Ata-Türkmen Halk Nüshası* (Haz: Sadık Tural-Annaguli Nurmehmet), Ankara, 199, s.359-465.

6. A.g.e., s.448.

7. A.g.e., s.420-427.

8. A.g.e., s.420-427.

9. Faruk Sümer, "Oğuzlar'a ait Destanî Mahiyette Eserler", *DTCF Dergisi*, Temmuz-Eylül-Aralık 1959, C.XVII, S.3-4, s.417-424.

10. Faruk Sümer, *Oğuzlar*, Ankara, 1973.

11. Şamil, Çemşidov. *Kitab-ı Dede Korkut* (Haz. Üçler Bulduk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990, s. 31).

12. Kemal Abdillayev, *Gizli Dede Korkut* (Akt: Kerime Üstünova), Bursa, 1995, s. 115.

13. Muharrem Ergin, a.g.e.s.249.

14. A.g.e., s.247.

Reşideddin'in Cami'üt – Tevārih Adlı Eseri Ve 14. yy. Başlangıcında Tebriz Resim Sanatı

Anahtar Kelimeler : Reşideddin, 14.yy., Tebriz Resim Sanatı.

Dildar ATMACA – ŞİRZAD

Azerbaycan İlimler Akademisi Doktora öğrencisi

13. yy. sonu – 14. yy. başlarında, Tebriz Minyatür Okulu'nun kurulduğu Yakın Doğu'da, Azerbaycan'ın İlhanlılar Devleti (1256-1357) dönemi olup, o dönemde Azerbaycan Moğol İmparatorluğu'nun bir parçası idi. İlhan Gazan Hanın döneminde (1295 – 1304) İlhanlılar Devleti güçlenerek bağımsızlığına kavuşmuş ve İslam dinini kabul etmiştir.

13. yüzyılda Moğol işgali ile, Çin ve Yakın Doğu bir tek idari yönetim altında birleşmişti. Yakın Doğu'nun tüm hayat tarzı ve kültürü Çin'in etkisi altında idi. Böylece bu etkileşim resim sanatına da yansımıştı. Ancak, üzerinde durulması gereken bir nokta da resim yapmaya dinin getirdiği farklı boyutlardır.

Resim sanatı o dönemde yasaklanmıştır. Buna rağmen yasaklar yüzyıllardır süre gelen geleneğe engel olamamıştır.

Yalnız bu yasaklara bir çok hükümdar aldırıyor, kendi saraylarında kütüphane kuruyor ve burada bir çok tanınmış sanat adamlarını bir araya topluyordu. İlhanlılar döneminde faaliyet gösteren, sanat ve ilim adamlarından biri de Reşideddin Feyzullah idi.

Reşideddin Abaga Hanın yönetiminde, Tebriz Sarayı'nda baş tabib olmuş, sonra başarılarından dolayı 1298 yılında Gazan hanın baş veziri olarak görevini sürdürmüştü. Onun baş eseri, Tebriz şehri yakınlarında kurduğu ve kısa sürede Doğu'daki müslümanların en büyük kültür merkezlerden biri haline gelen Rab'i-Reşid (Reşidiye) sanat şehridir.

Oğlu, Halep Hükümdarı Hoca Saadeddin'e yazdığı mektupda, şehri şöyle tanıtiyordu:

"...Şehirde göklere kadar yücelen 24 kervansaray, 1500 dükkân, hamamlar, bahçeler, değirmenler, dokuma ve kağıt üretim atölyeleri kurulmuştur. Bizler buraya 400 ilim adamı ilahiyat ve hukukçuları davet etmiş idik. Onlar "ilim" adamlarının oturduğu sokaklara yerleştirilmişlerdi. Tüm müslüman dünyasından buraya akın eden 1000'e yakın öğrenciye eğitim veriyoruz. Hindistan, Çin Mısır, Şam (Suriye), ve Rum (Bizanstan) gelmiş 50'e yakın eğitilmiş hoca, eğitim vermek için burada bulunmaktadır."

Tebriz minyatür Okulu'nun kuruluşunda **Cami'üt –Tevārih**" adlı eserdeki resimler önemli rol oynamıştır. Bu tarihi eserin minyatürlerinin siparişi bizzat Gazan Han tarafından yapılmıştır. Bu çalışma Reşideddin'in kontrolü altında Olcaytu Hanın hükümdarlık ettiği dönemde (1304 – 1316 y) bitirilmiş idi.

1300'lü yıllarda Reşideddin bu çok cildli -tüm halkların tarihini içeren- eserin resimleri üzerinde çalışmalarını başlatmış idi.

Eseri yazarken yazar, bir çok farklı ülkenin Hindistan, Çin, İran, Moğolistan ve bazı Arap ülkelerinin tarihi geçmişinden faydalanmış idi. Bu çalışmaya Gazan Hanın kendisi de bizzat katılarak katkılarını esirgememiştir. Bu eserin bizlere ulaştığı olan nüshası Edinburg Üniversitesi Kütüphanesi'nde muhafaza ediliyor.

Elyazmanın iki nüshası ise Londra Kraliyet Asiya Cemiyeti ve İstanbul Topkapı Müzesi'nde (1370-y) bulunmaktadır.

Eser eşi bulunmaz konular içerir. Burda Budda'nın, Muhammed Peygamberin, İbrahim, Yahya, Yusuf, Musa, İsa, İeremiya ve diğer Peygamberlerin hayatını anlatan konular ele alınıyor. Buraya **İncil** den alınmış konular, eski İran destan kahramanları (Teymuraz, Küştas, Rüstam, Zehkem, Cemşit, Hüsrev) ve diğer müslüman Arap ve Selçuklu tarihinden alınmış konular dahil idi.

Hz. Muhammed'in hayatından alınmış konular, resim edilen sekiz minyatür serisini oluşturuyordu.

"Peygamberin doğuşu", "Bekir genç Muhammed de gelecek Peygamberi tanıyor", "Muhammed Peygamber Kabe'de, aksakalların tartışmasını çözüyor", "Cebrail'in Peygambere görünmesi," "Peygamberin, Ebu Bekir'le Medine'ye hicreti", "Hz. Muhammed'in mi'racı" ve diğerleri, "Cami-üt Tevārih" elyazmasının minyatürlerini oluştururdu.

Edinburg nüshasındaki ‘*Mirac*’ minyatürü bu eserin ilk minyatürlerinden biridir.

Elyazmanın minyatürlerinde **Kuran-ı Kerim**’den alınmış olan her fasılın bir olayla bağlantısı vardır. Örneğin, “*Cebrail’in himayesi altında Mekke’den Kudüs’e giden yolda başlamış olaylar*” Mi’rac zamanı Peygamber gök yüzünün yedi katından geçerken, sahabeleriyle görüşmesi. Adem, Yuhennaz, İsa, Yusuf, İdris, Harun, Musa ve İbrahim görüşmesi. Peygamberin atı Burak, elinde Kur’an, kılıç ve asası ile duruşu gibi. Gökyüzünün yedinci katında su çıkması ve Peygambere orda süt dolu üç kase sunulması. Peygamber sütü seçmekle doğru harekette bulunuyor. Burada, peygamberin seçimi bir mesaj ifade ediyor. Bu mesajın asıl manası, Onun kendi halkına hak ve din yolunu göstermesidir.

Bu seriden bir diğer minyatür, Firuz şahla ilgilidir. Onunla ilgili bir sahne tasvir ediliyor. Bu metine göre Alaaddin Şah kendi amcası Firuz şahı idam ediyor. “*Cami-üt-tevarih*” minyatürleri arasında dramatize edilen bu minyatür şöyledir. Kolları bağlı, diz çökmüş, boynu bükük, tahtını ve tacını kaybetmiş şah kaderin ona vurduğu darbeye boyun eymek zorunda kalıyor, cellad ise soğukkanlılık gösterirken kılıcını onun başı üzerinde tutuyor. Alaaddin şah ise amacasının idamını durdurmak istiyormuş gibi elini uzatmış. Minyatürün başka bir sahnesinin kahramanları oldukça duyguludur. Gözlerine inanamayan genç, bakışları ile yaşlıya soru sormaya çalışıyor.

İncelediğimiz nüshalardaki bir çok minyatürün kompozisyon kuruluşu bakımından, tasvirlerde figürlerin şekil olarak uzatılması sözkonusudur.¹

Çin resim sanatı ile tanışmış olan Doğu sanat tarzı, mekan ve kompozisyon yönünden zenginleşmiş

oldu. Resmin çizimi de bazı değişikliklere uğramış idi. Bağdat Okulu’nun minyatürlerinde olduğu gibi önce resimler farklı kalınlıktaki hatla çiziliyordu.

Yeni resimde de çizim aynı incelikte tasvir ediliyor. Daha sonraları çizim şekli kalınlaşıyor ve bu unsur yeni bir ifade, üslub ortaya çıkarmış oluyordu. Ressamlar, minyatürlerinde, tasvir olunan eşyanın boyutunu (ebatını) öne çıkarmak için, onları kah ön plana çıkarıyor bazen de göz önünden uzaklaştırıyordu. Bu unsur da resimde yeni bir tarzı ortaya çıkarıyordu.

Böylece, Reşideddin’in kütüphane ustaları farklı kültürlerin etkisi altında kalarak resimde kompozisyon (kuruluş) şeklinde değişiklikler yapmaya çalışmışlar, insan simasının tasvirinde bir çok yeni ifadeler elde etmişlerdi ve bu yenilikler gelecekte büyük Tebriz “*Şahnamesi*” veya Demoto “*Şahnamesi*” gibi önemli eserlerin ortaya çıkması için zemin oluşturmuştur.

BİLİYOGRAFYA

İncesanat hakkında sohbetler. Bakü – 1997

Reşideddin, *Djami – at – Tavarih (sbornik letopisey)*. T, III, Perivod s Fersi A. K. Arenda. Moskva-L. 1946.

Reşideddin, *Djami-at-Tavarih*. T. I, çI. Predisloviye A. Ali-zade, kritik tekst A. A. Romaskeviça, Moskva, 1965.

Reşideddin, *Perepiska Perevod* Bvedeniye i komentariy A. I. Falinoy, Moskva, 1971.

NOTLAR

1. Figürin veya eşyanın bir kısmının köşeden kesilme usulü tipiktir. Bu belirti tarihi faktörler ile izah olunuyor. Moğolların Tebriz’e getirdikleri tumar (rulo yapılmış beyaz veya yazılmış kağıt), daha sonra kısımlara bölünmüş hat ve resim toplusu Murakkalara (elyazmalar) geçiriliyordu.

Atatürk Kültür Merkezi’nin şeref üyesi

Yavuz Bülent Bakiler’in

aranan şiir kitabı

“Harman”

Türk Edebiyatı Vakfı

tarafından yayımlanmıştır.

Toplumsal İletişim Aracı Olarak Dil*

Anahtar Kelimeler : Toplumsal İletişim, Dil, Kültür, Millî Kimlik.

Dr. Alev Kâhya BİRGÜL

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Millî kimliğin oluşumunda, kültürün nesilden nesile aktararak devam etmesinde dilin toplumsal iletişim aracı olarak rolü büyüktür. Dilin kültüre katılma, toplumla uyum içinde yaşamayla ilişkisi önemlidir.

Millî Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler kitabının üzerinde birleşilmiş tanımı şöyle ifade edilmiştir.

“Kültür; bir milletin duygu, düşünce ve davranış kalıplarını, belirli dönemlerde bilgi, sanat ve beceri birikimlerini, kendi varlığı hakkında tarih bilincini ve milletin belirginleşen objektif sosyal yapısına sahip olan sistemler bütünü, din, ahlâk, hukuk, dil, bilim, sanat, edebiyat gibi öğelere ait ekonomik ve teknolojik kurumların biçim ve içeriklerini kapsayan hayat tarzıdır.”¹

Bütünleşme –Ogburn-Nimkoff’ a² göre– grubun varlığını sürdürmesi, yani üyelerin grup içinde bir arada kalabilmeleri için etki yapan ve faaliyette bulunan kuvvetlerin tümüdür. Bütünleşme, birbirinden ayrı parçaların tek birim (ünite) haline gelmelerini sağlayan süreçtir. Bu bakımdan bütünleşme bir tür örgütlenme sürecidir; toplumun çeşitli faaliyetlerinin birbiri ile ahenkli olma derecesidir. Durkheim’a göre bireylerin bağlı oldukları gruplar içinde kalmalarını sağlayan faktörlerin başında benzerlik, yani kişilerin aynı karakteristiklere sahip bulunmaları gelir. Durkheim küçük bir toplumda bütün üyelerin aynı aslı karakteristikleri taşımalarından ortaya çıkan bu dayanışmaya mekanik dayanışma adını vermiştir. Mekanik dayanışma, ortak değerler ve inançlar yoluyla yerleşen dayanışmadır. Bu değerler ve inançlar kişinin ve grupların başarılı olarak işbirliği yapabilmelerini sağlar. Buna karşılık, iş bölümünden doğan dayanışma organik dayanışma olarak adlandırılmıştır. Organik

dayanışma karşılıklı ilişkilerin kişi ve grupları birbirine bağlaması, tâbi kılması suretiyle meydana gelen bütünleşmedir. Bir organizmanın çeşitli kısımları nasıl karşılıklı olarak birbirine hizmet etmekte iseler, toplumda da değişik kısımlar, fonksiyonlarını yerine getirirken birbirlerine yaptıkları hizmetten dolayı bütünleşme meydana gelir. Böylece Durkheim, iş bölümünün sadece ekonomik değil, fakat moral yönleri de olan bir olay olduğu sonucuna varmaktadır. Organik dayanışmaya bugün fonksiyonel bütünleşme diyoruz.³

İletişim; bir kişiden diğerine bir mesaj gönderilmesidir. Burada bir ileten, bir iletilen, bir mesaj ve bir iletme aracı söz konusudur. Bireylerin iletileri nasıl ilettikleri, alıcıların iletileri nasıl aldıkları ve işledikleri, bu iletilere nasıl anlam yükledikleri kodlamanın yapıldığı dile bağlıdır. Burada ortak bir dil ve anlam kullanılması gerekmektedir. İletişim sürecinde kişi, eylemi simge biçiminde başlatır. Bu simgeler sözselsel ya da görsel olabilir. Ya da bunlardan ikisinin birleşimi olabilir. Birisi, bu simgeleri kültürel olarak tesbit edilen anlama göre yorumlar. İnsanlar iletişimi kolaylaştıran ortaklaşa bir dil ve kültüre sahip ve simgelerin anlamı konusunda her iki taraf da anlaşmışsa başarılı bir iletişimden söz edilir.⁴

Dil, genel olarak kabul edilmiş, yapısal simgeler bütünüdür. Dil, seslerden örülmüş, canlı bir vasıta, bir içtimâî müessesedir. Dil, kültürün en önemli unsuru, taşıyıcısı ve toplumda bulunan semboller sistemlerinin en önemlisidir. Dil, insanın semboller yaratmak yeteneğine dayanmaktadır, öğrenilerek intikal eder. Dil, kültürü kuşaklardan kuşaklara taşıyan araçtır. Dilin başta gelen şekli konuşmadır. Dil kullanılmadan veya dilin yanısıra kullanılan iletişim türlerine dilsiz iletişim denir. Bedensel tutum ve el kol hareketlerinden oluşan jestler ise, bir bireyin psiko-fizyolojik, toplumsal ve kültürel özelliklerine bağlanabileceği gibi, davranışları ile de ilişkilendirilebilir. Kişiler arasındaki iletişimde dilden sonra en anlatımlı ögenin yüz ifadesi veya kısaca mimik olduğu bir gerçektir. Her dil ve anlatım sisteminde olduğu gibi, bir mimiğin anlamı, bir mimiğin kullanıldığı toplumdaki anlam ve anlatım sisteminin bütününe bağlıdır. Kelimelerin anlamını, yalnızca simge ve simgeleştirilen nesne veya kavram arasındaki ilişkide değil, aynı zamanda bireyin bağlı olduğu toplumun anlamsal sisteminde aramak gerekir. Sözlü değiş-tokuş bir davranış bütünüdür. Bu açıdan dil de bir davranış türüdür. Konuşma, belirgin veya zimni bir uzlaşma ile konuşması gereken kimseye ait olan bir role bağlıdır. Dil, bireyin grubuna uyumunu sağlar. Ayrıca bir toplumsal eylem olarak kişiyi çevresine

yansır. Dilin kurumsal biçimleri, yerleşmiş, kalıplaşmış biçimleri içermektedir. Bu biçimlerin her biri başka alt biçimler de içerir. Bunlara örnek olarak, kendi kuralları olan edebiyat ve tiyatro stilleri, kelime oyunları, şakalar, şarkılar gibi çeşitli estetik kullanımları sayabiliriz.⁵

Dilin, belirli bir takım şekillerle belirtilmesi yazıyı meydana çıkarmıştır. Dil, sesle belirtilen sembollerden, yazı ise şekil halindeki sembollerden ibarettir. Bir toplumun yazıya sahip olup olmaması sosyolojik yönden o kadar önemlidir ki, bugün ilkel ve ilkel olmayan toplumlar ayrımı, yazıya sahip olan veya olmayan toplumlar olarak ayırt edilmektedirler. Bir kültürün yazılı bir dile, bilime, felsefeye ve yüksek derecede uzmanlaşmış işbölümüne ve karmaşık bir teknoloji ve siyasal sisteme sahip olması halinde uygarlık (medeniyet) olarak adlandırması şartı, yazıdır. Yazısız olmayan toplumlarda bilim, endüstri yoktur. Dil, kültürü kurar ve geliştirir. Ortak dilin konuşulduğu toplumun üyesi olarak insan, belli bir kültürün de üyesidir. Dilin işlevi yalnız kültürü taşıyıp, korumakla bitmez, kültürün yayılıp genişlemesi de dil ile olur.⁶ Yazıyla birlikte ortaya çıkan edebî eser bir kültürel yapıttır. Kendisini çerçeveleyen ekonomik, toplumsal, siyasal ve tarihsel koşullardan soyutlanamaz. Başka bir anlatımla, düşünceler ve kültürel yapıtlar, ancak kendilerini oluşturan toplumun bütünsel gerçeği içerisinde açıklanabilir. Edebiyat sosyolojisi dalında çağdaş otoritelerden biri olan L. Goldmann, edebiyat olgusunu bir toplum için bir bilinçlenme, yani kendi varlığının bilincine varma tarzı olarak görmektedir. Ona göre, her bireysel bilinç, çeşitli ve çelişkili bir eğilimler karmaşığı oluşturur; ancak, tüm bu eğilimler toplumdaki bütünsel ideolojiyle tutarlı yapılar yaratmaya yöneliktir. Kültürel yapıt ise, belirli bir dünya görüşüne ilişkin az çok tutarlı bir evrenin özgül bir alanda yeniden kurulmasıdır. Goldmann ayrıca, yazarın sanıldığı gibi toplumsal bilinci yansıtmadığını, aksine toplumsal bilincin tutarsız ve ilkel bir biçimde yarattığı yapıları çok ileri bir tutarlılık düzeyine yükselttiğini ileri sürmektedir. Bu anlamda yapıt, yaratıcı sanatkarın bireysel bilinci aracılığıyla gerçekleşen bir toplumsal bilinçlenme demektir. Düşünceleri, duyguları, davranışları bakımından toplumsal grubun farkında olmaksızın yöneldiği noktaları, gruba daha sonra işte bu bilinçlenme gösterecektir. Goldmann'a göre, bazı ayrıcalıklı toplumsal grupların temel düşün, duygu ve davranış kategorilerini ortaya koymak gerekmektedir. Eğer sanatkar yapıtında anlamlı ve tutarlı bir evren

yaratabiliyorsa, bunun nedeni, kendisinden önce toplum veya grup tarafından taslağı zaten hazırlanmış olan kategorilerden ve kategorilerarası bağıntılardan hareket etmesidir.⁷

Kültürde herşey sembolik anlam kazanabilir. İnsanlar bu sembolik anlamlarla ilişkide bulunur ve etkileşime geçerler.

Parson'a göre, toplumun ortak değerleri sosyal sistemlerin yapısal unsurlarında müesseseleşince normatif bütünleşme meydana gelir. Yüksek derecede normatif bütünleşmede sosyal istikrar meydana gelir ve sistemin devamı mümkün olur. Kişiler arasında karşılıklı ilişkiler ve iletişim oluşup geliştikçe hareket tarzlarında, fikir ve duygularda hatta konuşma tarzlarında bir çeşitlilik, aynı biçimde oluş teşekkül eder. Bürokratik ve kurumsal nitelikteki gruplarda bu örnekler âdet şeklini alırlar ve gruba yeniden katılanlar grupla bütünleşebilmek için söz konusu âdetlere uymak zorundadırlar. Yeniden oluşan gruplarda da süreç içerisinde bu türden kolektif kurallar oluşur. Grupta, söz konusu normlardan sapan her türlü eyleme karşı dirençler oluşur.⁸

J.H. Fichter, kültürün çeşitli fonksiyonları arasında, önce belirli bir toplumu diğerlerinden farklılaştırmada oynadığı simgesel role dikkati çekmektedir. Kültür, belirli bir toplumun değerlerini sistematik bir bütün halinde yansır. Toplum yapısının düşünsel ve değersel düzeyde bir soyutlaması olan kültür, bireysel, grupsal ve hatta uluslararası dayanışmanın bir unsuru niteliğini de taşımaktadır. Nihayet kültür, bireyin toplumsal bir varlık olarak bir kişilik edinmesinde temel etken olarak ortaya çıkar.⁹

Kültür her şeyden önce bireyler arasında bir iletişimin var olmasını gerektirir. İletişim, kişiler veya gruplar arasında simgeler, jest ve mimikler ve daha başka anlatım biçimleri aracılığıyla anlam değiş-tokuşu demektir. Burada çok önemli bir fonksiyonu olan simge, toplumsal kullanım içinde, kendi varlığından başka bir şeyi ifade eden herhangi bir eylem, nesne ve olay demektir. Örneğin, kelimeler birer simge, dil de bir simgeler bütünüdür. Bu doğrultuda kültürün geleneksel unsurlarından biri olan dil, kültürün kuşaklar arasında iletilmesinde en önemli rolü oynamaktadır.¹⁰

Bireyler, içinde doğdukları toplumun kuşaktan kuşağa geçirilen kültürünü, sosyalleşme süreci içinde öğrenme yoluyla elde ederler. Sosyalleşme, başkalarıyla olan ilişkileri aracılığıyla bireye, iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin, helal-haram gibi toplumun yargı ölçütlerinin, diğer tüm değer, kural ve normların,

toplumca kabul edilebilir tutum ve alışkanlıkların, becerilerin iletilmesi sürecidir. Sosyalleşme sürecinin içeriğinin ve biçiminin belirlenmesi öğrenme yoluyla gerçekleşir. Sosyalleşme, bireyi toplumun ve çeşitli grupların bir üyesi haline getiren, değer, tutum ve davranışlarını, kurumsallaşmış normlara uygun olarak tanımlayabilmesine olanak sağlayan bir kültürlenme sürecidir. Bireyin normlara uymasını, toplumsal düzenin devamını ve davranış ve eylemlerin değer sistemlerine uygun olmasını sosyalleşme sağlar. Bireysel davranış veya eylem bireyin çevreye veya içinde bulunduğu koşullara göre oluşan tepkisidir. Bu iletişim ve etkileşim yoluyla öğrenilir.

Sosyalleşme birey ve toplum açısından farklı bir anlam taşır. Sosyalleşme, toplum açısından kültürün kuşaktan kuşağa devrini ve bireyin, örgütlenmiş bir toplumsal yaşam içerisinde belirlenmiş normlara uymasını sağlar. Sosyalleşme aynı zamanda, bireyin kendisini çevreleyen maddî ve toplumsal varlıklara uyum sağlamak amacıyla çoğu kez bilinçsiz olarak geçirdiği uzun bir süreyi ifade eder. Bu açıdan sosyalleşme, bireyin benlik ve kişiliğini oluşturan temel etkenlerden biri olarak belirmektedir. Belirli toplumsal ve kültürel etkilerin sonucu olarak kişiye dönüşebilen insan, dünyaya bir kişi olarak değil, ancak bir kişi olmanın olanakları ve yetenekleri ile gelmektedir. Doğan çocuğun organizması, anatomisi, fizyolojisi ve sinir sistemi üzerinde etki yapan toplumsal ve kültürel etkenler ki bunlardan birkaçı kültürü aktaran kurum olarak aile ve ortak dili konuşan insanlar ve onların inanışlarıdır, zamanla bireyi kişi haline dönüştürürler. Öyleyse kişi evrensel toplumsal özellikler olan dili, statü ve rolleri, inanç ve değerleri, toplumun diğer kişileriyle paylaşma durumundadır. İşte bu anlamda kişilik, belirli bir insanın tüm değer ve özelliklerini kapsıyan bir bütün olarak belirli bir toplumsal ve kültürel çevreyi bireysel düzeye yansıtan karmaşık bir sistemdir.¹¹

Ziya Gökalp'te kişilik şöyle gelişir: *"Sosyoloji ilmine göre fertler dünyaya gelirken (lâiçtimai) olarak gelirler. Yani içtimai vicdanlardan hiç birini beraberlerinde getirmezler. Meselâ lisanî, dinî, ahlâkî, bedîî, siyasi, hukukî, iktisadî vicdanlardan hiçbirini beraber getirmezler. Bunların hepsini sonraları terbiye tarikiyle cemiyetten alırlar. Demek ki içtimai hasletler uzvî verasetle intikal etmez, yalnız terbiye tarikiyle intikal eder."*

Görüldüğü üzere Gökalp, ferdin toplumsallaşmasında ve şahsiyet kazanmasında toplumun, kültürün ve terbiyenin önemine değinmiştir.

Kültür fertlere terbiye vasıtasıyla aktarılmalıdır. *"Millet, terbiyede, harsta, yani duygularda iştiraktır. İnsan en samimî, en derunî duygularını ilk terbiye zamanında alır."* Bu ilk terbiye zamanı da ilk çocukluk çağıdır ki, ailede geçmektedir. Ziya Gökalp'e göre millet, kültürde birlik olandır. *"Ruhumuza vücut veren bütün dinî, ahlâkî, bedîî duygularımızı lisan vasıtasıyla alırız. Millet lisanca, dince, ahlâkça ve bedîiyatça müşterek olan yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir. Çünkü, insanî şahsiyetimiz, bedenimizde değil, ruhumuzdadır. Maddî meziyetlerimiz ırkımızdan geliyorsa, manevî meziyetlerimiz de terbiyesini aldığımız cemiyetten geliyor. Terbiyesini almış olduğumuz cemiyetin mefkûresi ruhumuzu vecdlere garkederek mesut yaşamamıza sebep olur."*

Yani Gökalp'e göre millet, bütün kültürel değerlerinde ortakdır. Gökalp, hemen her cümlesinde şahsiyetin teşekkülü için milletin, cemiyetin, harsın ve bu harsı veren cemiyetin mefkûresinin yani idealinin, hedefinin var olması gerektiğini savunur. *"Türk, bir milletin adıdır. Millet, kendisine mahsus bir harsa malik olan bir zümre demektir. O halde, Türk'ün yalnız bir lisanı, bir tek harsı olabilir."* Bir milletin millet olabilmesi, kültürel bütünlüğüne bağlıdır. Gökalp, lisanın harsın yalnızca bir millete mahsus olabileceğini söylemekle kültürü bir milletin varetliğini anlatmaktadır. *"Dinî hayat, ahlâkî hayat, hukukî hayat, muakalevi hayat, bedîî hayat, iktisadî hayat, lisanî hayat, fennî hayat. Bu bir millete ait sekiz türlü hayatın ahenktâr mecmuasına hars denmektedir."* *"Bir kavmi yutmak için parçalamak lazımdır; milleti parçalamak için de iptida lisanını parçalamak iktiza eder."* *"Türk milletinin ortak bir harsı ve millî bir lisanı olmalıdır. Lisan, fikirlerin ve hislerin hâmilî, an'anelerin, adetlerin nakili olduğu için mütekellimlerini aynî iştiyak ve temayüllere, aynî vicdan ve zihniyete malik kılar. Böylece vicdanlar, zihniyetler, ruhlar arasında duygu birliği sağlar. Lisanî bir istiklâl, siyasi bir istiklâlin mukaddimesidir. Lisan, içtimai hayatın zemini, maneviyatın nesci, harsın ve medeniyetin temelidir."* *"Lisan"* adlı şiirinde Gökalp, bir milletin varlığında ve birliğinde dilin önemini çok güzel vurgulamıştır.

"Türklük'ün vicdanı bir,

Dini bir, vatani bir,

Fakat hepsi ayrılır

Olmazsa lisanı bir".

"Buradaki harsa var meylî vicdanda,

Dili dilimdendir, dini dinimden,

*Olacağız biz hep aynı vatanda."*¹²

Ömer Seyfettin lisanın daima halkın anlayacağı şekilde sade ve duru olmasını istemiştir. **Ruzname**'de "madem ki biz de bir ideal, bir vatan hissi, nihayet bir lisan yok... Bölüğün yarısından ziyadesi Türkçe bilmiyor" diyerek bir milletin millet olabilmesi için bir idealinin, vatan hissini ve ortak lisanının olması gerektiği üzerinde durmaktadır. "Millî ve tarihî bir lisan olmazsa ilim, fen, edebiyat yine bugünkü gibi bir muamma halinde kalacaktır. Asrımız terakki asrı, mücadele ve rekabet asrıdır. Asıl lisan, yaşayan, yani konuşulan lisandır" der.¹³

Atatürk'e göre, "En mühim, en esaslı nokta terbiye meselesidir. Terbiyedir ki, bir milleti ya hür, müstakil, şanlı, âli bir heyeti içtimaiye halinde yaşatır, ya bir milleti esaret ve sefaletle terk eder." "Meselâ dinî terbiye, millî terbiye, beynelmîlel terbiye... Bütün bu terbiyelerin hedef ve gayeleri başka başkadır. Ben burada yalnız yeni Türk Cumhuriyeti'nin yeni nesle vereceği terbiyenin millî terbiye olduğunu katiyetle ifade ettikten sonra diğerleri üzerinde tevaffuk etmeyeceğim." "Bir de millî terbiye esas olduktan sonra onun lisanını, usulünü, vasıtalarını da millî yapmak zarureti gayrî kabîlî münakaşadır."¹⁴

Atatürk, Türk milletinin cehaletten kurtulması ve ahenkli ve zengin dilinin kendini göstermesi için latin harflerini kabul ederek halkı hızla cehaletten kurtarmayı amaç edinmiştir. "Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissini gelişmesinde başlıca etkidir. Türk dili, dillerin en zenginlerindedir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır" diyerek,

"Türk milletinin dili, Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Bir de Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü, Türk milleti geçirdiği nihayetsiz felâketler içinde ahlâkını, an'anelerini, hatıralarını, menfaatlerini, kısacası bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olduğunu görüyor. Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir,"¹⁵ demiştir.

Böylece anlaşılan odur ki, toplumsal iletişim aracı olan dil bir vatan üzerinde yaşayan bir milletin kültür hazinesinin sandığı ve gelecek kuşaklara intikal ettirilmesi gereken kutsal mirası ve sosyo-kültürel bütünlüğün vazgeçilemez unsurudur.

NOTLAR

* Bu makale Alev Kâhya'nın "Sosyal Değerlerdeki Değişme Süreci İçerisinde Aile İçi Sosyal Sapmalar ve Değişme Yönünün Tespiti" adlı Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı için hazırladığı basılmamış yüksek lisans tezinden yararlanılarak yazılmıştır.

1. Millî Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler, Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 46, Ankara 1990.

2. Ogburn-Nimkoff, *Sociology*, Houghton Mifflin Company, Boston 1964.

3. Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, İstanbul 1990.

4. Werner J. Severin, James W. Tankard, Wr., *İletişim Kuramları*, (Çev.: Doç. Dr. Ali Atıf Bir, Arş. Gör. N. Serdar Sever), Anadolu Üniversitesi Kibele Sanat Merkezi, Eskişehir 1994.

5. Barlas Tolan, *Toplum Bilimlerine Giriş*, Adım Yayıncılık, Ankara 1991.

6. Mahmut Tezcan, *Sosyal ve Kültürel Değişme*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No: 129, Ankara 1984.

7. Lucien Goldmann, *Littérature Société-Éditions de l'Institut de Sociologie de l'Université de Bruxelles*, Bruxelles 1967.

8. Talcott Parsons, *The Social System*, New York, The Free Press of Glencoe, 1951.

9. Joseph-H. Fichter, *La Sociologie*, Editions Universitaires, Paris 1960.

10. Ünsal Oskay, *Kitle İletişimin Kültürel İşlevleri*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, No. 495, Ankara 1982.

11. Talcott Parsons, *The Structure of Social Action*, Glencoe Illinois The Free Press, 1949.

12. Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, (Haz.: Mehmet Kaplan), Ankara, Aslımlar Matbaası, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 692). Ziya Gökalp Külliyyatı-I, (Haz: Fevziye Abdullah Tansel) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ank. 1977.

13. Ömer Seyfettin, *Efruz Bey*, (Namık Ayhan (ed)), İstanbul Zafer Matbaası, 1988, Bütün Eserleri I.

14. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-II, Atatürk Araştırma Merkezi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları: I, Ankara 1989, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

15. Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara Olguç Matbaası, 1984, Turhan Kitabevi.

Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 600. Yıldönümü Münasebetiyle Münîf Paşa Tarafından Yazılan Destân-ı Âl-i 'Osmân

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Dönemi, Münîf Paşa, Destân-ı Âl-i Osmân.

Dr. Âdem AKIN

Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi.

Doç. Dr. Remzi DEMİR

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı.

19. yüzyılda yaşamış ve gerek bir yönetici, gerekse bir yazar olarak Türk düşünce hayatını büyük ölçüde etkilemiş olan Mehmed Tâhir Münîf Paşa'nın (1830-1910), yazma ve basma biçiminde çok sayıda eseri bulunmasına karşın, bugüne değin bunlardan hiçbirisi ilmî usûllere uygun bir biçimde Yeni Türk Alfabeti'ne aktarılmamış ve yayımlanmamıştır.

Bu mütevazı çalışmanın maksadı, Münîf Paşa'nın basma eserleri arasında bulunan **Destân-ı Âl-i 'Osmân**'ı eski harflerden yeni harflere aktarmak ve Türk okuyucularının istifadesine sunmaktır.

Destân-ı Âl-i 'Osmân (Osmanlı Destanı), Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 600. Yıldönümü münâsebetiyle yazılmış ve Ma'ârif Nezâreti'nin 233 sayılı ve 25 Cemâziye'l-Evvel 1299 tarihli ruhsatıyla, Hicrî 1299 (Milâdî 1882) yılında İstanbul'daki Mihrân Matbaası'nda basılmıştır.¹

Bir kuruştan satışı sunulan bu küçük eser, toplam yedi sayfadır. Ön-kapakta eserin adı, yazarı, basım yeri ve basım yılı dışında, yazılış maksadı ve basım haklarının korunduğu belirtilmişken, arka-kapakta ise fiyatı, Ma'ârif Nezâreti'nin ruhsat sayısı, Münîf Paşa'nın mühürü ve kitabın nerelerde satıldığı gösterilmiştir.

Eser, toplam olarak 86 beyitten oluşan manzûm bir Osmanlı Devleti tarihidir ve Sultan Osmân Gâzî'den, Sultan İkinci Abdülhamid'e kadar saltanat sürmüş olan 34 Osmanlı padişahının adlarını sıralar ve bunların yönetiminde buldukları dönemlerde meydana gelmiş olan en önemli tarihî olayları bildirir.

DESTÂN-I ÂL-I 'OSMÂN

Eser-i

MÜNİF PAŞA

Nâzır-ı Ma'ârif-i 'Umûmiyye Sâbıkan

Sal, Hâl-i Devlet-i 'Aliyye-i 'Osmâniyye'nin Altı Yüzüncü senesi olmak münâsebetiyle nazm olunmuştur.

Gazetelerde ve diğer sûrette tab' u temsîli hakkı nâzımına 'â'id olub hilâfına hareket edenler

kânûnen ta'kîb olunacaktır.

İstanbul

Mihrân Matba'ası - Bâb-ı 'Âlî Caddesi'nde,

Numero 7

1299

DESTÂN-I ÂL-I 'OSMÂN

Tebrik eylerim Şâh-ı devrânı

Hem de 'umûmen Âl-i Osmân'ı

Altı yüz oldu sâl-i saltanat

Hakk dâ'im etsin bu hânedânı

Şân u şevketi ber-karâr olsun

Varsa düşmânı târ u mâr olsun

Ey hâme senden yâdigâr olsun

Gel hulûs ile yaz bu destânı

Bir bir beyân et hep selâûnı

Bazı evsâf u eserlerini

Hâmîdir anlar devlet u dîni

Nâşirdir anlar 'adl u ihsânı

Birinci Sultan 'Osmân Gâzî

Odur Devlet'e koyan esâsı

Altı yüz doksan dokuz yılında

Oldu zîver-i taht-ı sultânî

İkinci Sultan Orhan Gâzî

Yeniçeriler anın ihdâsı

Rûmeli gördü o pâdişâhın

Devrinde satvet-i 'Osmâniyân'ı

Üçüncü Sultan Murâd-ı Evvel
 Üstüne geldi o kadar düvel
 Nasıl kahramân olduğun anın
 Bilür Kosova'da harb meydânı
 Dördüncü Sultan Bâyezîd Hân'dır
 Yıldırım nâmı ana şâyândır
 Timurleng tutdu kendüsün ammâ
 Hiç tutulur mu şöret ü şânı
 Beşincisi de Sultan Mehemmed
 Anın lâkabı Çelebi idi
 Hilm ü şecâ'at ile berâber
 Pek sever idi 'ilm ü 'irfânı
 Altıncı Sultan Murâd-ı Sâni
 Sırb ülkesini vergiye kesdi
 Macar kıralın bozdu Varna'da
 O bozmuş idi 'ahd u peymânı
 Yedinci Sultan Fâtih Mehemmed
 Hakk cânibinden idi mü'eyyed
 Kendüsü aldı bu İstanbul'ı
 Sayt u şöreti tutdu cihânı
 Sekizinci Sultan Velî Bâyezîd
 Zühd u takvâda misli nâ-bedîd
 Venediklüyi bozdu denizde
 Feth eden odur hem Karamân'ı
 Dokuzuncusu Selîm-i Evvel
 Mısır ile Şâm'ın odur fâtihi
 Hâdimü'l-Harameyn oldu şerefle
 Bi-hakkın idi Yavuz ünvânı
 Onuncusu da Sultân Süleymân
 Şân u şevketi dillerde destân
 Kendi seferi on üçdür ammâ
 Yok zaferinin hadd u pâyânı
 On birincisi Selîm-i Sâni
 Kıbrıs'ı aldı hem de Yemân'i
 Bağdâd'a mahsûs ordu gönderüb
 Te'dîb u tenkîl etti Urbân'ı
 On ikincisi Murâd-ı Sâlis
 Sultân-ı Fas'a gönderdi imdâd
 İranlu ile hayli ceng edüb
 Şekî'yi aldı hem de Şirvân'ı
 On üçüncüsü Sultân Mehemmed
 Eğri fethiyle saytı müeyyed

Devrinde hayfâ Anadolu'da
 Celâlîler'in arttı tuğyânı
 On dördüncüsü Ahmed-i Evvel
 Vaktinde anın fesâd çoğaldı
 Kuyucu Murâd eyledi teskîn
 Kırıldı hem de Malta korsanı
 On beşincisi Sultan Mustafâ
 Tahta çıktıkda pek 'âlî idi
 Yeniçerinin şekâvetinden
 Rahatsız geçdi anın devrânı
 On altıncısı 'Osmân-ı Sâni
 Lehlü'yi bozdu Yaş civârında
 İstanbul Boğazı dondu devrinde
 Yasak eyledi şurb u duhânı
 On yedincisi Murâd-ı Râbi
 Cesûr u gayûr pâdişâh idi
 Kendüsü gitdi aldı Bağdâd'ı
 Şatt gibi akdı düşmânın kanı
 On sekizinci Sultan İbrâhim
 Odur feth eden Hanya Kal'ası'n
 Pek de muvaffak olmadı çünkü
 Cinci Mustafâ idi şeytânı
 On dokuzuncu Sultan Mehemmed
 Şöhreti Avcı o kahramanın
 Macaristan'ı pây-mâl idüb
 Tâ Bec önünde çekti 'inânı
 Yirmincisi de Sultan Süleymân
 Mülküne hücum etdi düşmânân
 Cümlesin def' u tenkîl eyledi
 Basıldı hem de Mısır isyânı
 Yirmi birinci Ahmed-i Sâni
 Venedik ile çok cenk eyledi
 Bir büyük yangın oldu devrinde
 Çok yerler yandı hem Unkaparı
 Yirmi ikinci Mustafâ-yı Sâni
 Venediklü'yi bozdu bitürdi
 Eslâfı gibi cenge 'azm edüb
 Alt üst eyledi Macaristân'ı
 Yirmi üçüncü Ahmed-i Sâlis
 Timurbaş ana ilticâ etti
 Deli Petro'yu sulha cebr edüb
 Feth eyledi hem Yunanistân'ı

Yirmi dördüncü Mahmûd-ı Evvel
 Avrupa ile muhârib oldu
 Nâdir Şâh ile dahi cenk edüb
 Teshîr eyledi hem Erdelân'ı
 Yirmi beşinci 'Osmân-ı Sâlis
 Üç yıl müddeti sulh ile geçdi
 Meyhâneleri kapatdı hem de
 Âdâba d'ayet etdi nisvânı
 Yirmi altıncı Mustafâ-yı Sâlis
 Kahrına mazhar oldu Gürcistân
 Moskof ordusun sürdü mülkünden
 Te'dîb etdi hem Eflâk Boğdan'ı
 Yirmi yedinci 'Abdülhamîd Hân
 Kölemenlere haddin bildirdi
 Devletler ile harb u sulh edüb
 Hâsıl eyledi emn u emânı
 Yirmi sekizinci Selîm-i Sâlis
 Mısır'dan çıkardı Fransızlar'ı
 Düşmanlar ile hayli cenk edüb
 Bunların dokundu bize ziyânı
 Yirmi dokuzuncu Mustafâ-yı Râbi'
 Zamânında yok mühim bir vak'a
 Tahta çıktıktan birkaç ay sonra
 Eyledi terk 'âlem-i fânî
 Otuzuncu Mahmûd-ı Sâni
 Nizâm-ı Cedîd eyledi te'sîs
 Yeniçeri'yi kırdı bitürdi
 Odur bu karnın sâhib-kırânı
 Otuz birinci 'Abdülmeccîd Hân
 Tanzîmât anın eser-i hayrı
 Kırım cenginde muzaffer oldu
 Himâye eyledi mülteciyânı
 Otuz ikinci 'Abdül'azîz Hân
 Var çok evsâfı tahsîne şâyân
 Esbâb-ı harbi eyledi ikmâl
 Sulh ile geçdi ekser zamânı
 Otuz üçüncü Murâd-ı Hâmis
 Oldukda hemen tahtına câlis
 Ber-muktezâ-yı şîve-i kader
 Bir derde düşdü ki yok dermânı
 Otuz dördüncü 'Abdülhamîd Hân
 Hayru'l-halefdir o zât-ı zî-şân

Sânîdir ammâ tek gelenlerden
 Fahr eylesünler zîr-i destânı
 Rüşd ü sedâd u 'adli hüveydâ
 Niyyât-ı hayrı müsellemmâ
 Müşkil zamâna tesâdüf etdi
 Tahta cülûs-ı s'ad-iktirânı
 Düşmanlar kavî tâli'ler zebûn
 Hazneler tehî çok idi düyûn
 İşte bu hâlde buldu devleti
 Beyâna hâcet var mı a'yânı
 Beş altı düşman baş kaldırınca
 Ol pâdişâh-ı gayûr u dindâr
 Hıfz-ı hukûk-ı devlet yolunda
 Dirîg etmedi mümkün olanı
 Etdi Kânûn-ı Esâsî i'lân
 Tevhîd olundu ekyâl u evzân
 Tanzîm edildi cümle mehâkim
 Bunların vâcib bize şükrânı
 Bir çok mektebler te'sîs olundu
 Düyûn-ı Devlet yoluna kondı
 Hüsn-i himmet-i şâhânesiyle
 Emn u âsâyiş oldu erzâni
 Erdi Münîf'den söz intihâya
 Sıdk ile başla artık duâya
 Hep umûrunda dâimen olsun
 Mazhar-ı 'avn u savn-ı Rabbânî

Temme

Bahâsı bir guruşdur.

233

Ma'ârif Nezâreti'nin ruhsatiyle tab' olunmuşdur.

Fî 25 Cemâziye'l-Evvel 1299

İşbu mühr ile memhûr olmayan nüshalara taklîd nazariyle bakılacaktır.

Merkez-i tevzi'i, Bâb-ı 'Âlî Câddesi'nde

38 Numerolu Kitâbcı Karabet Ağa'nın dükkânıdır ve bi'l-cümle kitâbcılarda ve gazete müvezzî'lerinde bulunur.

NOTLAR

1. Osmanlı Devleti, Hicrî-Kamerî Takvîm'e göre, Sultan Osman Gazi'nin yönetime geldiği Hicrî 699 yılında kurulduğu için, 600. Kuruluş Yıldönümü, Hicrî 1299 yılına tesâdüf etmiştir.

Doktor Cevad Hey'et'in Türk Tarihi İle İlgili Çalışmaları

Anahtar Kelimeler: Cevad Hey'et, İran, Eserler.

Arş. Gör. Cem TÜYSÜZ

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih
Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

Adriyatik'ten Çin seddine kadar uzanan geniş Türk Dünyasının bir bölümünü oluşturan Azerbaycan (Güney Azerbaycan da dahil), Türk Äleminin Batı Türkleri olarak bilenen Oğuzların doğu kanadını teşkil eden ve M.Ö.VII. yy.'dan beri Türklerle yurt olmuş; stratejik, askeri ve ekonomik bölgelerden biri haline gelmiştir.

Bölge geçen asrın ilk çeyreğinde iki güçlü devlet arasında paylaşılmış, Araz çayı sınır kabul edilerek, kuzeyi Çarlık Rusya'ya, güneyi de İran'a bırakılmıştır. Her iki bölgede hakim olan siyasi otoriteler tarafından kültürel ve siyasi olarak birbirinden uzaklaştırılmaya çalışılmıştır.

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru bölgedeki siyasi dengeler değişmiştir. S.S.C.B'nin dağılması ve İran'da şahlık rejiminin sona ermesiyle iki kardeş bölge arasındaki ilişkiler yeniden başlamış, bu ilişkilerin şekillenmesinde büyümesinde Dr. Cevad Hey'et'in rolü çok büyük olmuştur.

Cevad Hey'et 24 Mayıs 1925 yılında Tebriz'de dünyaya geldi. Babası Mirza Ali Hey'et, annesi Mesume Sultandır. Babası, dönemin önemli şahsiyetlerindedir. O, İran meşrutiyet inkılabının öncülerinden olmuş, meşrutiyetin yeniden kazanılmasında büyük gayretler göstermiştir. Daha sonraları İran adliyesinin kuruluşuna iştirak etmiş, başsavcılık, temyiz mahkemesi başkanlığı, adalet bakanlığı ve bir çok üst düzey devlet görevlerinde bulunmuştur.

Mirza Ali Hey'et Türk Dünyası ve Müslüman Devletler arasında dostluk, birlik, manevi ve medeni ilişkilerin gelişmesinde öncülerden biri olmuş, bu birlik idealini kendi çocuklarına da aşılamıştır. 1919'da İstanbul'da kurulan "İttihat-ı İslam" cemiyetinin

İran'daki temsilcisi durumundadır. Aynı yıllarda Ermenilerin Nahçıvan'ı işgal etmeleri üzerine İran'dan gönderilen yardım heyetinin başkanı da odur.

Mirza Ali Hey'et'in evlatlarına özellikle oğlu Cevad'a kalan en değerli mirası vatan ve millet sevgisi olmuştur. Cevad Hey'et babasını, kendisinin hocası, üstadı ve manevi rehberi kabul etmiş, babasının idealleri daima onun hayat yolunu aydınlatmıştır.

Cevad Hey'et ilkokulu Tebriz'de, orta ve lise tahsilini Tahran'da harp okulunda tamamlayarak 1941'de Tahran Üniversitesi'nde tıp tahsiline başlar. Tıp tahsilinin ikinci yılında Türkiye'ye gelerek İstanbul Üniversitesi'nde öğrenimine devam eder. İstanbul'da kaldığı sürece Türk Tarihi ve Edebiyatı ile yakından ilgilenir. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden 1946'da mezun olan Cevad Hey'et, üç yıl süreyle yine İstanbul Üniversitesi ikinci cerrahi kliniğinde ihtisas yapar.

Buradan Paris'e giden Cevad Hey'et ihtisasına devam ederek, 1952'de uzman cerrah olarak İran'a döner. 1953'de Hidayet ve Adliye Hastahaneleri'nde cerrahi klinikler açar ve başarılı çalışmalara imza atar. Tıp sahasında gösterdiği büyük başarıları yüzünden I. derecede devlet nişanı ile ödüllendirilir.

Bir tıp doktoru olan Cevad Hey'et aynı zamanda örneğine az rastlanan bir sosyal bilimcidir. İçinde yaşadığı toplumun dilini edebiyatını ve kültürünü öncesi ve sonrasıyla inceleyen, ilmi makale ve kitaplar yayımlayan bir âlimdir.¹

Dr. Cevad Hey'et, menfur şah rejiminin zulmü altında ezilmiş olan halkı için birinci derecede manevi sağlamlığın olması gerekliliğine inanır. Halkının dilinin, tarihinin, edebiyatının yasak olması ana dilinde okul, kitap, gazete ve dergi olmaması benliklerinin unutturulmaya çalışılması onun yüreğinde büyük yaralar açar.

İran devriminden sonra Cevad Hey'et çilekeş Azeri Türküne yeniden hayat vermek için kendi gibi düşünen arkadaşlarıyla beraber **Varlık**² dergisini çıkarmaya başlar.

1979'dan beri devam eden **Varlık** dergisinde Cevad Hey'et Türk Dili, Edebiyatı, Folkloru ve Tarihi ile ilgili önemli makaleler kaleme alır.

Doktor Cevad Hey'et, **Varlık** dergisindeki yazıları, aşağıda künyelerini verdiğimiz kitapları ve beş dilde yayımlanan makaleleriyle dünya ve Türklük âleminde haklı bir şöhrete sahip olmuştur. Onun insanlık ve Türklüğe hizmeti yazdıklarıyla sınırlı değildir. 1940 yılında babası ve kardeşi Firuz'la beraber Türk-İran Dostluk ve Medeniyet Cemiyetini kurar. 1993'te Tahran'da açmış olduğu Türk Kültür Merkezi ile Türk

Kültürünün İran'da tanınmasına ve bu vesileyle Türkiye-İran-Azerbaycan arasındaki dostluğun gelişmesine katkıda bulunur.³

Dünyaca tanınan görkemli âlim, -babası gibi-Karabağ'da Ermeni zulmüne uğrayan Türklere yardıma koşanlarında başında yer alır. Bir yandan İran'a sığınan Karabağ'lı göçmenlere maddi açıdan yardım ederken diğer taraftan da Azerbaycan'ın haklı davasını katıldığı uluslar arası toplantılarda dile getirir.

Dr. Cevad Hey'et, Azerbaycan ilim ve medeniyetinin inkişafı, İran-Azerbaycan ilişkilerinin kuvvetlendirilmesi yolundaki gayretlerinden dolayı birçok nişana layık görülmüştür. Azerbaycan Milli Yaradıcılık Akademisinin Fahri Üyeliği (1991); M. E: Resulzade adına Bakû Devlet Üniversitesinin (1992), N. Nerimanov adına Tıp Üniversitesinin (1994), Xezer Üniversitesinin (1995) fahri doktorluğu; Azerbaycan E. Ahundov Edebiyat Enstitüsünün (1982), N. Tusi adına Azerbaycan Pedagoji Üniversitesinin (1993), Azerbaycan Üniversitesinin (1996) fahri profesörlüğü, ayrıca Azerbaycan Yazıçılar Birliğinin "M. F. Axundov adına mükafatı"na (1991), "Dede Qorkut" Assosiasiyası'nın tesis ettiği "Mehmed Araz" ödülüne(1994) layık görülmüş ve bu ödüllerin maddi mükafatını Karabağlı göçmenlere harcamıştır. İstanbul Üniversitesi Dr. Cevad Hey'et'e fahri Türkoloji (23. 01. 1997) ve Tıp Doktoru (12. 03. 1997) payesi vermiş Türk Dil Kurumu da Cevad Hey'et'i 08. 06. 1996 tarihinde Şeref Üyeliğine seçmiştir.

Kısaca hayat hikâyesini vermeğe çalıştığımız Doktor Cevad Hey'et'in Tıp dalında 3 kitap, 60 makale; Edebiyat,Tarih, Kültür ve Medeniyet hakkında 8 kitap, 180 makale; 15 polemik yazısı ve kendisiyle yapılan 21 röportaj olduğunu biliyoruz. Biz burada sayın Hey'et'in Azerbaycan ve Türk Tarihi, Türk Dili, Edebiyatı ile ilgili kitap ve makale halinde yayımlanan eserlerinin künyelerini vermeğe çalışacağız.⁴

A)Türk Tarihi, Dili ve Edebiyatı konularını içeren kitapları

- 1) **Türklerin Tarih ve Medeniyetine Bir Bakış**, Tahran, 1986-87⁵
- 2) **Azerbaycan Edebiyatına Bir Bahış**, Bakü, 1993.
- 3) **Azerbaycan Edebiyat Tarihine Bir Bahış**,C.I Tahran, 1980, C.II Tahran 1990.⁶
- 4) **Azerbaycan Şifahi Xalg Edebiyatı**, Tahran, 1998.⁷
- 5) **Edebiyatşünashq**, Tahran, 1995, Bakü 1997.⁸
- 6) **İki Dilin Müqayesesesi**, Bakü, 1989.

7) **Müqayisetül-Lügeteyn**, Tahran, 1984.

8) **Türk Dili ve Lehçelerinin Tarihine Bir Bakış**, Tahran, 1987.⁹

B) Makaleler

- 1) "Azerbaycan Türkçesinin Tarihine Bir Bakış", **Varlık**, 1979/1.
- 2) "İran İslam Cumhuriyetinde Milliyetin Esasları", **Varlık**, 1979/5.
- 3) "İslam Medeniyetinin Garb Medeniyetine Tesiri",**Varlık**, 1979/10.
- 4) "Türk Dili ve Lehçelerinin Tarihi", **Varlık**, 1982/9-10.
- 5) "Türkmen Dili ve Edebiyatının Tarihi Hakkında Bir Neçe Söz", **Varlık**, 1982/9-10.
- 6) "Oğuzlar", **Varlık**, 1983-1984, (5 sayıda).
- 7) "Kutadgu Bilig veya Seadet Elmi", **Varlık**, 1983/9-10.
- 8) "Mahmut Kaşgari'nin Divani Lügat-it Türk'ü", **Varlık**, 1983/11-12
- 9) "Ak Koyunlular" **Varlık**, 1986/1-2.
- 10) "Eski Türk Kitabeleri", **Varlık**, 1986/3,4,5.
- 11) "Eski Türk Dilinin Kısa Tarihi" **Tebritz**, 1987.
- 12) "İslam Dövrü Türk Edebiyatı" **Varlık**, 1986-1987 (3 makale).
- 13) "Azerbaycan Türkçesi'nin Tarihi", **Varlık**, 1982/2.
- 14) "Şehriyar", **Türk Dergisi**, 1988/442.
- 15) "Oğuz-name" *Mecmeal-Emsal-Muhammed Ali Türk Kültürü*, 1988/307, s. 716-721.
- 16) "Oğuz-name" ya Oğuz atalar sözü ve meselleri" **Varlık**, 1989/1.
- 17) "Cahanşah Kara koyunlu ve şeirleri", **Varlık**, 1989/2.
- 18) "Bakı Seferi", **Varlık**, 1989/74-3, s. 17-23.
- 19) "Şimali Azerbaycanda Keçen Ganlı Hadiseler ve Girginlar", **Varlık**, 1989/4.
- 20) "Kuzey Azerbaycan'da Keçen Ganlı Hadiseler ve Girginlar", **Xezer Gazeti**, Bakı1990/1 August.
- 21) "Bakı Seferi".**Türk Yurdu**, 1990/Nisan, s. 26-28.
- 22) "İslam Medeniyetinin Garb Medeniyetinin İnkişafına Tesiri", **Varlık**, 1990/1.
- 23) "İslam Medeniyetinin Garb Medeniyetine Tesiri" **Medeniyet Gazeti**, Bakı, 1990/Mart.

- 24) “Türk Dilinin Tarihi”, **Varlık**, 1991/4.
- 25) “Kutadgu Bilig’de Kur’an ve Hadisin Te’siri”, **Varlık**, 1991/4.
- 26) “Memmed Emin Resulzade”, **Milli Kültür**, 1991/87, s. 35-38.
- 27) “Azerbaycan’ın Türkleşmesi ve Azeri Türkçesi’nin Teşekkülü”, **Varlık**, 1992/4.
- 28) “Azerbaycan’ın Adı ve Serhadleri”, **Varlık**, 1993/3.
- 29) “Dede Korkut Kitabı”, **Varlık**, 1981/4.
- 30) “Dede Korkut”, **Varlık**, 1993/4.
- 31) “Azerbaycan’ın Adı ve Sınırları”, **Avrasya Etütleri**, 1994.
- 32) “Azerbaycan’ın Adı ve Sınırları”, **Eurasian Studies**, 1994.
- 33) “Azerbaycan’ın Adı ve Hudutları”, **Edebiyyet Gazeti**, Fevral 1994.
- 34) “Azerbaycan’ın Adı ve Sınırları”, **Çağdaş Azerbaycan**, 1994/4,5,6.
- 35) “Kalaç Türkleri”, **Central Asiatic Journal**, 1993/1-2.
- 36) “Azerbaycan’ın Adı ve Serhadleri”, **Ovide Zencan Gazeti**, 1993/22.
- 37) “Azerbaycan’ın Adı ve Serhadleri”, **Reform Gazeti**, ABD. 1995/Mart.
- 38) “İran’da Nevruz”, **T.B. Beynelmillel Nevruz Sempozyumu** 1995.
- 39) “Nevruz Bayramı İran’da”, **Varlık**, 1995/95-4.
- 40) “Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri”, **Varlık**, 1997/105-2, s. 3-8.
- 41) “Bakı’da Beyn’elhalk, Dede Korkut Sempozyumu”, **Varlık**, 1997/106-3.
- 42) “Kaşgarlı Mahmud’a Göre XI. Yüzyıl Türk Dünyası I”, **Varlık**, 1999/112-1, s. 3-12.
- 43) “Kaşgarlı Mahmud’a Göre XI. Yüzyıl Türk Dünyası II”, **Varlık**, 1999/114-3.
- 44) “Fars Maddesi”, **İslam Ansiklopedisi**, 12. Cilt, İstanbul, 1995, s. 174-176.
- C) Polemik Makaleler**
- 1) “İran ve Türkler, Sasaniler Dövründe’ Kitabı Hakkında Bir Neçe Söz”, **Varlık** 1986/6,7,8.

- 2) “‘Azerbaycan Haradır?’ Makalesine Cevap”, **Keyhani Havayi Gazeti**, Tehran 1991.
- 3). “‘Azerbaycan Haradır?’ Makalesine Cevap”, **Dirilik**, ABD., 1992/1.
- 4) “‘Azerbaycan Haradır?’ Makalesine Cevap”, **Varlık**, 1990/3.

BİBLİYOGRAFYA

- 1) TERENA, Tofikqızı, **Bıçaq ve Qelem (Doktor Cevad Hey’et)**, Bakü 2000.
- 2) GASIMLI, Muharrem, **Doktor Cevad Hey’et**, Bakü 1995.
- 3) BEKKI, Selahaddin, “Doktor Cevad Hey’et 75 Yaşında”, **Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 16, (Erzurum 2001), s. 287-293.

NOTLAR

1. Terena Tofik qızı, **Bıçaq ve Qelem (Doktor Cevad Hey’et)**, Bakü 2000, s.1-11.
2. A. Bican Ercilasun “Tahranda Çıkan Türkçe Bir Dergi: Varlık” **Türk Dünyası Üzerine İncelemeler**, Ankara 1993, s.300-311.
3. Muharrem Gasımlı, **Doktor Cevad Hey’et**, Bakü 1995, s. 114-115.
4. Cevad Hey’et’in Türkiyede yayınlanmış çalışmaları için bkz. Selahaddin Bekki, “Doktor Cevad Hey’et 75 Yaşında” **Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 16, (Erzurum 2001), s. 287-293.
5. Kitabın orijinal ismi; **Türklerin Tarih ve Ferhengine Bir Baluş’tur**. İlk baskısı Tahrana 1987 tarihini taşımaktadır ve **Varlık Dergisi’nin** ilavesi olarak yayımlanmıştır. Eser, 1993’te Bakü’de Dr. Elmira Mirzayev tarafından Kiril Alfabetiyle yayımlanmıştır. Eserin son baskısı **Varlık Dergisi’nin** özel sayısı olarak (Yıl 20, No 11-4) Tahrana 1998’de bazı ilavelerle yayımlanmıştır. Doktor Cevad Hey’et eserinde, Türklerin İslamiyetten önce ve sonra meydana getirdikleri medeniyeti Göktürk ve Uygur’lardan başlayarak bölge bölge, devlet devlet XVI. yy. kadar incelemiştir, her bölgenin tarihi ve kültürel yapısını, siyasal ve sosyal durumunu özetlemiştir.
6. Eserin tanıtımı İrfan Murat Yıldırım tarafından **Kardaş Edebiyatlar Dergisi**, Sayı 7 (Erzurum 1983), s.41-43’de yapılmıştır.
7. Dr. Cevad Hey’et bu eserinde, en eski folklor malzemelerinden başlayarak Azeri bayatlarına kadar çok geniş bir alanı inceler. Ortak Edebi ürünlerdeki motifler üzerinde durur.
8. Eserin tanıtımı için bkz.; Selahaddin Bekki, “Dr. Cevad Hey’et’in ‘Edebiyatşinaslık Adlı Kitabı Üstüne” **Bilge Dergisi**, Bahar 12 (Ankara 1997), s. 77-78.
9. Eserin tanıtımı için bkz.; Ahmet B. Ercilasun, “Dr. Cevad Hey’et Seyri Der-tarih-i Zeban ve Lehche-yı Türki, Tahrana 1366 (1987)” **Türk Kültürü**, XXVI/295 (Kasım 1987), s.695-697.

YENİ DÜŞÜNCE 30 MART - 5 NİSAN 2001

Tüm yurttta coşku ile kutlanan;

Nevruz Bayramı'nın ardından...

Nevruz Farsça "Yeni Gün" demek... 21 Mart, gece ile gündüzün denk o olduğu gün. Ve o gün bahar müjdesi... Türk halkının coşku ve şenlik günü... Türk milli bayramı... Bu bayramın, Hunlar'dan beri Türkçe konuşan topluluklarca "Baharın gelişini kutlama, doğanın dirliş bayramı" olarak kutlandığı biliniyor.

Günümüzde Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Nevruz, milli bayram niteliğinde...

Anadolu'da nasıl?

Anadolu Türk'ü de yüzyıllar boyu kutladı. Anadolu'da kimi yerde adı "Mart Dokuzu", kimi yerde "Sultan Nevruz" olarak anılırdı. Bu bayram, Cumhuriyetimizin kurulduğu ilk yıllarda Mustafa Kemal Atatürk'ün katılımlarıyla kutlanıyordu. Fakat daha sonra, binlerce yıllık bu Türk halk

maları için" sadece Diyarbakır'a akın etmesine de bir türlü aklı erdirememekte...

Sivas başı çekti...

Türkiye'nin her ilinde coşkun gösterilerle kutlanan Nevruz, Sivas ilinde bir başka kutlandı. Çalışkanlığıyla tanınan Sivas Valisi Lütfullah Bilgin, ayne Elazığ'da yaptığı gibi, Sivas'ta da önemli etkinliklere imza atmaya devam ediyor.

Vali Bilgin'in Sivas'ında gerçekten farklıydı 21 Mart Nevruz Bayramı... Vali, Türkiye'nin pek çok üniversitesinden bilim adamlarını Sivas'a topladı. Bununla da yetinmeyen Vali, Türk Dünyası temsilcilerini de ağırladı. Atatürk Dil, Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Kemal Tural'ın organizasyonu ile Sivas'ta "Türk Kültüründe Nevruz Bilgi Şöleni" düzenlendi.

Kimler katıldı?

Yurt dışından: Dr. Naida Djamakova (Dağıstan), Prof. Dr. Karlıgış Kadeşeva (Ka-

kınmhan, İmran Baba, Semiha Özel, Berrin U. Yurdadoğ, Prof. Dr. Hasan yüksel, Prof. Dr. Tuner Baykara, Prof. Dr. Mustafa Erdem, Doç. Dr. Necati Demir, Ydr. Doç. Dr. Şeref Poyraz, Doç. Dr. Öcal Oğuz, Doç. Dr. Hayrettin Parlakıldız...

Konuşmalar...

Tüm katılımcılar, "Bilgi Şöleni"nde, Türklüğün bu büyük halk bayramını ayrıntılarıyla, binlerce yıllık belgeleriyle dile getirdiler.

Etkinliklerin açış konuşmasında Prof. Dr. Sadık Kemal Tural, "Nevruz bir tabiat bayramı. Nevruz, Türk'ün toprağa "Haydi bütünleşelim" diye seslendiği bir mutluluk ve sevinç günü. Aramızda Hıristiyan bir Türk, Gagauz ilinden gelen Evdoksiya hanım da var. Aramızda buraya, uçakla dokuz saatlik mesafeden ulaşan Altay Dağları'nın eteğinden çıkan gelen Nadya Yuguşeva da var. O ne Müslüman, ne Hıristiyan, ne de Musevi... Nadya Hanım, Gök Tanrı inancını taşıyor... Dinlerimiz farklı da olsa, tüm Türklere buradayız. Türk'ün istiklal ateşinin alevlendiği Sivas toprağına, Türk'ün binlerce yıllık tabiat bayramını kutlamak için geldik" dedi.

Sivas Valisi Lütfullah Bilgin ise konuklara şöyle seslendi: "Valisi olmaktan onur duyduğum Sivas, Anadolu'nun en eski yerleşim birimidir. Cumhuriyet döneminde Sivasımızın bir ayrıcalığı vardır. Sivas halkı,

Türk Milleti'nin bağımsızlık mücadelesinde mihenk taşı olmuştur. Çalışkan ve Cumhuriyetin temel değerlerine bağlı olan Sivas halkı, hep devletinin yanında olmuş; milli birlik ve beraberliği korumuş, her türlü yıkıcı, bölücü faaliyetlerle mücadele etmiş; şehit vermiş, ama asla ihanet etmemiştir."

Nevruz Bayramı, Ankara, İstanbul ve Sivas gibi pek çok ilde bir bilgi şöleni olarak geçti.

Haris geleceğe yıllara...

Sivas Valisi Lütfullah BILGIN

Nadya Yuguşeva

Prof. Dr. Sadık Kemal TURAL

bayramı görmezden gelindi. Resmi kutlamalar son on beş yıldır yapılmakta... Bu yıl da Türkiye'nin her yerinde coşku ile kutlandı. Adının "Farsça" olmasından yararlanmak isteyenler de çıktı. Yapay bir millet 'oluşturma' gayretinde olanlar, "bir milletin bayramı olur" diyerek, Nevruz'u bölücü amaçlara alet etmek için çok çalışıyor. Fakat, tarihi gerçekler karşısında, tutmadı. Oyun tutmadı; fakat, Türk halkı, Avrupalardan uçaklar dolusu yabancıların "Nevruz Kutla-

zakistan), Doç. Dr. Evdokia Soroçanu (Moldova), Nadya Yuguşeva (Altay Cumhuriyeti), Prof. Dr. Abdıldacan Akmataliyev (Kırgızistan), Doç. Dr. Ebulfez Amanoğlu (Nahçıvan), Prof. Dr. Kamil Velmiyev (Azerbaycan), Prof. Dr. Gurban Durdu Geliyev (Türkmenistan), Prof. Dr. Şakir İbrayev (Kazakistan).

Türkiye'den: Tanım ve Köy İşleri Bakanı Prof. Dr. Hüsnü Yusuf Gökçalp, Prof. Dr. Sadık Kemal Tural, Yrd. Doç. Dr. Nazan

Профессор Садык Турал - асыл адам!

А.Акматашев, профессор

Мен профессор, доктор Садык Туралды 1994-жылы Ата-Түрк күүтүр конференциясы жетекчи болуп келгенде таанышып, анын быт эле ага ийин болуп кеттим. Алгач таанышыкында анын өтө аламырчылдыгы, терең билими, уюштуруучулук дилгерлиги жана назик сезимталдыгы, карапанычдыгы өзүнө дароо тартып алды. Биздин маектебиз жалпы түрк маданияты менен адабияты жөнүндө, алардын дүйнөлүк жыштыгы мааниси жана анын орду, жашыдан көз карандысыздыкка жетишкен мурасын СССРдин алытылышына түрк тилдүү элдердин тизин менен адабиятын кетире таанытуу проблемалары, жаш адистердин тарбиялоо ж.б. маселелердин тегерегинде болду.

Профессор Садык Турал кен кулачын ачып, анткан сөзүн иш жүзүндө далилдөө үчүн ар түрдүү проекттерди түзүп жана илиминин карым-катнашты чыктоо үчүн конференциялары, куртумталарды, шаармаларды уюштуруп жан дили менен мамиле кылды.

Башкасын айтаганда деле кыргыз атуулугун артык "Манас" эпосунун 1000 жылдыгында эпостун текстине жана изилдөөсүнө арналган 30дан ашуун китептерди чыгарып, Анкара, Конья, Истанбул, Стамбул ж.б. сыяктуу шаарларда эл аралык илимин конференциялары уюштуруу Ага Казакстан, Озбекстан, Татарстан, Түркмөнстан ж.б. өлкөлөрдүн окумуштуулары катышты. Ошол мезгилде "Манас" Мамлекеттик дирекциясына жана "Мурас" өндүрүштүк-илимин борборунан 50 миң америкалык доллар жардам берген. Мындай каражыты чын ишенип тартуу кылган адамга рахмат айтып, урматтап, сыйлап гана алышыбыз керек! Профессор Садык Турал - түрк дүйнөсү үчүн чыңда гана туулган улуу инсан. "Манас" эпосунун 1000 жылдыгынын символу катар сөз эч кичин кылдыр катырбайт. Ал эпосубудун дүйнөлүк маанисин белгилеп келип, келечекте масала турган милдеттерди так аныктаган. Анын кыргыз тилинде жарык көргөн "Тарыхтын оастанга

Ата Түрк Күүтүр Меркези башканы урматтуу профессор, доктор Садык Турал

аккан сезимталдык" (1998-ж.)

деген эмгегиндеги жыл ойлорду иш жүзүнө ашырсак "Манас" эпосубуду дүйнөнүн төрт бурчунан терең таанытып, ата-бабаларыбыздын мурасын кгаз бетине түбөлүк каттырган болор элек.

Профессор Садык Туралдын өзүнүн кесибин - профессионалдык адабият. Ошондуктан ал дүйнөлүк мааниси бар Чыгыз Анитатовдун ар бир чыгармасын окуп гана эм болбостон, терең анализге алып мамилелер жасаган. Жазуучунун бир эле чыгармасын бир нече котормочулар которушкан. Адабиятчы, сынчы кыргыз көркөм сүрөткеринин повести-ангемелериндеги психологизмге, филологияга, педагогикага, ирава-этикага, социологияга, политологияга байланыштуу проблемаларга өз көз карашын кызыктуу баяндайт. Профессор Садык Туралдын эң чоң эрдиги - 1998-жылы 7-12-декабрда Анкара жана Стамбул шаарларында Ч Анитатовдун 70 жылдык мааркесине арналган эл аралык илимин конференциясы максат - бул иш чараны Түркия Жумуриятынын президентин (ошол мезгилдеги) Сулейман Демирелдин жана мамлекеттик катчысы Ахат Аджалдын катышуусу менен бирик дегиздеде өткөрүү эле. Атактуу Анитатов да Садык Туралдын сыйлап, 70 жылдык мааркесине келген

чакыруулардын нечинен биздин каарман профессордукун гайы кабыл алган. Бул эл аралык салтанатта дүйнө окурмандары жазуучу куттукташын кетишти. Биздин Президентибиз А.Акаев да телеграмма бергенине өз көзү менен кубо болдум. Ал эми Садык Туралдын демилгеси менен жазуучунун чыгармачылыгына арналган монографиялар, жыйнактар жарык көрдү.

А жаркы үчүркү китеп чыгара албай турганда мезин да "Антатовдун дүйнөсү" деген эмгегиндин түрк тилинде профессордун баш сөзү менен жарык көрүү - кыргыз адабият таануу илиминин кеңири кулач жаанышынын фактысы катары кароого болот.

Профессор Садык аганын жетекчилиги менен төмөнкүдөй илимин багыттар

Кыргызстанда, Казакстанда, Озбекстанда, Түркмөнстанда, Татарстанда, Башкортстанда ж.б. постсоветтик өлкөлөрдө жарылып бүтүп, азыр түрк тилине которулуп жатат.

Биринчи илимин багыт - адабиятыбыздын тарыхын процессин жазуу. Мында "Манас" эпосубудан тартып жазма адабиятыбызга чейинки проблемалар камтылган.

Экинчи илимин багыт - кыргыз адабиятынын антологиясын түзүү. Антологияга манасчылардын, эл ырчыларынын, профессионал акын жазуучуларыбыздын чыгармалары кирет.

Үчүнчү илимин багыт - кыргыз адабиятчылары, илимпоздору, мааниси ишмерлери орун алган энциклопедия. Кубанычтуу кабар - "Түрк дүйнөсүнүн адабиятчыларынын энциклопедиясынын" биринчи тому жакында жарык көрдү. Башка коңшу калемгерлер менен бирге эле анда кыргыздын көрүктүү ууларды орун ады.

Төртүнчү илимин багыт - кыргыз адабият таануу илиминин терминология сөздүгү. Башкасын билбем, биздин илимин кызматкерлердин чыгармалары түрк тилинде чыгууу "Билге", "Билги", "Түрк дили жана адабияты" ж.б. журналдарга жарыяланып келет.

Биз үчүн Садык ага чын жүрөгүнөн камкордук кылган, "ичкен ашын жерге кое турган", адамдык касиети жогору, акылман, очул жана өтө терең окумуштуу. Ал барды кыргыз адабияты дүйнөгө тааныла бермекчи.

Садык Турал Кыргыз атуулугунун 1000 жылдык мааркесинде

*Bu yazının Türkçesi için bkz. s.93-94.

Nevruz Sivas'ta uluslararası

Hürdoğan Haber Merkezi

Nevruz, dünyada ilk kez geniş çaplı olarak dün Sivas'ta kutlanmaya başladı.

Nevruz Bayramı nedeniyle Valilik, Atatürk Yüksek Kurumu ve Atatürk Merkezi tarafından ortak düzenlenen Türk Kültüründe nevruz bölge şöleninin 4 bölümlük oturumundan ilk iki oturumu çeşitli ülkelerden

Prof. Dr. Sadık Tural

katılan konuşmacılar tarafından gerçekleştirildi.

Saygı Duruşu ve İstiklal Marşı'nın okunması ile başlayan şöleni ilk konuşmayı Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural yaptı.

Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural, Nevruz'dan çok Sivas'ın tarihi ve kültürel yapısına değinerek Sivas'ın bir kültür şehri olması konusunda önerilerde bulundu.

Tural, "Sivas vilayeti Anadolu'da kurduğumuz medeniyetin bir açık hava müzesidir. Sivas Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk milletini dirilişe çağırıldığı ve kurtuluş mücadelesini başlattığı istiklal'in kalesidir. Ben aynı zamanda UNESCO'nun

Vali L. Bilgin

Türkiye kanadı Kültür Bakanım. UNESCO'da yer alan tüm ülkeler birşeyler yapıyor. Gelin bu ülkelerin etkinlikleri içinde Sivas'ı dünyaya taşıyalım. Türk Dünyası'nın büyük oğlu Aşık Veysel'i 30 dile çevirip anlatalım" dedi.

Sivas'ın birlik ve bütünlük içerisinde olması gerektiğini dile getiren Tural, "Sivas'tan 49 kişilik bir kurultayın oluşturun, bu kurultayın Vali, oda başkanlarının haricinde kalan 35 üyesini ise 45 yaşını doldurmuş kişilerden seçin. Bu kurultay senede iki kez toplansın Sivas milletvekillerini, üniversitenin, bürokratların ne yaptığını sorgulasınlar.

Bu üyelerden ilk katılım ücreti birer milyar, her yıl da birer milyar aidat alınsın. Ben bu kurultayın gönüllü üyesi olacağım ve aidatlarımı da ödeyeceğim" önerisinde bulundu.

Sivas'ın bir sanayi şehri olmasının istenmemesi gerektiğini ileri süren Tural, Sivas'ın bir kültür şehri olması gerektiğini, geçmişte bir kültür şehri olan Sivas'ın

yeniden kültür şehri olarak ayağa kalkması gerektiğini ifade ettti.

Tural "Gelin Sivas'ı yeniden özel bir Başkent yapalım" dedi. Daha sonra ise Vali Lütfullah Bilgin bir konuşma yaparak Nevruz hakkında bilgi verdi. Vali Bilgin Nevruz'un Türk yaşam biçiminde kardeşlik ve sevgiyi simgelediğine işaret ederek, geçmişte bunun anlamını bozmaya yönelik çaba sarfedenlerin

Bakan H. Y. Gökalp

bunu başaramadıklarını belirtti.

Nevruz'un bir grup terör üyeleri tarafından kanlı eylem olarak kutlanmaya başlandığını ancak bunun Türk milletinin tarafından anlaşılacak artık Nevruz'un birliğin ve kardeşliğin hafızalarda canlandırılacağı bir gün olarak kutlanmaya başlandığını ifade etti.

Tarım ve Köyişleri Bakanı Hüsnü Yusuf Gökalp ise, milletleri millet yapan özel gün ve bayramların önemini vurgulayarak, Türk milletinin ortak paylaşımında Nevruz Bayramı'nın yerini anlattı.

Nevruz şölenine Türkiye dışından gelen katılımcılara Sivas'ı simgeleyen plaket verildi.

Dil Bilinci ve Eğitim

Dr. Nusret Alperen, **Türkçe Okuma ve Yazma Eğitimi Rehberi**, Alperen Yay., 7.bs., Ankara 2001, 352 Sayfa.

Semiha ÖZEL

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Projesi Uzmanı

Dil, insanlar için bir anlaşma vasıtasıdır. Bildiğini, gördüğünü, duyduğunu, sevdiğini, hissettiğini, düşündüğünü bu ifade vasıtasıyla, başkalarıyla paylaşabilen insan için vazgeçilmez bir ihtiyaç olan dil, bu özelliklerinden de anlaşılacağı üzere, bir insana değil bir topluma, bir millete aittir; çünkü işlevliliği vasıta olabilecek ilişkiler sayesinde gerçekleşir.¹ İnsanların kelimeleri kendince kullanışı (üslûp) mümkündür; ama, kendince kelimeler üretme anlaşma seviyesini aşağı çeker. Bu bakımdan dil hassastır; müdahale kabul etmez.

Aktif kullanımda dil, üç ayrı şekilde karşımıza çıkar. Bunları yükselme basamağı olarak da kabul edebiliriz: Günlük dil, doğrudan anlaşma amacına yönelik olduğu için, ihtiyacı ifade edebilmek bu alanda yeterlidir. Güzel kullanılması gerekmez; yaşayabilecek kadar gerekli olan kısmı aktiftir. Günlük konuşma dilinde, farkedilmese de, az emekle çok şey anlatma esastır. Bundan dolayı da günlük dilde kelime sayısı fazla değildir. Dilin ikinci basamağı, ‘varlığı tanımlayabilme’dir. Bu daha çok kelime bilmeyi ve varlığı tanımayı gerektiren bir ifade basamağıdır. Bu ifade gücüne sahip olmak, kelimeler ile özellikler arasındaki eşitliği doğru kurabilmekten geçer. Tanım yapabilen insan, düşünce üretebilen insandır; fakat bununla filozofu değil; düşünebilen ve düşündüğünü ifade edebilecek kadar dili tanıyan insanı kastediyoruz. Üçüncü basamak ise, varlığın estetik ifadesidir. Bu ifade tarzı, dili son derece iyi tanıma ve tüm incelikleriyle onu kullanabilme yeteneğine sahip olan insanların gerçekleştirebileceği bir beceridir. Dil, bu insanların elinde öyle bir ifade gücü kazanır ki, her kelime, taşıdığı tüm anlamlarıyla, başka kelimelerle yanyana geldiğinde ulaşabileceği en güzel bütünlüğe ulaşmış hâliyle karşımıza çıkar. Bu, sanatçıların ya da

estetik duyarlılık taşıyanların çıkabileceği ifade basamağıdır. Dilin etkileyici gücü düşünülürse, hedef ihtiyaç olduğu kadar değil, en iyi, en güzel ifade olmalıdır. Bu ifade gücünün kazandırılmasının ilkokuldan başlayarak gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalardan biri bu yazımızla tanıtacağımız **Türkçe Okuma ve Yazma Eğitimi Rehberi**’dir. Dilin sadece okunur-yazılır bir varlık değil, yaşanan bir varlık olduğu ve eğitim gerektirdiği, eğitimi gerçekleştiren kişinin de bilinç ve yöntem bilgisi sahibi olmasının önemi, Dr. Nusret Alperen’in, ilkokul öğretmenleri için hazırlanmış olduğu bu kitapta vurgulanan konulardır. On dört bölümden oluşan eserin bölümleri şu başlıkları taşıyor: “Dil”, “Dil Eğitimi”, “Okuma ve Yazmanın Fizyolojik Temelleri”, “Kelime ve Kavramların Kazandırılması”, “Anlama Eğitimi”, “Türkçe Eğitimi Amaç ve İlkeleri”, “Ders Araç ve Gereçleri”, “Değerlendirme Esasları”, “Öğretim Yöntemleri”, “Okuma Yazma Öğretim Yöntemlerinin Tarihsel Gelişimi”, “Çözümleme ve Birleştirme Yöntemlerinin Esasları”, “Okuma Yazma Eğitimi- Çözümleme Yöntemi Uygulamaları”, “Türkçe Eğitimi-Davranışların Gerçekleştirilmesi” ve “Yardımcı Etkinlikler”.

“Dil” başlığını taşıyan birinci bölümde, çevre dili, kültür dili, yabancı dil gibi kavramların açıklığa kavuşturulmasının yanında, çocuğun dili kavrayışı ile söz ve davranışlara yansıtışı konusu ele alınmakta; “çocuğun yaşından kaynaklanan ‘ben’ merkezli (ekzantrik) ve çevresinden kaynaklanan konuşma dilinden sosyalleşmiş (kültürel) dil seviyesine ulaşması Türkçe dersinin esas amaçlarından biri” olduğunun ve bundan dolayı dilin kültür unsurlarıyla birlikte öğretilmesi gerektiğinin üzerinde durulmaktadır. “Dili, çevresinin, yaşamın dili olarak birinci sınıf çocuklarına kültür dilini kazandırmak üzere eğitime başlayan öğretmen, hem dil hem de dil eğitimi hakkında yeterli bilgiye sahip olmalıdır.” Bu haklı uyarı ile başlayan “Dil Eğitimi” adlı bölümde yazar, dil eğitiminin işitme/dinleme, konuşma, okuma, yazma unsurları bir arada yürütülerek tamamlanması gerektiğine değinmektedir. Ayrıca bu bölümde Şartlanma, Bağ Kurarak Öğrenme, Sinama-Yanıma Yoluyla Öğrenme adlı öğrenme kuramları da yer almaktadır. Üçüncü bölüm, yeterli öğrenmenin ve bilgiyi verimli kullanmanın gerektirdiği bir konu üzerine oluşturulmuştur: “Okuma Yazmanın Fizyolojik Temelleri”. Nusret Alperen bu bölümde, okuma ve yazma arasındaki bağa temas ettikten sonra, okuma esnasında göz hareketlerinin nasıl eğitileceği konusu üzerinde duruyor. Gözün sıçrama uzunluğu, duraklama

süresi, görüş alanı, geri ve aşağı hareketler ile bu tekniğin faydaları ve itina gösterilmezse ortaya çıkabilecek muhtemel olumsuzluklar, öğretmenlerin dikkatlerine sunulmuştur. Dördüncü bölümde, çocukların kelime ve kavramları öğrenmesindeki gereklilik ve soyut düşünebilmenin çocuklar için zorluğu gösterilmekte; kelime ve kavram bilmenin önemine değinilmektedir: “*Düşünebilmek ve buna bağlı olarak da konuşabilmek için kavram (meşhum) ve kelimeler olması gerekir. Çünkü düşünce hayatının örgüsü bunlarla oluşur. Kavramlar düşünce hayatımızı programlaştırır ve düşünce dünyamızın kapısıdır. Bu bakımdan Türkçe derslerinde olduğu gibi diğer derslerde de öğrencilerin çeşitli kavramlar kazanmasına önem verilmelidir.*” Beşinci bölüm, “*Anlama Eğitimi*” adını taşımaktadır. ‘Anlam’ın ne demek olduğu, anlayabilmenin önemi, anlamayı zorlaştıran unsurlar ve çözüm yolları (anlamın sözün gelişinden çıkarılması, sözlük kullanılması, bir başkası tarafından açıklanması) üzerinde durulan bölümün ardından, “*Türkçe Eğitimi Amaç ve İlkeleri*” adlı bölüme geçilmektedir. Türkçe eğitiminin amaçlarının, anlama, anlatım, dilbilgisi, yazı başlıkları altında maddelendirildiği görülen altıncı bölümün diğer kısmında Türkçe eğitiminin ilkeleri verilmiştir. Asla gözden kaçmaması gereken bu bölümde, doğru ifade edebilmenin bir beceri olduğu ve çocukları bu beceriyi kazandırma yönünde eğitmenin gerekliliği; dersin, okuma, yazma, dinleme, anlatma şeklinde bölünmeden ve bir derse hapsedilmeden bütün derslerde Türkçe eğitimi ve öğretimine önem verilmesi zorunluluğu yanında, öğrenciden öğrenciye olabilecek farkların göz önünde tutulması gibi unsurlar, öğretmenlere, bu konuda dikkat etmeleri gereken hususlar olarak sıralanmıştır. Ders araç ve gereçlerinin doğru kullanıldığı sürece eğitime önemli bir katkıda bulunacağı üzerinde durulan; bu araç ve gereçlerin neler olduğu ve nasıl kullanılacağı anlatıldığı yedinci bölümün ardından, “*Değerlendirme Esasları*” başlıklı bölüm gelmektedir. Öğretmen, öğrencileriyle iletişimi doğru kurup kurmadığını, bilgiyi yeterince ulaştırıp ulaştıramadığını, istenilen davranışları kazandırıp kazandıramadığını kontrol etmelidir. “*Değerlendirme Esasları*” bölümü, ölçmenin eğitimdeki önemine işaret etmektedir. “*Öğretim Yöntemleri*” bölümünde, dil öğretimi yöntemleri (gezi, gözlem, inceleme, soru-cevap, takrir, grupla çalışma, resim gösterme, tüme varım ve tümden gelim) ile okuma- yazma öğretim yöntemleri hakkında kısa bilgiler verilmektedir. Onuncu bölüm, “*Okuma Yazma Öğretim Yöntemlerinin Tarihsel Gelişimi*” adını taşımakta ve Birleştirme Yöntemi ve Çözümleme Yöntemi adlı iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Birleştirme yani öğretime harflerden

başlama yönteminin tarihî gelişimi ve bu yöntemin tarihî süreç içinde uygulama şekilleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Çözümleme yönteminin tarihçesinin anlatıldığı ikinci kısımda, cümleden harfe doğru ilerlemenin esas olduğu, bu yöntemin, ilk defa Belçikalı Dr. Decroly tarafından kullanıldığı; bizde ise kullanma teklifinin, ilk defa Nüzhet Sabit’in **Kelime Usûlüyle Elifba** isimli eseriyle gerçekleştiği anlatılmaktadır. On birinci bölüm, sözü geçen iki yöntemin esasları ve unsurlarının kapsamlı açıklamasını ihtiva etmektedir. Bugün artık Türk Millî Eğitiminin benimsenmiş yöntem, Çözümleme Yöntemi olduğu için, on ikinci bölümde bu yöntemin nasıl uygulanacağı, basamak basamak (hazırlık basamağı, çizgi çizme basamağı, cümle basamağı, kelime basamağı, hece basamağı, harf basamağı, ünlü-ünsüz harf basamağı, büyük-küçük harf basamağı, okuma-yazma basamağı) üzerinde durularak anlatılmıştır. On üçüncü bölüm, öğretilenlerin davranışa dönüştürülmesi konusunda öğretmene yardımcı bilgiler vermekte, bu hususta öğretmen-öğrenci ilişkisinin doğru kurulmasını sağlamayı hedeflemektedir. Son bölüm olan “*Yardımcı Etkinlikler*”de ise, oyunlardan, fiş cümlelerinden, tekerleme, şiir, bilmece gibi başka unsurlardan yararlanarak, öğrencinin aktif kelime hazinesinin artırılması ve dilin gerçek manada öğretilmesi konusundaki yardımcı etkinliklere örnekler verilmiştir. **Türkçe Okuma ve Yazma Rehberi**, “*Dizin*”i ve geniş bir “*Kaynaklar*” kısmı ile son bulmaktadır.

Dil, bilinçli öğretimi gerektiren önemli bir varlıktır. Okuma, yazma, dinleme, anlama şeklinde, bir bütün olarak öğrenilmesi gereken dil öğreniminin göstergesi, üretebilme yani konuşmadır. Ancak sıradan bir fizikî eylem olan konuşma değil... Önemli olan doğru (sonraki basamak olmak üzere güzel) konuşmaktır ki, bu özel bir eylemdir ve sadece dili tanıyan (inceliklerini bilen) yapabilir. İnsanların doğuştan getirdiği bazı özellikleri vardır. Bunların içinde hitabet yeteneği de olabilir; ancak bütün yetenekler eğitime muhtaçtır.

Görüldüğü gibi dil öğrenimi ve öğretimi ciddi bir iştir ve gerçek manâsıyla öğrenmek, ancak ehlinin elinde mümkündür. Dr. Nusret Alperen’in yazdığı **Türkçe Okuma ve Yazma Eğitimi Rehberi**’nin, tüm sınıf öğretmenlerinin ellerinden düşürmemeleri gereken bir kitap olduğunu düşünüyoruz. Sayın Alperen’i de, duyarlılığı için yürekten kutluyoruz.

NOTLAR

1. Sadık Tural, “*Roman Teorisi Üzerine*”, *Türk Yurdu*, Nisan 2000.

“Namık Kemâl’in Şairliği ve Bütün Şiirleri”

Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN, **Namık Kemâl’in Şairliği ve Bütün Şiirleri**, Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yay. : 197 ; Fikir ve Sanat Adamları Dizisi ; 17 ; Ank. 1999, XLIV+468 s.

Dr. Ali DONBAY

Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yeni edebiyatımızın öncü isimlerinden biri olan Namık Kemâl, çocukluk yıllarından itibaren şiir yazmaya başlamış ve gençliğinde edebiyat çevrelerinin dikkatini çekerek ilk şöhretini şairliği ile elde etmiştir. A.H. Tanpınar, **19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**’nde, Namık Kemâl’in hayatında edebiyatla bütünleşen bu “erken” gelişime dikkat çekerek,¹ dedesi Abdülatif Paşa’nın yanında Sofya’da bulunduğu 14 yaşında bir defter dolusu şiire sahip olduğunu belirtir. Namık Kemâl, İstanbul’a döndükten sonra, 22 yaşında divan sahibi genç bir şair olarak, Hersekli Arif Hikmet Bey’in evinde toplanan Encümen-i Şuarâ’ya katılır. Daha 25 yaşında iken devrin en tanınmış şairi kabul edilen Namık Kemâl’e ölüm de erken gelir; henüz 48 yaşında ve olgunluk döneminde hayata veda eder.

Düşünceleri uğruna fırtınalarla dolu bir ömür süren ve huzur içerisinde çalışmaya hiç imkan bulamayan Namık Kemâl’in, 48 yıllık hayatına sığdırdığı eserleri ve ileri sürdüğü görüşleriyle yeniliğin yolunu açan edebî-fikrî makaleleri ölümünün ardından tam bir külliyat halinde yayınlanamamıştır.² Yüzyılın başından Cumhuriyet dönemine uzanan bu gecikmenin nedeni, belki de bizde bir Namık Kemâl Enstitüsü’nün zamanında kurulmamış olmasıdır, denilebilir.

Hakkında kaleme alınan ilk eserler³ unutulmadan, Namık Kemâl’in hayatını araştırma ve incelemeye, eserlerini yeni harflerle yayınlamaya yönelik çalışmaların, Tanzimat’ın İlanı’ndan yüzyıl sonra, 1930-1940’lı yıllarla birlikte hızlanmaya ve bilimsel

nitelik kazanmaya başladığını söylemek mümkündür. Bu noktada İ.Hikmet Ertaylan, S. Nüzhet Ergun, M. Nihat Özön, N. Sami Banarlı, V. Mahir Kocatürk gibi Türk Edebiyatı Tarihçilerinin Namık Kemâl için yazdıkları kitaplarla, D.T.C.F. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından **Namık Kemâl Hakkında** adıyla yayınlanan hacimli eser hatırlanmalıdır.⁴

Bilindiği gibi, A. H. Tanpınar,⁵ Prof. Dr. Mehmet Kaplan,⁶ Prof. Dr. M. Kaya Bilgegil,⁷ Prof. Kenan Akyüz,⁸ Fevziye Abdullah Tansel,⁹ ve Prof. Dr. Ömer Faruk Akün’ün¹⁰ eserleriyle akademik hüviyet kazanan Namık Kemâl araştırmaları, yakın yıllarda Prof. Dr. Önder Göçgün¹¹ ve Prof. Dr. Kâzım Yetiş’in¹² çalışmalarıyla devam ettirilmiş, Yeni Türk Edebiyatı kürsülerinde yetişen öğretim üyelerinin metin yayını, makale ve bildirileriyle yoğun biçimde sürdürülmüştür. Yine, Namık Kemâl duyarlığının bir ifadesi olarak, şairin doğumunun 150. / ölümünün 100. yılında anma kitapları¹³ çıkarılmıştır.

Bu araştırmaların sonuncusu Atatürk Kültür Merkezi’nce yayınlanan **Namık Kemâl’in Şairliği ve Bütün Şiirleri**’dir. Eser, Mehmet Kaplan’dan sonra Yeni Türk Edebiyatı sahasında Namık Kemâl konulu ikinci doktorayı yapmış olan Önder Göçgün’ün, şair hakkındaki üçüncü kitabıdır.

Prof. Dr. Önder Göçgün, **Namık Kemâl’in Şairliği ve Bütün Şiirleri**’nin önsözünde, çalışmaya esas olan ana kaynaklar ve arşiv vesikaları hakkında bilgi vermektedir. Bu kaynakların ilki, “**Namık Kemâl’in El-yazması Sofya Şiir Defteri**”dir. İbnülemin Koleksiyonu’nda bulunan defterde, 50. varaktan itibaren şairin Sofya döneminde yazdığı şiirleri bulunmaktadır. İkinci kaynak “**Namık Kemâl Divanı’nın Ali Türkgeldi Nüshası**”dır. En mükemmel Namık Kemâl divanlarından biri olduğu belirtilen defterin “**Divân-ı Mîr Nâmık**” adlı 3. kısmında, şairin 25 yaşına kadar kaleme aldığı şiirleri yer almaktadır. Diğer kaynaklar, İnkılâb Müzesi yazmaları arasındaki “**Muallim Cevdet Nüshası**” ile her ikisi de Namık Kemâl’in yazdığı bir nüshadan istinsah edilmiş olan “**Ali Emirî**” ve “**Fahri Bilge**” nüshalarıdır. Çalışmaya birinci derecede kaynaklık eden vesikalar ise, Namık Kemâl’in kendi hattı ise kaleme aldığı şiirlerinin bulunduğu “Türk Tarih Kurumu Arşivi”ndeki Yazma Nüshalar’dır. “**Eş’ar-ı Kemâl**”, “**Muhtelif Şiirler**”, “**Divân-ı Ber-güzide-i Şâirân**” ve “**Namık Kemâl’in kendi el yazısı ile 37 şiir**” adları altında dört adet dosya içerisinde korunan bu vesikalar, muhteva bakımından en geniş yazma nüshalarıdır. Kaynakların sonuncusu, Anıtkabir Kitaplığı’nda “**Eş’ar-ı Kemâl**”

adıylay kayıtlı bulunan “**Tevfik Fikret Nüshası**”dır. Tevfik Fikret’in el yazısı ile kaleme alınmış olan ve Ali Ekrem (Bolayır) tarafından Atatürk’e hediye edilen bu nüshadaki şiirlerin Türk Tarih Kurumu Arşivi’ndeki nüshadan farklılığı söz konusu değildir. Bütün bu nüshaların yanı sıra, S. Nüzhet Ergun’un **Namık Kemâl’in Şiirleri** (1941) adıyla yayınlandığı eser de gözden geçirilmiştir.

Prof. Dr. Önden Göçgün, eserin Giriş (s. XV-XLIV) bölümünde, şair Namık Kemâl’in gazeteci, romancı, tiyatro yazarı, tarihçi ve tenkidci... Namık Kemâl’in daima önünde ve üstünde bir yer tuttuğunu ifade ederek; onun, sosyal, siyasî ve edebî hayatı çerçevesinde şairliği ve şiirlerini değerlendirmektedir.

Eserin asıl kısmını oluşturan “şiirler” (s.1-439), nazım şekillerine göre yapılan bir tertiple;

I- Na’ı

II- Kasideler

III- Gazeller

IV- Diğer Şekil ve Türler

V- Batı Nazım Şekilleriyle Yazılmış Şiirler

VI- Tarihler

VII- Hece Vezniyle Yazılmış Şiirler

VIII- Şarkı

IX- Türkü

X- Yarım Kalmış Şiirler

başlıkları altında verilmiştir. Namık Kemâl’in kendi el yazısı şiirlerinden örneklerin yer aldığı (s. 441-458) eserin sonuna bir de şahıs adları indeksi konulmuştur. (s. 459-468)

Prof. Dr. Önder Göçgün, bu çalışmasıyla, Namık Kemâl’in şiirlerine ait vesikaların toparlanarak metinlerin tespiti, karşılaşılan güçlüklerin aşılması yeni harflere aktarılması gibi, edebiyat tarihi açısından mühim bir zorunluluğu yerine getirmiştir. Eser, her şeyden önce, Türk Edebiyatı Tarihi’nde şair kimliğiyle yer edinen Namık Kemâl’in, edebî şahsiyetinin tam olarak değerlendirilmesi için gerekli olan, şiirlerini bir bütün halinde sunması bakımından önem taşımaktadır.

NOTLAR

1. *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 5. bas., İst., 1982, s. 343; Tanpınar bu tespiti şairin Sofya’da 16 yaşında evlendirilmesinden bahisle yapmaktadır.

2. *II. Meşrutiyet döneminde Namık Kemâl’in bütün eserlerini yayınlamak üzere başlatılan, ancak yarım kalan bir girişimle ilgili olarak bkz. Ali Ekrem, Külliyyât-ı Kemâl Tab’olunuyor. İst., 1326*

3. *Namık Kemâl hakkındaki ilk ve önemli çalışmalardan bazıları şunlardır : Ebüzziya Tevfik, Kemâl Bey’in Terceme-i Hâli, İst., 1908; Ali Ekrem, Rûh-ı Kemâl, İst., 1911 ; Süleyman Nazif, Namık Kemâl, İst., 1922; a.y., İki Dost, İst., 1926.*

4. *İsmail Hikmet (Ertaylan), Namık Kemâl, İst., 1932; Sadeddin Nüzhet (Ergun), Namık Kemâl’in Hayatı ve Şiirleri, İst., 1935; a.y., Namık Kemâl’in Şiirleri, İst., 1941 ; Mustafa Nihat Özön, Namık Kemal ve İbret Gazetesi, İst., 1938; a.y., Vatan Yahut Silistre, İst., 1940 a.y., Zavallı Çocuk, İst., 1940; a.y. Akif Bey, Ank., 1961; Nihad Sami Banarlı, Namık Kemal ve Türk-Osmanlı Milliyetçiliği, İst., 1947; Vasfî Mahir Kocatürk, Namık Kemal’in Şiirleri, Ank., 1938; a.y. Namık Kemal’in Hayatı, Ank., 1955; Namık Kemal Hakkında, İst., 1942.*

5. *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi’nin, Tanpınar’ın Namık Kemâl hakkındaki düşüncelerinin toplandığı bir ana eser niteliğinde olduğu hk. bkz. Turan Alpekin, “Profesör Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Namık Kemal Üzerine Görüşleri Ve Bazı Dikkatler”, Ölümünün 100. yılında Namık Kemal, Marmara Üni. F.E.F. Yay. : 9, İst., 1988, s. 1-10; Turan Alpekin, söz konusu makalesinde, Namık Kemal’i yeni edebiyatın merkezine yerleştiren bir eser olan 19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi’nin bu ismi çevresinde genişletilmiş bir araştırma olduğunu belirtmektedir: Tanpınar’ın “Namık Kemâl’e Dair Düşünceler” (1939), “Cezmi’ye Dair” (1940), “Namık Kemal’in Muhtelif Sımaları” (1940) adlı makaleleri, “Namık Kemal Antolojisi (1942) ve mukaddimesine, bu son yazı ise 19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi’nin ilk baskısına (1949) zemin oluşturur. 1953-1954 yılının ders notlarının düzeltme ve genişletmeleriyle eserin 2. baskısında (1956) Namık Kemâl’e ayrılan sayfa sayısı 109’dur. Bu demektir ki, Tanpınar’a göre, Abdülhak Hamid, bütün yenilikçi vasıflarına rağmen odak noktası değildir, asıl üstad-ı ‘zam Namık Kemâl olmalıdır.*

6. *1940 yılında Prof. Dr. M. Fuat Köprülü tarafından asistan alınan Mehmet Kaplan, onun politikaya atılarak üniversiteden ayrılması üzerine, Tanzimat’ın 100. yılında kurulmuş olan son çağ Türk edebiyatını öğretmekle görevli kürsünün başına getirilen Prof. A. H. Tanpınar’la çalışmaya başlar. Mehmet Kaplan’ın 1942 yılında tamamladığı doktora tezinin “Namık Kemal, Hayatı ve Eserleri” oluşu bilinçli bir tercihi aklı getirmektedir. (Basım. Edb. Fak. Yay. 378, İst., 1948).*

7. *Harâbât Karşısında Namık Kemâl, İst, 1972; Yakınçağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-I. Yeni Osmanlılar, Ank., 1976.*

8. *Namık Kemal, Vatan Yahut Silistre, Külliyyat: 1, Ank., 1960, Namık Kemal, Gülnihal, Külliyyat: 2, Ank., 1960.*

9. *Hususi Mektuplarına Göre Namık Kemal ve Abdülhak Hamid, Ank., 1949, Namık Kemâl’in Hususi Mektupları, I - IV, Ank., 1967, 1969, 1973, 1986.*

10. *“Namık Kemal” İ.A., c. IX, İst., 1964; Namık Kemal’in Mektupları, İst., 1972, “Namık Kemâl’in Kitap Halindeki Eserlerinin İlk Neşirleri”, Türkiyat Mecmuası, C. 18, 1973-1975.*

11. *Namık Kemâl, Ank. 1987; Namık Kemâl ve İslamiyet, Diyarbakır, 1996.*

12. *Namık Kemal’in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları, İst., 1989, 2. bas. İst., 1996.*

13. *Doğumunun 150. Yılında Namık Kemal, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ank., 1993; Ölümünün 100. Yılında Namık Kemâl, Marmara Üni. F.E.F. Yay. İst., 1988.*

Tarihimizdeki Türkmen Devletleri

Hazırlayan: M. Aydogdiyev v.s. **Türkmen Tarihinde Devlet Meselesi.** İstanbul 1998. s. 135.

Dr. Güçmurat SULTANMURADOV

Türkmenistan

Devlet içte huzur, güvenlik ve sosyal adâletli paylaşım, dışta bağımsızlık ve haysiyetin oluşmasını sağlayan bir yüksek teşkilatlanmadır.¹

Tanıtımını sunmakta olduğumuz bu kitapta devlet konusu ilgili olup Türkmenistan'ın Bakanlar Kuruluna bağlı Tarih Enstitüsünde 26-27 Haziran 1997 yılında düzenlenmiş konferans da sunulmuş tebliğleri kapsamaktadır. İhlas şirketi yardımı ile yayımlanmış bu kitap *Giriş* (M. Aydogdiyev); *Türkmenistan Topraklarındaki İlk Devletler* (A. Gubayev. Ya Orazgylycov); *Parfiya Devletinin Kuruluşu* (H. Yusubov); *Peçenek Devlet Topluluğu* (Ö. Gündogdiyev); *Türkmenler ve Harezmsahlar Devleti* (Ye. Atagarryev); *Selçuklu İmparatorluğu Tarihine Bazı Açılardan Bakış* (Dc. Orazkılıçov); *Türkiye'deki Türkmen Beylikleri* (B. Gubayev); *Küçük Asya'daki Türkmen Beylikleri* (K. Gayıpov); *Osmanlı Devletinin Kuruluşundan Türkmenlerin Rolü* (İ. Amanlyev); *Orta Çağ Hint Tarihindeki Türkmen Beylikleri* (M. Aydogdiyev); *Karakoyunlu Türkmenleri Hakkında Bazı Bilgiler* (Ye. Atagarryev); *Ortaçağ Türkmen Devletlerinden Biri Olarak Akkoyunlular* (Ya. Mammediyev); *Suriye Selçuklu Devleti* (B. Nobatov); *Türkmen Komutanı Kazlı Bey'in Filistin'de Kurduğu Devleti* (K. Bayarmov); *İslam Öncesi Yazılı Kaynaklarda Devlet Konusu* (A. Yazberdiyev) gibi tebliğleri içermektedir. Kitabın M. Aydogdiyev'in kaleminden çıkmış "Giriş" kısmında Devlet Probleminin bilimsel kaynaklara dayalı olarak ele alınmasına duyulan ihtiyaç ve bu ihtiyaç doğrultusunda yapılmış çalışmalar hakkında özlu bilgi verilir.

"*Türkmenistan Topraklarındaki İlk Devletler*" başlıklı makalede medeniyetin beşiği olarak bilinen

bu kutsal topraklarda kurulmuş devletlerden söz edilir. Makale yazarlarına göre günümüz Türkmenistan coğrafyasında kurulmuş ilk Devlet Altın depe (M. Ö. 3000-2000) şehir devletidir. Mäne köyü civarında kurulmuş bu şehir devleti eski SSCB sınırları içerisindeki şehir devletlerin en eskisidir. Şehrin nüfusu 5.000'dir. Altindepe ve Sümer kültürleri arasındaki benzerliklerinde göz ardı edilmediği bu makalede Margiana (M. Ö. II bin) kültürü hakkında da teferruatlı bilgiler sunulur. Margiana ve Mezopotamya kültürleri arasındaki benzerliklerden söz edilir. Dünya tarihinde en eski devletin Mısırdaki (M. Ö. 4 bin), Mezopotamya'da (M. Ö. 4 bin), Çin'de (M.Ö. 2 bin), Hint'te (M. Ö. I bin), Yunanistan'da (M. Ö. 8-7 yüzyılda), Roma'da (M. Ö. 6 yy) kurulduğundan bahsedilir. Makalede sunulmuş bilgilerden şöyle anlaşılıyor ki, Altın tepe şehir devleti Babilonya'nın hemen ardından kurulmuşsa, Margiana devleti eski Çin devleti ile çağdaştır. Demek, günümüz Türkmenistan topraklarında da devlet gerek Yunanistan, gerekse Roma'dan çok daha önce mevcuttur.

A. Tăcov'un kaleminden çıkmış "*Massagetlerin Toplumsal Yapısı*" adlı tebliğde Yunan kaynaklarında "*asilzade*" bir boy olarak tanıtılan massagetler hakkında bilgi verilir.

Massagetler Avrasya steplerinde hayat sürdürmüş ve hayvancılıkla uğraşmış halktır. Onlar M. Ö. II-I bin yıllarının kavşağında Orta Asya özellikle de günümüz Türkmenistan topraklarında siyasi birlik haline dönüşmüş, ve askeri demokratik devlet vücuda getirmiştir. Bu birlikler bilimsel kaynaklarda massaget, sak olarak anılmıştır.

"*Parfiya devletinin kuruluşu*" başlıklı tebliğde devleti kurucuların arşakiler olduğu ileri sürülür.

"*Peçenek Devlet Topluluğu*" başlıklı tebliğde boy ismi olarak bilinen "*Peçenek*" sözcüğünden 24 oğuz boyu içerisinde söz edildiği, onların "*kangaz*" adı ile eski Türkmen boyu olarak anıldığı vurgulanır.

"*Türkmenler ve Harezmsahlar devleti*" başlıklı tebliğde Harezmsahlar devletinin kuruluşunda Türkmenlerin oynadığı role belirginlik kazandırılır.

Gazneli başlıklı tebliğde Gazneli, Karahanlı hemde Harezmsahlar devleti arasındaki ilişkiler, Gazneli-Karahanlı savaşları hakkında teferruatlı bilgiler sunulur.

Dc. Orazkılıçov'un kaleminden çıkmış "*Selçuklu İmparatorluğu Tarihine Bazı Açılardan Bakış*" adlı tebliğde Selçuklu İmparatorluğunun sosyal, siyasi hemde kültürel hayatı ele alınır. Yerel halkın Selçuklu ordusunu istilâcı değil de kurtarıcı olarak görmesinin

devleti ünlü kılan asıl etken olduğu hususuna belirginlik kazandırılır.

"*Türkiye'deki Türkmen Beylikleri*" başlıklı tebliğde küçük Asya'daki Selçuklu Devletini oluşturan Artuklu (1101-1234), Saltuklu (1092-1202), Danişmendili (1092-1178), Mengüçüklü (1118-1250) gibi Türkmen beyliklerine değinilir; Aydın oğulları, Candar oğulları, Dülkadiroğulları, Eşref oğulları, Germiyan oğulları, Hamitoğulları, Karaman oğulları, Menteşe oğulları, Ramazan oğulları, Sazıhanoğulları, Taceddinoğulları gibi Anadolu beylikleri üzerine teferruatlı bilgiler sunulur.

"*Küçük Asya'daki Türkmen Beylikleri*" adlı tebliğde Selçuklu devleti üzerine yüzeysel bir bakış serimlenir, derin bir şekilde Karaman beyliği ele alınır.

"*Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Türkmen'lerin Rolü*" adlı tebliğde Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki Selçuklu Devleti'nin hem-de Türkmen beyliklerinin devamı olduğu vurgulanır.

"*Ortaçağ Hind Tarihindeki Türkmen Beylikleri*" adlı tebliğde Türk soylu beylerinin saltanatından söz edilir.

"*Karakoyunlu Türkmenler Hakkında Bazı Bilgiler*" başlıklı tebliğde Türkmenlerin baharlı boyundan olan Karahanlı hükümdarları hakkında derin bilgiler sunulur.

"*Ortaçağ Türkmen Devletlerinden Biri Olarak Akkoyunlular*" adlı tebliğde bu devleti kurucuların Orta Asya'dan Ön Asya'ya taşınmış ve Selçuklu sınırlarında yerleşik hayat bulmuş Türkmenler olduğu vurgulanır.

"*Suriye'deki Selçuklu Devleti*" adlı tebliğde Atsız Bey'in 1076 yılında Damask fethi ile vücuda gelmiş sosyal, siyasi ve kültür hayatı üzerine teferruatlı bilgiler sunulur.

"*Türkmen Komutanı Kazlı Bey'in Filistin'de Kurduğu Devleti*" adlı tebliğde beyliğin siyasi hayatından söz edilir.

A. Yazberdiyev'in kaleminden çıkmış "*İslam Öncesi Yazılı Kaynaklarda Devlet Meselesi*" başlıklı tebliğde devlet konusu tarihi devirlerdeki yazılı kaynaklara dayalı olarak incelenir.

NOTLAR

1. Prof. Dr. Sadık Tural, *Bilgelerin Yolunda*, AKM yayını, Ankara 1999. s. 8, II. baskı.

Atatürk Kültür Merkezi 2000 Yılı

Roman Ödülü 1.si

“MULAN TÜRKÜSÜ”

Engin Salgut

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıktı.

“Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar”

Prof. Dr. Muhittin SERİN, **Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1999, 327 sayfa.

Müjgân CUNBUR

A.K.M. Asıl Üyesi

Geçen yüzyılın başlarına kadar medenî dünya milletlerinin duygu ve düşüncelerini, ilim ve fenlerini, hattâ sanat ve teknolojilerini çağlar boyu yaşatan, belki tek değil, ama en güvenilir vasıta yazıydı. Tarih boyunca gelişen yazı, zamanla sadece bir vasıta olmaktan kurtulmuş, bir estetik de kazanarak sanatın bir parçası haline gelmiştir. Yine asırlar boyu gelişmeye çalışan eski Arap yazısı da İslâm medeniyeti dairesinde bir mukaddes kitabın yazısı olarak yeni bir ruh kazanmış, o yazıya Türkler yeni güzelliklerle birlikte derunî bir zevk de katmışlardır. Yalnız kitap yazısı olarak geçmişin ilim, edebiyatını muhafaza etmekle kalmamış, taş, tahtaya, madene oyulup işlenmiş, kitabe yazısı olarak, ecdad yadigârı hayır eserlerinin geçmişine tanıklık etmişlerdir. Bununla da kalınmamış, çini olarak, hüsn-i hat levhaları olarak duvarları süslemiş. Türk Süsleme ve Kitap Sanatlarının en önemli ve en değerli bir dalı olarak sanat ve kültür tarihlerimize övünç ve gurur kaynağımız olan binlerce, belki milyonlarca eser kazandırmışlardır. Bu eserlerden bir kısmı yangın, su baskını gibi tabii âfetlerde, kötü iklim ve korunma şartları içinde yok olmuşlar, bir kısmı değer bilmez hoyrat ellerde yırtılıp bir köşeye atılmışlardır. Bütün bu mirasyedice davranışlara rağmen yine de günümüze müzelerimizde, kütüphanelerimizde, arşivlerimizde, şahıslara ait koleksiyonlarda hazine değerinde bir hayli eser kalabilmiştir.

İşte hat sanatının şaheserlerinden günümüze kalabilen en güzel örnekleri bir araya toplayan ve üstatça yorumlarla değerlendiren bir eserde son yıllarda kütüphanelerimize kazandırılmıştır. Prof. Dr. Muhittin Serin’in bu değerli eseri **Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar** adını taşıyor. Kale Grubu Şirketleri

Çanakkale Seramik ve Kalebodur’un katkılarıyla Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfınca, Kubbealtı Neşriyatının 68.si olarak yayımlanmıştır.

Prof. Serin bu konudaki ilk eseri olan **Hat San’atımız**’ı 1982 yılında Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfının değerli kurucusu merhum Ekrem Hakkı Ayverdi Beyefendinin teşvik, gayret ve maddî desteğiyle yayımlamıştı. **Hat San’atımız** yalnız yurdumuzda değil, islâm ülkelerinde de büyük bir boşluğu doldurmuş, Avrupa’da ilgi görmüş, Suriye’de Arapça’ya çevrilerek üç kere basılmıştır.

Yeni ve geniş bir çalışmanın eseri olan **Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar** adlı eser bir “Önsöz” ile altı bölümden oluşuyor.

Yazar eserine “islâm medeniyetinin güzelliklerini harf şekillerinde billûrlaştıran hat, san’atı, on dört asırdan beri Müslüman milletlerin kültür ve san’at hayatında târihin izlerini de alarak çeşitli üslûplar kazanmış, islâm san’atlarının en önemli şûbelerinden biri olmuştur” cümlesiyle başlamış ve hat sanatının değeri hakkında şu önemli hükümleri vermiş, bu arada temennilerini açıklamıştır:

“Kur’an-ı Kerim ve hadis-i şerifler, edebî ve hikemî sözler, dinî gayret ve heyecanla kitaplara, levhalara yazılmak, mâbetlere ve mimarî eserlere hâkkedilmek sûretiyle müslümanların içtimâî hayatına girmiş, bu hayata yön vermiş ve güzellik duygularını tatmin etmiştir. Hat san’atı, mîmârî, minyatür, tezyinat, ahşap ve mâden san’atlarında da denetleyici ve hâkim bir rol oynamış, kültür ve san’at sahasında yaşanan buhranlı devirlerde dahi bu canlılığını ve önemini korumuştur. Çeşitli hat üslûplarının klasik esasları günümüze kadar tahrife uğramadan intikal etmiş, gelenek bozulmamıştır. Medenî seviye kazanmış batılı milletlerin hat san’atına karşı alâkaları bu konuda yaptıkları ciddî araştırma ve yayınları yeterli olmamakla beraber, ülkemizde yapılan yayın, konferans, sergi ve müsâbakalar hat san’atına rağbeti arttırmıştır. Bunun neticesi olarak yazı öğrenme zevk ve geleneği genç nesil arasında yayılmaya başlamıştır.”

“Hat san’atı bilgi ve şuurunun bedîî zevkinin daha da canlanması, yayılması ve kökleşmesi, mâzîdeki ihtişamına tekrar erişebilmesi, tasavvufî hayat ve edep zeminin de eğitim ve öğretimle beraber seviyeli neşriyatın yapılmasına bağlıdır” “Şam, Bağdad, Kahire, İsfehan, Tebriz, Meşhed, Herat gibi İslâm kültür merkezlerinde çiçeklenen İslâm san’atları nihayet İstanbul’da yeni bir terkibe ulaşmıştır. İstanbul, fethinden bugüne İslâm san’atlarına yön veren en

büyük medeniyet merkezlerinden biri olmuştur. Bu sebeple İstanbul müze ve arşivleri, konakları, cämileri, vakıf müesseseleri, tekkeleri henüz keşfedilmemiş eserlerle doludur. Bu eserler, insan oğlunun san'atta ve düşüncede ulaşabildiği en yüksek ruh incelişinin, zerâfetinin, asâletinin mahsûlüdür. Bugün insanlığın muhtaç olduğu ruhî huzur ve sükûn, bu eserlerin şekil ve mânâsında gizlidir. İslâm'ı ve insanı anlamak, İslâm medeniyetini özümseyen san'atların güzelliklerinin his ve idrak edilmesine bağlıdır.”

Prof. Serin eseri hazırlayış amacını da şu şekilde açıklamıştır:

“Bütün bu mülâhazalarla hat san'atının sâhip olduğu estetik değerleri, çeşitli hat üsluplarını, önde gelen üstatların eserlerinden örnekler vererek tanıtmak, bu zengin dünyanın kapısını bir nebze aralamak, münevverlerimizin hat san'atının bilgi ve şuûrunu kazanmalarında yardımcı olmak, araştırmacılara rehber olmak ve daha güzel eserlerin neşrine zemin hazırlamak gayesi ile bu eser vücûda geldi.”

Eserin birinci bölümü (s.15-39), “San'at” ve “Hat San'atı” başlıklı iki alt bölüme ayrılmıştır. İlk alt bölümde önce sanatın tanımları, kapsamı, konusu, ne olduğu, değeri, türleri, insan ve millet hayatındaki yeri, sanatkâr ve usta üzerinde durulmuştur. Sonra “San'atın Gayesi” ele alınmış, sanatın milletlerin hayatında duygu ve düşünce birliğini sağlayan önemli bir unsur, nefis ve irade terbiyesinde iyi bir eğitici olduğu, özellikle yazı sanatının kazandırdığı güzel hasletlere ve bu haslet sahiplerinin topluma sağladığı huzur ve sükûna işaret edilmiştir. Bu alt bölüm “İnsan ve Güzellik” bahsiyle bir bakıma sanatın felsefesi yapılarak, Tasavvufî bağlantısı da belirtilerek sona erer. İkinci alt bölümde “Hat San'atı” başlığı altında “hattı”ın tanımları, hat ustalarına verilen hattat, kâtip, muharrir, varrak ve hoş-nüvis gibi lâkaplar, hattâ yazı çeşitlerine göre hattatların aldığı adlar üzerinde açıklamalar yapılmıştır. Yine bu alt bölümde “İslâm Yazılarını San'at Seviyesine Yükselten Sebepler”, “İslâm Yazılarında Güzellik (Âhenk)”, “İslâm Yazılarında Mânevî Âhenk”, “İslâm Yazılarında Fizikî Âhenk (Tenâsüp ve Terkip)”, “Terkip (İstif, Kompozisyon)”, “Malzemenin Yazı Güzelliğine Tesîri”, “İçtimâî ve Târihî Estetik”, “İslâm Yazılarında Diğer Güzellik Duyguları” gibi başlıklar altında hat sanatı bir estetik ince ve özenli kalemiyle aralara beyitler de serpilerek anlatılmıştır. Bu bölüm şu paragraf ile sona erer;

“İslâm yazılarında bu dinî, târihî, millî ve ruhî değerlerden başka, yazının fizikî âhengiyle bütünleşen zarif, sevimli, muhteşem, sâde, metin, oturaklı, ulvî ve

akıcı gibi bizde bedîî heyecan uyandıran san'at unsurları da vardır. Meselâ nesih yazı, harf bünyelerinin tam teşekkül etmemiş olması, harf bünyelerinin ve bağlantılarının incelişi, küçüklüğü sebebiyle bizde sevinlilik ve zerâfet hislerini uyandırır. Pâdişah irâdelerini tesbit eden dîvânî yazının sağdan sola doğru yükselerek fâsılasız devam eden satırlarında kuvvet, hâkimiyet, azamet gibi duygular bir arada hissedilir. Süllüs ve celi süllüs yazılarda metânet, aşırı süs ve ihtîşâm, hâkim san'at unsuru olarak tecellî ederken nesta'lîk ve celîsinde ise harf bünyeleri tezyînatlı, fakat canlı bir şekilde sâdelik hissini tasvîr eder. Uzayıp giden çekilişler, asılıp kalan çanaklar, inceler, kıvrılarak akıp giden satırlar, ilâhî bir kudret veya kâmil bir insan tarafından telkin edilen mânâ ile bütünleşerek, insanı mutlak güzellikle yüz yüze getirir. İslâm yazılarının her biri kullanılma sâhaları içinde, şekil ve mânânın âhengiyle kazandığı bu san'at ve ifâde kudretini târih boyunca muhâfaza etmiştir.”

Birinci bölümün sonundaki:

“İslâm'ın ilme ve kitaba verdiği ehemmiyetin netîcesine, hat san'atının ilk güzel örnekleri kitap san'atları sahâsında görülür. Başta Kur'ân-ı Kerim, En'âm-ı şerîf, hadîs ve duâ mecmûaları, ilmî ve edebî eserler, müslümanlar tarafından dînî bir vazife ile büyük bir îtinâ ve sabır ile yazılmış, tezhîp edilerek ciltlenmiş, böylece ilim ve san'at dünyâsına hediye edilmişlerdir.”

“Hat san'atının çiçeklendiği ikinci önemli sahâ âyet, hadîs ve hikmetli sözlerin yazıldığı kıt'a ve murakka'lardır. Güzél hat numûneleri daha çok murakka'larda görülürdü.”

“Celi yazıların gelişmesi ile son iki asırdan beri duvarlara asmak için yazılıp, tezhîp edilen hilye, celi levhalar murakka'lardan sonra hat san'atının en güzel örnekleri arasındadır. Bu sahâlardan başka celi, câmi kubbe, kuşak, mihrab ve kitâbe yazıları ile dîvanlarda yazılan tuğra, ferman, berat, menşur, nâme-i Hümayun gibi resmî yazılar hat san'atının geliştiği ve güzel örneklerinin verildiği sahâlardır” diye hat san'atının kullanıldığı alanlar sayıldıktan sonra hat san'atının kazandığı estetiği, üslupları ve san'atkarları târihî seyri içinde değerlendiren diğer bölümlere geçilmektedir.

İkinci bölüm (s.41-92) “Hat San'atının Târihçesi ve Aklâm-ı Sitte” adını taşımakta ve “İslâm Öncesi Arap Yazısı”, “Hz. Muhammed Zamanında Yazı”, “Hulefâ-i Râşidîn Devrinde Yazı ve Kur'ân'ın Kitap Hâline Getirilmesi”, “Emevîler Devrinde Yazı”, “Kur'ân'ın Hareke (Nakt) ve Noktalanması (ı'cam)”,

“Abbâsîler Devrinde Yazı”, “İbn Mukle ve Aklâm-ı Sittenin Doğuşu”- bu alt bölümde altı kalemin ustaları Ali b. Hilâl (İbnü'l-Bevvâb), Yâkût Musta'sımî ve Yazı Ekolü anlatılmıştır-, “Aklâm-ı Sitte, Kûfî ve çeşitleri (bâsit ve kıvrık dallı kûfî, zemini nebâtî motifli tezyinî kûfî, örgülü kûfî ve satrancî kûfî)”, “Aklâm-ı Sitte (Şeş kalem: Tevkî', rikâ', muhakkak, reyhanî, sülüs ve nesih kalemleri)”, “Celî Yazı”, “Celî Yazı Nasıl Hazırlanır?” adlı alt bölümlerde bahisler Doğu kaynaklarından da yararlanılarak açıklanmaktadır.

Üçüncü bölüm (s.93-210) eserin en uzun kısmını teşkil etmekte “Osmanlı Devrinde Aklâm-ı Sitte ve Meşhur Hattatlar” adı altında üç alt bölüme ayrılmaktadır. İlk alt bölümde “Osmanlı Hat San'atının Teşekkülünü Hazırlayan Âmiller” üzerinde durulmuş, ikinci alt bölümde “Osmanlı Hat Üslûbunun Teşekkülü ve Meşhur Hattatlar” ele alınmış, burada Şeyh Hamdullah ve Hat Ekolü, Ahmed Şemseddin Karahisarî, Derviş Ali, Suyolcuzaâde Eyyubî Mustafa, Hâfız Osman, Yedikuleli Seyyid Abdullah, Eğrikapılı Hoca Mehmed Rasim, Mustafa Râkım, Kebecizâde Mehmed Vasfî, Kazasker Mustafa İzzet, Abdullah Zühdi, Mehmed Şefik, Mehmed Şevki, Yahya Hilmî, Bakkal Hacı Ârif, Sâmî Efendi, Mehmed Nazif, Hasan Rızâ, Ömer Vasfî, Şeyh Mehmed Abdülaziz Aktuğ, İsmail Hakkı Altunbezer, Ahmed Kâmil Akdik, Nûri Korman, Mustafa Halîm Önyazıcı ve Hâmid Aytaç'ın hayat hikâyeleri anlatılmış, öğrencileri ve eserleri üzerinde durulmuştur. “XX. Asırda İslâm Dünyasında Şeyh Hamdullah Ekolünü Tâkip Eden Meşhur Hattatlardan Bazıları” adlı ikinci alt bölümde Muhammed Muniszâde, Muhammed Hüsnî, Şeyh Ali Bedevî, Mehmed İbrahim, Rıdvan Ali, Hüseyin Hüsnî, Mekkeli Muhammed Ali, Bağdatlı Hâşim Muhammed gibi Türk hattının etkisinde yetişen Arap hattatlardan söz edilmiştir.

Dördüncü bölümde (s.211-280) “Aklâm-ı Sittenin Dışında Gelişen Yazılar”dan Ta'lik ve Nesta'lik üzerinde durulmuş, önce bir kısmı Türk asıllı olan “İranlı Meşhur Nesta'lik Hattatları”ndan Mîr Ali Tebrîzî, Mirza Câfer-i Tebrîzî, Azhar Tebrîzî, Sultan Ali Meşhedî, Suîtan Muhammed Nûr, Sultan Muhammed Handan, Mîr Ali Herevî, Zerrin Kalem diye tanınmış Şah Mahmud Nişâbürfî, Baba Şah İsfahânî, Mîr İmâdü'l-Hasenî'nin ksaca hayat hikâyeleri anlatılmış, öğrencileri tanıtılmıştır. “Meşhur Osmanlı Nesta'lik Hattatları” başlıklı alt bölümde de Derviş Abdî-i Seyyid Mevlevî, Mahmud Nûrî Tophânevî, Siyâhî Ahmed, Durmuşzâde Ahmed, Abdülbâkî Ârif Efendiler, Hekimbaşı Kâtibzâde Mehmed Refî',

Şeyhülislâm Velîyüddin Efendi, Yesârî Mehmed Es'ad, Yesârîzâde Kazasker Mustafa İzzet, Ali Haydar Bey, sanatlarını Cumhuriyet döneminde devam ettiren Hocazâde Mehmed Hulûsî Yazgan, Mehmed Necmeddin Okyay, Kemal Batanay'dan bahsedilmiş, eserleri değerlendirilmiştir. Bu bölüm “Dîvânî”, “Rık'a”, “Sıyakat” yazıları ve “Tuğra” bölümcükleriyle sona erdirilmiştir.

Beşinci bölümde (s.281-302) “Yazı Âletleri ve Malzemesi, Yazı Öğreniminde Usul” başlığı altında “Kalem” ve “Kalem Çeşitleri”, “Kalem Açmak ve Tutmak Usûlü”, “Kaleme Hürmet”, “Kalemtraş”, “Makta”, “Kâğıttan Önce Yazı Malzemesi”, “Parşömen”, “Kırtas”, Doğu ve Batı kaynaklı kâğıtlar, kâğıdın boyanması, âhârlanması, mührlenmesi ve mıstarlanması, mürekkep ve çeşitlerinden lâ'îf, sarı ve zer mürekkepler, mürekkeplik, yazı altlığı ve yazı öğreniminde usûl ele alınmıştır. Bu bölüm de “İyi Bir Yazıda Aranılan Vasıflar” dan sonra meşk ve ta'lim yani yazının öğrenilmesi, öğrenip yetiştikten sonra alınan diploma yani “İcâzet” anlatılmıştır.

Altıncı Bölümde (s.303-310) “Hat San'atı ile Alâkalı Başlıca Yayınlanmış Türkçe Eserler”den Menâkıb-ı Hünerverân, Gülzâr-ı Savâb, Devhatü'l-Küttâb, Tuhe-i Hattâtın ve Hat ve Hattâtân başta olmak üzere 22 eser tanıtılmıştır.

Prof. Dr. Muhiddin Serin'in eseri çeşitli dillerde yayımlanmış zengin bir bibliyografya ve şahıs isimleri indeksi ile sona ermektedir.

Babadan oğula, üstattan öğrencisine hiçbir menfaat gözetilmeden geçmesi bir gelenek hâlini alan hat sanatına ömrünü vermiş sanatkârlardan birini Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'yi, Prof. Serin şu satırlarla değerlendiriyor:

“Başlangıçta babasının yolunu takip eden Yesârîzâde 1215/1820'den sonra babasının tavrını geliştirerek harf bünyeleri ve bağlantılarındaki incelik ve kalınlığın kesin nisbet ve kaidelerini ortaya koydu ve Türk nesta'lik ekolünün müessisi oldu. Bu ekolde bilhassa celî nesta'lik en güzel âhenge ulaştı.”

“İran nesta'likinde görülen sıkışıklık ve daralma Yesârîzâde mektebinde yerini ferahlığa ve açıklığa bıraktı, çanak ve küpler genişledi. İran san'atkârlarının pek riayet etmedikleri satır nizamı Yesârîzâde ekolünde önem kazandı. İran üslûbunda harflerin boyları, çanak ve küplerin genişliği, keşidelerin uzunluğu san'atkârın zevk ve terkip anlayışına göre yer yer farklılık arzederken Türk nesta'likinde kaideler ve kati ölçüler tesbit edildi.”

“... *Altmış yıllık san’at hayatı boyunca dinmeyen yazı zevk ve heyecanı, çalışkanlığı, ince zekâsı onu hattatlığın zirvesine çıkarmış, hattatlar tarafından celfinesta’lik yazının mimârı olarak kabul edilmiştir.*”

Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, kuşe kâğıda zengin hat örnekleri ve nefis bir teknikle basılmıştır. Grafik düzen Gülnur Duran, dizgi Kubbealtı Akademisi Kültür ve San’at Vakfı, renk ayrımı Oluşur Grafik, baskı Seçil Ofset tarafından yapılmıştır. Selâmet Taşkın’ın Ekrem Hakkı Ayverdi, Uğur Derman, İbnü’l-Emin, Emin Baran, Necip Sarıcı, Orhan Büyükaksoy, Nadide Uluant, Sinan Uluant, Süheyl Ünver, Şevket Rado, Işık Yazan, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Köprülü Kütüphanesi, Vatikan Kütüphanesi, Viyana Millî Kütüphanesi, Freer Sanat Galerisi, An Arbor II. Abdülhamid hat koleksiyon-

larından çektiği nefis fotoğraflar esere büyük değer katmıştır. Altında hangi koleksiyondan alındığı belirtilmeyen hat örneklerinin Prof. Serin’in şahsî koleksiyonuna ait olduğunu sanmaktayım.

Büyük bir dikkat ve itinayla hazırlanan bu eser değerli muhtevasıyla, nefis baskısıyla, lâcivert cildiyle, hattâ bu cildi saran renkli gömleğiyle **Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar** hat sanatına gönül başlayanların, kitapseverlerin kütüphanelerinde bulunması gerekli bir sanat şaheseri, aynı zamanda sık sık vurulacak bir müracaat kitabıdır. Eserde yer alan yazı örneklerinden bir kısmı yurdumuzdadır, ancak büyükçe bir kısmının asılları dış dünyadaki koleksiyon ve müzeleri süslemektedir. Bu güzel eseri kültürümüze kazandıran Sayın Prof. Dr. Muhiddin Serin’e, eserin yayım ve basımında emeği ve himmeti geçen kişi ve kuruluşlara şükranımız sonsuzdur.

Atatürk Kültür Merkezi 2000 Yılı

Roman Ödülü 2.si

“ÜÇ NOKTADAN BİRİ”

İlyas Amangeldi

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıkıyor.

Ermeni Kültürüne Türk Halk Edebiyatının Tesiri

Prof.Dr.Fikret Türkmen, **Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri**, Akademi Kitap Evi, İzmir 1992, VIII+88 s.

Saim KESKİN
APK Uzmanı

Bilge Dergisi'nin 28.sayısında Dr.Davut KILIÇ'ın "Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasında Dinî ve Siyasî Mücadeleler" adlı eserinin tanıtımı yayımlandı. Bu sayıda ise Prof.Dr.Fikret Türkmen'in "Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri" adlı eserinin tanıtımı yapılarak dikkatin Türk-Ermeni ilişkilerinin kültürel boyutuna çekilmesi amaçlandı. Ayrıca, kullanılmaya ve kışkırtılmaya elverişli milletleri etkilemeye ve yönlendirmeye yönelik stratejiler çıkarılabileceği düşüncesiyle, yazının ve söz konusu kitabın sindirilerek okunmasının yararlı olacağını düşünüyoruz. Bu tür çalışmaların sonuçları uzun vadede görülecektir.

Kitaptaki kaynaklar, araştırmacılara yardımcı olması amacıyla yazının sonundaki notlar bölümünde biraraya getirilmiştir.

Değişik yerlerde yayımlanan, "*Tarih Boyunca Türk-Ermeni Kültür İlişkileri*"¹ (s.1-13); "*Türk-Ermeni Halk Edebiyatı Münasebetleri*"² (s.14-23); "*Türk-Ermeni Âşık Edebiyatı İlişkileri*"³ (s.24-33); "*Köroğlu'nun Özbek ve Ermeni Varyantları*"⁴ (s.34-43); "*Türkçe Söyleyen Ermeni Aşuğları*"⁵ (s.44-53); "*Ermeni ve Gürcü Yazılı Kaynaklarında Köroğlu'na Ait Şiirler*"⁶ (s.54-65); "*Ermeniler Arasında Türk Halk Hikâyeleri*" (s.66-72) ve "*Ermeni Harfleri ile Basılmış Bir Meddah Hikâyesi: Kapucubaşı*" (s.73-88) adlı yazılar Akademi Kitap Evi'nin sahibi Emrehan Küey tarafından derlenmiş ve "**Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri**" adlı eser Prof.Dr.Fikret Türkmen tarafından yayına hazırlanmıştır.

Prof.Dr.Fikret Türkmen'in ön söz yazısında da belirttiği üzere Ermeni toplumunun bilhassa Malazgirt

Zaferi'nden sonra Türklerin hakimiyetine girdiği ve geniş ayrıcalıklara sahip olduğu, Türklerin hoşgörüsü ile devletin her türlü hizmetinden istifade etmek suretiyle kendi kültür, dil ve dinlerini korudukları, devletin üst kademelerinde görev aldıkları, ne yazık ki I.Dünya Savaşı sırasında kışkırtmalara kapılarak yüzyıllardır iç içe yaşadıkları Türklere ihanet ettikleri, bilinen bir gerçektir.

Bir zamanların "Tebaa-ı Sadıka" ya da "Millet-i Sadıka" olarak adlandırılan Ermeni halkı, Anadolu halk kültüründen etkilenmiş, başta "Aşug"lar, Türk âşıkları gibi faaliyette bulunmuşlar ve Türkçe şiirler söylemişlerdir.

Türkler, Ermeni aşuğlarını Türk âşıklarından farklı görmemiş, Ermenileri halk hikâyelerinde, masallarda birer kahraman olarak değerlendirmişlerdir. Kerem ile Aşlı'da olduğu gibi din ve milliyet farkına bakılmaksızın, kahramanların yarısının Ermenilerden olmasında bir sakınca görülmemiştir.

"*Tarih Boyunca Türk-Ermeni Kültür İlişkileri*": Türk-Ermeni ilişkileri 7. yüzyılda, Azerbaycan'daki son araştırmalara⁷ göre de 3. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Hayatın her safhasında karşılıklı etkiler sonucunda sarraflık, dokumacılık gibi çeşitli el sanatları, mimarî, musikî, folklor, edebiyat dallarında binlerce kültürel eserler ortaya konmuştur.

Kimi Ermeni ve batılı araştırmacılar tarafından yazılan eserlerinde⁸ ilmi objektiflikten uzak olduğu gözlenmektedir.

Ermenilerin en büyük destanlarından Sasonlu David⁹ destanındaki pek çok motif Türk destanlarında görülen motiflerden etkilenmiş ya da aynıdır. Bu etki¹⁰ Ermeni folkloru ve yazılı edebiyatında da görülmektedir. Azerbaycan'da "vasf-ı hal" (can gülüm) adlı tören, Ermeniler arasında da aynı adla anılmaktadır. H.Ter Astvatsaturyan'ın 1903 yılında Paris'te yayımladığı **Can Gülüm** adlı eserinde 8 ve 600 numaralı örneğin¹¹ Türkçe oluşu da dikkat çekicidir.

Ermenilerin ünlü dilcilerinden H.Acaryan, çeşitli Ermeni lehçelerindeki Türkçe kelimeleri derlemiştir.¹² Günümüzde Türkçe'de kullanılmayan, az kullanılan ya da anlam değişikliğine uğramış kelimeler de bulunmaktadır. Ermenice'nin üslûbuna etki yapan Türkçe kalıplara yer verilerek *gulag asmak*, *el vermek*, *boya vurmak*, *yüz vermek*, *tütün içmek* vb. deyimler Ermenice'ye aynen tercüme edilmiştir.

Acaryan, **Ermeni Dilinin Tarihi** adlı eserinde (s.228): "*Evvelen, (Türkler) yad dilden sözler gebul edirlir. Onlar sözleri götürerken heç bir serhed*

goymurlar. Buna göre de yad sözler Türk dillerine ma'nesiz gelir.

Mevcut sözlere yeni ma'neler vermek yolu ile dili zenginleştirirler. Türkler, Farsça'dan "ciger" kelimesini almışlar, fakat hem'ağ'hem'gara'ciger demek olan bu kelimeyi ferglendirmek için, birine ağ ciğer, diğerine gara ciğer deyirler. Ermenice'de de Türkçenin tesiri ile izleyepok toga (ağ ciğer), lyarda (gara ciğer) şekliyle iki ayrı kelime kullanılmaya başlanmıştır." şeklinde ifade etmektedir.

"Tarih boyunca Türk-Ermeni kültür ilişkileri" adlı makalede belirtilen örnekler kaynak¹³ verilerek açıklanmıştır.

"Türk-Ermeni Halk Edebiyatı Münasebetleri": Bu yazıda atasözleri, maniler, masallar, fıkralar, bilmeceler, halk hikâyeleri ve âşık edebiyatı ilişkileri örneklerle anlatılmaktadır.

Ermeniler arasında "Dost ile ye iç, alış veriş etme", "Dost başa bakar, düşman ayağa", "Kanı kan ile yumazlar, kanı su ile yuyarlar" gibi Türk atasözleri ya Türkçe olarak ya da Ermenice'ye çevrilmiş olarak görülmektedir.

Azerî sahasında bayatı, mahni, Kerkük'te hayrat adıyla bildiğimiz mani çeşitleri Ermeniler arasında da yaygındır.

Kız ve oğlanların karşılıklı söyledikleri manilere aşağıdaki örnek verilmiştir:

Kızlar : Çardakta oturmanam
Yaman söz getirmenem
İlan varsa dağdas (?)
Senden el götürmenem

Oğlanlar: Aranan geldim yalğız
Golun boynumdan sal gız
Hamı çüt çüt yatarlar
Men nece yatım yalğız

Ermeni masalları yapı itibariyle bütün dünya masallarında olduğu gibi ortak pek çok motif ve kahramanın yanı sıra bazı şahıs adlarında Türklerin tesiri açıkça görülmektedir. "Şan Abbas'ın gül bahçesi", "İstanbul'da kıymetli, Erzurum'da kıymetsiz" gibi.

Masallarda kullandığımız "Bir varmış, bir yokmuş", "Onlar erdi muradına" gibi sözler Ermeni masallarının çoğunda Türkçe olarak söylenmektedir.

Nasreddin Hoca, başta olmak üzere pek çok fıkra türü Ermeniler arasında¹⁴ yaygındır.

Ermeniler bilmece-bulmaca anlamına gelen

"Hanegul", Türk bilmeceleri gibi aynı kalıplarla verilmiştir. "Alçak damdan gar yağar (cevap:elek)" adlı bilmece her iki dilde de aynıdır.

Ermeni araştırmacılar tarafından da kabul edilen Türk halk hikâyeleri Ermeniler üzerinde derin tesir bırakmıştır. "Kerem ile Aslı", "Âşık Garip", "Melik Şah", "Leylâ ile Mecnun" gibi halk hikâyelerimizi Aşug Civanî mahlaslı Ermeni aşığı Serope tarafından Ermenice'ye çevrilmiştir. Bunun yanı sıra Dede Korkut gibi halk hikâyelerimiz Ermeni halkına uyarlanmıştır.

Türk halk edebiyatının en etkili olduğu saha âşık edebiyatıdır. Ermenice yazılmış¹⁵ yüzlerce cönk ve şiir bulunmaktadır. G.Levonyan, söz konusu etkileşimin üç ana ekole bağlandığını; bunlarında: 1) İran-Ermeni Mektebi, 2) Türk-Ermeni Mektebi, 3) Gürcü-Ermeni Mektebi olduğunu ileri sürmektedir. Bu merkezlerde yetişen aşuglar, eserlerinde Türk halk şiirinin şekil ve türlerini Türkçe olarak kullanmışlardır.

"Türk-Ermeni Âşık Edebiyatı İlişkileri": Bu konuda, 20.yüzyılın başlarına kadar Fuad Köprülü'nün incelemesi¹⁶ dışında pek araştırma yapılmadığı görülmektedir. Son yıllarda ise Ermenistan ve Azerbaycan'da dikkate değer araştırmalar¹⁷ yapılmaktadır.

G.Levonyan'a göre, XVI. yüzyıldan XX.yüzyıla kadar Ermeni asıllı Türk âşıklarının sayısı 400'den fazladır.

M.Abogyan, incelediği 1700 Ermenice şiirde bile kafiye kelimelerinin çoğunun Türkçe olduğunu görmüş ve "Görürük ki dilimiz kafiye bakımından yoksuldur, hem uyumlu söz oldukça azdır. Bu yüzden halk çoğu zaman kafiye için tanış olduğu Türk diline başvurmuşlardır",¹⁸ demiştir.

Ebber Yerevanlı, Ermeni aşuglarının Türkçe söylemelerini şu nedenlere bağlamaktadır: "a) Türkçenin geniş bir coğrafyada konuşulan en yaygın dil olması, b)Ermenilerin Türklerle sürekli komşuluk ve dostane ilişkileri, c)Dinleyici toplama olanağı, d)Aşugların kendini yerli halka daha yakın hissetme isteği, e)XVI.yüzyıldan başlayarak Türk âşık şiirinde görülen büyük gelişme, f)Eski Ermeni edebî dilinin (Graparların), devam etmesi, halkın bu dili anlamayışı, g)Ermeni aşugların merakı ve gösterdikleri büyük etkinlik".¹⁹

"Türk-Ermeni âşık edebiyatı ilişkileri" adlı makalenin son paragrafında da, yüzyıllar boyunca Türklerle birlikte yaşayan, aynı duyguları, aynı görüşleri paylaşan Ermeniler, dış tesirlere kapalı oldukları sürece mutlu ve dostça yaşadıklarından ve bu dostluklarını,

edebiyatın bütün türlerinde dile getirdiğinden bahsederek Ermeni asıllı Türk âşığı Âşık Emir'in, Ermenice söylediği ibret alınacak değerdeki bir dörtlüğünün tercümesine yer verilmiştir.

Din ayrı, möhkem gardaşıg

Senin bahtına benzerik

Gol bir, el bir eliyek, birlikte dağık (dağız)

Ayrılıgda, nazik bir goluk.

“Köroğlu'nun Özbek ve Ermeni Varyantları”:

Bu bildiride, Türkiye’de çok az tanınan doğu nüshalarının en tipik özelliklerini ihtiva eden Özbek kolları ile batı nüshaları içinde Azeri kollarından tercüme, uyarılma ya da yeniden yaratma ile 14 kolu (20’den fazla varyantı) teşekkül eden Ermeni nüshaları üzerinde durulmuştur.

Ermeniler arasındaki Köroğlu nüshalarında 14 kol olduğu ve bunların: a)Türk halk edebiyatına bağlı olanlar, b)Türk nüshalarının Ermeni toplumunun yaşayışına ve inançlarına uyarlanan kollar, c)Türk hikâye geleneğine uygun olarak yeniden tasnif edilen kollar olarak üç grupta toplandığı ifade edilmiş ve ilk grupta yer alan kolların tamamen Türkçe’den tercüme edildiği, ikinci ve üçüncü gruptaki kolların ise tamamen Ermeni sosyal ve kültürel çevresine uydurulmuş konular olduğu vurgulanmıştır.

Bildiri sonunda 18 adet bibliyografyaya yer verilmiştir.²⁰

“Türkçe Söyleyen Ermeni Aşuğları”: Bu yazıda, birçok Ermeni aşuğunun “*Kul, Miskin, Dede, Baba*” gibi Türkçe mahlaslar aldığına; bir kısmında (*Turab Dede, Kul Hovannes* gibi) Bektaşî tarikâtına girmiş ve tamamen Türk-İslâm düşüncesine uygun sofiyane şiirler söylediğine; köy köy dolaşarak, bir Türk âşık geleneği olan müzikî aleti ile şiirler söylediğine; Ermeni aşuğlarının dörtlüklerinden örnekler verilerek, onların diliyle, geleneğiyle, şekil ve türleriyle, muhtevası ve konularıyla tamamen Türk âşık edebiyatının tesiri ile yaratılmış ve zengin malzeme bıraktıklarına değinilmiştir.

“Ermeni ve Gürcü Yazılı Kaynaklarında Köroğlu'na Ait Şiirler”: XVIII. yüzyılın ilk yarısında Azerbaycan ve Ermenistan’da bulunan, edebiyatla yakından ilgilenen tüccar Elyas Muşekyan’ın Ermeni alfabesiyle Türkçe yazılmış “*Nağmeler*” kitabındaki, şiirleri: a)Türk şair ve âşıklarının şiirleri, türküleri ve yaşamları, b)Ermeni asıllı âşıkların Türkçe şiirleri olmak üzere iki grupta toplanmıştır.

Kitapta Türkçe şiirler, *Nesimî, Fuzulî, Şah İsmail*

(*Hataî*) gibi klâsik şâirlerle *Fidayî, Adil, Yetim Aydın, Rıdvanî, Derviş Oğlu, Muhammedî, Naçar* gibi Azerî sahasında meşhur âşıkların şiirleri yanında *Kerem, Âşık Garip, Karaca Oğlan* gibi Anadolu sahasında ekol sahibi âşıkların şiirleriyle şairi belli olmayan şiirlere de yer verilmiştir. Ayrıca anonim Türk halk edebiyatının önemli türlerinden *bayatı, yanılmaca ve bilmeceler* de yer almaktadır. Bu kitaptaki Köroğlu’na ait şiirlerden örnekler:

İllerinen arzumanın çekerim

Eri hay, me'lûm, çekerem broy!

Gözüm yaşı umman olmuş sel, sonam

Sel broy, broy!

Aşıg oldum, ben günahkâr olmadım

Eri vay, me'lum, olmadım broy!

Zara gelmiş efgânımdan el, sonam

El sonam broy, broy!

Seher seher ne hoş gelir avazın,

Eri hay, me'lûm avazın broy!

Geçibdür zemheri, gelibdür yazın,

Ey yazın, broy broy!

Tohva terlan ulaşubdur bil, azın!

Eri hay, me'lûm bil azın broy

Bizim eller seyrangahdır, dol sonam

Dol broy, broy!

Eme idim nazlı yârin dilinden

Oh, hay, me'lûm, dilinden, broy!

Zara ettim dil bizmez yâr elinden

Elinden, broy, broy!

Uçub uçub gelir Bağdat elinden

Eri hay, me'lûm, elinden broy!

Yorulubdur, yol çekibdir, yol Sonam

Yol yavrum broy, broy!

Seher seher çemenlerde gezersen

Eri hay me'lûm gezersen broy, broy!

Bolu Bey'in meclisinde mezesen

Mezesen, broy, broy!.

Mislin yohdur, gızıl gülden tezesen

Eri hay, me'lûm tezesen, broy

Sene horyat eli deydi, sol Sonam

Sol, broy, broy!

Gullar ağasını üryan eyledin
Eri hay, me'lûm, eyledin, broy!
Kesdin, kabab bağrım büryan eyledin
Eyledin broy, broy!
Beni Mecnun kibi uryan eyledin
Eri hay, me'lûm, eyledin broy!
Sen eyledin az derdimi bol Sonam,
Bol, broy, broy!.

Orijinal el yazması Gürcistan Devlet Müzesi arşivinde bulunan ve Gürcü alfabesiyle yazılmış Köroğlu'na ait şiirlerden örnekler:

Men yarimin ellerine,
Men gurban!
Varsam naz ilen naz ilen
Nazilen, o nazik şahbazilen
El el usta gullugunda,
Men gurban!
Durram nazilen,
Nazilen, ey nazik şahbazilen
* * *

Seyreyledim ellerini
Men gurban!
Guçtum yarin bellerini
Ala göz!
Dost bağının güllerini
Men gurban!
Derrem nazilen nazilen
Nazilen ey, nazilen, şahbazilen
* * *

Çenlibel'in eri düzdür
Men gurban!
Geceler mene gündüzdür
Ala göz!
Köroğlu Eyvazilen
Men gurban!
.....
Nazilen, ey, nazilen, şahbazilen.
* * *

Bağdat'tan gelen beş durna
Yoluna gurban olaydım
Ganatların burma burma
Eller ne aceb, ne aceb, gözelsen, ne şirin

Teline gurban olaydım
Dağlar aşallar
Cöller geçeller
Sen ile bele gezeller.
* * *
Aradan rakib ötmesin
Namerd mertebe yetmesin
Altun kemer incitmesin
Ay liga beller, ne aceb, ne güzel ne şirin
Beline gurban olaydım
Dağlar aşallar
Çöller geçeller
Sen ile belen gezeller
* * *
Dağların başınnan çiçek
Sevsen hanusından göyçek
Doldur badeleri, içek
Eller ne aceb, ne aceb, şirin, ne güzel
Elline gurban olaydım
Dağlar aşallar
Çöller geçeller
Sen ile bele gezeller.
* * *
Eyvaz'ın üzü güldür
Siyah kâkülü sünböldür
Öldürürsen Köroğlu'n öldür!
Gollar ne aceb, ne aceb, ne güzel, ne şirin
Goluna gurban olaydım
Dağlar aşallar
Çöller geçeller
Sen ile bele gezeller.

“Ermeniler Arasında Türk Halk Hikâyeleri”:
Merhum Prof.Dr.Fuat Köprülü, 1922’de Arşak Çobanyan’ın “**Les Trouvers Armeniens**” adlı eseri münasebetiyle “*Türk Edebiyatının Ermeni Edebiyatı Üzerine Tesiri*” adlı makalesiyle hem de Çobanyan ve M.de Morgan’ın 1919’da yayımladığı “**Histoire du Peuple Armenien**” adlı eserindeki iddialara cevap vermişti.

Batıda yayımlanan eserlerin başında şüphesiz en önemlisi Chorles Doxning’in kitabında²¹ “*Kuşperi, Hazaran Bülbülü, İstanbul’da Kıymetli Erzurum’da Kıymetsiz, Akıllı Lokman, Kırk Haramilerin Çırağı, Şah Abbas’ın Gül Bahçesi ve Tepegöz*” adlarını taşıyan

yedi adet hikâye, gerek ismi gerekse muhtevası ile Türk halk hikâyesi ve masalları içinde yer almaktadır. Batıda yayımlanan ikinci önemli eser ise Jean Cazalbou'nun *Ei l'Armenie m'etait Contee*²² adlı eserindeki Ermeni hikâyeleri içinde, Türk halk hikâyelerinden olan "*Usta Nazar*" hikâyesi, "*Nazar Le Brave*" adıyla yer almıştır.

Ermenistan ve Azerbaycan'da yayımlanan eserlerden iki tanesi Ekber Yerevanlı²³ ve M.Seyidov²⁴undur. E.Yerevanlı'nın eserinin birinci bölümünde Azerî-Ermeni halk edebiyatı, ikinci bölümünde Azerî-Ermeni âşık edebiyatı, üçüncü bölümde ise iki milletin yazılı edebiyat ilişkileri incelenmiştir.

Makalede, Ermenilerin en eski hikâyelerinden birisi Sasonlu Davit Hikâyesi'nin kısa bir özeti verilerek Türk destanlarıyla ilişkilerinden söz edilmektedir.

Türk halk hikâyelerinin tesiri ile "Aşug"ların yarattığı orijinal hikâyeleri, adaptasyon ile meydana getirilen Ermeni hikâyeleri ve Türk halk hikâyelerinin aynen alınması sonucunda ortaya çıkan hikâyeleri, üç başlık altında açıklanmıştır.

"*Ermeni Harfleri İle Basılmış Bir Meddah Hikâyesi:Kapucubaşı*": Bu makalede Türk halk edebiyatının önemli bir bölümünü oluşturan halk teması hakkında bilgi verilerek yabancı ve yerli bilim adamlarının bu konu üzerine yaptıkları incelemelere değinilmiş ve Ermeni harfleriyle yazılmış "Kapucubaşı" adlı eserden bölümlere yer verilmiştir.

NOTLAR

1. *Türk Dili*, XLIX/403, (TDK) Ankara, Temmuz 1985.
2. 19-23 Ekim 1981'de İstanbul'da toplanan IV.Millî Türkoloji Kongresinde tebliğ olarak okunmuştur.
3. *Osmanlı Araştırmaları III*, İstanbul,1982,s.13-20.
4. *Köroğlu Semineri Bildirileri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.
5. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, E.Ü. Ed. Fak. Yayınları, İzmir 1985.
6. A.g.d. İzmir 1983.
7. Eski ve yeni Ermenice'yi çok iyi bilen Azerî bilgin Prof.Dr.Mirali Seyidov'un eserleri: *Azerbaycan-Ermeni Edebî Elagaları*, Bakı 1976; *Sayat-Nova*, Bakı 1954; *Ermeni menbeleri-Nesimi Haggında*, Az.SSR.EA, Haberleri, Nu:6, Bakı 1956; *Azerbaycan Mifik Tefekkürünün Gaynakları*, Bakı 1983.
8. M.de Morgan, *Historie de Peuple Armenien* (1919), Arşak Çobanyan, *Les Trouvers Armeniens* (1922), Charles Downing, *Armenian Folk-Tales and Fables* (1968), Jean Cazalbou, si *M'Etait Contee*(1968), C.Der Melkonian, *Conte et Legendes Armenienz* (1964).
9. Bk:Penah Halilov, *SSR Halgları Edebiyatı Müntehabatı*, Bakü 1956.

10. M.H.Tehmasib, VII. *Esre Geder Azerbaycan Şifahî Halg Edebiyatı*, Azerî Edebiyatı Tarihi, c.1, Bakü 1960.

11. *Metinlerin orijinalleri için bk.:İsrafi Abbasof, Azerbaycan Folkloru XIX. Esr Ermeni Menbe'lerinde*, Bakü 1977 (s.10).

12. H.Acaryan, *Ermeni Dilinin Tarihi*, Yerevan 1951.

13. *Grakos Gansagesi, Ermeni Tarihi*, Moskova 1858, *Venedik 1865*, Erivan 1961; *St.Nazaryan, Eserleri*; H.Abovyan, *Eserlerinin Tam Külliyyatı*; H.Abovyan, *Azerbaycan Şifahî Halg Edebiyatına Dair Tedgigler*, Bakü 1966, H.Abbasov, *Azerbaycan Folkloru*.

14. Zaharov, *Molla Nasreddin Anektodları*; Arjeritsyon, *Molla Nasreddin Latifeleri*.

15. *Garekin Levonyan, Ermeni Aşugları*, 1982; *Aşuglar ve Onların Senatkârlığı*, 1944.

16. *Fuad Köprülü, Türk Edebiyatının Ermeni Edebiyatına Tesiri*, 1922; *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1934.

17. G.Antonyan, *Nizamî ve Ermeni Edebiyatı*, Bakü 1947; *Ermeni-Azerbaycan Halglarının Edebî Elagası*, Bakü 1955; E.Yerevanlı, *Ermeni ve Azerbaycan Dostluğunun Edebiyatı İn'ikası*, Yerevan 1955- *Ermeni-Azerbaycan Şifahî Halg Edebiyatı Elagaları*, Yerevan 1958-*Azerbaycan-Ermeni Edebî Elagaları*, 1968; Miralî Seyidov, *Sayat-Nova*, Bakü 1954-*Azerbaycan-Ermeni Edebî Elagaları*, 1976; Yusuf Ramazanov, *Azerbaycan Dilinde Yazıp Yaradan Ermeni Aşugları*, Bakü 1977.

18. M.Abovyan, *Gedim Gusan Halg Nagmeleri*, Yerevan 1935.

19. Ekber Yerevanlı, *Azerbaycan-Ermeni Edebî Elegaları*.

20. 1) Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, İst. 1931; 2) H. T. Zarifov, *Uzbek Folklori*, Taşkent 1.Kitap 1936, 2.Kitap 1941; 3) V.M. Jirmunsky - H.T.Zarifov *Uzbeks Narodny Geroçişesky Epos*, Moskova, 1947; 4) *Uzbek Halk Destanları*, Taşkent 2.cilt, 1957; 5) M.Seyidov, *Uzbek Halk İcodı*, Taşkent, 1967; 6) B.A.Karriev, *Epişesky Skazaniya O Ker-Oglı y tyorko-Yazıçınlı Narodov*, Moskova, 1968; 7) Azad Nebiyev, *Gehremanlıg Şifeleri Bakı*-1975; 8) *Hikâye-i Köroğlu Sultan-Türküleri ile Beraber-İsr.1872*; 9) Aşug Cemalî (Mkiruç Taleantsi) Kızıroğlu ve Bolu Beyi Arasında Başveren Hadiseler hakkında *Köroğlu Nağılı 1. Hisse*, Tiflis 1898 Demircioğlu ve Hamza Bey Arasında Başveren Hadiselerine Dair *Köroğlu Nağılı 2.Hisse*, Tiflis 1904; 10) *Aşug Heyat (Sukas Karapetyan Zahirantsi) Bolu Bey, Aleksondropol 1900*; 11) A.Graşi, *Amabert (Çamlıbel)*, Yerevan 1945 (Dram); 12) Sarmen, *Üreyin Sesi ile*, Yerevan, 1947 (Köroğlu-şiir halinde); 13) Ferhat Ferhadov (Gulamoglu), "*Köroğlu*" *Destanının Tedgigine Dair (Destanın Ermein Verisyonu)* Moskova, 1954; 14) Ekber Yerevanlı, *Azeri-Ermeni Edebî Elagaları*, Bakı, 1968; 15) Mireli Seyidov, *Azerbaycan-Ermeni Edebî Elgaları*, Bakı 1976; 16) İ. Abbasov, *Azerbaycan Folkloru XIX. Esr Ermein Mehbe'lerinde Bakı*, 1977; 17) İ. Abbasov, "Azerbaycan Destanlarının Ermein Diline Tercüme, Tebdil ve Neşri Meselelerine Dair", *Azerbayca Şifahî Halg Edebiyatına Dair Tedgigler*, V.cilt Bakı, 1977; 18) Yusuf Ramazanov, *Azerbaycan Dilinde Yazı Yaradan Ermeni Aşıgları*, Bakı, 1977.

21. Charles Downing, *Armenien Folk-Tales and Fables*, Oxford Un.Press, London 1968.

22. Jean Cazalbou, *Ei l'Armenie metatik Contee*, Paris 1968.

23. Ekber Yerevanlı, *Azerî-Ermeni Edebî Elagaları*, Yerevan 1968 (Rus harfleriyle Türkçe).

24. M.Seyidov, *Azerbaycan-Ermeni Edebî Elagaları-Engadim dövrden XVIII. Asrı ki-Bakv* 1969.

*Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı ile
Adapazarı Valiliği, Sapanca Kaymakamlığı ve
Sapanca Belediye Başkanlığı'nın
İşbirliği ile 8-9 Haziran 2001 tarihlerinde,
Sapanca'da*

*“M. Zeki Akdağ, İsmigüzel Amangulueva,
Günerkan Aydoğmuş, Yavuz Bülent Bakiler, Faik Baysal,
Ataol Behramoğlu Filiz Bedük, Galim Jaylayboy,
İsmail Çavuş, Halit Çelikoğlu, Saylobek Duyseev,
Emel Emin, Suat Engüllü, Bekir Sitki Erdoğan,
Nurullah Genç, Yılmaz Güney, Feyzi Halıcı, Ayhan İnal,
Bayram İnce, Mehmet İsmail, Mehmet Kansu,
Cemal Karaağaç, Bahattin Karakoç, Lütmila Kasap,
M. Atilla Maraş, Alaeddin Mehmedoğlu, İskender
Muzbek, Mehmet Ocaktan, Ahmet Özdemir,
Bingöl Oğuz, Nazım Payam, İbrahim Sadri, Faika Sarp,
Nazım Dünder Sayılan, Semih Sergen, Yılmaz Taşçıoğlu,
Hayrettin Uysal”ın katılımlarıyla*

“I. Uluslararası Sapanca Şiir Akşamları”
yapıldı.

“Mora’dan Viyana’ya Osmanlı’nın Avrupası”

Nihat Kaşıkçı-Hasan Yılmaz, *Mora’dan Viyana’ya Osmanlı’nın Avrupası (Ülkeler-Şehirler- İz Birakanlar)*, TÜRKAR Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu, Ankara, Ocak 2001, 352s.

Rumeli Manzumesi’nden

Seni bir Türk ili yapmıştı atam, ecdadım,
Yatıyor sende dedem, sende babam, evladım
Sana aitti hayatım, sana, istidadım.

Kanunî evvel-1912¹

Neval KONUK

Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Etkileşimi
Projesi Uzmanı

Ben hep, sendikaların niçin kültür hizmeti yapmadığını düşünürdüm. İki veya üç yılda bir yapılan ücret arttırma dışında bu sendikalar ne yapıyor öğrenmek isterdim. Yüksek Kurum Başkanımız: “*Al sana bir kitap. Bir sendikanın tarihimize ve kültürümüze hizmetini gör. Bunu tanıtan güzel bir yazı yaz.*” deyince demek ki bazı sendikalar kültür hizmeti yapmış demekten kendimi alamadım. Genel Başkan Mustafa Özbek’in sahipliğini yaptığı, **Türk Metal** adlı bir kültür dergisini çıkardıklarını da görmek beni ayrıca mutlu etti. Bu yazımızda biz, tarih bilincinin örneği olan bir kitabı değerlendireceğiz.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk 1931 yılında yaptığı bir konuşmada : “*Balkan milletleri sosyal ve siyasi ne görünüş arz ederlerse etsinler, onların Orta Asya’dan gelmiş aynı kandan, yakın soylardan müşterek celeri olduğunu unutmamak lazımdır. Karadeniz’in kuzey ve güney yollarıyla, binlerce seneler deniz dalgaları gibi birbiri ardınca gelip Balkanlarda yerleşmiş olan insan küteleri başka başka adlar taşımış olmalarına rağmen, hakikatte bir tek beşikten çıkan ve damarlarında aynı kan dolaşan kardeş kavimlerden başka bir şey değildir.*

Görürsünüz ki, Balkan milletleri yakın maziden

ziyade uzak ve derin mazinin kırılmaz çelik halkalarıyla birbirine pekala bağlanabilir. Bin bir türlü beşerî ihtiraslarla, dinî ayrılıklarla, bazı tarihî hâdiselerin bıraktığı dargın izlerle, geçmiş zamanlarda gevşetilmiş, hatta unutturulmuş olan gerçek bağların kuvvetlendirilmesi lüzumlu ve faydalı olduğu, yeni insanî devre girdik. Bir an için, bütün bu maziye gömülmüş olan hatıralardan vazgeçsek bile, bugünün gerçek gerekleri, Balkan milletlerinin, devrin hürmet ve riayete mecbur kıldığı yepyeni şartlar ve kayıtlar ve geniş bir zihniyet altında birleşmelerindeki faydanın büyük olduğunu göstermektedir. Balkan birliğinin hedefi ve temeli, karşılıklı siyasî bağımsız varlığa saygı ile dikkat ederek ekonomik sahada, kültür ve medeniyet yolunda işbirliği yapmak olunca, böyle bir eserin bütün medenî insanlık tarafından takdirle karşılaşacağına şüphe edilemez.” demektedir.

Balkanlar, Avrupa’dan belirgin yüzey şekilleriyle ayrılmadığından, kuzey sınırını kesin olarak tanımlamak güçtür. Bazen Osmanlı Devleti ile Hıristiyanlık Dünyasını birbirinden ayıran Tuna ve onun kolu Sava nehirleri, fiziksel bir sınır olarak kabul edilmektedir. Bazen de 1918’den sonra kurulan Yugoslavya’nın sahip olduğu toprakların kuzeyin sınırları olarak kabul edildiğini görüyoruz. Bu nedenele Balkanlar yarımadasının kuzey sınırı ikili bir tanımla belirlenmektedir. Fiziksel coğrafya açısından Balkanların sınırları, kuzeyde Tuna nehrinin güneyi, doğuda Karadeniz, güneydoğuda Ege ve Akdeniz, kuzeybatıda Adriyatik ve İyon denizi ile çizilir. Siyasal coğrafya açısından bakıldığında Balkanlar: Arnavutluk, Bulgaristan, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Kosova, Makedonya, Romanya, Yugoslavya (Sırbistan - Karadağ -Voyvodina - Sancak), Yunanistan ve Türkiye’nin Avrupa’daki topraklarının tümünü içine almaktadır. Bu yarımada bulunan ülkelere 19. yüzyıl başlarından beri “Balkan Ülkeleri” adı verilmektedir. “Balkan” adı “sık ormanlarla kaplı sıra dağ” anlamına gelmektedir. Balkanlar, iç içe geçmiş kültürel gelenekleri, inançları ve görenekleriyle karışık bir etnoloji müzesi görünümünü taşır. Aralarında dini, etnik ve siyasi çekişmeler zaman zaman sıcak çatışmalara ve hatta savaflara dönüşmüştür. Bunun yakın zamanda Bosna-Hersek ve Kosova’daki savaflarla örneklerini gördük.

Türklerin Balkanlar’da asıl uzun süreli ve kalıcı ilişkileri Osmanlı döneminde olmuştur. Osmanlıların Balkanlara gelişi, 1354’te Gelibolu çıkarmasıyla başlamış, 1361’de Edirne’nin fethi, 1371’de Meriç / Çirmen Savaşı, 1389’da Kosova muharebesi, 1463 Bosna-Hersek’in fethi, 1521’de Belgrad seferi ve 1526 Mohaç zaferi ile devam etmiştir. 1699 Karlofça

Antlaşması ile gerileme süreci başlamış, 1877 – 1878 Osmanlı – Rus Savaşı, Balkan Savaşları ve I.Dünya Savaşı ile yaklaşık olarak bugünkü Batı sınırlarımız çizilmiştir.

Balkanlar'da beş asırdan fazla süren Osmanlı hakimiyeti döneminde, fethin ilk yıllarından itibaren sistemli bir iskan politikası yürütülmüştür, Anadolu'nun değişik bölgelerinde (özellikle Konya, Karaman, Aydın ve Maraş) aşiretlerinin zorunlu iskana tabi tutulmasıyla bölge kısa zamanda Türkleşmiş ve İslamlaşmıştır. Bölgenin sahip olduğu askeri, ticari, ekonomik, kültürel ve sosyal önemden dolayı Osmanlılar Balkanlar'da yoğun bir imar faaliyeti yürütmüşlerdir. Mevcut şehirler yeni bir anlayışla imar ve ihya edilirken yeni şehirler ve yerleşim yerleri de kurulmuştur. Şehirlerde, bir cami etrafında gelişen külliye yapıları, şehrin fiziki yapısına yön vermiştir.

Şehir merkezlerinde, cami-mescit, tekke-zaviye ve türbe gibi dini; han, bedesten, arasta, ve çarşı gibi ticari; imaret, hamam, köprü, su kemeri, çeşme ve kulesi gibi sosyal; mektep, medrese ve kütüphane gibi eğitim; kale, kule-ocak, burç ve tabyalar gibi askeri yapılar inşa etmek suretiyle, Türk şehir dokusu anlayışı bölgeye hakim kılınmıştır. Bu suretle bölgeye yeni bir yaşama tarzı, hayat ve medeniyet getirilmiştir. Balkanlar'da Bulgaristan'da Filibe (Plovdiv) ve Şumnu'da; Makedonya'da Üsküp, Manastır ve Ohri'de; Arnavutluk'ta Berat ve Krüya'da; Macaristan'da Peç'de; Romanya'da İshakça ve Mecidiye'de; Bosna-Hersek'te Saraybosna, Travnik ve Bihaç'ta; Kosova'da Prizren ve İpek (Peç) gibi şehirlerde kısmen de olsa Türk şehir dokusunun günümüze kadar gelebildiğini görmek mümkündür.

Mora'dan Viyana'ya Osmanlı Avrupası isimli çalışmayı ortaya çıkarabilmek için, 1 Ağustos-24 Eylül 2000 tarihleri arasında, komşumuz Yunanistan'dan başlayan ve Almanya'ya kadar uzanan kapsamlı ve yorucu bir karayolu seyahati gerçekleştirilmiştir. Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya, Kosova, Bosna Hersek, Hırvatistan, Macaristan ve Avusturya'da hem saha araştırması, hem de fotoğraf çekimleri yapılmıştır.

Gazeteci-yazarlar Nihat Kaşıkçı ve Hasan Yılmaz'ın , Türk Metal sponsorluğunda bundan önce gerçekleştirilen ve yayımlanan **Tanrı Dağları'ndan Malazgirt'e, Aras'tan Volga'ya Kafkaslar ve Batum'dan Burgaz'a Karadeniz'in Öte Yakası** adlı albüm-kitap çalışmaları daha önce büyük ilgi görmüştür.

Coğrafi olarak "**Osmanlı'nın Avrupası**"nda yer almalarına rağmen, Sayın Kaşıkçı ve Yılmaz'ın bundan bir önceki çalışmaları olan **Batum'dan Burgaz'a**

Karadeniz'in Öte Yakası isimli kitaplarında bulunan Bulgaristan, Romanya ve Moldova bu çalışmanın kapsamı dışında kalmıştır. Çalışmada önemli bir yer tutması düşünülen Yugoslavya bölümü ise, ülkenin eski diktatörü Slobadan Miloseviç yönetiminin engellemeleri sonucu saha araştırmasının dışında kalmıştır. Bu ülkelerle ilgili görüntülerin kitapta bulunmaması elbette sebepleri farklı da olsa büyük bir kayıptır.

Avrupa kıtasının büyük bölümünü kapsayan 16 bin kilometrelik ve 55 günlük Balkan-Avrupa seyahati sırasında , yaklaşık olarak çekilen 10bin kare slayt ile fotoğrafların sadece bir bölümü kitaba konulmuştur. Bu albüm-kitapta , konu edilen devletlerin kısa tarihleri, bölgedeki Türk toplulukları, önemli şehirler ve tarihte iz bırakan şahsiyetler, ilgili oldukları bölümün içinde; fakat farklı başlık ve zeminlerde yer almaktadır. Eserden faydalanmak isteyenlerin işini kolaylaştırmak ve konuları daha anlaşılır kılmak amacıyla, ülkelerle ilgili genel bilgiler beyaz zemin üzerinde verilirken; şehir ve diğer coğrafya bilgileri yeşil zeminde, tarihi olaylarla ilgili anlatımlar gri zeminde, bölgedeki topluluklarla ilgili bilgiler mavi zeminde ve iz bırakanlarla ilgili anlatımlar ise pembe zeminde işlenmiştir.

Mora'dan Viyana'ya Osmanlı'nın Avrupası Genel Coğrafya bölümüyle başlamaktadır. Bu bölümün ardından "**Türkler ve Balkan Avrupası**" başlığı altında, "**Hunlar Dönemi**" (s.15), "**Bulgar Türkleri Dönemi**" (s.15), "**Avarlar Dönemi**" (s.16), "**Peçenek, Uz ve Kumanlar Dönemi**" (s.17-19), "**Osmanlı Devleti Dönemi**" (s.20-21), "**Birinci Balkan Savaşı**" (s.22-23), "**İkinci Balkan Savaşı**" (s.24), "**Birinci Dünya Savaşı**" (s.25), "**İkinci Dünya Savaşı**" (s.26) ve "**Sovyetler Sonrası Dönem**" (s.27) bölümleri yer almaktadır.

"**Bugünkü Balkan ve Orta Avrupa Ülkeleri**" başlığı altında da Yunanistan (s.30-113), Arnavutluk (s.114-143), Makedonya (s.144-171), Yugoslavya (s.172-187), Kosova (s.188-209), Bosna-Hersek (s.210-241), Hırvatistan (s.242-261), Macaristan (s.262-317) ve Avusturya (s.318-349) ülkelerine yer verilmiştir.

Yunanistan bölümünde, Eski Yunanistan (s.32-39), Bizans Dönemi (s.40-41), Türk Egemenliği (s.42-55), Coğrafya: Mora Yarımadası (s.56-57), Tarih: Navarin Baskını (s.58-61), Tarih: Preveze Deniz Zaferi (s.62-65), İz Bırakanlar: Barbaros Hayrettin Paşa (s.66-69), Şehir: Atina (s.70-73), Coğrafya: Ege Denizi (s.74-77), Şehir: Selânik (s.78-83), İz Bırakanlar: Mustafa Kemal Atatürk (s.84-91), Şehir: Gümölcine (s.92-95), Toplum: Batı Trakya Türkleri (s.96-107) ve Şehir: Yanya (s.108-113) başlıkları altında, metinlerle birlikte çok sayıda fotoğrafta yer almaktadır.

Arnavutluk bölümünde, Tarihte Arnavutluk (s.118-125), Şehir: Tiran (s.126-127), İz Bırakanlar: İskender Bey (s.128-131), Şehir: Berat (s.132-139) ve Şehir: İškodra (s.140-143) başlıkları altında, ülke hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Makedonya bölümünde, Şehir: Üsküp (s.154-159), İz Bırakanlar: Yahya Kemal Beyatlı (s.160-163), Şehir: Manastır (s.164-167), Şehir: Ohri (s.168-171) başlıkları altında yazılarında eşliğinde fotoğraflarda bulunmaktadır.

Yugoslavya bölümünde Tarihçe (s.174-175), Türk Dönemi (s.175-179), Federe Devlet: Sırbistan Cumhuriyeti (s.180), Şehir: Belgrad (s.181-182), İz Bırakanlar: Josip Broz Tito (s.183-184), Tarih: Karlofça Barış Anlaşmaları (s.185), Özerk Bölge: Sancak (s.186) ve Federe Devlet: Karadağ Cumhuriyeti (s.187) başlıkları altında ülkeye giriş izni alınmadığından dolayı sadece yazılara yer verilmiştir.

Kosova bölümünde Şehir: Priştine (s.194-197), Tarih: Kosova Meydan Muharebeleri (s.198-201), İz Bırakanlar: Sultan Birinci Murat (s.202-205) ve Şehir: Prizren (s.206-209) başlıkları altında fotoğrafların eşliğinde yazılar bulunmaktadır.

Bosna-Hersek bölümünde Toplum: Boşnaklar (s.220-223), Şehir: Saraybosna (s.224-227), İz Bırakanlar: Gazi Hüsrev Bey (s.228-231), İz Bırakanlar: Aliya İzzet Begoviç (s.232-233) ve Şehir: Mostar (s.234-241) başlıkları altında savaştan sonra ülkenin durumunu gözler önüne seren fotoğraflar ve yazılar yer almaktadır.

Hırvatistan bölümünde Tarih (s.244-245), Türkler Hırvatistan'da (s.246-249), Toplum: Hırvatlar (s.250-251), Şehir: Zagreb (s.252-255), Coğrafya: Adriyatik Denizi (s.256-257) ve Şehir: Dubrovnik (s.258-261) başlıkları altında yazılarla birlikte fotoğraflara da yer verilmiştir.

Macaristan bölümünde Tarihte Macaristan (s.266-283), Şehir: Budapeşte (s.284-291), Coğrafya: Tuna Nehri (s.292-295), Tarih: Mohaç Meydan Muharebesi (s.296-299), Şehir: Zigetvar (s.300-301), Tarih: Zigetvar Seferi (s.302-303), İz Bırakanlar: Kanunî Sultan Süleyman (s.304-311), Tarih: Kanije Savunması (s.312-315) ve İz Bırakanlar: Tiryaki Hasan Paşa (s.316-317) başlıkları altında bir zamanlar Osmanlı'nın hüküm sürdüğü bu Orta Avrupa ülkesi, yazılar ve fotoğrafların eşliğinde yer almaktadır.

Avusturya bölümünde Tarihçe (s.322-335), Şehir: Viyana (s.336-341), Tarih: Viyana Kuşatmaları (s.342-347) ve İz Bırakanlar: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (s.348-349) başlıkları altında Osmanlı'nın batıda ulaştığı

bu en uç ülke hakkında ayrıntılı bilgi, fotoğrafların eşliğinde sunulmuştur.

Toplam dokuz Balkan ve Orta Avrupa ülkesinin mimarî anıtlarının, önemli tarihî şahsiyetleri ile olaylarının tanıtıldığı bu kitapta, fotoğraflarla bu ülkelerde yaşayan halkların sosyo-kültürel yaşantıları da görsel bir şölen hâlinde, okuyucuların ve araştırmacıların dikkatlerine sunulmuştur. Kuru kuruya sadece yazıların yer aldığı, bir kitabın yerine, fotoğraflarla zenginleştirilen bir kitabın daha öğretici ve akılda kalıcılığı şüphe götürmez bir gerçektir. Bu açıdan her kesimden ve her yaştan, her Türk'e hitap eden bu kitap, bir zamanlar bizim kültürümüzün ve varlığımızın hâkim olduğu ve hâla azınlık olarak da yaşadığımız bu coğrafyayı, günümüzdeki hâliyle gözler önüne sermektedir.

Oldukça geniş bir alan araştırmasına dayanan bu kitabın ortaya çıkmasını sağlayan Türk Metal Sendikası ile kitabı yayıma hazırlayan –tartışmasız emekleri çok büyük -, gazeteci Sayın Nihat Kaşıkçı ile Sayın Hasan Yılmaz'a da Türk milletinin tarihini ve kültürünü gözler önüne serdikleri için müteşekkirimiz.

Mora'dan Viyana'ya Osmanlı'nın Avrupası isimli bu eser hakkında ayrıntılı bilgi almak için Sayın Nihat Kaşıkçı ile görüştüğümüzde, bu çalışma esnasında başlarından geçen ilginç bir olayı bizlere anlatmıştı. Bizde bu anısını sizlerle paylaşmak istiyoruz.

“Osmanlı'nın Avrupası” albüm-kişap projesi kapsamında, 2000 yılının Ağustos ayında Bosna-Hersek'teyiz. Ülkeye güneyden Adriyatik Denizi kıyısındaki dar geçitten girdiğimiz için önce Mostar'daki fotoğraf çekimlerimizi yapıyoruz. Ardından, ülkenin Sırp kesimindeki Foça şehrine yöneliyoruz. Niyetimiz, Mimar Sinan'ın Drina nehri üzerine yaptığı Sokullu Mehmet Paşa Köprüsünü bulmak. Sırp yazar İvo Andriç'e Nobel kazandıran ünlü Drina Köprüsü romanının kahramanı olan Türk eserini ... Bir de Foça'daki Alaca Camii'yi...

Foça yolunda rastladığımız yaşlı bir Sırp'ı da aracımıza alıyoruz. Yaşlı Sırp'la bildiğimiz birkaç Rusça kelime aracılığıyla anlaşmaya çalışıyoruz. Muhatabımız, “Drina Köprüsü?” sorumuz karşısında, yerini bildiği anlamına başını sallıyor. Sonra Alaca Camii soruyoruz. Elini yere paralel tutup kesme işareti yaparak, o güzelim Osmanlı eserinin yok edildiğini anlatıyor.

İkinci vakti Foça'ya ulaşıyoruz. Bizimle yolculuk eden Sırp'tan, Alaca Camii ve Drina Köprüsü'nü bize göstermesini rica ediyoruz. Reddetmiyor. Önce Alaca Camii'nin yerine gidiyoruz. Hazin... Sırplar, Bosna Savaşı sırasında Alaca Camii'yi yerden kazıdılar. Camiden geriye, toprak zemin seviyesindeki temel izleri

ile şadırvanın mermer kaidesi ve bahçedeki birkaç Müslüman mezar taşı kalmış.

Bulduğumuz izleri fotoğraf karesine tespit ettikten sonra, Drina Köprüsünü bulmak amacıyla tekrar yola koyuluyoruz. Sırp mihmandarımız bizi, savaş sırasında Nato tarafından bombalanan bir köprüye götürüyor. Köprü Drina Nehri üzerinde, fakat aradığımız şaheser değil. Yeni nesil, beton köprülerden... Mihmandarımız, şehir içindeki bir başka köprüye götürüyor bizi. Fakat bu da bir önceki köprü gibi. Yine de, "elimizde bulunsun..." kabilinden birkaç kare fotoğraf çekiyoruz.

Aradan birkaç dakika geçmeden, hemen yanbaşımda bulunan polis karakolundan birkaç polis yanımıza geliyor. Hiçbir şey sormadan, pasaportlarımızı alıp, karakola gidiyorlar. Yanımızda kalan polise, bir problem olup olmadığını soruyoruz. "Problem yok" cevabını alıyoruz. O halde niye pasaportlarımız alındı ve bizde alikonuyoruz?

Bunu öğrenmek için fazla beklemiyoruz. Az sonra, şehir merkezi yönünden bir polis cipi geliyor. İçinden dört polis çıkıyor. Pasaportlarımız bu gelenlere veriliyor ve bize de aracımızla birlikte cipi takip etmemiz söyleniyor. Dediklerini yapıyoruz.

Vardığımız yer kentin Emniyet Müdürlüğü... Bina girişindeki koridorda, hiçbir soru sorulmadan birkaç saat bekletiliyoruz. Doğrusunu söylemek gerekirse, korkmadığımızı söylersek yalan olur. Gerçi, son üç yıldır dört büyük yurtdışı seyahati yapıp, otuza yakın ülkeyi dolaştığımız ve her seyahatimizde üç dört geceyi polis karakolunda geçirdiğimiz için, bu tür durumlara karşı şerbetli sayılırız. Ama, biz bu seyahate başlamadan iki hafta önce, Sırp, iki Avrupalı gazeteciye gözaltına alıp, casus muamelesi yapmışlardı. Ya iki Türk gazeteciye ne yapmazlar? Eğer casusluktan işlem yaparlarsa, en iyi ihtimalle, mahkemeye çıkıncaya kadar sekiz on gün polis karakolunda yatmak var işin ucunda. İşin kötüsü, pasaportlarımıza ne Hırvatlar çıkış, ne de Bosna-Hersek gümrükçüleri giriş damgası vurmuştu. Yani, ülkeye kaçak yolla girdiğimizin iddia edilmesi hiç de uzak bir ihtimal değil.

Neyse... Gece yarısına doğru, evinden telefonla çağırılan bir amir geliyor. Yabancılar Şubesi Müdürü olduğunu öğreniyoruz. Bizi üst kattaki odasına alıyor. Müdür, bizi mutlaka Sırpça veya Rusça bildiğimizi varsayımıyla, ifademizi almaya çalışıyor. Yarın saatlik bir denemeden sonra, gerçekten Sırpça veya Rusça bilmediğimize kanaat getiriyor ve dışarıdan İngilizce bilen birini çağırıyor.

İngilizce tercümanın yardımıyla, kim olduğumuzu ve yaptığımız çalışmayı taa başından alarak anlatıyoruz.

Meşhur Drina Köprüsü için buralara geldiğimizi söylüyor ve İvo Andriç'e atıf yapıyoruz.

Muhatabımız ikna olmak istiyor, fakat, pasaportlarımızda çıkış-giriş mührü olmadığını hatırlatarak, "Siz resmî olarak Hırvatistan'da görünüyorsunuz. Buraya nereden ve ne zaman girdiniz?" diye soruyor. Olanları olduğu gibi anlatıyor ve gümrükteki ilgililerin pasaportlara damga vurmadığını izah ediyoruz. Sonra aklımıza, giriş sırasında zorunlu olarak yaptırdığımız ve bize kırk dolara mâl olan "Green Kart" (zorunlu sigorta) geliyor. Çünkü onun üzerinde tarih var. Onu gösteriyoruz.

Yabancılar Şubesi Müdürü, yüzündeki yumuşamayla, kendisini ikna ettiğimiz sinyali veriyor. Fakat yine de, bizi tutuklaması gerektiği şeklinde espri yapmayı ihmal etmiyor. Aradığımız Drina Köprüsü'nün yaklaşık 60 km. daha ileride, Sırbistan sınırı yakınındaki Vişegrad şehrinde olduğunu da söylüyor. Ardından Vişegrad Emniyet Müdürlüğü'ne telefon ederek, bizim oraya gideceğimizi söylüyor ve kente ulaştığımızda polis kaydımızın yapılmasını istiyor. Sonra da bize dönüp, istersek gidebileceğimizi söylüyor.

Çok büyük bir badire olabilecek bir sıkıntıyı, böylesine ucuz atlatmış olmanın sevinciyle, yabancılar şubesi müdürüne teşekkür edip, Foça'dan ayrılıyor. Vakit gece yarısını çoktan geçmiş. Yol üzerindeki bir kasabada, otostop yapan bir polisi yanımıza alıyoruz. O da Vişegrad'a gidiyor. En azından kentin Emniyet Müdürlüğüne kadar götürür ve gecenin köründe adres aramayız. Nitekim öyle oluyor. Gerekli kayıt işlemlerini yaptırdıktan sonra, Drina nehrinin dibinde uyuyoruz.

Ertesi sabah, Drina üzerindeki Sokullu Mehmet Paşa Köprüsü'nün güzelliğine, ihtişamına ve asırlara meydan okuyan azametini uyanıyoruz. Daha önce benzerini görmediğimiz "L" şeklinde inşa edilmiş olan bu muhteşem Mimar Sinan eseri, yaklaşık beş asırlık yaşına rağmen dimdik ayakta duruyor ve hem insanların ve hem de araçların üzerinden geçişine imkân veriyor.

İki saati aşkın süre fotoğrafını çektiğimiz Drina Köprüsü'nün güzelliğine doyamadan Vişegrad'dan ayrılıyor. Kendi medeniyetimizin en güzel örneklerinden biri olan bu şaheser, dün akşamdan beri yaşadıklarımızın hepsini unutturuyor."

1. Parlamenter şâir Naci Eldeniz (1875-1948)'in Rumeli Manzumesi'nden alınmıştır. Manastır'da doğan Eldeniz, Harp Okulu'nda Büyük Önder Atatürk'e, İsmet İnönü'ye öğretmenlik yaptı. Balkan Savaşı'nda, I. Dünya Savaşı'nda ve Kurtuluş Savaşı'nda kumandan olarak savaştı. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra III. ve IV. dönemlerde Cebelibereket, V, VI, VII. dönemlerde Seyhan'dan milletvekili seçildi.

“XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler”

Yard. Doç. Dr. Filiç KILIÇ, XVII. Yüzyıl
Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine
Değerlendirmeler, Akçağ Yay. Ankara 1998.
(s.XXXIV+402)

Yard. Doç. Dr. Şener DEMİREL
Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Elazığ

Eski Türk Edebiyatının en önemli kaynak eserlerinin başında tezkireler gelmektedir. Tezkireler hem yazıldıkları dönemlerde, hem de daha sonraki dönemlerde çok önemli bir işlevi gerçekleştirmişlerdir. Türk edebiyatı içerisinde ilk örneklerini 15. yüzyıldan itibaren vermeye başlayan tezkire geleneği, daha sonraki yüzyıllarda hem muhteva, hem de düzen açısından birtakım değişiklikler yaşamış ve 20. yüzyılın ortalarından itibaren yerini edebiyat tarihlerine bırakmıştır.

Günümüz Eski Türk Edebiyatı araştırma ve incelemelerinde önemli bir yere sahip olan tezkireler sayesinde, hem tezkirenin yazıldığı dönem, hem tezkirede adı geçen şahsiyetler, hem de onların eserleri hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Bazı tezkirelerde yer alan ve eleştiri mahiyetli değerlendirmeler bugünün araştırmacıları için gerçekten hazine değerindedir, diyebiliriz.

Tezkire, Arapça “*zıkr*” kökünden türemiş bir kelime olup, “*hatırlamaya vesile olan şey*” anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra bir edebiyat terimi olarak genel anlamda çeşitli meslek guruplarına mensup kişilerin biyografilerinden de bahseder. Eski Türk Edebiyatı çerçevesinde kazandığı anlam ise şairlerin hayatlarından ve şiirlerinden bahseden eserler olarak değerlendirilebilir.

Kuşkusuz çeşitli meslek gurupları ve tarikatlara mensup, yani hattat, evliya, mimar, musikî-şinâs vb. kişiler de tezkirelerin konusu olabilir. Bu durumda da

tezkire içerdiği konu itibarıyla değişik adlar alır: Şairlerden bahsedenlere tezkiretü’ş-şu’arâ, evliyalardan bahsedenlere tezkiretü’l-evliya ve hattatlardan bahsedenlere de tezkiretü’l-hattatin vb.

Türk Edebiyatı’nda tezkire geleneği öncelikle Anadolu sahası dışında, Ali Şir Nevaî’nin yazmış olduğu *Mecâlisü’n-Nefais* (1481) adlı eserle başlar. Bu geleneğin Anadolu sahasındaki ilk örneğini ise Sehi Bey, *Heşt Behişt* (1538) (Sekiz Cennet) adlı eseriyle verir. 16.yüzyılda meydana getirilen bu eser ve bunu takip eden diğer tezkireler ile tezkirecilik geleneği 20. yüzyıla kadar devam eder ve İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal’ın 1942’de yazmış olduğu *Son Asır Türk Şairleri* adlı eseriyle sona erer.

Tanıtmaya yazımıza konu olan çalışma, 17. yüzyılda yazılmış tezkirelerden yola çıkılarak ve daha önce bu alanda yapılmış iki çalışma örnek alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar Harun Tolasa’nın “*Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi I*” ve Pervin Çapan’ın “*18. Yüzyıl Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi*” adlı doktora tezidir.

Yazar, 17. yüzyılda nesir olarak yazılmış beş tezkireyi inceleme ve değerlendirme kapsamına almış, Güftü’nin manzum *Teşrifatü’ş-Şu’arâ* adlı eserini ise dışarıda tutmuştur. İnceleme ve değerlendirmeye tâbi tutulan tezkireler Riyazi Mehmed Efendi’nin *Riyazü’ş-Şuarâ*, Kaf-zâde Fâizî’nin *Zübdetü’l-Eş’âr*’ı antolojik özelliklerinden (şairlerin nayatlarından çok eserlerine yer verilmiştir.) dolayı hem 16. yüzyılın, hem de bu dönemin diğer tezkirelerinden ayrılırlar. Yazara göre bu üç eserde muhtevalarındaki özellikten dolayı şairler hakkında fazla bilgi bulunmamıştır. Yazar, ayrıca birinci bölümde ele alınan konuların inceleme ve değerlendirmeye tâbi tutulan beş tezkire içinde, anlatımı tekdüzelikten kurtarmak için farklı söylemler ve ifadeler kullanıldığına da dikkat çekmiştir.

Eserde üzerinde durulan bir nokta da 17. yüzyıl tezkireleri ile 16. ve 18. yüzyıl tezkirelerinin çeşitli açılardan değerlendirilmesidir. Örneğin terim açısından 16. ve 18. yüzyıl tezkireleri 17. yüzyıl tezkirelerine göre daha zengindir. Bu arada dikkate sunulan bir konu da terimlerin herhangi bir şekilde açıklanmadığıdır. Yazar Kılıç’a göre tezkirecinin böyle bir endişesi veya niyeti söz konusu değildir. Çünkü kullanılmayan terimlerin birçoğu o yüzyıl içerisinde bilinen ifadelerdir.

Eser, Önsöz (I-IX), Kısaltmalar (XIV) Giriş (XVI-XXXIV); genel olarak tezkire türü, ve Türk tezkireleri, XVII. yüzyıl sonuna kadar Çağatay ve

Anadolu sahası tezkirelerinin şekil ve muhteva özellikleri ve XVII. yüzyıl tezkireleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Bundan sonraki çalışma iki ana bölüm olarak düzenlenmiştir.

Birinci bölümde, “*Biyografik Bilgi ve Değerlendirmeler*” genel başlığı altında dört alt başlık bulunmaktadır. Bunlar : I. Şairin Kimliği (s.2-142). bu başlık altında önce şairin ismi, unvan, lakap ve mahlası (s.2-23) üzerinde durulmuştur. Divan şiirinin en önemli özelliklerinden birisi de mahlastır. Her şair, istisnalar olmak şartıyla, mutlaka bir veya duruma ve değişen şartlara göre birkaç mahlas kullanmıştır. Mahlas seçerken de oldukça titiz davranılmış, rasgelelikten uzak durulmuştur. Daha sonra şairin doğduğu, bulunduğu, yerleştiği ve vefat ettiği yerler çerçevesinde mekân kavramı üzerinde durulmuş; şairlerin doğdukları yerlerin genel bir istatistiği verilmiştir (s. 24-119). Bir diğer alt başlık şairin hayatıyla ilgili zaman tespitlerinin işlendiği zaman kavramıdır (s.111-127) Şairin Kimliği başlığı altında üzerinde durulan bir diğer nokta şairin soyu, aile durumu ve akrabalık ilişkileridir. (127-141). Çok kısa bir şekilde geçilen, kuşkusuz yeterince bilgi bulunmadığı için, evlilik ve çocuk durumundan (s.131) sonra bu bölüm şairin son durumu ve ölümü üzerinde durulan vefat kaydını içermektedir. (s. 142-158). Bu başlıkta 17. yüzyıl tezkirecilerinin şairlerin büyük bir çoğunluğunun ölümü nedeniyle düşürülen tarihlere yer verdiklerine dikkat çekilmiştir. Bu arada tezkire yazarının da ölüm için tarih düşürdüğü görülmektedir. Bu başlık altında yapılan inceleme ve değerlendirmede üzerinde durulan bir başka husus da tezkirecilerin ölüm olayını elden geldiğince farklı ifadelerle vermeye çalışmış olmalarıdır.

Birinci bölümün ikinci alt başlığı “*Sosyal Kültürel, Ekonomik Durum ve İlişkiler*”dir. Bu başlık altında önce şairin öğrenim ve yetişmesi (s.158-169), İlmî durum ve seviye (s.169-176), meslek, mevki, geçim durumu ve imkânları (s.176-179), özel hizmet yakınlık ve destekler (s.179-183), devlet hizmetleri (s.183-183), serbest meslekler (183-201) bölümünde önce birkaç tane (âteş-bâz, hattât ve sûzen-ger vs.) serbest meslek adı verildikten sonra geniş bir şekilde devlet görevinde bulunulan mesleklerden alfabetik bir şekilde bahsedilmiştir.

“*Biyografik Bilgi ve Değerlendirmeler*” başlığının üçüncü alt başlığı “*Kişilik Yapısı ve Özellikleridir*” (s. 203- 243). Bu başlık altında tezkirelerde anılan şairlerin zekâ, mizaç ve ahlâk, inanç dünyaları, şahsiyet zenginliği, derinliği ve olgunluğu ile hüner ve kabiliyetleri üzerinde durulmuştur. Birinci bölümün

son konusu ise “*Fizikî Durum ve Görünüm*” (s. 243-246) başlığı altında şairlerin tamamen dış görünüşleriyle (güzellik, boy, giyim, ses güzelliği, bedensel özürler vb.) ilgili olarak tezkirecilerin tespit ve değerlendirmelerine yer verilmiştir.

Eserin ikinci bölümü “*Edebî Kişilikle İlgili Bilgi ve Değerlendirmeler*” (s. 249-349) başlığıyla adlandırılmıştır. Bu bölümde genel anlamda şairlerin edebî kişilikleri ve sanatsal yetenekleri üzerinde durulmuştur. Tezkireciler bu noktada şairlerin sanat güçleriyle yaratılışları arasındaki ilişkiler, yaratılışlarında sanat açısından var olan birtakım özellikler veya doğuştan bazı sanat, zevk ve yeteneklerine sahip olup olmadıkları gibi hususlara ayrı bir önem vermişlerdir. Kuşkusuz şairin ailesi, eğitimi, mesleği, diğer şairler ve okuyucu gibi unsurların da şairin edebî kişiliğini etkilediği bir gerçektir. Tezkirelerde sadece şairler ve edebî kişilikleri ile yetinilmemiş, az da olsa eserleri üzerinde de durulmuştur. Yazar, eserler hakkında bilgi verirken, temel amacın eserin sahibini tanıtmak olduğuna dikkat çekmektedir. Tezkireciye göre eserden çok eseri meydana getiren şair önemlidir ve bu tür değerlendirmelerin asıl amacının eser sahibine yönelik olduğu belirtilmektedir.

İkinci bölümün birinci alt başlığı “*Yaratılış Bakımından Şair*”dir (s. 249-304). Bu başlık altında şairin mizaç ve yeteneklerinin neler olduğu incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu alt başlık da kendi arasında birkaç bölüme ayrılmıştır. Önce genel olarak yaratılış hali ve özellikleri (s. 249-296) üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede şair ve şiir için tezkirecinin kullanmış olduğu bütün tabirler alfabetik bir şekilde, tezkirelerden alınan örneklerle, gayet düzenli bir şekilde ortaya konulmuştur. Daha sonra faaliyet ve fonksiyonlarına göre yaratılış hali ve özellikleri (s.296-300) ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Burada şairin bizzat kendisinin şiir sanatıyla ilgili gayret ve faaliyetleri söz konusu edilmiş ve tezkirecinin bu konudaki gözlem ve düşüncelerinin beğenme ve övgü ifadeleriyle ortaya konulduğu tespit edilmiştir. Üzerinde durulan bir başka konu, olağanüstü veya bilinmeyene dayandırılan tanıtma ve değerlendirmelerdir (s. 301-304) ve burada şairdeki yeteneğin kaynağının Cenâb-ı Hak olduğu kesin bir şekilde vurgulanmasına rağmen, yine de şair ve şiiri için fizik ötesi ve bilinmeyene dayalı bir takım kelimelere başvurulduğu görülmüştür. Yazar bu tür tavsiflerin genel olarak mecazî bir nitelik taşıdığını da belirtmekten geri kalmamıştır.

Yazar “*Edebî Kültür ve Gelenek Bakımından*

Şair” (s.304-312) adlı ikinci bölümün ikinci alt başlığında önce şairlerin şiire başlayışları, çalışma ve yetişmeleri, sonra Farsça ve Arapça eksensli yabancı dil ve edebiyatlara olan ilgileri, üstatlık, üslup sahibi olma, tanzir, tahmis, tesdis ve tazmin gibi terimler ve tevarüd konusu üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümün üçüncü alt başlığı “*Şair ve Çevresi*” (s.313-317) adını taşımaktadır. Yazar bu başlık altında Anadolu sahası içinde ve Anadolu sahası dışındaki, özellikle İran, şairlerle yapılan mukayese ve aynfleştirme üzerinde durmuştur. Sonra şairler arası yakınlık ve münasebetler ele almış ve şairler ile tezkirecilerin yakınlığının çok önemli bir konu olduğuna dikkat çekilmiştir.

İkinci bölümün son alt başlığı “*Eseri Bakımından Şair*”dir (s. 318-349). Yazar öncelikle şairlerin şiir yazdıkları için tezkirelerde zikredildiklerini belirtmektedir. Tezkireciler, eser unsuruna, tanıtmaya ve değerlendirmelerin asıl sebebi ve gayesi olarak değil de, vasıtası olarak bakmışlardır. Bu noktada yapılan tanıtmaya ve değerlendirmelerin büyük bir bölümü soyut ve genel niteliktedir. Yani her ne kadar eserden hareketle tanıtmaya ve değerlendirmeler yapılmışsa da, bu tanıtmaya ve değerlendirmenin hangi eserden, hangi kısımdan, hangi edebî veya estetik unsur dolayısıyla ortaya konulduğu konusunda açık bir ifadeye rastlanılmamaktadır.

Yazar, bu başlık altında birkaç konuyu işlemiştir. Eserin adı, türü, miktarı, telif, tercüme oluşu gibi konular üzerine yapılan tanıtımlar, eserin yazılışıyla ilgili bilgi ve tanıtımlar ve en son olarak da bazı şekiller ve türler (kaside, gazel, mesnevi vb.) ile ilgili tanıtmaya ve değerlendirmeler gibi.

Eserin “*Sonuç*” kısmında genel olarak yapılan çalışmadan elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

Daha sonra “*Bibliyografya*” ve son kısımda da “*İsim, Eser ve Yer*” indeksi belli bir başlık altında verilmiştir.

Buraya kadar yapmış olduğumuz tanıtmaya ve değerlendirmeler ışığında Yrd. Doç. Dr. Filiz KILIÇ’ın **XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şâir ve Eser Üzerine Değerlendirmeler** adlı eseri hakkında şu görüşleri sürülebilir:

1- Eser bu alanda daha önceden yapılmış iki çalışmadan esinlenerek ortaya konulmuştur. Söz konusu çalışmalar; yukarıda belirtildiği üzere, 16. ve 18. yüzyıllara ait tezkireleri kapsamaktadır. Bu nedenle 17. yüzyıla ait tezkireler üzerine de bir çalışma yapılma ihtiyacı ortaya çıkmış ve yazar da bu ihtiyaçtan yola çıkarak Eski Türk Edebiyatı’nın önemli kaynak eserlerinin başında gelen tezkirelerin nasıl bir içerikle hazırlanmış olduklarını, konunun uzmanlarının hizmetine sunmuştur.

2- 17. yüzyıl tezkireleri yazarın da belirttiği gibi bir çok açıdan günümüz antolojilerine benzemektedir. Her ne kadar, yazarın da belirttiği gibi, terim açısından diğer yüzyılların eserlerine göre zengin değilse de, şairlerin hayatından çok eserlerine ağırlık verilmesi ya da eserlerin (şiirler) ön plana alınması dikkate değer bir noktadır.

3- Görüldüğü kadarıyla yazar yaptığı inceleme ve değerlendirmelerin hemen tamamını delillendirmeye çalışmıştır. Bu da ortaya konulan görüşlerin objektif olduğunu göstermektedir.

4- “İçindekiler” başlığı altında yapılan tasnif çalışmasında küçük eksikler bulunmaktadır. Örneğin “*Biyografik Bilgi ve Değerlendirmeler*” başlığı altındaki birinci bölüm içinde Romen rakamlarla alt bölüm başlıkları verilirken, daha sonra yapılan bir tasniften sonra yine Romen rakamlara dönülmüş ve ortaya tereddütlü bir durum çıkmıştır.

“Azerbaycan Mutfağı”

Ahmet Cabir Ahmedof

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıkıyor

Ölüm ve Mezarlık Kültürü Sempozyumu Hakkında

Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998, İstanbul Kasım 1999, Sembol Tanıtım, Erkam Baskı ve Cilt, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, 541 sayfa.

Şebnem ERCEBECİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Bilindiği üzere “Ölüm Allah’ın emri ayrılık olmasa idi” denmiş. Doğum kadar ölümün de hayatın vazgeçilmez bir parçası olduğu söylenmiş, bu da “gelin girmeyen ev olur, ama ölüm girmeyen ev olmaz” şeklinde dile getirilmiştir. Şiirlere, destanlara, şarkılara, türkülere tema olmuş, insanlar bâki kalan bu kubbede bir hoş sâdâ bırakarak göçüp gitmişler bu dünyadan. Ancak, yaşarken oturdukları mekânlara gösterdikleri itina, titizliği ve nizamı öldükten sonra da devam ettirilmesinden yana olmuşlar, ölümlerine sahip çıkmışlar. Onları unutmadıklarını, her zaman hatırladıklarını ispat etmek istercesine türbeler inşa ettirmişler, birbirinden farklı mezartaşlarını başuçlarına yerleştirmişler. Böylece bir mezarlık kültürü oluşturmuşlardır. Prof.Dr.M.Kaya Bilgegil’in mısralarında dile getirdiği gibi,

Kabrin içi dar, derin karanlık ve soğuk

Lâkin dışı seyrân, kadın, erkek ve çocuk

İnsanlara son menzil olan makberde

Sessiz kucaklamada varlık, yokluk. Bu tanıtmaya yazısını yazmaya çalışırken aklımıza geldi.

Sizlere tanıtmayı istediğimiz bu yayında (her ne kadar kimi insanlar için ölüm soğuk ve de bahsi istenmeyen bir konu olsa bile) ölü gömme âdetlerinden, mezarlık ve türbelere kadar konuyla ilgiliengin bilgilerin ışığında gerçekleştirilen sadece ölüm temasının işlendiği bildirilerin yer aldığı ve büyük bir cesaret örneği olarak düzenlendikten sonra okuyucuya sunulduğu dikkatimizi çeken en önemli unsurdur. Böyle bir sempozyumun gerçekleştirildiğini ve de bildirilerin büyük bir titiz çalışma aşamasında yayınlandığını siz değerli okuyucularımızla paylaşmak istedik.

Sempozyumda sunulan bildirileri kısaca

değerlendirerek tanıtacak olursak;

Ömer Çam, “Ölüm Düşüncesi Etrafında Türk Şiirinden Örnekler”, (s.13-22). Edebiyatımızda ölüm, mezar ve fânîlik konularının oldukça yoğun bir şekilde işlendiğine değinilerek Abdülhâk Hamid Tarhan’ın hanımının ardından yazdığı en uzun ölüm şiirinin “Makber” olduğu şiiri tahlil etmek suretiyle ele alınmıştır.

Prof.Dr.Mehmet Şeker, “Türk Mezar Bilimi Bir Disiplin Olarak Kurulmalı”, (s.25-30). Bu bildiri de vurgulanmak istenen şudur ki; “Mezarlar yaşayıp, bu dünyadan göçmüş olan insanların tarihi bir vakıa olarak varlıklarını kanuturlar. Bu yönüyle de hangi ilim dalı ilgilenirse ilgilensin, gerçekliği inkâr edilemeyecek bir vakıa olarak tarihe geçmiş olan bu insanların varlığını ortaya koyarlar. Herşeyden önce onların mezarları ve mezarları ile ilgili diğer malzeme, belge ve vesikalar araştırmacıları çok yakından ilgilendirir. Bu sebeple olsa gerektir ki; son yıllarda tarihin yardımcı ilimlerinden biri olarak da “Mezar Bilimi”ni görenler ortaya çıkmıştır.” Tarihin yardımcı ilimlerinden sosyolojiden tutunuz da iktisat tarihine kadar birçok bilim dalının yararlanacağı malzemelerin bulunduğu mezarlıklar Müslüman Türklerin yaşadıkları bölgeleri tanımamıza ve doğru olarak tespit etmemize de yardımcı olacaktır. Bu konuda çalışanların ortaya koyacakları yeni malzemeler ile de belki bugüne kadar bilinmeyen birçok yeni isim ve müesseseler hakkında bilgi edinilebilecektir. Bu bilgiler aynı zamanda İslâm-Türk medeniyetinin daha iyi tanınması hususunda da çok önemli birer kaynak olacaktır. Sonuç olarak; Türk mezar biliminin, yeni bir çalışma alanı olarak Türk Tarihi Türkiye ve Türk Dünyası üzerine çalışma yapacakların yararlanacakları bir ilim dalı haline geleceğinin ümit edildiği ileri sürülmektedir.

Prof.Dr.Beyhan Karamağaralı, “Türk TarihimiZ Bakımından Mezar Taşlarının Önemi ve ikonografisi”, (s.33-46). “Türk mezar taşları bizim millî kültürümüzün nesiller boyu devam edegelmiş belgeleridir” diyerek bu konunun tartışılmaz otoritesi olarak kabul edilen değerli hocamız bir konuya dikkat çekerek “Müzeler, bu mezar taşlarından bazılarının kendi ölçülerine göre değerlendirerek depolara kaldırmaktadır. Ancak, kaldırırken çoğu kere baş ve ayak taşları ile sandukası ayrı ayrı envanterlenmekte ve bir mezar taşından iki veya üç envanterli mezartaşı çıkarılmaktadır. Tabii bu durumda da bir kısmının tarihî eksik kalmakta bir kısmı da çoğu kere yanlış tarihlendirilmektedir. Kısaca, mezar taşları iyi tescil edilmediği için onların insitu olarak ifade ettikleri değerde kaybolmaktadır” demektedir. Bu bildiri de ayrıca Türklerin zaman zaman

hükümleri altında bulundurdıkları Türkistan, Azerbaycan, Macaristan, Bosna-Hersek, Kosova, Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk, Romanya ve Arap ülkelerinde yapmış oldukları mezar taşları ile Türkiye'deki örnekleri arasında aynı kültürü paylaşmaktan doğan benzerliklerin dikkat çektiği vurgulanmıştır. Balkanlardan Türkistan'a kadar Türk millî şuurunun, inanç ve geleneklerinin asırları aşarak devam ettiğini böylece bazı örneklerle tespit edildiğini, ancak inanç ve geleneklerimizin hızlı Batılaşma süreci içinde kaybedilmeye başlaması hâzindir. Bu kültür belgelerinin yok edilmesinde belediyelerin de maalesef payının büyük olduğu, bu kültür hazinelerimizin tespit ve tescilinin en kısa zamanda yapılacağına umulduğu ifade edilmektedir.

Yrd.Doç.Dr.Yaşar Çoruhlu, "*Kurgan ve Çadır (Yurt)dan Kümbet ve Türbe'ye Geçiş*", (s.47-62). İslâmiyet'ten önceki Türklerin defin gelenekleri içerisinde kurgan ve çadırın önemli yeri olduğu vurgulanarak ancak yazılı kaynak olarak sadece Türklerle ilgili bilgiler veren Çin resmî tarihlerinin bizim için faydalı olduğu üzerinde durulmaktadır. Bildirinin adından da anlaşılacağı üzere Kurgan'dan Türbe'ye kadar mezar gelişim geleneği resim ve çizimlerle hareketlendirilerek gözler önüne serilmiş ve ayrıntılı bilgilerle okuyucuya sunulmuştur.

Prof.Dr.Nusret Çam, "*Türk Mezar ve Türbelerinin Özellikleri ile İlgili Bazı Düşünceler*", (s.63-80). Yazar, gerek eski Türklerde ölü gömme âdetleri, gerekse Türk türbe mimarisi ve tip özellikleri hakkında çok şey söylenmiş olmakla birlikte konunun yine de yeni araştırmalara açık olduğunun hakikat teşkil ettiğini ileri sürerek, bu bildiriye kültürel olarak geri plânda kalan ilginç tespitler üzerinde durmaktadır.

Nakiş Akgül, "*Anadolu Selçuklu Dini Mimarisinde Kullanılan Altın Kompozisyonların İkonografik Açısından Yorumlanması*", (s.72-80). Bu bildiriye "*Doğum ve ölüm hayatın iki ucu, başı ve sonudur. Bütün kültür çevrelerinde ölüm, doğumdan çok daha önemli bir olaydır. Çünkü, doğan kişinin toplum içindeki yeri henüz belli değildir, ölenin ise bilinmektedir. Hatıraları bizde yaşamaktadır. Yakınları veya toplum onun yok olmasını, unutulup gitmesini istemezler. Onun hatırasını gelecek nesillere aktarmak üzere dikkat çekici, bazen abartılı mezarlar yaparlar*" denilmekte altın sembolünün kullanıldığı yerler belirtilerek bu boldür. Azerbaycan ve İran yoluyla Azerbaycan'a girmiş olduğunun düşünülmesi gerektiği, Allah'a ulamanın cennetin ve sonsuz bekaa âleminin simgelediği bulunduğu alana kutsallık verdiğine dikkat çekilmektedir.

Prof.Dr.Hakkı Önkal, "*Türbeleriyle de Dışlanan Üç Osmanlı Sultanı*", s.(83-88). Osmanlı kaynaklarında ve belgelerinde cinnetleri açıkça belirtilmiş, I. Mustafa ile V. Murad ve yakın tarihin "deli" lâkabını verdiği Sultan İbrahim sadece bu rahatsızlıklarından dolayı tahtlarından indirilmekle yetinilmemiş bunun yanısıra ölümlerinden sonra da dışlanarak bilinçli bir tutumla herhangi bir sultan türbesine kabul edilmemişlerdir.

Erman Güven, "*İstanbul Şehitlikleri*", (s.89-98). Allah yolunda, vatanını korumak için canını bu uğurda veren insanların yani şehitlerimizin ahiret alemindeki mertebelerinin en yüksek seviyede olduğunu bilen ecdadımız şehitlerimizin kabirleri için "*Şehitlik*" denilen özel mezarlık alanları oluşturmuşlardır. Bu bildiriye İstanbul'da bulunan tarihî mezarlıklarda da şehitler için ayrılmış özel bölümlere rastlandığı ifade edilmiştir.

Aziz Doğanay, "*Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesinin Mezar Mimarimize Te'siri*", (s.99-113). II. Murad'ın vasiyetnamesinde Sultan, naşının topraktan tecrid edilmeyip toprağa verilmesini istemiştir. Tahnid konusuna açıklık getirilmemekle beraber "sünnet mücebince" sözünden cesedin tahnid edilmemiş olabileceği düşünülebilir. Bir vasiyet Osmanlılarda mumyalama geleneğine tamamen son vermiş değildir, ama bu vadiye atılan büyük bir adım olmuştur.

Prof.Dr.Abdüsselam Uluçam, "*Erciş Çelebibağı Tarihî Mezarlığı'ndaki Mezar Şahideleri Hakkında*", (s.114-127). Kültür tarihimizin önemli belgelerini oluşturan bu mezar taşlarının gün yüzüne çıkarılması amacıyla, Eski Erciş Mezarlığı'nda 1992-1995 yılları arasında Yüzüncü Yıl Üniversitesi tarafından arkeolojik kazı ve restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiş ve önemli sonuçlar elde edilmiştir. Bu bildiri de sözü geçen yerdeki mezar şahideleri teker teker ele alınarak tanıtılmıştır.

Sacit Açıkgözoğlu, "*Hattat Sami Efendi'nin Mezar Taşı Kitabeleri*", (s.128-139). Mezar taşlarından akseden birçok sanat arasından ön plâna çıkan yazı sanatımızın en kudretli temsilcilerinden Sami Efendi'nin bu alandaki eserleri tanıtılmıştır.

Dr.Hüseyin Akıllı, "*Edirne Osmanlı Mezarlıklarının Restorasyon ve Konservasyon Işığında Değerlendirilmesi*", (s.140-159). Bu bildirinin ışığında koruma bilincini yaymak eğitim kurumlarımızın başlıca görevi olmalıdır. Ülkemizin belirlenen bölgelerinde olabileceği gibi Edirne ili içinde de "*Araştırma Merkezleri*" kurulmalı ve görevleri sadece kültür varlıklarımızın onarım, koruma ve bilimsel değerlendirmeleri üzerinde çalışmaları sağlanmalıdır. Ancak o zaman, Edirne ili içinde var olan ve kültür varlıklarımızın bir bölümünü oluşturan

Osmanlı mezarlık ve hâzinelerinin değişime uğratılmadan bizden sonraki nesillere aktarılması mümkün olacaktır.

Yrd.Doç.Dr.İsmail Doğan, “*Günümüz Türkiye’inde Mezar Taşlarının Dili*”, (s.160-216). (Antalya, Burdur, İzmir, Kırıkkale, Kırşehir, Malatya, Manisa, Şanlıurfa mezarlıkları), “*İki dünya arasındaki kapı*” diye düşünülen mezar ve onunla ilgili olan herşey insanların daima ilgilerini çekmiştir. Gerçekten de mezar, dünyadan göç eden insanların bıraktıkları işaretlerin en önemlilerinden biridir. Mezar ve mezarlıklar ölümlerimizin gömüldükleri çukurların, toprakla doldurulmalarıyla tümseklenmiş, kabarık bir arazi parçasından veya sınırları çevrilmiş belli bir alandan ibaret değildir. Her mezar taşı yaşayan insanların fani dünyadaki varlığının geride kalan son delilidir. Mezarlar ve mezartaşlarında kabirde yatan şahısla veya çevresiyle ilgili bilgiler mevcuttur. Bu bildirinin en ilgi çekici noktası mezartaşlarda yazılanların 1. Didaktik mahiyette olanlar, 2. Allah’a yakarıp peygamberden şefaahat dileyenler, 3. Fatiha isteyenler, 4. Nasıl, ne şekilde öldüğünü başından geçenleri anlatanlar şeklinde ele alarak incelenmiş olmasıdır.

Ali İhsan Pala, “*İskat’a ilişkin Ahkâmın Fıkıh Usûlü Açısından Değerlendirilmesi*”, (s.217-230). Sözlük anlamı itibarıyla iskat fıkıh literatürümüzde çeşitli vesilelerle geçen bir kelime olup, daha çok oruç, namaz, kurban, adak, keffaret, itikaf gibi ibadet ve borçlarını çeşitli sebeplerle ifa etmeden ölen kişinin bu borçlarıyla ilgili sorumluluğunun düşünülmesi amacıyla fakirlere fidiye ödenmesi işlemini ifade etmek üzere kullanılan bir terimdir. Bu makalede konu ile ilgili bilgilere geniş yer verilmiştir.

Hüseyin Tuğcu, “*Alevî-Bektaşî Türk Kültüründe Ölüm ve Mezar Kavramları*”, (s.231-238). Bu bildiride ölüm ve mezar gelenekleri üzerinde durulmuş, sonuç olarak bazı örf ve adetler yerel nitelikler gösterse de, ülkemizdeki Alevî ve Sünnî Türk Müslümanlarının ölüm ve mezarla ilgili sosyo-kültürel yaşantıları hemen birbirinin aynısıdır. Çünkü, her ikisi de Türk ve Müslüman’dır denilmektedir.

Dr.Yaşar Kalafat, “*Anadolu ve Yakın Çevresi Türk Halk İnançlarında Ölüm veya Halk İnançlarımıza Göre Yatır Ziyareti*”, (s.239-270). Ölüm anında, ölümden sonra yapılan inanç, adet, gelenek ve göreneklerimiz bildiklerimiz günümüze kadar süregelen ve de bildediklerimiz uygulamalar anlatılmaktadır.

Yrd.Doç.Dr.H.Dilek Batıslâm, “*Gazellerdeki Ölüm ve Mezar Konulu Beyitler Üzerine Bir Değerlendirme*”, (s.271-298). Canlılarda bütün hayat

süreçlerinin geriye dönüşü olmayacak biçimde durması olarak tanımlayabileceğimiz ölüm, insan hayatının en önemli gerçeklerinden biri olarak görülmüş ve çağlar boyunca insan zihnini meşgul etmiştir. Bu çalışmada divan şâirlerinin gazellerinde ölüm ve mezar kültürüyle ilgili hangi özelliklere değindikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, Şehî, Mesihî, Usûlî, Bâkî, Hayalî ve sabit divanlarının gazeller bölümü taranarak konuyla ilgili beyitler seçilerek sınıflandırılmıştır. Divan şâirleri sadece mersiyelerinde değil, gazellerinde de ölümden, ölümlle ilgili kimi inançlardan, adet ve geleneklerden söz etmişlerdir.

Prof.Dr.Mustafa Zeki Terzi, “*İslâm İnançında Ölüm ve Sonrası*”, (s.301-314). Görünen yüzü acı ve ağlatıcı, fakat metafizik aleme bakan gerçek yüzü tatlı ve mütebessim olan ölümün, ölümlle ruhun kendisinden ayırdığı cesedin konulduğu, defnedildiği yer olan kabrin, mezarın ve mezarlıkların konu edildiği bir bildiridir. Makalede 1. Ahiretin Varlığına İman, 2. Ölüm Gerçeği, 3. Ölüm Allah’a Dönüştür, 4. Berzah, 5. Öldükten Sonra Dirilme, 6. Kıyamet ve Dirilişten Sonra Hasirde Toplanma, 7. Dünya-Ahret Dengesi başlıklarıyla konu ayrıntılı bir biçimde Kuran’daki ayetler çerçevesinde ele alınmıştır.

Dr.Metin Yasa, “*Ölümden Sonra Hayata Karşı İleri Sürülen Materyalistlik Deliller ve Çıkamazları*”, (s.315-326). Ölümden sonra hayat, insan ölüncü ne olur? sorularından hareketle konuya felsefî ve dinî ayrıca bilimsel açıdan bakılarak çeşitli görüşlere yer verilmiştir.

Prof.Dr.Süleyman Toprak, “*Kabir Ziyaretleriyle İlgili Yanlış Hareketler ve Sebepleri*”, (s.327-342). Yazar, makalesinin sonunda “*İslâm’ın itikad ve ibadet anlayışına uymayan hatalı inanç ve amelîleri ortadan kaldırmamızın yolu cebir ve şiddet değildir; sen şusun, busun diye insanları itham etmek de değildir. İslâm’a göre müşşidin görevi, bu türlü hataları bir mücadele konusu olarak değil de bir irşad, telkin, terbiye ve talim mevzuu olarak görülmektir. Gerçi biraz uzun vadeli bir yatırımdır bu ama, din eğitimi vererek genel bilgi seviyesini yükseltmek ve böylece cahillikten kurtarmak, bu nevi yanlış hareketleri ortadan kaldırmamızın en iyi yoludur. Çünkü her kötülüğün başı cehalettir*” diyerek kabir ziyareti uygulamalarındaki gereksiz uygulamalar ve de yanlış bilgilendirmelerden haberdar etmektedir.

Doç.Dr.Osman Cilâcı, “*Türbe Mezar Ziyaretlerinde Görülen Hurâfeler ve Çözümleri*”, (s.343-351). Makalede yüzyıllardır inanç ve uygulama şeklinde halkımızın hafızasında yer etmiş fenomenlerden yanlış ve hurafe olduğu tespit edilenler inançlı kişiler rencide edilmeksizin dengeli bir şekilde bertaraf edilmesi vurgulanmaktadır.

Doç.Dr.Vecdi Akyüz, “Şevkani'nin Şerhu'ssudur Fi Tahrimi Ref'il-Kubur Adlı Risalesindeki Temel Görüşler”, (s.353-358). Zediye mezhebi içinde yetişip, mutlak müçtehid derecesine yükselen ve müceddid bir Yemenli büyük bilgin olan Muhammed bin Ali eş-Şevkani'nin risalesi bu bildiri ile birlikte ayrıntılı bir şekilde gözler önüne serilerek ele alınmıştır.

Doç.Dr.A.Neclâ Pekolcay, “Mevlid, Hatim, Iskat Gibi Geleneklerin İslâm ve Toplum Açısından Değerlendirilmesi”, (s.361-364). İslâm dinine dayalı gelenekler, dünden bugüne Türk toplumu içinde benimsenmiş ve devam edegelmiştir. Bunlar halkı belirli bir çerçevede birbirine yaklaştırmakta, hatta İslâm dini etrafında bütünleştirmektedir. Söz konusu geleneklerin başlıcaları Mevlid, Hatim ve İskattır. Bu konu ile ilgili görüşlere yer verilecek uygulama hakkında bilgiler sunulmuştur.

Doç.Dr.Erman Artun, “Günümüz Adana Âşıklık Geleneğinde Ölüm ve Mezar Teması”, (s.366-375). Adanalı âşıklar ölüm ve mezar konulu şiirlerini işlerlerken, İslâmî ahlâkın kurallarına uyulmasını öğütlerler. Dünyanın geçiciliğini anlatırlarken, gerçek ebedî mutluluğun yollarını şiirlerinde dile getirirler. Adanalı âşıklar ölümü daha çok yazgı çizgisinde yorumlayıp Allah'ın mutlak egemenliği karşısında yapacak bir şeyin olmadığını söylemişlerdir.

Doç.Dr.H.İbrahim Şener, “Türk Edebiyatı'nda Ölüm, Mezar, Fenâ, Bekaa Temaları”, (s.377-393). Sözü edilen temalar, ayetler çerçevesinde ve de tasavvufî olarak ele alınarak, yapılan alıntılarla hareketlendirilerek bililer sunulmaya çalışılmıştır.

Yrd.Doç.Dr.Abdülhamit Tüfekçioğlu, “Türk-İslâm Dönemi Türbe ve Mezartaşı Kitabelerinde Tarih İbareleri”, (s.394-404). Bir hayatın sonunu, yani ölümü işaretleme fonksiyonundan hareketle meydana getirilen mezar anıtları ve taşları, farklı ustalıkların işbirliğiyle âbidevî birer sanat eseri konumuna yükselebilmiştir. Cami, medrese, türbe, han, hamam, köprü, kervansaray, çeşme gibi mimarî eserlere ve mezar taşlarına kabartma ya da oyma tekniğiyle işlenen, eserlerin kimliğini ve gerçek karakterlerini ortaya koyan yazılara kitâbe denilmektedir. Bu makalede, mezartaşlarının toplumların hatıralarını ayakta tutan tarihî olayların meydana geldiği yerleri ve dinî geleneklerin canlılığını simgelemektedir. Üzerlerindeki tarih ibareleri ise onları kronolojik olarak sıralamamıza ve kendi aralarında süsleme, dil yapısı, yazı özellikleri ve tarih gibi farklı bakış açılarına göre gelişme ve değişmelerini sınıflandırmamıza yardım etmektedir.

Prof.Dr.İsmail Yakıt, “Vefat Tarihlerinde Ebced ve Anlam Sanatı”, (s.405-417). Vefat tarihlerinin bir

belge niteliğinde olduğu, vefat tarihlerinin hesaplanışının aynı zamanda gelecek nesiller için bir zihin cimnastiği teşkil ettiği vurgulanmaktadır.

Turgay Yaşar, “Çadır-Berk-Türbe”, (s.418-431). Türk mimarisi içerisinde önemli bir yeri olan ve genel olarak türbe terimi ile ifade edilen mezar yapıları üzerindeki tartışmalar, bu yapıların biçimi üzerinde yoğunlaşmış, işlevleri ve toplum için ifade ettikleri değerler üzerinde ise fazla durulmamıştır. Bu yazıda, çadır ve berk çevresinde oluşan inanç ve geleneklerin Anadolu'ya aktarılmasında türbelerin rolü ve işlevi üzerinde durulmuştur.

Prof.Dr.Ali Haydar Bayat, “Mezar Taşı Tezvinâtından İsa Bey Camii Mihrâbına”, (s.432-440). Bu bildiride mezar taşı süslemelerinin Türk sanatı açısından değerlendirilmesi yapılarak İsa Bey Camii'nin mihrâbı çizim ve fotoğraflarla tanıtılmıştır.

Prof.Dr.İsmail Kocaçalışkan, “Mezarlıklara Dikilecek Bitkiler ve Çevre Sağlığı Bakımından Önemi”, (s.443-446). Günümüzde şehirlerin büyümesiyle meraklıların şehir içinde kaldığı ve yakın çevresinde yerleşim yerlerinin bulunduğu ve bu mezarlıklara hergün onlarca cenazenin defnedildiği gözönüne alınırsa konunun önemi ortaya çıkmaktadır. Bu bölgelerde azot kirlenmesi vardır. Bitkiler ise amonyağı direkt olarak amonyum halinde aldıklarından toprakta amonyak birikimini ve dolayısıyla havaya amonyak geçişini önleyebilirler. Dinimizde de mezarlıklara ağaç dikilmesi bizzat peygamberimiz tarafından uygulanarak tavsiye edilmiştir. Bu tavsiyenin esas hedefi mezarlıktaki bitkilerin hal dilleriyle olan tesbihleri sebebiyle oradaki mevtalara sevap yazılması ve onların varsa azaplarının hafifletilmesidir.

Prof.Dr.Hüseyin Peker, “Türbe Ziyaretlerindeki Dinî ve Psiko-Sosyal Nedenler”, (s.447-452). İnsanlar eski zamanlardan beri bazı kişilere birtakım üstün vasıflar kerametler atfetmişler, onlarda bazı kutsal özelliklerin ve güçlerin bulunduğunu kabul etmişlerdir. Bu yazıda, kişilerin türbeleri ziyaretlerindeki dinî ve psiko-sosyal nedenler, buraları ziyaret edenlerle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilerden de yararlanarak tanıtılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak; “Bizzat türbedeki kişiden bir takım isteklerde bulunmak veya onu aracı yaparak Allah'tan yardım talep etmek İslâm dinine göre uygun bir davranış değildir. İslâm'da ölümler için Allah'ın rahmet mağfiretini talep etmek vardır. İsteklerde hiçbir aracıya gerek olmadan dua, doğrudan doğruya Allah'a yapılmalıdır.” denilmektedir.

Doç.Dr.Yılmaz Can, “İslâm'ın İlk Yıllarında Mezar, Mezarlıklar ve İslâm Şehri”. Basra, Küfe ve Fustat gibi ordugâh şehirlerde ilk zamanlarda

kabileciliğin şehir dokusuna damgasını vurduğu ve her kabilenin ayrı mahalleye, ayrı mescide sahip olmasının yanında ayrı bir mezarlığının bulunduğu ifade edilmektedir.

Yrd.Doç.Dr.Mustafa Demir, “Anadolu’da Mezarlıkların İlk Türk Şehirleşmesindeki Rolü”, (s.471-477). Mezarlıklar bir toplumu geçmişten geleceğe uzanan en önemli kültür köprülerinden birisidir. Yine geleneklerimizi orijinal haliyle koruyabileceğimiz kuramlardan biriside mezarlıklardır. Yerleşim ve şehirleşmede gerek sosyo-kültürel yapının oluşumundaki rolü, gerekse köy ve şehir yerleşimlerinde moral ve fizikî açılardan iskâna zorlayıcı tesirleriyle mezarlıkların Anadolu şehirciliğine olan katkıları, tahmin edilenden çok daha büyük boyuttadır.

Yrd.Doç.Dr.Mustafa Ünal, “İngiltere’de Ölüm İnançları ve Ölü Kaldırma Âdet ve Kuralları”, (s.478-488). Bu makalede dini, kültürel, coğrafya bakımından bizim çok uzağımızdaki bir ülkede, İngiltere’de gözlemlenen ölüm âdetlerinin aktarılması oldukça ilginç bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonsöz bölümünde İstanbul Büyükşehir Belediyesi Mezarlıklar Müdürü Celal Sevcen’in beşikten mezara düşüncesinden hareketle belediyelerinin mezarlıklarına gösterdikleri titizlik, yaptıkları çalışmalar, cenaze hizmetleri konusunda verdiği bilgiler dikkati çekmektedir. Ayrıca yarın için en iyi hazırlığın bugünün işini fevkalâde yapılmasından, başarının sırrının da kendisini her zaman başarılı olma mecburiyetinde hissetmemizden kaynaklandığını hedeflendiği belirtilmektedir.

Kitabın ek bölümünde ise Prof.Dr.Semavi Eyice, “Tarihin Mezarlar ve Mezarlıklara Dair Notlar”, (s.495-541) adlı makalesi yer almaktadır. Her mezar taşının altında bir dünya tarihi yatar sözünden hareketle ayrıntılı bir şekilde mezar kültürü hakkında önemli bilgiler sunulmuştur.

Mezar taşlarının mermer işçiliği, üzerindeki yazıların hat sanatı açısından araştırılması, metinlerinden bilim, sanat ve kültür adamlarımızın mesleklerini, bağlı oldukları tarikatları, ölüm tarihlerini, ölüm sebeplerini, belli bir dönemdeki bulaşıcı hastalıkları, Müslüman Türk insanının dünya görüşünü, âhret hakkında ümit ve korkularını, üzerine yapılan süslemeleriyle, sembolizm ve tezyinî sanatlarımızı değerlendirmek mümkündür. Bu itibarla bir mezar veya mezarlıklar Türk toplumunun paha biçilmez etnografya laboratuvarıdır. Bir diğer deyişle mezar taşları, altında yatan kişileri belirlemelerinin yanı sıra büyük ve tamamlanmamış bir âdetler ve inançlar müzesini oluşturmaktadır.

Unutulmamalıdır ki; yaşamak kadar ölüm de hayatın vazgeçilmez gerçeklerindedir. Her ne kadar evlerden uzak diyerek temennilerde bulunsak da hayatımızın bir parçası haline gelen ölüm teması yüzyıllar boyu müzikten resime, şiirden şarkıya kadar sanatın her dalına konu olmuştur. Sizlere tanıtmaya çalıştığımız 37 tebliğden oluşan bu sempozyum kitabının varlığından haberdar olmamızı sağlayan Sayın Prof.Dr.Hüsrev Subaşı’ya ve emeği geçen herkese böyle bir yayını bizlere sundukları için minnettarız. Bu tanıtmaya yazısının yazılması esnasında tesadüfen konuyla ilgilenen yürekli ve duygulu dost insan Kültür Bakanlığı notisti Sayın Serap Parmaksız-Besimoğlu’nun hiçbir yerde yayınlanmayan ve sadece böyle bir çalışmadan etkilenerken bir çırpıda yüreğinin sesine kulak vererek kaleme döktüğü şiirini okuyucularımızla paylaşmak istiyoruz.

*Ölümün ardından bıraktıkları
Varlıkla yokluk arasındaki kapı
Çiçeklerden bir bahçe
Zöhre yıldızıyla süslü bir yapı
Getirdikleri ve götürdükleri belli
Sevgililer gelir telli, duvaklı
Sevgililer geçer eşliğinde ölümün
Bir de bakmışsın ki solmuş gülün
Tüm sevgiler sandukada saklı.*

Türk kültürünün en önemli özelliği dirilerine sahip çıktığı kadar ölülerine de sahip çıkmasıdır. Bunun en önemli göstergesi her şehirde yer alan birbirinden ilginç ve incelenmeyi bekleyen mezarlıklarımızdır. Böyle bir sempozyumun düzenlenmesi de konuya dikkat çekmesi itibarıyla kanaatimizce oldukça dikkat çekicidir. Birbirinden enteresan ve bilgilenmemizi sağlayan ya da şimdye kadar bildiklerimizi çürütebilecek nitelikte araştırmalarla yüklü olan bildiriler sayesinde konunun önemi bir kez daha gözler önüne serilerek vurgulanmıştır. Sempozyumu düzenleyenlere ve bu yayını bizlere ulaştıranlara şükranlarımızı sunuyor konuyla ilgilenen her araştırmacının bu yayını mutlaka edinmesi gerekliliğini belirtiyor, bu yayını İstanbul Büyükşehir Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü Zincirlikuyu/İstanbul (Tel: 0212 272 56 97) adresinden temin edilebileceğini Bilge okuyucularına duyurmak istiyor, ölümler toprağa gömülür, hâtıralar yüreğe, toprak mı vefalı yoksa yürek mi vefalı diyoruz.

“Âşık Deli Hâzım”

Yrd. Doç. Dr. Mehmet, Özçelik, **Âşık Deli Hâzım**,
Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayınları : 23, [Ankara
2000], X+244 sayfa.

Kadriye TÜRKAN

S.D.Ü. Burdur Eğitim Fak. Araştırma Görevlisi.

Aşık edebiyatının kendine has şiir geleneğinin temelleri, İslamiyet öncesi dönemde atılmıştır. Yüzyıllar boyu devam eden bu geleneğin ürünleri 16.yüzyıldan itibaren karşımıza çıkmaktadır. Temsilcileri de bu yüzyıla kadar “ozan” adı ile bilinmektedirler. Varlıklarını bildiğimiz, ancak hüviyetleri hakkında hemen hiçbir bilgiye sahip olmadığımız bu âşıklardan kalan şiir sayısı da birkaçı geçmemektedir.

17. yüzyıl saz şiirinin en parlak iki yüzyılından ilkidir. Bu yüzyılda daha çok saz şairi yetişmiştir ve elimize geçen şiir sayısı da oldukça fazladır.

Türk saz şairi tarihinde her açıdan en az bilinen 18. yüzyılda ise çağa damgasını vurmuş bir isim bulunmamaktadır.

19. yüzyıl saz şiiri açısından en önemli ve en parlak devredir. 19. yüzyıl sanatçıları saz şiirinin en kalıcı ve başarılı sesleri olmuşlardır.

20. yüzyılda âşıkların diğer yüzyıllardan biraz farklı olarak daha geniş bir zaman dilimine yayıldıklarını görmekteyiz. Yüzyılın başında geleneğe bağlı kalarak şiirler söyleyen sanatçılar, ilk değişikliği şiirlerine isim vermek suretiyle yapmışlardır. Kitle iletişim araçlarından yararlanmış, plaklar doldurmuşlar, ayrıca on binlerce kişiye konser verme imkanı yakalamışlardır.

Bütün bunlara rağmen yine de âşıkların gelenekten koptuğunu söylemek doğru olmaz. Kahvelerde, düğünlerde, çeşitli toplantılarda çalıp söylemeye devam etmektedirler. Ayrıca hâla yaşamakta olan âşıklarımız hakkında çeşitli kitaplar hazırlanmış, ya da hazırlanmaktadır. Bazıları da kendi imkânlarıyla

kitaplarını yayınlamaya çalışmaktadırlar. Yine haklarında birçok makale yazılmış, üniversitelerde tez konusu olmuşlardır. Bu şansı yakalayanlardan biri de Çukurovalı “Âşık Deli Hâzım”dır.

Kitap; Söz Başı, üç Bölüm, İndeks, Sözlük ve Bibliyografya’ dan oluşmaktadır. Bölümler sırasıyla; “*Deli Hâzım’ın Hayatı*”, “*Deli Hâzım’ın Sanatı*” ve “*Şiirler*” başlığını taşımaktadır.

“Söz Başı”nda (IX-X) belirtildiği üzere kitabın esasını yazarın 1989 yılında tamamladığı yüksek lisans tezi teşkil etmektedir. Tezdeki bazı bilgilerin güncelleştirilmesi ve âşığın ölünceye kadar söylediği şiirlerin de eklenmesiyle çalışma son şeklini almıştır.

Birinci Bölüm / *Deli Hâzım’ın Hayatı* (s. 1-14): Bu bölüm âşığın hayatına ayrılmış olup, ana ve alt başlıklarla yaşam serüveni incelenmiştir.

A. *Deli Hâzım ve Çevresi* (s. 1-3) : Bu alt bölümde Deli Hâzım’ın doğum yeri ve tarihi, adı, soyadı, lâkapları, ana ve baba tarafı, yakın çevresi hakkında bilgi verilerek, kimliği ortaya konmuştur.

B. *Hayatı* (s. 3-13) : Âşığın hayatı, yaşadığı çeşitli hadiseler neticesinde söylediği şiirler eşliğinde anlatılmıştır. Burada ayrıca Deli Hâzım’ın 1996 yılında ölümü üzerine yakınları ve dostlarının söylediği şiir örneklerine de yer verilmiştir.

Mezar taşına yazılmak üzere damadı Âşık Feymânî’nin söylediği dörtlük şöyledir:

Behey yolcu şu âleme

Can güneşi doğar, batar

Bu mezarda kim var deme

Âşık DELİ HÂZİM yatar

C. *Katıldığı Yarışmalar ve Âşık Toplantıları* (s. 13) : Âşığın katıldığı yarışma ve toplantılar tarih sırasına göre aldığı derecelerde birlikte verilmiştir.

Ç. *Yayınlanan Şiirleri* (s. 14) : Şairin, çeşitli gazete ve kitaplarda yayınlanan şiirleri adları ve belli ise tarihleri ile birlikte gösterilmiştir.

İkinci Bölüm / *Deli Hâzım’ın Sanatı* (s. 15-63): Burada âşığın şiir özellikleri üzerinde durularak, Deli Hâzım’ın şiirlerinin taşıdığı özellikler şu şekilde sıralanmıştır:

“*Deli Hâzım şiirde en az mânâ kadar şekle de önem vermiştir. Nazım birimi olarak dörtlüğü tercih etmiş ve bütün şiirlerini dörtlüklerle yazmıştır. Şiirleri, dörtlük sayısı bakımından incelediğimizde bazı türlerin dörtlük sayısından fazla olduğunu görüyoruz. Bu da,*

belli bir tür kaygısı gütmeden çok rahat şiir yazabildiğini göstermektedir.

Sayılarla şiirleri bölümünde de bahsettiğimiz gibi, hece sayısı ve kafiye büyük önem veriyor. Hece ve kafiye tesis için bazı kelimelerin, yaygın olarak kullanılan şekillerinde küçük ses değişiklikleri yapmaktan kaçınmamaktadır.

Deli Hâzım'ın şiirlerinde dikkat çeken hususlardan biri de, pek çok şâirin kullandığı benzetmeleri kullanmanın yanı sıra kendine has düşünce ve hayal mahsulü benzetmeleri.” (s.15)

A. İşlediği Konular (s.16-19) : Deli Hâzım'ın şiirlerinde işlediği konular beş başlık altında toplanmıştır. Bunlar :

- 1- Dinî – Tasavvufî Konular
- 2- Millî Değerler ve Kahramanlık
- 3- İlim ve Teknik
- 4- Aşk
- 5- Mizah ve Eleştiri

B. *Deli Hâzım'ın Türkçesi* (s. 19-23) : Hâzım'ın şiirlerinde kullandığı kelimeler taşıdıkları özellikler açısından guruplandırılarak bir tarifleri yapılmıştır :

- 1- Mahallî söyleyiş örnekleri
- 2- Kafiye gereği ses değişiklikleri
- 3- Hece gereği ses değişiklikleri
- 4- Mahallî kelimeler
- 5- Eski ve yeni kelimeler

C. *Şiirlerinin Şekil Özellikleri* (s.23-24) : Âşığın şiirleri şekil özellikleri açısından değerlendirilmiş ve şu özellikleri baz alınarak sınıflandırılmıştır :

- 1- Hane Sayısı
- 2- Hece Sayısı

- 3- Kafiye Şeması
- 4- Mahlası
- 5- Şiirlere ad verme

Ç. *Şiirlerdeki Dinî-Tasavvufî Unsurlar* (s.25-63): Deli Hâzım ailesinden ve çevresinden aldığı dini bilgi ve eğitimi şiirlerine de taşımıştır. Bu bölümde, şiirleri dinî- tasavvufî açıdan bir değerlendirmeye tabi tutulmuş belli başlıklar altında din ve tasavvuf kavramını işleyiş şekli verilmiştir: Bu başlıklar;Allah,Kâinatın Yaratılışı, Ayetler ve Hadisler, Peygamberlerle İlgili Kısaslar ve Mucizeler, Dinî Terimler ve Kavramlar, Tasavvufî Terimler ve Kavramlar, Dinî–Tasavvufî Şahsiyetler ve Yerler, Aşk Hikâyeleri ve Kahramanları'dır.

Üçüncü Bölüm / Şiirler (s. 65-217) : Kitabın en hacimli bölümüdür. Şiirler, adlarına göre alfabetik sıraya konularak yazılmıştır. Bu bölümde 128 şiir yer almaktadır. Şiirler iki başlık altında toplanmıştır:

A. *İncelemeye Esas Olan Şiirler* (s.65-182) : Yazarın yüksek lisans tezi içerisinde incelenen ve çalışmaya esas oluşturan 98 şiirini kapsamaktadır.

B. *Son Şiirleri* (s.183-217) : Burada ise tezin sunulmasından 1989'dan Deli Hâzım'ın ölümüne yani 1996 yılına kadar söylediği 30 şiir bulunmaktadır.

Bölümün sonunda (s. 214-217)'de Âşık Feymani ile Âşık Hâzım ve Âşık Gaderim arasında gerçekleşen iki farklı “Atışma” mevcuttur.

Çalışmanın sonunda “*Şiir İndeksi*” (s. 219-225), “*Özel İsimler ve Yer İsimleri İndeksi*” (s. 227-236), “*Sözlük*” (s.231-240) ve “*Bibliyografya*” (s.241-244) yer almaktadır.

Oldukça zahmetli bir çalışma ürünü olan “**Âşık Deli Hâzım**” Halk edebiyatı araştırmacılarının ve konuyla ilgilenenlerin istifadelerine sunulmuştur.

Hakas Etnografyasına Yeni Bir Katkı

Butanayev Viktor Yakovleviç, *Xakassko-russkiy istoriko - etnografiçeskiy slovar'* / *Xooray-orıs tarxın-etnografiya söstigi (Hakasça-Rusça Tarihi-Etnografik Sözlük)*, NIÇ HGU Etnografya Laboratuvarı, Abakan 1999. 236 s.

Бутанайев В. Я. Хакасско-русский историко-этнографический словарь Лаборатория этнографии НИЧ ХГУ. Абакан 1999. 236 стр.

Gülsüm KİLLİ

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Kuzey-Doğu Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

Etnolog, arkeolog, tarihçi, N.F. Katanov adına Hakas Devlet Üniversitesi bünyesindeki Etnografya Laboratuvarının yöneticisi, *Хоорай аттары-Личные имена хакасов* (Hakasların Özel İsimleri), *Топонимический словарь Хакасско-Минусинского края* (Hakas-Minusin Bölgesinin Toponomik Sözlüğü), *Материалы по истории Хакасско 17- начало 18 вв.* (Hakasların 17 Yüz Yıldan 18. Yüz Yıl Başına Kadar Olan Tarihi Üzerine Materyaller), *Народная медицина Хакасско-Минусинского края* (Hakas-Minusin Bölgesinin Halk Hekimliği), *Традиционная культура и быт Хакасов* (Hakasların Geleneksel Kültür ve Yaşantısı), *этническая культура хакасов* (Hakasların Etnik Kültürü) gibi pek çok monografi ve makalenin yazarı olan Prof. Dr. Butanayev Viktor Yakovleviç'in çağdaş Hakas Etnografyasına en son katkılarından biri de *Хакасско-русский историко-этнографический словарь* (Hakasça-Rusça Tarihi-Etnografik Sözlük)'tür. Sözlüğün Sorumlu Redaktörü filoloji doktoru Tatarintsev Boris Nikolaeviç'tir. Ayrıca ünlü dilcilerden Dr. V.İ. Rassadin,

Dr. Yu. S. Hudyakov ve Prof. S.G. Klyaştorniy'in eleştirileri ışığında eserin son düzeltmeleri yapılmıştır. Yine Tarihi-Etnografik Sözlüğün redaksiyonunda A.F. Alehtayeva, V.İ. Kokov, G. N. Kokov ve «Xakas Çiri» gazetesinin baş redaktörü A. S. Ugdıjekov'un emekleri geçmiştir.

Bilim adamının 1999 yılında yayımlanan bu çalışması, kendisinin yaklaşık 30 yıldır sürdürdüğü alan araştırmalarının sonuçlarına dayanmaktadır. Aslında böyle bir sözlük hazırlama fikri yazarda daha öğrencilik yıllarında, Hakasça etnografya ile ilgili metinleri kaydetmeye başladığında doğmuştur. Daha o zamanlar, yani 60'lı yıllarda Hakasların geleneksel yaşantıdan uzaklaşmasıyla birlikte Hakasların maddî ve manevî kültürüne, dinlerine dair söz varlığının da kaybolup gitmekte olduğu artık anlaşılmıştır. Böylece yazar, Hakasya'nın her noktasına giderek, halkın içinde yaşayarak, özellikle yaşlı kuşağın temsilcileri başta olmak üzere geniş bir insan topluluğuyla ilişki kurarak XIX. yüz yıl sonu- XX. yüz yılın başlarını temsil eden bir kuşağın dilinden en eski termolojiyi kaydetmiştir. Hem etnografik bilgilerin, hem de sözlü edebiyat ürünlerinin kaydı sırasında muazzam bir söz varlığı malzemesi toplanmış, bu malzeme Hakasya'nın değişik bölgelerinde oturan Hakasların diliyle devamlı karşılaştırılarak kontrol edilmiştir. Böylece elde edilmiş olan 10.000'den fazla sözlük birim içinden tarihi-etnografik türde olmayanlar, Hakas Bilimsel Araştırma Enstitüsünün Dil Bölümüne, Hakasça-Rusça Sözlüğün hazırlanmasında kullanılmak üzere verilmiş, ancak maalesef, henüz daha bu sözlüğün hazırlanması tamamlanmamıştır.

Yaklaşık 4000 kelimededen oluşan Tarihi-Etnografik Sözlük'te, öncelikle Hakas Türkçesinin tarihi-kültürel söz varlığı yer almıştır. Bu söz varlığının büyük kısmı bugün hala konuşma dilinde aktif olarak kullanılan kelimelerden oluşmaktadır. Kelimelerin anlamları açıklanırken, çok geniş tarihi, etnografik, mitolojik bilgiler verilmiş, bunların yanında örneklemeler sırasında atasözleri, deyimler, bilmeceler, büyük sözleri, dualardan da örnekler ve kesitler sunulmuştur.

Bu arada eserin Hakasça adında, *хакас-орыс* (hakas-orıs) yerine *хоорай-орыс* (xo:ray - orıs) ifadesinin yer alması Türkiye'deki Sibiryalı araştırmacılarının dikkatini çekebilir. Son yıllarda *хоорай-xo:ray* kelimesinin etimolojisi, anlamı vs. ile ilgili tartışma hâlâ sürmektedir. V.Ya. Butanayev, pek çok tarihi kaynak ve halk edebiyatı ürünlerini inceleyerek, Hakasların ve Hakasya'nın asıl adlandırılması olduğunu öne sürdüğü ve bugün de *хакас-хакас* adı yerine

kullanılmasını teklif ettiği *xo:ray* sözünü, eserinin adında da kullanarak, bu adı hayata geçirmeye çalışmıştır. Ayrıca, «Hakasların tarihî geçmişi ve dillerine yansımaları» başlıklı kısımda da bu konuya değinmiştir (s. 8-13). Yine, Tatarintsev'in yazmış olduğu «Redaktör'den» kısmında da bu konuya oldukça büyük yer ayrılmış, bu adın etimolojisi ve anlamına değinilmiş, bu konudaki tartışmalar özetlenmiştir. (s. 6-7).

Eserde, Hakasça olan madde başları Hakas alfabe sırasına göre verilmiştir. Her maddenin karşılığında Rusça karşılığı ve açıklaması verilmiş, tanımlar verilen örneklerle desteklenmiştir. Eş anlamlı kelimeler “*bakınız*”, ya da “*karşılaştırınız*” kısaltmaları ile birbirine gönderme yapılarak verilmiştir. Madde başı olan söz yazıldıktan sonra parantez içinde kelimenin çeşitli ağızlardaki fonetik varyantları verilmiştir. Eğer herhangi bir ağızda bulunan kelimenin fonetik varyantı farklı bir anlam içeriyorsa, o zaman kelime ayrı bir madde başı olarak ele alınmıştır. Sözlükte, madde başlarında isimler yalın halde, fiiller ise fiil gövdesinden sonra kısa çizgi konmak suretiyle verilmiştir. Özel isimler, yer adları, etnonimler vs. transliterasyon yoluyla verilmiştir. Sadece belli bir ağızda var ise, madde başı olan kelimenin yanına parantez açılarak hangi ağızda

bulunduğu belirtilmiştir. Sözcüğün anlamının açıklanmasından sonra madde başı olan kelime metin içinde gösterilmiş, tercüme edilmiş, gerektiğinde parantez içinde tercümesi de verilmiştir. Sadece Hakas-lara özgü olan ve Rusça karşılığı olmayan kavramlar tasviri olarak tercüme edilmiş, açıklamalarla, translite-rasyon yoluyla verilmiştir.

Eserin sonunda Butanayev'in kendilerinden derlemeler yaptığı ve artık pek çoğu hayatta olmayan 98 kişilik “kaynak kişi listesi” verilmiştir (s. 234-235). Daha sonra da eserin hazırlanmasında yararlanan diğer sözlükler, yayımlanmış destanlar ve diğer sözlü edebiyat ürünlerinin künyeleri, verilmiştir (s. 236).

Böyle bir sözlüğün bir benzerinin sadece Hakas-ya'da değil, bütün Sibiry sahasında şimdiye kadar yapılmamış olması, bu çalışmaya ayrı bir değer ve önem katmaktadır. Özellikle Türkologlara, Hakasların tarihi, kültürü, etnografyası ile ilgilenen araştırmacılara, aynı zamanda Hakasların dili ile ilgilenen geniş bir okuyucu kitlesine de hitap etmek üzere hazırlanmış olan bu eser, Hakasların tarihi-kültürel mirasının araştırılması yanında, Hakasların diğer Türk olan ve olmayan Sibiry halklarıyla ortak yönlerinin tespit edilmesinde de büyük rol oynayacaktır.

“Türk Edebiyatında İnsan”

Prof. Dr. Nurettin Öztürk

Atatürk Kültür Merkezi yayını

çıktı.

Bir Bulgaristan Türkü Olan Prof. Dr. Cengiz Hakov'un Yeni Kitabı

Prof. Dr. Cengiz Hakov,

История на Турция през XX век

(XX. Yüzyıl Türkiye Tarihi), Atatürk Araştırma
Merkezi Başkanlığı ve Uluslararası Azınlık
Araştırmaları ve Kültürlerarası İlişkiler Merkezi (Sofya)
ortak yayını, Ankara 2000, 415 sayfa.

Yrd. Doç. Dr. Zeynep ZAFER

Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Rus Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi

Cengiz Hakov 1933'te Burgaz'a bağlı Aytos
şehrinde doğdu. İlk eğitimini Aytos'taki Türk
okulunda, Orta ve Lise eğitimini de Bulgar
Okulunda tamamlayan Cengiz Hakov, 1951 yılında
Azerbaycan'a gider ve 1957'de Bakü Devlet Yüksek
Pedagoji Enstitüsü'nün Tarih Fakültesi'nden en yüksek
dereceyle mezun olarak Bulgaristan'a döner. İlk başta
Burgas İlinin Türk okullarının müfettişliğine atanan
tarihçi, 1958'de Sofya'daki Rusça eğitim yapan bir
lisede tarih derslerini vermek üzere öğretmenliğe atanır.
1964'ten sonra Bulgar Bilimler Akademisi nezdindeki
Balkanoloji Enstitüsü'nde çalışmaya başlar. Cengiz
Hakov 1974 yılında Doçent, 1989'da "Çağdaş
Türkiye'nin Siyasî Hayatında Askerlerin Rolü" adlı
Doktora teziyle Doktor ve 1990'da Profesör olur.

Cengiz Hakov'un bilimsel araştırmaları
Türkiye'nin sosyal, ekonomik, iç ve dış siyasî
gelişmeleriyle ilgilidir. 1966'dan başlayarak
Bulgaristan, Türkiye vb. ülkelerde düzenlenen farklı
kongre, konferans ve sempozyumlara, bir Türkiye
uzmanı olarak da Türk Tarih Kurumu, Türk Dil
Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi'nin düzenlediği
uluslararası kongrelere katılır.

Tarihçinin Bulgaristan ve başka ülkelerde
Bulgarca, Türkçe, Rusça, Çekçe, Makedonca olarak
iki yüzden fazla çalışması yayımlanmıştır. Cengiz
Hakov'un yayımlanmış beş kitabı vardır; "Türkiye'nin

Arap Siyaseti 1940-1970" (1972), "Türkiye'deki
Siyasî Mücadele" 1960-1971 (1979), "Türkiye'deki
Askerî İhtilâlleri" (1987), "Çağdaş Türkiye'nin
Siyasî Hayatında Askerler" (1989) ve son olarak da
yazımızın konusu olan "XX. Yüzyıl Türkiye Tarihi"
(2000).

Cengiz Hakov'un "XX. Yüzyıl Türkiye Tarihi"
adlı değerli çalışması "Önsöz" (sf. 9-10), "XIX. Yüzyılın
Sonu ve XX. Yüzyılın Başında Osmanlı İmparatorluğu"
olarak adlandırılan "Giriş" (sf. 11-22), "Jön Türklerin
İhtilâli ve Yönetimi (1908-1918)" (sf. 23-51), "Kurtuluş
Savaşı; Kemalist İnkılâbın Başlangıcı (1919-1922)"
(sf. 52-74), "Yeni Türk Devleti'nin İnşa Edilişi;
Kemalist İnkılâbın Devamı (1923-1938)" (sf. 75-164),
"İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye (1939-1945)"
(sf. 165-181), "Savaş Sonrası Türkiye'nin İç ve
Uluslararası Durumu (1945-1950)" (sf. 182-209),
"1950'deki Genel Seçim ve Demokrat Partisinin
Yönetimi (1950-1960)" (sf. 210-238), "1960 Yılındaki
Askerî İhtilâl ve Askerî Yönetim (1960-1961)" (sf.
260-293), "Yeniden Kurulan Çok Partili Sistemin
Uygulanmaya Koyulmasıyla İlgili Mücadele (1961-
1965)" (sf. 260-293), "1965 Yılındaki Genel Seçim ve
Adalet Partisi'nin Yönetimi (1965-1971)" (sf. 294-
316), "Askerî-Sivil Yönetimi (1971-1973)" (sf. 317-
338), "Çok Partili Sistemin Yönetimi (1973-1980)"
(sf. 339-355), "1980 İhtilâli ve Askerî Yönetim (1980-
1983)" (sf. 356-378), "Anavatan Partisi'nin Yönetimi
(1983-1991)" (sf. 379-403) ve "Bibliyografya" (sf.
403-413) başlıklarını taşıyan bölümlerden oluşur.

"Önsöz"de-"Предговор" yazar, kitabın
Türkiye'nin XX. yüzyıl tarihiyle ilgili Bulgaristan'da
yapılan ilk ayrıntılı araştırma olduğunu belirtirek
ideolojik ve siyasî faktörlerden etkilenmeden tarafsız
bir eser kaleme aldığını söyler. Kemalist İnkılâbın
sonucunda, XX. yüzyılda yeni ve lâik bir Türk
Devletinin - Türkiye Cumhuriyeti - kurulduğunu yazan
tarihçi, Türk dış ve iç siyasetinin M. K. Atatürk'ün
"Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesine dayalı olduğunu
belirtir.

Cengiz Hakov, "XIX. Yüzyılın Sonu ve XX.
Yüzyılın Başı Osmanlı İmparatorluğu"-
"Увод. Османската империя в края на XIX и
началото на XX век" adlı "Giriş" bölümünde XIX.
yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başını kapsayan dönem
içindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun iç durumunu,
diğer ülkelerle ilişkilerini, çöküşün nedenlerini, büyük
devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yürüttükleri
siyaseti ve bölgedeki siyasî durumu bilimsel bir şekilde
ortaya koyar. Bunun yanı sıra yazar, söz konusu

dönemde toplumda ortaya çıkan ve faaliyet gösteren Osmanlılık, İslâmcılık, Türkçülük, Batıcılık gibi siyasî akımların özelliği ve amaçları üzerinde durur.

“*Jön Türklerin İhtilâli ve Yönetimi (1908-1918)*” - “Младотурската революция и управлението на младотурците (1908-1918)” adlı bölüm, “*Jön Hareketinin Başlangıcı*” - “Възникване на младотурското движение” “*Jön Türk İnkılâbı*” (1908-1909)” “Младотурската революция (1908-1909)” “*Jön Yönetiminin Birinci Dönemi*” “Първият период от управлението на младотурците”, “*Jön Yönetiminin İkinci Dönemi*”, “Вторият период от управлението на младотурците” ve “*Osmanlı İmparatorluğunun ve Jön Yönetiminin Sonu*” - “Краят на Османската империя и управлението на младотурците” adlı beş alt başlıktan oluşur. *Kurtuluş Savaşı; Kemalist İnkılâbın başlangıcı (1919-1922)*” - “Освободителната война - начало на Кемалистката революция (1919-1922)” bölümü, “*Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na Katılımından Doğan Sonuçlar*” - “Последиците за Турция от участието ѝ в Първата световна война” “*Kurtuluş Savaşı'nın Organizatörü ve Önderi Mustafa Kemal*” - “Мустафа Кемал - организатор и ръководител на Освободителната война”, “*Yeni Türk Devleti'nin Merkezi Ankara*” - “Анкара - център на новата турска държава” “*Kurtuluş Savaşı'nın Diplomatik Sonu Olan 1923'teki Lozan Anlaşması*” - “Лозанският мирен договор от 1923 г. - дипломатически завършек на Освободителната война” adlarını taşıyan dört alt bölüm içerir. Cengiz Hakov, kitabının bu bölümünde birçok konu üzerinde durarak Lozan Barış Anlaşması'nın Türk halkının yürüttüğü Kurtuluş Savaşı'nın diplomatik bir sonu sayıldığını, Osmanlı Devletinin yerine yeni Türk Devleti kurulduğunu belirtir. Büyük Devletlerin olduğu gibi diğer devletlerin de, Lozan Anlaşması ile Yeni Türkiye'nin egemenliğini ve bağımsızlığını kabul ettiklerini, Türkiye'nin başka devletler tarafından saygı gören, aynı haklara sahip ve medeniyetin tüm haklarını içeren bir devlet olarak, uluslararası siyaset sahnesinde hak ettiği yeri aldığına işaret eder.

“*Siyasi Reform*” - “Политически реформи” “*Hukuk Reform*” - “Правна реформа”, “*Eğitim, Bilim ve Kültür Alanlarında Yapılan Reformlar*” - “Реформа в образованието, науката и културата”, “*Sosyal ve Hayat Reformlar*” - “Социално-битови реформи”, “*Yeni Ekonomi Siyaseti*” - “Нова икономическа политика”, “*İç Siyasi Gelişmeler*” -

“Вътрешнополитическо развитие”, “*Dış Siyaset*” - “Външна политика” adlı yedi alt bölümünden oluşan “*Yeni Türk Devleti'nin İnşa Edilişi-Kemalist İnkılâbın Devamı (1923-1938)*” - “Изграждането на новата турска държава-продължение на Кемалистката революция (1923-1938)” bölümünde Cumhuriyetin ilân edilmesi, Ankara'nın Yeni Türkiye'nin başkenti olması, Halifelğin kaldırılması, 1924 tarihli Anayasanın kabul edilmesi, eğitim ve kültür reformları, Üniversite alanında değişiklikler yapılması, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun kurulması gibi konuların yanı sıra yeni ekonomik ve siyasî uygulamalar da incelenir. Tarihçi, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış siyasetini ele alırken de Türkiye'nin Sovyetler Birliği, İngiltere, İtalya, Fransa, Yunanistan ve Bulgaristan'la olan ilişkilerini ortaya koyarak Balkan Pakti'nin önemini ve Türk hükümetlerinin bu konudaki çabalarını belirtmektedir.

“*İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye (1939-1945)*” - “Турция по време на Втората световна война (1939-1945)” bölümü, “*İkinci Dünya Savaşı Arifesinde Türkiye'nin Uluslararası İlişkilerdeki Durumu*” - “Турция в международните отношения в навечерието на Втората световна война”, “*Savaş Katılmama Konusunda Türkiye'nin Siyaseti*” - “Политиката на Турция на неучастие във войната”, “*Savaş Sırasında Türkiye'de Yapılan Uygulamalar*” - “Военновременни мероприятия в Турция” adlı üç alt bölüm içerir. Cengiz Hakov, Kemal Atatürk'ün İkinci Dünya Savaşı ve sonuçlarıyla ilgili olarak söylediklerinin, tarih tarafından kanıtlandığını anlatarak Atatürk'e sadık kalan yeni yöneticilerin, Türkiye'yi savaştan uzak tutmayı başardıklarını belirtir. Daha sonra Cengiz Hakov şöyle bir değerlendirme yapar: “*İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Türk dış siyasetini değerlendirirken, çok başarılı bir siyaset olduğunu söylemek lâzım. Türkiye, savaşan her iki müttefik ülkenin baskılarına dayanır, teklif edilen toprak ve başka ayrıcalıkları reddeder ve savaşan devletlerden hiç biriyle savaşa katılmaz. Böylece savaşın kaçınılmaz öğeleri olan maddi zarar ve insan kaybı önlenir*”.

“*Savaş Sonu ve Savaş Sonrası Ülkenin Siyasi Durumu*” - “Вътрешнополитическата обстановка в страната към края на войната и непосредствено след нея”, “*Çok Partili Sistem Çerçevesinde Türkiye'deki Siyasî Mücadeleler*” - “Политическата борба в Турция в условията на многопартийната система”, “*Savaş Sonrası Yıllarında Yapılan Sosyal ve Ekonomik Değişiklikler*” - “Социално-икономически промени в първите следвоенни

години” ve iki ayrı alt başlığı içeren “*Dış Siyaset*” - “Външната политика” adlı alt bölümlerden oluşan “*Savaş Sonrası Türkiye'nin İç ve Uluslararası Durumu (1945-1950)*” - “Вътрешното и международното положение на Турция в първите следвоенни години (1945-1950)” bölümü içerisinde Türkiye Cumhuriyeti'nin iç durumunu, muhalefet partilerinin kurulması, siyasete katılmaları, iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi ve yeni kurulan partiler arasındaki siyasi mücadeleler farklı açılardan açıklanırken, Türkiye'nin dış siyaseti kapsamında da Büyük Devletlerin Boğazlarla ilgili görüş ve isteklerine geniş yer verilir. Bunun yanı sıra Truman Doktrini ve Marşal Plânı ile ilgili yazarın görüşleri yer alır.

“*1950'deki Genel Seçim ve Demokrat Partinin Yönetimi (1950-1960)*” - “Парламентарните избори от 1950 г. и управлението на Демократическата партия (1950-1960)” bölümüne ait “*14 Mayıs 1950'de Yapılan Genel Seçim*” - “Парламентарните избори от 14 май 1950 г.”, “*Demokrat Parti Hükümeti Tarafından Ekonomi Alanında Uygulanan Siyaset*” - “Икономическата политика на правителството на Демократическата партия”, “*Demokrat Parti Hükümetinin Uyguladığı İç Siyaset*” - “Вътрешната политика на правителството на Демократическата партия” ve dört alt başlığı içeren “*Demokrat Parti Hükümetinin Dış Siyaseti*” - “Външната политика на правителството на Демократическата партия” adlı alt bölümlerde ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyaseti açısından çok renkli ve farklı olan bu dönem ele alınmıştır.

“*Askerî İhtilâl Hazırlıkları*” - “Подготовката на военния преврат”, “*27 Mayıs 1960'ta Yapılan Askerî İhtilâl*” - “Военният преврат от 27 май 1960 г.”, “*Millî Birlik Komitesi'nin Yönetimi*” - “Управлението на комитетата за национално единство”, “*1961 Anayasası*” - “Новата конституция от 1961 г.” alt bölümlerini içeren “*1960 Yılındaki Askerî İhtilâl ve Askerî Yönetim (1960-1961)*” - “Военният преврат от 1960 г. и управлението на военните (1960-1961)” adlı bölümde Türkiye'de yapılan ilk Askerî İhtilâl, kurulan askerî hükümetin yönetimi ve Türkiye'nin yeni Anayasası gibi konular incelenir.

“*Yeniden Kurulan Çok Partili Sistemin Yerleşmesiyle İlgili Mücadele (1961-1965)*” - “Борбата за утвърждаване на възстановената многопартийна система (1961-1965)” adlı bölüm, dört farklı alt bölüm içerir; “*27 Mayıs 1960'ta Yapılan Askerî İhtilâlden Sonra Siyasi Partilerin Durumu*” - “Политическите партии след военния преврат от

27 май 1960 г.”, “*İsmet İnönü'nün Birinci Koalisyon Hükümeti ve İlk Defa Başarısızlıkla Sonuçlanan Askerî İhtilâl Girişimi*” - “Първото коалиционно правителство на Исмет Инюню и първи неуспешен опит за военен преврат”, “*İsmet İnönü'nün İkinci Koalisyon Hükümeti ve İkinci Başarısız Askerî İhtilâl Girişimi*” - “Второто коалиционно правителство на Исмет Инюню и втори неуспешен опит за военен преврат”, “*İsmet İnönü'nün Üçüncü Koalisyon Hükümeti ve Kıbrıs Krizi*” - “Третото коалиционно правителство на Исмет Инюню и Кипърската криза”.

Cengiz Hakov, “*1965 Yılındaki Genel Seçimler ve Adalet Partisinin Yönetimi (1965-1971)*” - “Парламентарните избори от 1965 г. и управлението на Партията на справедливостта (1965-1971)” bölümünde, “*10 Ekim 1965'te Yapılan Genel Seçim*” - “Парламентарните избори от 10 октомври 1965 г.”, “*Adalet Partisi Yönetimi. Türk Ekonomisinin Gelişimi*” - “Управлението на Партията на справедливостта. Развитие на турската икономика”, “*İç Siyasî Sorunların Siyasî Bir Krize Dönüşmesi*” - “Прерастването на вътрешнополитическите противоречия в политическа криза”, “*60'lı Yılların İkinci Yarısında Türkiye'nin Dış Siyaseti*” - “Външната политика на Турция през втората половина на 60-те години” alt bölümlerine yer vererek Türkiye Cumhuriyeti'nin bu dönemini ayrıntılı bir biçimde inceler.

“*Askerî-Sivil Yönetimi (1971-1973)*” - “Военно-цивилен режим на управление (1971-1973)” adlı bölümü üç alt başlık içerir; “*12 Mart 1971'de Generaller Muhtırası*” - “Меморандумът на генералитета от 12 март 1971 г.”, “*Askerî-Sivil Rejimin Yönetimi*” - “Установяване на военно-цивилен режим на управление” ve “*Geçici Hükümetlerin Yönetimi*” - “Управление на преходни правителства”

“*Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel'in İlk Koalisyon Hükümetleri*” - “Първите коалиционни правителства на Бюлент Еджевит и Сюлейман Демирел”, “*Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel'in İkinci Koalisyon Hükümetleri*” - “Вторите коалиционни правителства на Бюлент Еджевит и Сюлейман Демирел” ve “*1980 Askerî İhtilâlin Arifesinde Türkiye*” - “Турция в навечерието на военния преврат от 1980 г.” başlıklı alt bölümleri içeren “*Çok Partili Sistemin Yönetimi (1973-1980)*” - “Многопартийната система на управление (1973-1980)” adlı bölümlerde yazar konu ile ilgili değerlendirmeler yapar.

“1980 İhtilâli ve Askerî Yönetim (1980-1983)”
“Превратът от 1980 г. и управлението на военните
(1980-1983)” bölümü çerçevesinde, “Askerî İhtilâl
Hazırlıkları” - “Подготовката на военния преврат”,
“12 Eylül 1980 Askerî İhtilâl” - “Военният преврат
от 12 септември 1980 г.”, “Askerî Yönetim” -
“Управлението на военните”, “1982 Anayasası” -
“Новата конституция от 1982 г.” alt bölümleri yer
alır.

Kitabın “Anavatan Partisinin Yönetimi (1983-
1991)” - “Управлението на отечествената партия
(1983-1991)” adlı son bölümünde ise “İç Siyaset” -
“Вътрешна политика”, “Ekonomi ile İlgili Siyaset” -
“Икономическа политика” ve “Dış Siyaset” -
“Външна политика” adlı alt başlıklar yer alır. Cengiz
Hakov, Turgut Özal’ın uyguladığı ekonomik
değişikliklerden söz ederken, Türk ekonomisinin yapısal
değişiklikleri konusundaki başarılarına, sanayinin
gelişmesindeki büyüme, tarım alanındaki yeterli
gelişme, hizmet sektöründe gösterilen ilerleme ve dış
ticaret alanındaki başarıları; çözülmemiş sorunlar

arasında da yüksek enflasyon ve işsizlik, büyük dış
borç ve dış ticaret konusundaki açığı ve gelişmiş
ülkelere nazaran düşük hayat düzeyini örnek olarak
gösterir.

Cengiz Hakov’un “XX. Yüzyıl Türkiye Tarihi”
adlı çalışmasının, çok kapsamlı, belgelere dayanan ve
farklı görüşleri incelendikten sonra bir sonuca varmak
temelinde kaleme alınan bir kitap olduğunu anlamak
için yazarın kullandığı on bir sayfalık, birkaç dilde
yazılmış zengin kaynakçasına (“Bibliyografya” -
“Библиография”) bir göz atmak yeterlidir.

Bu değerli çalışmanın, Bulgaristan
Üniversitelerinde tarih okuyan öğrencilere, tarih
öğretmenlerine, Türkiye’nin tarihiyle ilgilenen tüm
Bulgaristan vatandaşlarına, aynı zamanda da bu dönem
Türkiye tarihine ilgi duyan Türk ve başka ülkelerdeki
tarihçelere çok yararlı olacağını belirterek Cengiz
Hakov’u tebrik ediyor, çalışmalarının devamını
diliyoruz.

“Türk Düşünce Tarihi”

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıktı

“Balkanlarda Pomak Türkleri”

Prof. Dr. Hüseyin Memişoğlu, **Balkanlarda Pomak Türkleri**, İstanbul 1999, 87+24, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

Zafer GÖLEN

Burdur Eğitim Fakültesi Tarih Araştırma Görevlisi

Osmanlı Devleti'nin fethettiği topraklardan çekilirken ardından bıraktığı miras ve bu mirasla ilgili tartışmalar güncelliğinden hiç bir şey yitirmeden her geçen gün daha da alevlenmektedir. Bu tartışmanın odağında olan ülke ise Osmanlı'nın doğal mirasçısı kabul edilen Türkiye'dir. Özellikle 80'li yıllardan sonra Balkanlarda gelişen olaylar, 90'lı yıllardan sonra Kafkasya ve Orta Asya'da yaşanan gelişmeler Türkiye'yi tarih tartışmalarının içine her geçen günden daha fazla itmektedir. Bu noktada temel sorun Türkiye'nin bu tartışmalara ne derece hazır olduğu veya tarihsel süreçte üzerine düşen görevi gereğince yerine getirip getiremediğidir? Yaşanan tartışmalar ve bu tartışmalara verilecek tarihsel cevapları bulmakta zorluk çeken ülkemizde böyle bir altyapının olduğunu iddia etmek son derece güç gözükmektedir. Durumun vahameti en son olarak Ermeni soykırım iddiaları esnasında kendini iyice ortaya çıkarmıştır. Zira Ermenilerin yaptığı binlerce yayın karşısında Türkiye'de konu üzerine yapılan bilimsel yayınların azlığı ve yetersizliği düşündürücü boyutlardadır. Oysa ki daha 1930'ların başında Türk Tarih Kurumu gibi bir bilim yuvasına kavuşan ve kısa sürede dünya çapında eserler üreten Türk tarihçiliği mevcuttu. Kurumun kurucusu ve destekleyicisi büyük önder Mustafa Kemal her alanda olduğu gibi gelecekteki oluşumları doğru olarak tahmin ederek tarihin gelecek kuşaklar üzerindeki etkisini kavramıştı.¹ O tarih araştırmalarına büyük önem vermiş ve tarihçileri maddi, manevi her yönden desteklemişti. Hatta hastalığı bile Onun tarihe olan ilgisini engelleyememiştir. O hasta yatağında Afet İnan'dan Trakya höyüklerinde çıkan buluntuları istemiş, son okuduğu kitap ise adını kendi koyduğu **Belleten** Dergisi'nin 5/6. sayısı

olmuştur.² Atatürk'ün ölümünün ardından gittikçe artan oranda tarih araştırmalarına önem verilmez olmuş, tarihçilere verilen destek azalmıştır. Bu yüzden günümüz Türkiye'si tarihi ilgilendiren çoğu alanda bilimsel bilgiden yoksun kalmıştır. Bu yoksunluk genel tarih alanlarında olduğu gibi günümüzü ilgilendiren güncel sorunlarda da her yönüyle kendini göstermektedir. Türkiye'yi tarihsel bilgi birikimi açısından hazırlıksız yakalayan gelişmelerden biri de 1988 yılında doruğa ulaşan Bulgaristan'daki Türklerin zorla adlarının değiştirilmesi esnasında yaşanan olaydır. Aylarca Türk kamuoyunu meşgul eden ve Bulgaristan'ı protesto etmek için büyük mitingler yapılan ülkemizde konu üzerine yapılan bilimsel çalışmalar günümüzde dahi bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdır.³

Balkanlarda Pomak Türkleri adlı eserin yazarı Hüseyin Memişoğlu bizzat bu baskıları yaşamış, bu nedenle Bulgaristan'dan ülkemize göç etmek zorunda kalmış bir akademisyendir. Bulgaristan'da 30 yılı aşkın bir süre başarılı bir akademik kariyer yapan yazar, özellikle Bulgaristan yönetimi altında Türklerin iktisadi ve siyasî faaliyetlerini gün ışığına çıkarmak için yoğun çaba sarfetmiştir. Memişoğlu'nun Bulgaristan'da Türk azınlığın Bulgaristan'daki ekonomik, siyasî, sosyal ve kültürel hayattaki yerine ilişkin 4 kitabı, 20 ilmi ve 50 popüler makalesi yayınlanmıştır. Ancak Bulgaristan'daki baskıların artması üzerine bu ülkedeki akademik çalışmalarına daha fazla devam edememiş ve Türkiye'ye iltica etmek zorunda kalmıştır. Türkiye'de de Bulgaristan Türklüğü'nün tarihini aydınlatmak için çalışmalarına aralıksız devam eden yazar, bu konuda bir çok bilimsel makale⁴ yayınladığı gibi Bulgaristan'da Türk Kültürü'nü inceleyen bir de eser yayınlamıştır.⁵

Balkanlarda Pomak Türkleri, yazarın daha önce Türk ve Dünya kamuoyuna Pomak Türkleri'ni tanıtmak için kaleme aldığı “*Pomak Türklerinin Tarihi Geçmişinden Sayfalar*” adlı broşür kitapçığının genişletilmiş şeklidir. Araştırma Pomak Türkleri hakkında yayınlanmış temel nitelikte bir eserdir. Eserin bu özelliğine eser yayıncısı olan Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Başkanı Prof. Dr. Turan Yazgan'da işaret etmiştir. Yazgan eserin vakfın yayınladığı yüzlerce kitap arasında çok büyük bir boşluğu doldurduğunu belirtmiştir.

Eser her şeyden önce Pomaklar konusundaki zengin bibliyografyası ile bu konuda araştırma yapacak kişilere yol gösterecek niteliktedir. Eserin özel niteliği nedeniyle kaynaklar daha ziyade Bulgarca, Rusça ve diğer Balkan dillerinde yayınlanmış eserlerden

oluşmuştur. Tetkik eserlerin yanında Türkiye’de ATASE arşivi ve araştırma yapılan dönemde Bulgaristan ve Türkiye’de yayınlanmış dergi ve gazetelerden de yararlanılarak konunun temel kaynaklara dayanması sağlanmıştır.

Araştırma Giriş ve 5 temel bölüm üzerine inşa edilmiştir. 17-38. sayfalar arasında yer alan I. bölümde *Pomak Türklerinin Tarihi Geçmişine Kısa Bir Bakış*, 38-46. sayfalar arasında yer alan II. bölümde *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Pomak Türkleri*, 47-70. sayfalar arasında yer alan III. bölümde *Bulgar Devleti’nin Pomak Türkleri’ne Karşı Uyguladığı Tehdit ve Bulgarlaştırma Faaliyetleri*, 71-76. sayfalar arasında yer alan IV. bölümde *Yunanistan’ın Pomak Türkleri Üzerindeki Baskı ve İddiaları*, 76-81. sayfalar arasında yer alan V. bölümde ise *Pomak Türkleri’nin Anavatana Göçü* konu edilmiştir. Eser metinde konu edilmiş bazı olaylara ait arşiv belgelerinin fotokopileri ve Bulgar zulmünü içeren gravürler eklenerek sona erdirilmiştir. Hazırlanmış itibarıyla temel nitelikte bir hüviyete sahip olan eser bu alanda bundan sonra yapılacak çalışmalara yol gösterecek özelliktedir. Bu yüzden araştırmanın içeriğini oluşturan uzun tarihsel süreç bazı önemli olaylar başlangıç alınarak kaleme alınmıştır. Bu konuda yapılan çalışmalar değerlendirilerek, daha ziyade Pomak Türkleri’nin Türklüğünü kanıtlama ve Pomaklara yapılan baskıların eserin iki temel eksenini oluşturmuştur.

Eserin girişinde Pomakların yaşadıkları bölgeler açıklanmıştır. Esere göre, Pomaklar tarih boyunca büyük topluluklar halinde Meriç düzlüklerini Ege kıyılarından ayıran yüksek yaylalarla ve ovalarla örtülü Arda, Karasu(Mesta) nehirlerinin geçtiği yeşil vadili Rodoplar ile Pirin ve Vardar Makedonyası bölgelerinde yaşamışlardır. Bunların dışında Bulgaristan’ın kuzeyinde, Lofça, Plevne, Teteven, Selvi, Rahova, Orta Bulgaristan’da Filibe ve eski Selânik, Manastır, Kosova ile İşkodra vilayetlerinde de küçük guruplar halinde ikamet etmektedirler. Makedonya’da ise Nevrokop, Çeç, Razlik, Piyanets, Tikveş, Moglena, Koreşça, Kiçeviya, Drimkol, Golo, Birdo, Gorna Reka ve Gora’da yerleşmiş durumdadırlar. Nüfusları konusunda kaynaklar çelişkili sonuçlar vermektedir. Ancak veriler değerlendirildiğinde XIX. yüzyıl sonlarında 400-500.000 kişi civarında oldukları görülmektedir(s.11-12).

Yazar Pomaklar’ı tamamen Türk olarak kabul etmekte ve bu iddiasını tarihsel veriler ışığında ispat etmeye çalışmaktadır. Yazara göre, Pomaklar Kuman Türklerinin torunlarıdır. Kuman Türklerinin X. yüzyılda başlayan kuzeye göçleri onların Bulgaristan’da Rodoplar’a gelmesiyle son bulmuştur. Güneydeki

Müslüman Türklerin gelişlerine kadar bölgede varlıklarını sürdüren Türk kitleler, Osmanlıların bölgeye gelişiyle kitleler halinde Müslümanlaşarak Anadolu’dan gelen Türklerle akınlara katılmışlar ve bölgede Türk hakimiyetinin yerleşmesine yardımcı olmuşlardır. Bu yüzden Balkan Slavları Kuman Türk Müslümanlarına “*pomogaç(yardımcı)*” adını vermişler ve zamanla bu sözcük “*Pomak*” şeklini alarak bölgedeki Kuman Türkleri’nin torunlarını niteleyen bir ad olmuştur(s.17-26). Ancak bölgede Türk-Müslüman nüfusu barındıran ülkeler bu teze şiddetle karşı çıkarak bünyelerindeki Türk-Müslüman azınlığın kökenlerini inkâr etme yoluna gitmişlerdir. Dil faktörünü ileri süren Bulgarlar Pomak Türklerini “*Müslümanlaştırılmış Bulgarlar*”, Yunanlılar ise “*Müslümanlaştırılmış Grekler*” olarak nitelemişlerdir(s.13, 25).

Pomak Türkleriyle ilgili en çok istismar edilen konu dilleri olmuştur. Çünkü konuşulan dilin içinde oldukça yüksek oranda Slav kökenli kelime bulunmaktadır. Dilin içinde yüksek oranda Slavca kelime bulunması Pomakların Türk olmadıkları yönündeki tezin temelini teşkil etmiştir. Ancak Pomakların konuştuğu dilin % 30’unu Ukrayna-Slavcası, % 25’ini Kuman-Kıpçakça, % 20’sini Oğuz Türkçesi, % 15’ini Nogayca, %10’unu ise Arapça kelimeler oluşturmaktadır. Dilin yapısı incelendiğinde bölgede hüküm süren medeniyetlerin etkisi bizzat kendisi göstermektedir. Aynı zamanda bu dile Çağatay Türk lehçesinin de oldukça fazla etkisi mevcuttur. Pomakların konuştuğu dil de kendi arasında *Rodop-Pomak Türk lehçesi*, *Katranlı-Pomak-Türk lehçesi* ve *Tuna havzası Pomak-Türk lehçesi* olarak 3’e ayrılmaktadır. Pomakların konuştuğu dilin Bulgarca’nın tamamen dışında olması, yazar tarafından Bulgarların tezlerinin tutarsız olduğunun işareti olarak kabul edilmiştir(s.30-31).

Pomakların sosyo-kültürel yaşantıları Anadolu Türklüğü’nün kültürel yaşamlarına çok benzemektedir. Halkın % 85-90’ı köylerde oturmakta ve tarımla uğraşmaktadırlar. Oturdıkları bölgeler daha ziyade ormanlık olduğundan geleneksel evler ahşap tarzda inşa edilmiştir. Ancak son zamanlarda betonarme evler yaygınlaşmıştır. Ev içi döşemeleri ve kadınların giysileri Anadolu köylülerinin giyim tarzına çok benzemektedir. Pomaklar Hanefi mezhebine bağlıdırlar. Özellikle kimi Anadolu köylerinde halen devam eden bir geleneğin Pomaklar arasında da yaşaması ilgi çekicidir. *Hoca Gezeği* adı verilen bu geleneğe göre, Ramazan ayında başta imam ve müezzin ile davulcu olmak üzere, hiçbir namazı kaçırmayan, caminin müdavimi olan yaşlıların oruçlarını açmaları için iftara yaklaşık bir saat kala her

ailenin sırayla camiye yemek götürmesi âdet halini almıştır. Bu geleneğe aynen örtüşen uygulama günümüzde bir çok Anadolu köyünde hâlâ devam etmektedir. Pomaklar arasında İslamiyet öncesine ait bir çok gelenek yaşamaya devam etmektedir. Örneğin yeni doğmuş çocuklar için kesilen kurbanların kemiklerinin hiç kırılmadan toplanarak bir kayın ağacının altına gömülmesi, Ayı oyunu, Şibeciler, Devecilik, Beş-beşe ve Sayacılar gibi oyunlar Şaman inancının bölgedeki geleneklere yansımış şeklidir. Yine nevrulun kutlanması ve bu kutlamalar esnasında ateş yakılarak üzerinden atlanması Türk dünyası ile kültürel birliktelikten birkaç örnektir(s.31-38).

Tıpkı Osmanlı Devleti'ni gibi Pomakların tarihsel yazgıları da 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası değişmiştir. Bu savaş sonrasında Pomakların yaşadıkları toprakların büyük bölümü elden çıkmış veya Türk idaresi otoritesini kaybetmiştir. Bulgarlar ve Ruslar Osmanlıların kendilerine tanıdığı hoşgörüyü idareleri altındaki Müslümanlara tanımamışlardır. Savaş sonrası Balkanlardaki bir çok yerde olduğu gibi çok zor şartlarda yaşamaya çalışan Pomakların bir kısmı katledilmiş bir kısmı ise Türk hakimiyetindeki bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır. İşgal sırasında Bulgar ve Rus güçlere karşı ayaklanma girişimleri olmuşsa da kısmi başarıya ulaşan bu girişimler, Balkan Savaşları sonrasında Pomaklar'ın tamamen Bulgar ve Yunan boyunduruğu altına girmeleriyle sonuçlanmıştır(s.38-46).

Osmanlı egemenliğinin Balkanlar'da sona ermesinden ve Bulgar Devleti'nin kuruluşundan itibaren Bulgar devlet yöneticileri kimi zaman şiddet kimi zaman taltif yöntemlerini kullanarak Müslüman Pomak Türklerini Bulgarlaştırmayı sürekli bir dava haline getirmişlerdir. Bu amaçla daha 1881'de çalışmalara başlayan Bulgarlar Pomaklara Bulgarca öğretmek için girişimlerde bulunmuşlardır. 1912 yılında Pomak Türklerini Bulgarlaştırmak için zorla Hıristiyanlaştırma girişimlerinde bulunulmuş, camiler kiliseye çevrilmiştir. Örneğin Sırüz'in Sultan Cami minaresine haç takılmış, Gazi Evranos Bey camisi ise domuz pastırmaları için depo olarak kullanılmıştır. Dinini değiştirmeyecek olanların öldürülecekleri belirtilerek Müslümanlara 4 gün süre tanınmıştır. Akla gelmedik işkencelere maruz kalan Pomaklardan 33 köy tümüyle Hıristiyanlaştırılmıştır. Bu hareket esnasında Bulgarlar Rumlarla yakın işbirliği içinde çalışmışlardır. 1913 tarihine kadar 200.000 kadar Müslüman Pomak Türkün isimleri zorla Slav-Bulgar isimleriyle değiştirilmiş ve zorla Ortodoksluk kabul ettirilmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Bulgarların Osmanlılarla ittifak yapmaları sonucu baskılar hafiflemiş

ve Pomakların eski isimlerini almaları kabul edilmiştir. Ancak 1923 yılından itibaren Bulgarlaştırma politikasına bir plan dahilinde sistemli olarak yeniden başlanmıştır. Yeni politikanın gereği olarak Türklerin okulları kapatılmış ve Pomakların Bulgar okullarına gitmesi için baskı yapılmıştır. Çalışmalar 8 Temmuz 1942'de Bulgar Millet Meclisi'nin Pomak Türkleri'nin isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesindeki yönündeki yasayı kabul etmesiyle sonuç vermiştir. Yasa gereğince zorla 70.000'e yakın Pomak Türkü'nün isimleri değiştirilmiştir. Bulgaristan'da Komünist yönetim iş başına gelmesi Pomaklar arasında da memnuniyetle karşılanmıştır. Fakat yeni yönetiminin de Pomaklara bakışı değişmemiştir. Bulgaristan'ın ilk komünist başbakanı Georgi Dimitrov 16 Şubat 1946 günü "*Balkanların yalnız Balkanlılara ait olmasını ve Slavların Balkanlarda baş rolü oynamalarını sağlamalıyız. Osmanlı İmparatorluğunun Balkanlara hükmettiği geçmiş zamanın nişanelerini tamamıyla silinmelidir.*" diyerek yeni yönetime ilişkin tüm umutları boşa çıkarmıştır. Bir direktif niteliği taşıyan bu sözler Pomakları eskisinden de kötü bir geleceğin beklediğinin işaretleri olmuştur. 1960'lı yılların 2. yarısından itibaren Pomakların zorla Müslümanlaştırılmış Bulgarlar olduğu yönünde bir çok çalışma yapılarak yayınlanmıştır. Bu yayınların yarattığı kamuoyu desteğiyle 17 Temmuz 1970 tarihinde Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi ve Politbüro yetkilileri 549 sayılı gizli kararı ile Pirin Makedonyası ile Rodoplar bölgesinde yoğun olarak yaşayan Müslüman Pomak Türklerinin "*tedhiş yolu ile*" Bulgarlaştırılması kararlaştırılmıştır. Bu karar 1970-1974 yılları arasında tavizsiz bir biçimde uygulanmıştır. İsim değiştirme ve zorla Hıristiyanlaştırma 1984-85 yıllarında yeniden başlamış ve 500.000 Türk'ün Türkiye'ye göçü ile sonuçlanmıştır (s.47-70).

Pomakların yoğun olarak yaşadığı ikinci ülke olan Yunanistan'da da durum Bulgaristan'dan farklı olmamıştır. Göçe ve Hıristiyanlaştırmaya zorlanan Pomakların yaşama hakkı ellerinden alınmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Pomakların toprak edinme ve seyahat hakları ellerinden alınmış, yaşadıkları yöreler askeri bölge ilan edilerek iktisadi faaliyetleri kontrol altında tutulmuştur. Asimilasyon politikasının vazgeçilmez unsuru olan eğitim Yunanistan'da da etkin olarak kullanılmıştır. Pomakların Türk değil Müslümanlaştırılmış Yunan oldukları Pomaklara zorla benimsetilmek istenmiştir. Türkçe eğitimi engellemek için Türk okullarındaki Türk öğretmen sayısı azaltılmıştır. 1970'ten sonra iş bulamayan Pomak gençler burslu olarak Selanik Pedagoji Akademisi'nde

eğitilerek ilkokullarda Yunanca ders vermek üzere kendi memleketlerine gönderilmişler, bu yolla Pomakların Yunanca öğrenmesi ve anadillerini unutması sağlanmıştır(s.71-76).

İşkencenin her türlüüne uğrayan, dinini, dilini ve kimliğini yitirmekle karşı karşıya kalan Balkanlardaki diğer Türk guruplarının yaptığı gibi Pomaklar da çareyi anavatana yani Anadolu'ya göç etmekte bulmuşlardır. 1878'den bu yana yaklaşık 175.000 Pomak Anadolu'ya göç etmiştir. Ancak Balkanların çeşitli bölgelerinde halen 1.000.000 yakın Pomak varlığını devam ettirmektedir. Pomaklar bugün Bulgaristan, Batı Trakya ve Makedonya'daki azınlıkların dinamik unsurunu oluşturmaya devam etmektedirler(s.76-81).

Yukarıda kısaca içeriğinden bahsettiğimiz eserin önemli bir boşluğu dolduracağı kesindir. Ancak yapılanların yeterli olduğunu söylemek güçtür. Türklüğü ve Türk tarihini ilgilendiren her alanda daha yapılacak bir çok araştırma olduğu aşikârdır. Bu tip öncü çalışmaları ardından daha doyurucu ve daha geniş içerikli çalışmaların yapılması ise temennimizdir. Ülkemiz tarihçiliğinin maddi ve manevi yönden desteklenerek ülkemizi ilgilendiren her konuda uluslararası çapta eserler üretmesi zorunluluktur. Zira

sorunlara tarihin süzgecinden geçmiş bilimsel sonuçlarla yaklaşıldığı takdirde uluslararası arenada ülkemizi güç duruma düşürmek için verilen çabanın boşa çıkarılacağı kanatindeyiz. Türk tarihçileri desteklendikleri takdirde, büyük önderin **10. Yıl Nutku**'nda belirttiği gibi her türlü güçlüğü yenecek azim ve kararlılıkta oldukları inancındayız.

NOTLAR

1. Atatürk'ün tarih anlayışı hakkında bakınız, Zafer Gölen, "Atatürk ve Tarih", *Jandarma Eğitim Dergisi*, S.12, Ankara 1999, s.14-15.
2. Afet İnan, "Atatürk ve Tarih Tezi", *Belleten*, C.III, S.10, Ankara 1939, s.243-244.
3. Bu konuda yapılmış örnek çalışmalar için bakınız, *Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985*, Ankara 1992, TTK; Osman Kesioğlu, *Bulgaristan'da Türkler*, Ankara 1985, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları; İlker Alp, *Bulgar Zulmünü Günümüze Kadar İntikal Ettiren Edirne ve Çevresindeki Şehitlikler*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
4. Makalelerinden bazıları, "Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı", *Belleten*, C.LVII, S.220, Ankara 1994, s.781-793; "Bulgaristan'da Cemaati İslamiye ve Vakıf Kurumları", *Vakıflar Dergisi*, S.35, Ankara 1995, s.297-308; "Türk Harf İnkulâbı'nın Bulgaristan Türkleri Arasındaki Yankıları", *S.D.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.3, Isparta 1998, s.135-148.
5. *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Ankara 1995, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

XV. Yüzyılda Yazılmış Bir Tıp Eseri

“Kitâbü'l Mühimmât”

Saadettin Özçelik

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıkıyor.

“Bin Yılın Yüz Şairi: Azerbaycan Şiiri Antolojisi”

ANAR; Yavuz AKPINAR. **Bin Yılın Yüz Şairi:
Azerbaycan Şiiri Antolojisi.** Kültür Bakanlığı
Yayınları, Ankara, 2000, XXX, 305s.

Mehmet TOPRAK
Uzman Kütüphaneci

Azerbaycan şiiri hakkında henüz yeterince bilgisi olmayan Türk okurlarını kardeş memleket Azerbaycan’da oluşmuş zengin edebiyat hazinesinden haberdar etmek amacıyla oluşturulmuş bir antolojidir.

Dede Korkut’tan 20.Yüzyıl şairlerine kadar uzanan büyük bir zaman diliminde yaşamış ve halen yaşayan Azerbaycan şairlerinden örnekler içeren bu antolojide yüzden fazla şaire yer verilmiştir. Bunların çoğu daha önce başka bir antolojide yer almamış şairlerdir. Sovyet yönetimi döneminde Azerbaycan’dan göç etmek zorunda kalmış ve çoğunlukla Türkiye’ye yerleşerek orada eserler vermiş şairlerin şiirlerine de yer verilmiştir. Bunlar arasında; Emin Abid Gültekin (Antolojideki şiirlerini Türkiye’de yazmış, daha sonra Azerbaycan’a dönmüş, 1937 yılında da Stalin rejiminin kurbanı olmuştur.), Elmas Yıldırım (Almaz İldırım), Abay Dağlı, Hamid Dönmez, Teymur Ateşli, v.s.’yi sayabiliriz.

Azerbaycan edebiyatının ayrılmaz bir kolu olan Güney Azerbaycan’ın çağdaş şiiri de ilk defa geniş bir şekilde bu antolojide yer almıştır. 1990 Karabağ faciasını şiirlerinde dile getiren genç şairlere de bu antolojide yer verilmiştir. Bu antoloji bu güne kadar Azerbaycan’da, Türkiye’de ve Rus, Fransız, İngiliz, Fars dillerinde basılmış Azerbaycan şiir “topluları”ndan farklı özellikleri de taşımaktadır. Herşeyden önce bu antoloji ilk Azerbaycan şairi Dede Korkut ile başlamaktadır. Kitabı Dedem Korkut’tan en eski şiir biçimi olan “Söylemler” sunulmaktadır. Diğer bazı “destan” ların da benzer yaklaşımlarla ele alındığı antolojide; Köroğlu’ndan, Aşık Garib’den, Aslı ve Kerem’den, XIX. Yüzyılın sonlarında oluşmuş ve Azerbaycan’da çok popüler olan Kaçak Nebi destanından da antolojiye şiir alınmıştır.

En eskiden günümüze, XX. Yüzyılın şairleri ve çağdaş Azerbaycan sanatçılarına kadar Azerbaycan

edebiyatının bütün asırlarını, dönemlerini ve Azerbaycan şiirinin bütün biçimlerini (Mesela: söyleme/soylama, bayatı/mani, layla/ninni, holavarlar (çiftçi türküleri), sayaçı sözleri (koyuncu türküleri), ağılar/ağıtlar, mesneviler, kasideler, gazeller, rubailer, tuyuğlar, mersiyeler, koşmalar, geraylılar (sekiz heceli koşmalar), varsağı, tecnis, heyderiler, v.s. çeşitli vezinlerini (hece, aruz, serbest şiir), çeşitli okullarını, sanat yollarını ve yönlerini (duygusal lirik şiirler, toplumsal siyasi şiirler, felsefi şiirler, doğa güzelliklerini anlatan şiirler, aşk şiirleri ve diğerleri) bütün hepsi bu antolojide toplanmıştır.

Bu antolojinin içindekiler kısmına bir göz attığımızda kimlere ve nelere yer verildiğini görmek çok daha kolay olacaktır.

- **Şairler ve şiirleri**
 - Dede Korkut söylemeleri
- **Bayatılar (maniler)**
 - Çeşitli yüzyılların halk manileri
- **XI-XII Yüzyıllar**
 - Katran Tebrizi (1010-1080)
 - Mehseti Gencevi (1090-1184)
 - Hakani Şirvani (1120-1199)
 - Nizami Gencevi (1141-1202)
- **XIII-XIV. Yüzyıllar**
 - İzzeddin Hasanoğlu (13.y.y)
 - Kadı Burhaneddin (1344-1398)
 - İmadeddin Nesimi (1373-1417)
- **XV-XVII. Yüzyıllar**
 - Habibi (d.1470/75-?)
 - Şah İsmail Hatai (1487-1524)
 - Aşık Kurbanı (16.y.y.)
 - M. Fuzuli (1494-1556)
 - Fazlı (d.?-1605)
 - Köroğlu (16.y.y’ın sonu-17.y.y’ın başı)
 - Gülşad (16-17.y.y.)
 - Aşık Garip (16-17.y.y.)
- **XVII-XVIII. Yüzyıllar**
 - Abbas Tufarkanlı (17.y.y.)
 - Sarı Aşık (1601-1676)
 - Kavsi Tebrizi (17.y.y.)
 - Hasta Kasım (18.y.y.)
 - Kerem (18.y.y.)
 - Seyfihan (18.y.y.)
 - Molla Veli Vidadi (1709-1809)
 - Molla Penah Vakıf (1717-1797)

- Telim Han (1747/43 ?-1818/29 ?)
- **XIX. Yüzyıl**
- Ağ Aşık Allahverdi (1754-1860)
- Kasım Bey Zakir (1784-1857)
- Ağabeyim Ağa Ağabacı (1780-1832)
- Aşık Musa (1790-1840)
- Hayran Hanım "Dünbülü" (1790?-1860)
- Andelip Karacadağı (?-1830)
- Mirza Şefi Vazih (1794-1852)
- Aşık Ali (1801-1911)
- Aşık Peri (1810 ?-1834 ?)
- Şemkirli Aşık Hüseyin (1811-1891)
- Seyid Abdülkasım Nebati (1812-1873)
- Seyid Mir Hamza Nigari (1815-1885)
- Aşık Aliasker (1821-1926)
- Hacı Mehdi Şükuhi (1829-1896)
- Dilgam (1830-1865)
- Mollağa Bihod (1830-1892)
- Bikes (19.y.y.)
- Hurşid Banu Natüvan (1832-1897)
- Sefikulu Bey (19.y.y.)
- Ebulhasan Raci (1834-1883)
- Seyid Azim Şirvani (1835-1888)
- Aşık Besti (1836 ? – 1936)
- Mirza Alihan La'li (1845-1907)
- Molla Cuma (1854-1920)
- Kaçak Nebi (19.y.y.'ın sonları)
- **XX. Yüzyıl başları (1920'ye kadar)**
- Mirza Aliekber Sabir (1862-1911)
- Aşık Hüseyin Bozalkanlı (1860 / 68 ? – 1940)
- Hüseyin Zade Ali (Turan) Bey (1864-1940)
- Mirza Ali Şebusteri Mu'ciz (1873-1934)
- Abbas Sıhhat (1874-1918)
- Mehmed Hadi (1879-1920)
- Samet Mensur (1879-1927)
- Abdulla Şaik (1881-1959)
- Hüseyin Cavit (1882-1944)
- Mehmet Emin Resulzade (1884-1955)
- Said Salması (1889-1909)
- Ahmet Cevat (1892-1937)
- Aşık Şemşir (1893-1980)
- Aliğa Vahid (1894-1965)
- Ümmügülsüm Sadıkhade (1899-1944)
- Ali Yusuf (?-?)
- **Gurbet Şiirleri (Türkiye'ye muhaceret etmiş Azerbaycan Şairleri)**
- Mehmet Sadık Aran "Sen'an" (1895-1971)
- Ali Usta "Ali Volkan" (1898-1981)
- Emin Abid "Gültekin" (1898-1937)
- Mirza Bala (1898-1959)
- Hanid Dönmez (1900-1996)
- Elmas Yıldırım "Almaz İldırım" (1907-1952)
- Samet Ağaoğlu (1909-1982)
- Kerim Yayıncı (1913-1979)
- Abay Mirza Dağı (1920-?)
- Ramiz Özler Otaylı (d. 1920)
- Mustafa Teymur Ateşli (1923-1976)
- Turan Atasever (d. 1928)
- İldeniz Kurtulan (d. 1932)
- Süleyman Rüştü Karoğlu (?-?)
- Kemal Öksüzozan (d. ?)
- Resul Budak (d.?)
- **XX. Yüzyıl (1920 sonrası)**
- Cafer Cabbarlı (1899-1934)
- Habib Sahir (1903-1985)
- Mikail Refili (1905-1955)
- Osman Sarıvelli (1905-1990)
- Samet Vurğun (1906-1956)
- Süleyman Rüstem (1906-1989)
- Mehmed Hüseyin Şehriyar (1906/7-1988)
- Abdullah Faruk (1907-1944)
- Mehmet Rahim (1907-1975)
- Mikail Müşfik (1908-1937)
- Maksut Şeyhzade (1908-1967)
- Mezhahir Taşkın (1910-1979)
- Resul Rıza (1910-1981)
- Mirvarid Dilbazi (d.1912)
- Ahmet Cemil (1913-1977)
- Nigar Refibeyli (1913-1981)
- Aliekber Ziyatay (1913-1982)
- Mehmed "Biriya" (1914-1980)
- Aşık Hüseyin "Cavan" (1916-1985)
- Abbas İslami "Bariz" (d.1919)
- Hamid Nutki "Aytan" (d.1919)
- Balaş Azeroğlu (d. 1921)
- Azid Dövletabadi "Derviş" (d.1922)

- İslam Seferli (1923-1974)
- Kasım Kasımlı (1923-1993)
- Mehmed Tağı Zehtabi (M. Şebüsterli) (1923-1999)
- Hüseyin Arif (1924-1992)
- Ali Tude (1924-1999)
- Yahya “Şeyda” (d. 1924)
- Nebi Hazri (d.1924)
- Bahtiyar Vahapzade (d. 1925)
- Medine Gülgün (1926-1991)
- Hakime Billuri (1926-1998)
- Söhrab Tahir (d. 1926)
- Kabil (d.1926)
- Bulud Karaçorlu “Sehend” (1927-1979)
- Aliağa Kürçaylı (1928-1980)
- Kerim Meşruteci “Sönmez” (d. 1928)
- Tebrizli Ali (1929-1998)
- Mirhidayet Hesari (d.1929)
- Fikret Sadık (d. 1930)
- Ali Kerim (1931-1969)
- Mirza Hüseyin Merağai “Kerimi” (d.1931)
- Neriman Hasanzade (d. 1931)
- Yusuf Hasanbey (d. 1933)
- Nasir Paygozar (d. 1932)
- Cabir Nevruz (d. 1933)
- Mehmet Araz (d.1933)
- Tevfik Bayram (1934-1991)
- Mahmud Destpiş “Valeh” (d.1934)
- Halil Rıza Ulutürk (1934-1994)
- Famil Mehdi (d.1934)
- Bahtiyar Nusret (d.1934)
- Fikret Koca (1935)
- Ferman Kerimzade (1937-1989)
- Feridun Hisarlı (d. 1937)
- Anar (d. 1938)
- Vakıf Sametoğlu (d. 1939)
- Mehmet İsmail (d.1939)
- Mehmet Aslan (d.1939)
- Ali Kuçemişkiyan (1940-1980)
- Hasan Mecidzade “Savalan” (d.1940)
- Mehmed İsraki (d.1940 ?)
- Arif Abdullazade (d. 1940)
- Abbas Abdulla (d. 1941)

- Vakıf Nasib (d. 1941)
- İsa İsmailzade (1942-1998)
- Aliekber Salahzade (d.1942)
- Tevfik Melikli (d.1942)
- Büyük Resuloğlu (d.1942)
- Cengiz Alioğlu (d.1944)
- Behram Hakperest “Elçin” (d.1944)
- Vakıf İbrahim (1945-1983)
- Hüseyin Sadık “Düzgün” (d.1945)
- Habipzade Kamil “Çiçek” (d.1945)
- Nüsret Kesemenli (d.1946)
- Sabir Rüstemhanlı (d.1946)
- Ramiz Ruşen (d.1946)
- Nurengiz Gün (d.1946 ?)
- Faik Tebrizi “Aydın” (d.1946 ?)
- Mahmud Şami
- Vakıf Cebraizade (Vakıf Bayatlı Öner) (d.1949)
- Hüseyin Feyzullahi Vahid “Ulduz” (d.1952)
- Hamide Reiszade “Seher” (d.1952)
- Adil Mirseyid (d.1952)
- Ahmet Muhammediyan “Altay” (d. 1954)
- Hüseyin Paşi “Hicran” (d.1955)
- Ali Azer Hüseyinzade “Daşkın” (d.1956)
- Rüstem Behrudi (d.1957)
- Süleymanoğlu (d.1959)
- Asgar Ferdi (d.?)
- Atilla Maralyanlı (d.1961)
- Samet Karaçöp (d.1955 ?)
- Vali Gözetin (d.1964)
- Hidayet Hadi Karaçay (d.1966)
- Abdulla Behmeni “Yanar” (d.1968)
- Ali Husrev Korabbaslı (d.?)
- Feranek Ferid “İpek” (d.?)
- İsmail Cemilî (d.?)
- Alisamit Kür (d?)
- Selam Sarvan (d?)
- Ali Mustafayev (d?-1991)
- Ulvi Bünyadzade (1969-1990)

Yukarıda isimleri verilen ve antolojide yer alan şairlerin şiirlerinden örnekler verilmiştir. Azeri Türkçesi ile yazılan şiirler Türk okurları tarafından daha iyi anlaşılabilmesi için dipnotlar yardımı ile Türkiye Türkçesine yaklaştırılmıştır.

“Bilgelerin Yolunda”

Sadık Tural, **Bilgelerin Yolunda**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi: 46, Üçüncü Baskı, Ankara, Haziran 2000.

Doç. Dr. Melek Dosay GÖKDOĞAN

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi,
Bilim Tarihi Anabilim Dalı

Esere ilk bakışta, “Türk Kültüründen Görüntüler” ve **Bilgelerin Yolunda**, birbirini mükemmel biçimde tamamlayan isimler olarak göze çarpmaktadır. Bu ilk izlenimden sonra, editörün giriş yazısı hariç, dizin dahil on sekiz bölümüyle 166 sayfadan oluşan **Bilgelerin Yolunda**’nın muhtevası incelendiğinde, ilginç bir kitap olduğu hemen anlaşılmaktadır. Prof. Dr. Sadık Tural’ın, makalelerinden, “Türk Kültüründen Görüntüler” dizisinde çıkan yayınlara “Sunuş”larından ve bazı sempozyumlarda vermiş olduğu bildirilerinden oluşan **Bilgelerin Yolunda** adlı kitabın meydana getiriliş amacını açık ve seçik olarak belirlemek, kanımca bu eserin değerini ve önemini de ortaya koymak olacaktır.

Bu amaçla, **Bilgelerin Yolunda**’ya cevapları bulunacak sorularla başlarsak,

Toplumsal kalkınma için bilimin, siyâset, ahlâk ve din ile ilişkileri nasıl olmalıdır?

Bilim – safсата, bilim – ideoloji, şarlatan – bilgin arasındaki fark nedir?

Şahsiyet, hürriyet ve tartışma kavramlarının bilim ile ilişkisi nasıldır?

Bilge kimdir?

Fikir, bilim ve sanatta bağımsızlığın anlamı nedir?

Bilim nasıl bir ortamda gelişebilir?

Sovyetler Birliği ve Almanya örneği, bilim ile devlet ilişkisini ne bakımdan açıklar?

Türk kültürünü tanımanın ve tanıtmamanın geleceğimiz açısından rolü nedir?

Bilim adamı – siyasetçi ilişkisi nasıl olmalıdır?

Kültür ve topluluk birlik ilişkisi nasıldır?

Bilim – din – askerlik ilişkisi nasıldır?

Kültür nedir?

Dil nedir? Taassup nedir? Gelenekler, görenekler ile din ve yazılı hukuk arasındaki dengenin önemi nedir?

Lâiklik ve lâisizm nedir? Hukukun lâikleştirilmesi ne demektir? Hukuk- kültür ilişkisi nasıldır? Lâikliğin kültürün bir unsuru haline gelmesini hukuk sağlar mı?

Tarih nedir? Türk tarihinin karanlıkta kalan noktaları aydınlandıkça, milli benlik ve kimliğimizi tanıma ve sahiplenmemizde kaynak olacak mıdır?

Atatürkçülük nedir?

Benlik ve millî benlik nedir?

Kimlik ve millî kimlik nedir?

Eleştiri nedir? Bilim ve sanatın gelişmesinde eleştirinin rolü nedir? Eleştirme gücü ile düşünce gücü arasındaki ilişki nedir? Ortak paydamızın oluşumunda eleştirinin fonksiyonu nedir?

Ortak paydamızın oluşturulmasında hoşgörünün fonksiyonu nedir?

Bilim ile bilgi alanı arasındaki fark nedir? Bilim-teknoloji – ideoloji farklılıkları nelerdir?

Türk Dünyası Bilim Tarihi’ni ortaya koymanın, ortak paydamızın oluşturulmasındaki yeri nedir? Ana sorularına ulaşıyoruz.

Bunlardan ve cevaplarından, **Bilgelerin Yolunda** adlı eserin meydana getirilme amacının, Türkiye’de ve Türk Cumhuriyetlerinde ortak, zengin bir kültür oluşturmanın şartlarını belirlemek olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu şartlar arasında, Prof. Dr. Sadık Tural’ın çeşitli kesimlerden bekledikleri ve istedikleri de vardır. Örneğin, bilim adamlarından ve aydınlardan tarihimizi araştırmalarını, yorumlamalarını ve sevdirmelerini istemektedir; belediyeler ve devlet bankaları gibi yarı resmî kuruluşlardan kültürümüzün araştırılmasına ve korunmasına katkı sağlamalarını beklemektedir; siyasetçilerin bilim adamlarını devamlı olarak dinlemelerini istemektedir. Bunlardan başka, milli eğitim sisteminden, bürokratlardan, millet vekillerinden, vakıflardan, derneklerden, bankalardan, özel tv, dergi ve gazete sahiplerinden, film yapımcıları ve yazarlarından da aynı paralelde beklentileri vardır.

Dileğimiz, ilgili kişi ve kurumların bu çağrılarını duyarak Prof. Dr. Sadık Tural’ın yazıya döktüğü bu beklentilere cevap vermeleri; önerimiz ise Türk kültürünü koruma ve zenginleştirmeyi problem edinenlerin **Bilgelerin Yolunda**’yı bir kere daha düşünerek okumalarıdır.

Türk Soylu Halkların Dayanışmasına Bir Örnek

Betül Aslan, I. Dünya Savaşı Esnasında “Azerbaycan Türkleri”nin “Anadolu Türkleri”ne “KARDAŞ KÖMEĞİ (YARDIMI)” VE BAKÛ MÜSLÜMAN CEMİYET-İ HAYRİYESİ, Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 219, Ankara 2000, 395 s.,19 levha, 39 resim ve fotoğraf.

Serap LELOĞLU-ÜNAL

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı.

1966 yılında Erzurum’un Pasinler ilçesinde doğan Yard. Doç. Dr. Betül Aslan Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü mezunudur. Halen aynı bölümde yardımcı doçent olarak görev yapan Sn. Aslan’ın, Azerbaycan’daki arşiv belgelerini de içine alan, inceleyen bir çalışması Atatürk Yüksek Kurumu’na bağlı kuruluşlardan Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından basılmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Rus işgaline uğrayan ve bu destekle cüretkârlaşan Ermeni şiddet ve işkencesi altındaki topraklara Azerbaycan Türkleri tarafından sağlanan yardımları inceleyen yayının Önsöz’ünde yazar, “*bu konudaki bilgi eksikliğini ortadan kaldırmak, Azerbaycan ve Türkiye halkının birbirlerine karşı duydukları kalpten gelen ilgi ve sevgiyi bir kez daha vurgulamak, o zor günlerde hiçbir fedakârlıktan kaçınmadan, her türlü maddî ve manevî yardımları yapan insanları minnet ve şükranla yad etmek, onlara karşı teşekkür borcumuzu böylece ödemek*” istediğini belirtir. Giriş bölümünde ise, Oğuz boyundan gelen Türklerin oturduğu bir bölge olan Azerbaycan’ın köklü tarihini anlatır.

Genel Kurmay Başkanlığı ATASE Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, T.C. Kızılay Derneği Arşivi, Azerbaycan Cumhuriyeti Merkezî Devlet Yeni Tarih Arşivi ve En Yeni Tarih Arşivi, Azerbaycan Cumhuriyeti Merkezî Devlet Siyasî Partiyalar ve

İçtimaî Hareketler Arşivi, Azerbaycan İlimler Akademisi Kütüphanesi, Azerbaycan Cumhuriyeti El Yazmaları Enstitüsü ve Ahundov Kütüphanesi’nde yapılan çalışmalar sonucu hazırlanan bu yayın üç ana bölümden meydana gelir. Bunlar:

1. Azerbaycan Türklerinde Millî Uyanış ve Türkiye ile İlk Münasebetler ve Bakû Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi’nin Kuruluşu

2. I. Dünya Savaşı’nda Azerbaycan Türklerinin Kafkas Cephesi Savaşlarında Zarar Gören Anadolu Türklerine “Kardaş Kömeği (Yardıımı)” ve Bakû Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi

3. I. Dünya Savaşı’nda Rus İşgalindeki Bölgelerde Müslüman-Türk Ahalîye Azerbaycan Türklerinin “Kardaş Kömeği” ve Bakû Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi

“Azerbaycan Türklerinde Millî Uyanış”, “Azerbaycan Türklerinin XX. Yüzyıl Başlarında Türkiye ile İlişkileri”, “Azerbaycan Türklerinin Trablusgarp ve Balkan Savaşları Münasebetiyle Türkiye’ye Yaptıkları İlk Yardımlar”, “Bakû Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi” alt başlıklarıyla incelenmiş olan birinci bölümde yardım öncesi Azerbaycan’daki gelişmeler ve yardıma temel oluşturan faktörler vurgulanır.

“Azerbaycan Türklerinde millî uyanış hareketlerini, Türkiye Türklerine karşı ilgilerinin artması ve kardeşlik duygularının ön plâna çıkmasını anlayabilmek için, Azerbaycan Türklerinin Rus esaretine düşmelerini, Çarlık Rusyası’nın Azerbaycan’da takip ettiği kolonial siyaseti bilmek gerekir” (s. 7) diyen Sn. Aslan, bu dönem Azerbaycan tarihini, Rus işgalini, halka yapılan eziyetleri ve Türkmençay Anlaşması ile Azerbaycan’ın güney ve kuzey olarak ikiye bölünmesini pekçok yayına atıfta bulunarak anlatır.

Daha sonra, Çarlık idaresindeki Azerbaycan’da Rusların yönetim biçiminden söz eder. Zaman zaman, o dönemde yazılmış kimi materyallerden de alıntılar yapılmıştır. Bunlardan bir rapor şöyledir: “*Yüzbinlerce insanın hakları, şeref ve mülkiyetleri kumandanın arzusuna bağlıdır.*” Bu tek bir cümle bile Azerbaycan halkının çektiklerini net bir şekilde anlatır.

Bir sonraki konu, 19. Yüzyılın ortalarından itibaren başlayan aydınlanma ve millî uyanış hareketidir. Yazar bu dayanışmanın Rusya’nın diğer bölgelerindeki esaret altında yaşayan Türklerin hareketlerinden ayrılmayacağını ve Kazan ile Kırım’da başlayan ve kültürel alanda kendini gösteren çalışmaların, Azerbaycan Türk aydınları üzerinde etkili olduğunu vurgular. Kazan’da uyanış hareketini başlatan ilk

aydınlardan Abdülnasr Kursavi, tarihçi İbrahim Halfin ve Şahabettin Mercani'den bahsederek, Gaspralı İsmail Bey'in Bahçesaray'da çıkardığı ve Kırım, İstanbul, Taşkent, Bakû ve Kazan'da okunan **Tercüman** gazetesinin 19. Yüzyıl sonlarında Türk Dünyası'nı birleştirmekte büyük etkisi olduğunu söyler. Böylece Azerbaycan'da başlayan millî hareketin önemli isimleri olarak Hacı Zeynelabidin Tagiyev, Mirza Feth Ali Ahundzade, Hasan Bey Zerdabi ön plâna çıkmış; **Ekinci, Ziya-i Kafkasiya, Keşkül, Kaspi** gibi gazetelerde yazıları çıkan bu şahıslar ezilen Azerbaycan'ın sesi olmuşlardır.

"1905 Rus İhtilali'nin Azerbaycan'daki Etkileri" başlığı, 1905 İhtilali ve Azerbaycan, daha önce Çar hükümetinin verdiği öncelik sonucu Azerbaycan'da önemli zenginlik ele geçiren Ermeniler ile Türklerin çatışmalarının konu edildiği Azerbaycan'da Türk-Ermeni Çatışması, Ahmet Ağaoğlu ve arkadaşları tarafından kurulan Azerbaycan'daki ilk Türk silahlı örgütü Difai Teşkilatı'nın Kurulması ve son olarak *"Azerbaycan'da 1905 Sonrası Siyasî, Sosyal ve Kültürel Gelişmeler"* olarak incelenmiştir.

Birinci bölümün ikinci alt başlığı *"Azerbaycan Türklerinin XX. Yüzyıl Başlarında Türkiye ile İlişkileri"*nde 19. Yüzyıl sonlarında Azerbaycan'daki siyasi idareyi benimsemeyen bazı aydınların Türkiye'ye göç ettikleri ve burada faaliyetlerine devam ettiklerinden söz eder. Bunlardan özellikle H. Ali Bey, Türkçülük hareketinin önemli isimlerindedir. Buradan ayrıca, 1905 ihtilalinden sonra Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı yardımlar da vurgulanmıştır.

"Azerbaycan Türklerinin Trablusgarp ve Balkan Savaşları Münasebetiyle Türkiye'ye Yaptıkları İlk Yardımlar" alt başlığında da 1912-1913 yılları arasında cereyan eden bu savaşlar sırasında oldukça güç duruma düşen müslüman halka Azerbaycan tarafından yapılan yardımlar üzerinde durulmuştur. Yardımlar, Moskova'da okuyan Azerbaycanlı öğrencilerin, Rusya'nın Balkanlardaki Türklere yaptığı eziyete tepki olarak yayınladığı şu bildiriden sonra başlamıştır:

"Devletler muharebe halindedirler. Bunların kimsesiz ve düşkün olanlarına yardım yapmak gerekiyor. Bu hayır işlerine İslâmlar da iştirak etmektedirler. Bahusus 1905'de Rus-Japon muharebesinde teb'ası bulunduğumuz Çarlık Hükümeti'ne maddî yardımlarda bulunduk. Şimdi bu yazılar bizim millî hislerimizi rencide etmektedir. Din ve milliyet farkı gözetmeden yardımın yapılması şarttır."(s. 47) Bunun üzerine Rusya'da bulunan müslümanlar yardım için birleşmiş, maddî yardımın

yanısıra, gençler Türkiye'ye gelerek Türk ordusuna katılmış, genç kızlar ise Hilâl-i Ahmer'e başvurarak hemşire olmuşlardır.

Dördüncü alt başlık, *"Bakû Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi'nin Kuruluşu ve Amacı"*, *"Bakû Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi'nin İdari Yapısı ve Kurucuları"*, *"Kuruluşundan I. Dünya Savaşına Kadar Cemiyet-Hayriye'nin Çalışmaları"*, *"Bakû Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi'nin Türkiye İle İlk İlişkileri"* başlıkları ile incelenmiştir. Azerbaycan'daki ilk Türk hayır cemiyeti olarak, *"fakir ve muhtaç Müslümanlara yardımlarda bulunmak, yetimleri barındırmak, fakir şahısların çocuklarını ve yetim kalmış kimsesiz çocukları okutmak, ihtiyacı olanlara para ve giyecek yardımı yapmak, fakir hastaları hastanelerde tedavi ettirmek gibi hayır işleri"*(s. 55) yapmak üzere 15 Kasım 1905 yılında kurulmuştur. Bu bölümde, *"Azerbaycan Türklerinin Türkiye'deki kardeşlerine yaptığı "Kardaş Kömeği"nde de Bakû Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi'nin öncü ve örgütleyici rol oynadığı"*(s.55) vurgulanarak, cemiyetin iç tüzüğünden, kimlerin hangi yıllar cemiyet başkanlığı yaptığından ve çevresine yaptığı yardımlardan söz eder.

"I.Dünya Savaşı'nda Azerbaycan Türklerinin Kafkas Cephesi Savaşlarından Zarar Gören Anadolu Türklerine "Kardaş Kömeği (Yardımları)" ve Bakû Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi" başlıklı ikinci bölüm, *"Birinci Dünya Savaşında Azerbaycan, Kafkas Cephesi'nde Osmanlı-Rus Savaşları ve Müslüman Halkın Maruz Kaldığı Mezalimler"*, *"Kafkas Cephesi Savaşlarında Zarar Gören Müslüman-Türklere Azerbaycan Türklerinin "Kardaş Kömeği" ve Bakû Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi"* başlıkları altında incelenmiştir. Bu bölümde Azerbaycan ve bütün Kafkasya'daki yardım faaliyetleri, sahipsiz kalan çocukların yetimevlerine toplanması, maddî destek için özel günler düzenlenmesi, Ruslara esir düşen Türk askerleri için yapılan çalışmalar sırasıyla verilir.

I. Dünya Savaşı Avrupa'yı ve Osmanlı'yı etkilediği kadar, Rus teb'ası olan ve Rusya'ya karşı yükümlülüklerini yerine getirmek zorunda kalan Azerbaycan halkını da etkilemiştir. Azerbaycan'da hiçkimse, bir Osmanlı-Rus savaşını istememiş olmasına karşılık bu gerçekleşmiş ve Türkler Ruslarla karşı karşıya gelmiştir. İkinci bölümün ilk alt başlığında bu durumun Azerbaycan halkı üzerindeki etkisi ve savaş sırasındaki Azerbaycan gazete küpürleri ile yayınlara atıflarda bulunularak detaylı olarak incelenmiştir.

"Kafkas Cephesinde Osmanlı-Rus Savaşları ve Müslüman Halkın Maruz Kaldığı Mezalimler" alt başlığında *"1 Kasım 1914'de, Rus Kafkas Ordusu,*

Musun, Eleşkirt, Mecingert, Karaorgan, Kötek ve Kaleboğazı bölgelerinden Türk sınırına girerken, 2 Kasım 1914'de, Rus Çarı II. Nikola yayınladığı manifestoyla Osmanlı Devleti ile savaşın başladığını ilân ettiği (s.74) belirtilir ve savaşın nasıl geliştiği, bir süre sonra Doğu Anadolu ile Karadeniz'in nasıl Rusların eline geçtiği anlatılır. Buradaki bir vurgu günümüz için de çok önemlidir. Ruslar tarafından yerle bir edilen bölgedeki Ermeniler destek alıp cesaretlenerek, "bugünkü Olur İlçesi'ne bağlı Karacasu (Peneskirt), Boğazören (Ürek), Colakir, Ekinlik(Oğdabed), Uzunharman (Havdos), Yaylabaşı (Kamis) köylerine saldırarak, 'Osmanlıyı siz davet etmişsiniz' diyerek erkekleri öldürmüş, kadınların ırzlarına geçmiş, çocukları ailelerinin önlerinde parçalamışlardı. Keban köyüne saldıran 150 Ermeni, bütün kadınları toplayarak, yakınındaki ormana götürüp tecavüz ederek, bir çoğunu öldürmüşlerdir. Olu'nun İriağaç (Pernik) köyünün Müslüman halkı Ermeni çeteleri tarafından katledilerek açılan çukurlara doldurulmuştur."(s.77)

"Kafkas Cephesi Savaşlarında Müslüman-Türk Halkın Felaketlere Uğraması Karşısında Azerbaycan Türkleri" alt başlığında ise, savaş sırasında Gence, Bakû ve Tiflis'e kaçan Türklerin çabaları ile basında yer alan haberler üzerinde durulur.

"Kafkas Cephesi Savaşlarında Zarar Gören Müslüman-Türlere Azerbaycan Türklerinin "Kardaş Kömeği" ve "Bakû Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi" alt başlığı Anadolu Türklerine yardım için toplanan Azerbaycan halkının Ruslardan izin alması ve oluşturulan bir komitenin Kars'a gitmesi ile başlayan yardım çalışmaları vurgulanır. Daha sonra, 1915 yılı Nevruz bayramı kutlamalarının cemiyetler sayesinde yardım toplama faaliyeti haline dönüşmesi üzerine "Kardaş Kömeği" sloganının ortaya çıktığı ve 10 Mart'ta **Kardaş Kömeği** gazetesinin çıkarılmasına karar verildiği belirtilir ve "Cemiyet-i Hayriye Bakû'da, 5 Mayıs 1916'da bir günlük 'Kardaş Kömeği Günü' daha tertip ederek, Bakû'da yardım toplama işine devam etmiştir. Bu günde yardım toplamak için şehir 16 mahalleye bölünmüş ve bu Kardaş Kömeği Günü de oldukça başarılı geçmiştir" (s. 99) der. Türk-Rus savaşının başlaması ile Doğu Anadolu bölgelerinden kaçan sahipsiz çocuklar için "Sığınacıklar" (Yetimevleri) açıldığı ve buralarda ihtiyaçlarının karşılandığı belirtilir.

Üçüncü bölüm "I. Dünya Savaşı'nda Rus İşgalindeki Bölgelerde Müslüman-Türk Ahaliye Azerbaycan Türklerinin "Kardaş Kömeği" ve Bakû

Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi" başlığını taşır ve "Kars ve Çevresinde Yapılan Yardım Faaliyetleri", "Ardahan'da Yapılan Yardım Faaliyetleri", "Kağızman'da Yapılan Yardım Faaliyetleri", "Oltu'da Yapılan Yardım Faaliyetleri", "Batım Bölgesi ve Çevresinde Yapılan Yardım Çalışmaları", "Erivan Bölgesinde Yapılan Yardım Faaliyetleri", "Erzurum'da Yapılan Yardım Faaliyetleri", "Hasankale'de Yapılan Yardım Faaliyetleri", "Hınıs'ta Yapılan Yardım Faaliyetleri", "İspir'de Yapılan Yardım Faaliyetleri", "Van, Erciş, Muş, Diyadin, Bayezid ve Çevre Yerlerde Yapılan Yardım Faaliyetleri", "Trabzon ve Çevresinde Yapılan Yardım Faaliyetleri", "Erzincan ve Çevresinde Yapılan Yardım Faaliyetleri" alt başlıklarında incelenmiştir. Bu bölümde savaşın zarar gören, mağdur olan bölge halkına, Azerbaycan'da toplanan yardımların nasıl ulaştırıldığı ve bu yardımların neler olduğu üzerinde durulmuştur. Bir örnek vermek gerekirse, "Kars mahallinde 182 köy dağılmış, 21641 büyük, 11500 çocuk zarar görmüştür. Cemiyet-i Hayriye, bunlara bu müddet içinde 7099 pud un, 6315 pud tahıl, 24.256 Manat para dağıtmıştır. Ayrıca, Cemiyet-i Hayriye tarafından çok miktarda çay, şeker, sabun, giyecek için palto, gömlek ve iç çamaşır gibi her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak yardım malzemesi dağıtılmıştır. Cemiyet-i Hayriye Kars'ta bir 'İaşe Merkezi' teşkil ederek, buradan Müslüman ahalinin yiyecek ihtiyacını karşılamış, ayrıca 550 pud un ve 60 Manat para dağıtmıştır." (s.195)

Sn. Aslan Azerbaycan Türkleri tarafından Anadolu Türklerine yapılan yardım faaliyetlerini o dönemde çıkarılan gazetelere, arşiv belgelerine ve ulaşabildiği bütün bilimsel yayınlara dayandırarak inceleyip, hazırladığı kitabını şu sözlerle bitirir:

"Dün Kars'ta, Erzurum'da, Trabzon'da, Ardahan'da, Oltu vs. yerlerde yaşanan olaylar, bugün bütün dünya kamuoyunun gözü önünde Azerbaycan'ın birçok yerinde, Hocalı'da, Şuşa'da, Akdam'da, Fuzuli'de yaşanmaktadır. Azerbaycan topraklarının bir kısmı Ermeni işgali altında bulunmakta ve buralarda yaşayan insanlar kaçkın düşerek, Bakû sokaklarında son derece zor şartlar altında hayatlarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Yine 1988-1990 yılları arasında 200 binden fazla Türk, Ermenistan'dan Azerbaycan'a göçmek zorunda kalmışlardır. Çok zor durumda bulunan bu insanlara ve bugün yine Irak'ta siyasî baskı ve ekonomik sıkıntılar yüzünden mağdur duruma düşmüş Irak Türklerine, Türk Dünyası yardım elini uzatmak mecburiyetindedir. Türk Milleti'nin bugün de, Bakû Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi gibi

cemiyetlere, Hacı Zeynelabidin Tagiyevlere, Dr. Hüsrev Paşa Bey Sultanovlara, Ahmet Cevatlara, Mehmet Emin Rezulzadelere ihtiyacı vardır.” (s.315)

Kitap fotoğraflar, kaynakça ve dizinle biter.

Atatürk Kültür Merkezi Yayınları içinde yer alan bu kitabı yayına hazırlarken çok etkilendiğimi belirtmeden geçemeyeceğim. Bunun sebebi, sanırım, kışın başında 93 yaşında kaybettiğimiz büyükbabamın yaşadıkları ve bize aktardıkları idi.. Kafkas Cephesi’ndeki Türk-Rus savaşı sırasında ailenin erkeklerinin askere alınması ile aile göçe karar vermiş; yollarda önce üç erkek kardeşini kaybetmiş (en küçüğü iki yaşında idi), birkaç gün sonra ise henüz altı yaşındaki büyükbabam kaybolmuş; civardaki bir köyde bir yıl bakıldıktan sonra Yozgat’taki yetim yurduna yerleşmiş ve bundan birkaç ay sonra da İstanbul’a götürülmüş.

Daha sonra bir yolunu bularak Trabzon Öğretmen Okulu’nda okuyan büyükbabam, Ardahan’a öğretmen olarak atanmış ve uzun bir zaman bu bölgede gezici başöğretmen olarak görev yapmıştı (Hayat hikâyesini birkaç yıl önce **Benden Sonrakilere** başlıklı bir kitapta toplayarak yayınladı). Sn. Aslan’ın kitabının baskısını büyükbabam hayattayken yetiştirmek için elimden geleni yaptım ve yetiştirdim. Ancak, sadece kapağını gösterdik, okumasını istemedik. Çünkü benim bile zaman zaman çok etkilendiğim bu kitabı okuması onu ruhsal yönden çok yıpratırdı. Bu tanıtımı büyükbabam İsmail Erdoğan için hazırladım. Hiç değilse, o dönemde hayatını kaybeden ya da bazı etnik gruplardan eziyet ve işkence gören insanlarımız için bu tür çalışmaların ivedilikle yapılması ve bilim dünyasına, hatta basın dünyasına ve dolayısıyla tüm dünyaya sunulması Türkiye için bir ihtiyaçtır.

“Neyli ve Divân’ı”

Doç. Dr. Sadık Erdem

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıkıyor.

“Güftî ve Teşrifatü’s Şu’arası”

Kâşif Yılmaz

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıktı.

Cumhuriyet'e Armağan Edilen Kitap Hakkında

Konur ERTOP (der.), **Cumhuriyet Dönemi Düşünce Yazıları Seçkisi**, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları No. 2175, Kültür Eserleri Dizisi No: 232, Feryal Matbaası, Ankara, 1998, 311s.

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin GÜL

Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü

29 Ekim 1923'de kurulan Türkiye Cumhuriyeti, kültürde, düşüncede, toplumsal ve siyasal hayatta aydınlanma ve çağdaşlaşma, akılın ve bilimin öncülüğü, demokrasinin yerleştirilmesi, ümmet ve kul anlayışından vatandaş ve birey anlayışına geçiş, hümanizm, din ve devlet işlerinin ayrılması, topyekün kalkınma gibi temel ilkeleri kendine rehber edinmiştir. Konur Ertop tarafından hazırlanan **Cumhuriyet Dönemi Düşünce Yazıları Seçkisi**, Cumhuriyet'e yön veren bu temel ilkeleri ve Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesini tartışan, Türkiye'nin aydınlanma, çağdaşlaşma ve kalkınma sorunlarında öneriler getiren farklı 75 yazarın kısa dergi ve gazete makalelerinin bir derlemesidir. Çalışma, Kültür Bakanlığı'nın Kültür Eserleri Dizisi çerçevesinde Cumhuriyetin 75. Yılı anısına hazırlanmıştır. İşlenen konu çerçevesinde daha fazla yazar ve çalışmaya yer verilebilecek olmasına rağmen, Cumhuriyetin kuruluşunun 75. Yılı olmasının anısına, derleme 75 çalışma ile sınırlı tutulmuştur.

Cumhuriyet Dönemi Düşünce Yazıları Seçkisi'nde, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından Ziya Gökalp, İsmet İnönü, Burhan (Asaf) Belge, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi düşünür, yazarlar ve devlet adamlarının, başta **Kadro** dergisi olmak üzere, değişik dergilerde çıkan makaleleri yer almaktadır. 1940'lardan Ahmet Hamdi Tanpınar, Sabahattin Eyüboğlu, Cahit Yalçın, Orhan Burian; 1950'lerden Falih Rıfkı Atay, Yaşar Nabi Nayır, Nurettin Şazi Kösemihal; 1960'lardan, Ahmet Muhip Dıranas, Enver Ziya Karal. Bahri Savcı, Cahit Orhan Tütengil, Melih Cevdet Anday, Niyazi Berkes; ve 1970'lerden, Şevket Süreyya

Aydemir, Tahsin Yücel, İoanna Kuçuradi ve diğer bazı yazarların kısa makaleleri yer almıştır. 1980'den günümüze kadar olan dönemde ise, Pertev Naili Borotav, Emre Kongar, Murat Belge, Tarık Zafer Tunaya, Mehmet Ali Kılıçbay, Bülent Tanör, Ahmet Taner Kışlalı, Necla Arat, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk'un değişik dergilerde yayımlanan makalelerine yer verilmiştir.

Ertop, derlemesinde yer verdiği makaleleri 18 konu başlığı altında düzenlemiştir. İlgili yazıların altında sunulduğu bu 18 konu başlığı şunlardır: (1) Devrimci Atatürk, (2) Tarih, (3) Gelenek, (4) Doğu ve Batı Uygarlıkları Karşısında, (5) Ulusalçılık, (6) Din ve Laiklik, (7) Aydınlanmanın yolları, (8) Anadolu'da, (9) Özgürlük ve Demokrasi, (10) Felsefe, (11) Aydın, (12) Eğitim, (13) Kültür, (14) Sanat Tarihi, (15) Edebiyat, (16) Dil Devrimi, (17) Çeviri, ve (18) Geleceğe Doğru.

Derleme her ne kadar 18 ayrı bölüme ayrılmış ise de, bu bölümlere ayrı ayrı değinmek ve örnek makaleler sunmak bir kitap incelemesinin sınırlarını aşacaktır. Dolayısıyla, derlemede yer alan, 75. Yılı'nda Cumhuriyet'in kuruluş felsefesini ve rehber ilkelerini, bunların uygulanmasını ve karşılaşılan sorunları tartışan makaleler gözönüne alındığında, daha genel bir sınıflamaya gidilmesi uygun görülmüştür. Böylece her sınıflama çerçevesinde bazı makale örneklerine de değinmek mümkün olacaktır. Yeni sınıflamaya göre, derlemede yer alan çalışmalar şu kategorilere ayrılabilir:

(1) İlk gruba Cumhuriyet'in kuruluş felsefesini sunan çalışmalar alınabilir. İsmet İnönü'nün "*Devletimizin Devletçilik Niteliği*", Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun "*Yurttaşlar Yasası 50. Yılında*", Ziya Gökalp'in "*Türklerin En Zayıf Noktası ve Kuvvetli Noktası*", Hasan Cemil Çambel'in "*Türk Kültür Devrimi*", Suat Sinanoğlu'nun "*Türk Hümanizminin Özü*" ve İlhan Selçuk'un "*Demokrasi 'Aydınlanma Çağı'nın Ürünüdür*" ve Necla Arat'ın "*Türkiye'de Aydınlanma Devrimi ve Kadın*" isimli çalışmaları bu gruba örnek olarak verilebilir. Bu kategoriye giren makaleler Cumhuriyet'in fikri temellerini sunan ve rehber ilkelerini tartışan makaleler niteliğindedirler.

(2) İkinci grup çalışmalar, 75 yıllık Cumhuriyet döneminde, çağdaş uygarlık düzeyini yakalayabilmek için Cumhuriyet'in temel felsefesinin ve rehber ilkelerinin nasıl uygulamaya konulduğu irdeleyen ve olanı betimleyen çalışmalardır. Bahri Savcı'nın "*Laiklik Prensibinin Türkiye Şartları İçinde İrdelenmesi*", Hasan Cemil Çambel'in "*Türk Kültür Rönesansı*", Emre Kongar'ın "*Atatürk ve 'Milli Kültür' Üzerine*", Halikarnas Balıkcısı'nın "*Mizah'ın Anayurdu: Anadolu*" ve Cavit

Orhan Tütengil'in "*Hakkari'deki Walter Tepesi*" başlıklı makaleleri de ikinci gruba örnek olarak verilebilir.

(3) Üçüncü gruba giren çalışmalar ise, Cumhuriyet ilkelerinin ne derecede uygulanabildiğini, karşılaşılan sorunlar ve değişen koşullar göz önüne alındığında Cumhuriyet felsefesinin gelecekteki yönünü eleştirel bir biçimde tartışan makalelerdir. Mümtaz Soysal'ın "*Türkiye'nin Üç Devrimi*", Orhan Burian'ın "*Hümanizma ve Biz*", Hüseyin Batuhan'ın "*Demokratik Öğreti*" ve Mehmet Ali Kılıçbay'ın "*Çağdaşlaş(ama)mak*" başlıklı çalışmaları bu gruba giren makalelere örnek olarak verilebilir.

Yukarıdaki üçlü sınıflamaya her gruptan birer makaleyi daha yakından irdeleyerek örnek vermek aydınlatıcı olacaktır. İlk grupta yer alan "*Demokrasi 'Aydınlanma Çağı'nın Ürünüdür*" başlıklı çalışmasında İlhan Selçuk, Batı'nın Aydınlanma felsefesinin üzerine kurulu olduğu Rönesans, Reform ve Devrimcilik sayesinde nasıl Ortaçağ'ın bağnaz ortamını aştığına değinir; 1923 Türk devriminin de benzer bir "*uygarlık dönüşümü*" olduğunu belirtir (s. 188). Yazara göre, demokrasiyi kurmak için gerekli alt yapı 1923 sonrasındaki Atatürk Devrimleri ve ilkeleriyle oluşturulduğu içindir ki "*Bir milyar nüfuslu İslam dünyasında demokratik sayılabilecek*" bir düzen yalnız Anadolu'da kurulabilmiştir (s. 189). Selçuk'a göre, 1923 Devrimi sayesinde ki, "*Aklın inançtan bağımsızlaşması, ümmetten ulusa ve kulluktan bireyliğe geçiş, dinsel devletin laik devlete dönüşmesi, insan hakları ve temel özgürlüklerin hayata geçirilmesi, demokrasinin bir yaşam biçimi olarak algılanması ... birbiriyle zamandaş ve bağlantılı olarak çağdaşlaşmayı sağlamıştır*" (s. 190).

İkinci grupta yer alan "*Laiklik Prensibinin 'Türkiye Şartları' İçinde İrdelenmesi*" başlıklı ve makalesinde Bahri Savcı, Türk ve Osmanlı toplumlarının bir karşılaştırmasını yaparak, laikliğin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından oluşan bir toplumda ve "*Türkiye Şartları*" içinde düşüncede, toplumsal ve siyasal yaşamda nasıl uygulanabileceğini tartışıyor.

Üçüncü grupta yer alan "*Türkiye'nin Üç Devrimi*" başlıklı ve 1995 tarihli makalesinde Mümtaz Soysal, Cumhuriyet'in Fransız Devrimi'nden esinlenerek özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi idealleri benimsediğine değinir. Ancak, değişik gerekçelerle, özellikle kanunlar önünde eşitlik, vatandaşlık ve sosyal adalet anlayışında hedeflenenlerin tam anlamıyla gerçekleştirilemediği için, bu ideallerin de gerçek anlamıyla benimsenemediğini ve uygulanamadığını belirtiyor. Soysal'a göre "*Türkiye, tam anlamıyla yaşamadığı üç devrimin kendi önüne çıkardığı büyük sorunların üstesinden seçim meydanlarında yaptığı gibi lafla, palavrayla ve hayal hikayeleriyle değil, ciddi düşünmek, ciddi planlamak ve ciddi çalışmakla gelebilir*" (s. 309). Ayrıca, yazar Türkiye'de Cumhuriyet'in hedeflediği amaçların gerçekleştirilebilmesinde "*teknoloji yaratmanın*" ve bunun için de "*eğitime büyük önem vermenin*" gereğini vurguluyor.

Çalışma geniş bir çerçeve içinde Cumhuriyet'in kuruluş felsefesini ve rehber ilkelerini sunmuştur. Ayrıca, çalışmaların 1900'lerin başından günümüze kadar uzanan bir tarihsel dönemden seçilmiş olması da okuyucuya bir perspektif sunarken, yaşanan dönüşümleri algılayabilmesine de olanak sağlıyor. Özünde, **Düşünce Yazıları Seçkisi** Cumhuriyet'in kuruluş felsefesi ve rehber ilkelerine ilişkin tartışmaları bir araya getiren derli-toplu bir referans kitap niteliğinde. Ancak, Ertop, 75. Yıl anısına 75 yazar ile sınırlandırdığı çalışmada diğer birçok yazar ve çalışmaları derlemenin kapsamı dışında bırakmıştır. Bu sınırlama çalışmanın amacına ulaşmasını güçleştirmiştir. Diğer bir noktada önemli bir eksiklik de dikkati çekmektedir. O da, Kurtuluş Savaşı'nın kumandanı, Cumhuriyet'in kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı ve, daha da önemlisi, Cumhuriyet'in temel ilke ve devrimlerinin hem fikir babası hem de ilk uygulayıcısı olarak Atatürk'ün de kendisine ait bir çalışmanın derlemede yer almaması. **Nutuk**'tan ilgili bir bölüme ya da Atatürk'ün verdiği ilgili bir söyleve çalışmada yer verilseydi, çalışmanın amacına daha iyi ulaşılmış olurdu.

Duyguya Çağrı

Çağrı, Yıl 45, Sayı 496, Mart 2001, 31 sayfa;
Yıl 45, Sayı 497, Nisan 2001, 31 sayfa.

Semiha ÖZEL

AKM Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Projesi Uzmanı

Tanımak fiili, en geniş manasıyla ‘bilmek’ anlamını ifade ediyor. Tanıtmak, ise bilineni, asıl özellikleriyle bildirmek manasına geliyor. Her iki fiilde de subjektiflik esas. Tanıma işi kim tarafından yapılırsa yapılsın, insan olmaktan dolayı, bu kendine göre’liğe engel olunamaz. En objektif tanıma, şekil özelliklerini tespit etmedir ki, bunda da teraziye dengede tutamama ihtimali vardır. Tanıtmak ise, subjektifliği en az seviyede olmayı gerektirmesi bir yana, aynı zamanda ‘benim gözümden böyle’, ‘bana göre böyle’ demektir. Fakat, bu bir sorumluluğu da yüklenmiş olmayı zorunlu kılar; çünkü, yönlendirme söz konusudur. Eser tanıtımı yapmak ise ayrı bir sorumluluktur. Kitabı okumamış olan okuyucularda, alıp okuma hevesi uyandırabileceği gibi, tam tersi bir duruma da sebep olabilir. Görülüyor ki bu, büyük sorumluluğu olan kitap tanıtma, ancak, ehlinin yapacağı iştir.

Tanıtilen eser, eğer edebî olmak vasfını taşıyorsa, işin subjektivitesi daha da artar. Çünkü edebî eserin kendisi zaten ‘benim gözümden böyle’nin, bir türün kurallarına az çok bağlanarak, edebî bir dil ve üslup kullanarak oluşturulmuş ifadesidir. Ancak, sanat eserlerini tanıtmanın zorluğu bununla sınırlı değildir. Bu işlem, tanıtıcının estetik zevkinin gelişmişliğini; eserin türü bakımından yeterli olup olmadığı gibi konularda doğru hüküm verebilme gücüne sahip olmayı mecbur kılar. Bilimlik bir eser tanıtmak, muhatabının duygularına hitap eden eserlere (sanat eserlerine) göre, estetik zevkinin gelişmişliği zorunluluk olmadığı için nispeten kolaydır; ancak, eseri değerlendirip, bilginin doğruluğunu veya yanlışlığını, bilgiyi ulaştırma metodunun işlevliliğini tespit edebilecek bilgi ve bilinç seviyesini gerekli kılması, bu işin de kolay olmadığını gösterir.

Bu yazıyla yapmaktaki olduğumuz dergi tanıtımı ise, içinde hem edebî ürünler, hem de bilimlik yazılar bulunması ihtimali dolayısıyla, estetik zevkin gelişmiş

olmasını da, konu hakkında bilgili bulunmayı da zorunlu kılıyor. Yazımızın başından beri anlatmaya çalıştığımız kitap tanıtımı, aynı zamanda kitap tenkididir. Bilindiği gibi tenkit/ tanıtım, eseri okuyucuya ulaştırın, onu eserin dünyasına hazırlayan, yazarı, yayıncıyı olumsuzlukları gidermek bakımından uyaran ya da alkışlayan yazılardır.¹ Kitap/ dergi tanıtımına bu şekilde değindikten sonra, Çağrı dergisinin Mart ve Nisan sayılarının tanıtımına geçebiliriz.

Çağrı, Mart 2001 sayısına, Feyzi Halıcı’nın “Şiire Günaydın” adlı, şairin hikâyesini şiirli bir üslupla anlattığı yazısıyla başlıyor. “Şair daima içinde bulunduğu hâli yaşar, bir sonra söyleyeceği şiirin yarı gizemli doğumunu müjdeler. Şiir sonsuza değin süren iyi bir hâl, erce zaman esprisidir, bir yaşam tarzıdır, bitmek bilmeyen. Bu hâlin bir öncesi vuslat, bir sonrası özlemdir. ‘Şimdi’ deymi her şâirin, gönlünde zaman çağrışın bir pusuladır. Hep bir an – içre olmak, şairin mutluluğudur. Bu mutluluk elle tutulur cinsinden olmasa bile şâir o değişmez anı şiirlerinde işler durur.” Halıcı, şiiri şâirin hayatının tamamını dolduran bir hâl olarak nitelerken, onun her şeyde bir şiir görüşünü, şiir buluşunu gözler önüne sermektedir. Halıcı’nın yazısının ardından Monand Balkan’ın “Anlam ve Derinlik” adlı yazısı yer alıyor. Balkan, anlamın oluşması için derinliğin olması gerekliliği üzerinde dururken “...varlıklar boyut kazandıkça karmaşıklaşır ve bütüne giderler. Varlık, boyutları olan, parçaları ve öğeleri bulunan uyumlu bir bütündür. Ancak o zaman bir varlık olarak bir anlam ifade eder. Boyutlar bir varlığın derinlikleridir” demektedir. “Şeyli’l-Muharrir’in Almet Kabaklı’ya Dair Bir Hatıra” başlıklı yazısıyla Abdullah Satoğlu, Ahmet Kabaklı ve kendisine açılmış bir davayı anlatmakta ve rahmetli Kabaklı’nın “Aradan kırk yıl geçtiği hâlde, değişen bir şey yok” diye yorumladığı bu hüznü hatırasına, Çağrı dergisinin 4 ve 5. sayfasında yer vermektedir. Ord. Prof. Dr. Anna Masala, Eyüp Sultan’ı anlattığı, ufak tavsiyelerde bulunduğu yazısıyla ve “Ney Dinlerken” şiiriyle, dergiyi renklendiren kalemlerden biri. “Çav” Ali Işık’a ait, şiir kokan bir yazı. Rüya gibi geçen saatlerini ve içinde bulunduğu ruh durumunu, bu esîrî dünyadan nasıl “Çav!” kelimesiyle uyandığını, güzelim kelimelerimizin yerine geçen bu sözün kendisini nasıl hüznlendirdiğini anlatan Işık’ın ardından M. Halistin Kukul ile Durdu Şahin’in yaptığı röportaj yer almakta. Bizim dinimizin okumayı emreden bir din oluşuyla sözü açan Kukul, okumanın medenî bir ihtiyaç olduğu üzerinde durmaktadır: “..merhum Seyyid Ahmet Arvasi’nin güzel bir tarifi aklıma geldi. Diyor ki ‘Okumak, bir bakıma, başka bir kişinin, zümrenin, neslin, başka

bir kültür ve medeniyetin kaydedilmiş duygu, düşünce ve tecrübeleri ile karşı karşıya kalmak demektir' Burada dikkat edilecek husus şudur: 'kaydedilmiş duygu ve düşünceler'den, başka nesillerin ve medeniyetlerin istifadesi. Bu, her sahada olmalı. Tıpta, matematikte, fizikte, edebiyatta, felsefede, bediiyatta, musikiye, mimaride, astronomide...." Okumanın, bizim eğitim sistemimizde 'inek'lik olduğu, okulunu bitiren öğrencilerin kitaplarını yakması gibi örneklerle karşılaşılması ve maalesef bu durumun sadece öğrencilerin suçu olmayışı, Sayın Kukul gibi bizleri de rahatsız ediyor; üzüyor. Fuat Önder'in yazdığı "Türkülerde Yaşayanlar" adlı yazının ardından Ahmet Özdemir Kalemimin Ucundaki Düşler, Evde Var Hiç, Suçum Türk Olmaktır, Candaroğulları Beyliği ve Kastamonu adlı kitaplar hakkında kısa bilgiler vermektedir. Çağrı'nın Mart sayısının 16 ve 17. sayfaları merhum Almet Kabaklı'ya ayrılmış. Bu iki sayfada, Kabaklı'nın Türkiye gazetesinde çıkan son yazısı ve Sabahat Emir'in yine rahmetli Hoca için yazdığı "Bir Alperen" adlı yazı ve Cumhurbaşkanı Sayın Ahmet Necdet Sezer, 9. Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel, Sayın TBMM Başkanı, Başbakan Sayın Bülent Ecevit, Başbakan Yardımcısı Sayın Devlet Bahçeli, Dış İşleri, Kültür ve Ulaştırma Bakanları ile, Sayın Prof. Dr. Sadık Tural ve Sayın Feyzi Halıcı'nın rahmetli Ahmet Kabaklı için söyledikleri sözler bulunmakta. Merhum Ahmet Kabaklı'ya, biz de Yüce Allah'tan rahmet diliyoruz.

Çağrı, "Bir Doktorun Anıları" adlı ve Muzaffer Uyguner imzalı bir kitap tanıtımıyla 20. sayfasına geliyor. M. Halistin Kukul, "Galip Kurdoğlu'nun Kitapları" adı altında bir şiir, üç fıkra kitabını, örnekler vererek tanıtmaktadır. Muharrem Kubat'ın "Duygu Kervanı ve İbrahim Sağır" adlı, İbrahim Sağır'ın Duygu Kervanı kitabı hakkındaki izlenimlerini anlattığı yazısının ardından Mehmet K. Gündoğdu, Nevzat Küçükdoğan'ın Sev Biraz isimli şiir kitabına yer vermektedir. Lütfi Kılıç, "Sabri Dil ve Yanık Yürek" yazısıyla, bir eski ama yeni şairi bizlere Çağrı'da takdim ediyor. Ünal Şöhret Dirlik ise, Şakir Susuz ve Ağladı Yüreğim adlı şiir kitabı üzerine bir yazısıyla, dergide karşımıza çıkıyor. Daha önce Umurlu'dan Çıktık Yola kitabını yayımlayan, şimdi ise Atatürk Umurlu'da adını taşıyan kitabı çıkarmış olan M. Kemal Yılmaz, Abdülkadir Güler'in yazısının konusu. "Halk Şairleri, Halk Şiirleri" bölümü, her zamanki gibi derginin en renkli sayfalarından. Ayrıca, makalelerin arasına dağıtılmış şiirler de bulunuyor.

Derginin Nisan 2001 sayısı da, Feyzi Halıcı ile açılıyor. Halıcı, "Kültürümüzün Müjde Çiçeği Halıcılığımız" yazısıyla, halıyı bir nesne olarak ya da nakışlarıyla, süsleriyle değil, bir kültür unsuru olarak anlatmakta ve onun Türk kültüründeki yerini, anlamını tespit etmektedir. "Her halı ve kilim okunacak bir kitaptır, duygudur, duyarlılıktır." Sevinç Çokum, "Aydından Dalmalar" adını verdiği yazısında, aynı adlı kitabı çıkaran Ahmet Yüter'in yaptığı olumlu çalışmalar ve kitaplarını değerlendirmektedir. Prof. Dr. Anna Masala, geçen sayıdaki Eyüp Sultan'dan sonra, bu sayıda da Kapalı Çarşı'yı anlattığı yazısının ardından yine, ama bu sefer M. Halistin Kukul'un, Türkiye'ye Aşk Mektuplarım için yazdığı yazı ile karşımıza çıkıyor. Anna Masala, Türkiye'ye Aşk Mektuplarım'da, Türkiye ve Türklerle ilgili düşünce ve hatıralarına yer vermektedir.

Derginin 9. sayfasında Ahmet Özdemir'in, tanıttığı Faika Sarp'ın Üstü Sendeki Kalsın adlı kitabı bulunmakta. Muzaffer Sertabiboğlu'nun "Tasavvuf Yönüyle Aşık Veysel" yazısının ardından "Geleneklerimiz, Göreneklerimiz" köşesinde Ahmet Özdemir konukseverlik konusunu ele alır. Çınuçen Tanrıkorur'un hayat hikâyesi Çağrı'nın 15-17. sayfalarında okunabilir. Mehmet Bildirici, yazısında kaplıcasıyla ünlü Ilgın'ın tarihçesini ve isminin kaynağını açığa çıkarmaya çalışmış. Abdülkadir Güler, "Kütahya Güzellemesi"yle Çağrı'da yerini alırken Muharrem Kubat, Abdullah Satoğlu'nun Gönülümde Açan Laleler adlı son şiir kitabını anlatıyor. Ünal Şöhret Dirlik ise, Mustafa Ceylan'ın Sultan Şaire Toprak Ana adlı kitabının tanıtım yazısının sahibi. Aysu Günay'ın yazdığı, "Geleneksel Erkek Berberliği" adlı, Türklerde saç şekli, berberlik mesleğinin tarihçesi ve bu konulardaki düşüncelerin anlatıldığı yazı ve "Ferhuniye Çeşmesi"nin ardından, derginin en orjinal kısmı olan "Halk Şairleri Halk Şiirleri" bölümü yer almaktadır. Önceki sayıda olduğu gibi bu sayıda da şiirler, sözünü ettiğimiz yazıların arasına serpiştirilmiştir.

Çağrı, bu iki sayısıyla da yüreklere hitap etmeye devam etmektedir. Şiirin, duygunun, bu dergi ve yazarları için ulvî olduğu her sayfadan belli oluyor. Var ol Çağrı...

NOTLAR

1. Tenkit konusunda daha geniş bilgi için bkz. Sadık Tural, Sorulara Cevaplarla Kültür, Edebiyat, Dil, Ecdad Yay., Ankara 1991.

“Journal of the History of Sufism”

Journal of the History of Sufism (J.H.S.) Simurg
Kitapçılık ve Yayıncılık, I. cilt, 679 sayfa.

Dr. Muhsin YILMAZ

A.Ü. Eğitim Bil. Fak. Araş. Gör.

Tarikatlar, laiklik, İslam üzerine tartışmalar, tasavvuf... Türkiye'nin şu dönemdeki gündeminin en azından bir parçasını oluşturan kavramlar, sorunlar... “Aslında” laiklik nedir?, “Aslında” İslam nasıldır?, “Aslında” tarikat ne demektir?... Sorular birbiri peşi sıra eklenip giderken Türkiye’de Simurg Yayıncılık tarafından, “Aslında Türkiye’de iyi şeyler de oluyor!” dedirtecek türden bir dergi yayımlandı. : **Journal of the History of Sufism / Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Dergisi (JHS)**. Kuşkusuz bu bağlamda akla gelip de dillendirilen kavram ya da soru (n)ların tümünü yanıtlayıp aydınlatan bir dergi değil çıkan dergi. Hatta ilk bakışta **JHS**’nin, güncel tartışmalarla bir alıp vereceğinin olmadığı da söylenebilir. Ancak her ne olursa olsun, tasavvufa dair uluslararası kamuoyuna yönelik bir derginin yayımlanmış olması, Türkiye’de bir adım olarak değerlendirilebilir.

Dergi, İslam tasavvufunun değişik boyutlarına ilişkin bilimsel nitelikteki akademik araştırmalara yer vermektedir. **JHS**, İslam dünyasındaki Sufi kardeşliğinin ve İslam tasavvufunun tarihine ilişkin bilimsel makalelerin yer alacağı yıllık bir dergi. Tasavvufun disiplinler arası niteliğinden dolayı makaleler yalnızca tarih ile sınırlı kalmayıp, ayrıca edebiyat, filoloji, siyasal bilimler, ekonomi, antropoloji, sosyoloji, folklor, teoloji, felsefe, güzel sanatlar, mimari ve etnomüzikle ilgili çalışmalara da dergide yer verileceği belirtilmiştir. Yine yayımcı notuna göre **JHS**, özel sayılar biçiminde olabileceği gibi, böyle bir amaç gütmeyen de yayımlanabilecek. Ayrıca dergide, Çince, Japonca, Arapça, Farsça, Rusça gibi dillerde tasavvuf ile ilgili yayımlanmış olan değerli yazıların İngilizce ve Fransızca çevirilerine yer verileceği de belirtilmektedir. Elimizdeki ilk ciltte de üç çeviri yazı

yer almaktadır. Bu nitelikleriyle **JHS**’nin, Türkiye’nin güncel sorunları ve tartışmalarının ötesine geçip, tasavvufu Türkiye’nin sınırlarını da aşan bir kültür ögesi olarak araştırmasıyla da uluslararası bir nitelik taşıdığı söylenebilir.

Üç ismin – Thierry Zarcone, Ekrem Işın, Arthur Buehler- editörlüğünde hazırlanan **JHS**’nin ilk iki sayısı olan ilk cilt, üç dilde – Türkçe Fransızca, İngilizce-kaleme alınmış, Kadiriyye tarikatının değişik boyutlarına ilişkin çalışmalar üzerinedir. Berkeley’den Strasbourg’a, Haifa’dan Paris’e, Özbekistan’dan Tahran’a, Kobe’den Yeni Delhi’ye dünyanın dört bir yanından araştırmacıların Danışma Kurulu’nda yer aldıkları dergi, Türkolog, Balkan Müslümanları uzmanı ve Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales’te araştırma yöneticisi olan Alexandre Popovic’e ithaf olunmuş. Derginin ilk iki sayısı, İslam tasavvufunun içinde yer alan tarikatlardan Kadiriyye tarikatına ayrılmış. Üç dildeki sunuş yazısından sonraki toplam 679 sayfada dergi, Kadiriyye tarikatının kurucusu olarak Abdülkâdir Geylanî’nin Sistemi; Geylanî Aileleri; İslam Dünyasında Kadiriilik; Edebiyat, Ritüeller ve Folklor; Çeviriler ve Kitabiyat bölümlerinden oluşuyor. Dergide ayrıca, Popovic hakkında Fransızca yazılmış bir tanıtım yazısının dışında, 20 sayfalık bir İndeks bölümü de yer almaktadır. İslam tasavvufu ile ilgili konularda yapılan önemli yayınlardan bazılarının kritiğine de yine dergi sayfalarında yer verilmiştir. Ayrıca, Abdülkâdik Geylanî’nin yaşamöyküsüne dair altı sayfalık bir çizgi-roman ve tarikatın kimi zikir etkinliklerinden alınmış fotoğraflar da, dergiyi görsel olarak zenginleştirmektedir.

JHS, gerek içeriğini oluşturan çalışmaların niteliği gerekse baskı kalitesi ile gerçekten de, Türkiye’de bir ilk olma özelliği taşımakta. Bu haliyle **JHS**, tasavvufa ilgi duyanların görmek, bu alanda çalışan araştırmacıların ise edinmek isteyecekleri bir başvuru kaynağı niteliğindedir.

Ayrıntılı bilgi için Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık Ltd. Şti. Hasnun Galip Sokağı: 2 A-B 80060 Beyoğlu/İstanbul.

Tel. 90 212- 292 27 12

Fax. 90 212- 292 27 13

simurgkitabevi@superonline.com

Web: <http://ourworld.compuserve.com/homepages/thzarcone/index.htm>

“Sosyoloji Dergisi”

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Sosyoloji Dergisi, Sayı 1, 1996, 230 sayfa.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Sosyoloji Dergisi, Sayı 2, 1999, 148 sayfa.

Dr. Songül SALLAN GÜL

A.Ü. DTCF Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Dergisi, Sosyoloji bölümü tarafından çıkarılan hakemli bir dergidir. Derginin editörü Prof. Dr. Nilgün Çelebi'dir. Derginin toplam iki sayısı çıkmıştır. Bu çalışmada bu iki sayı tanıtılmaktadır.

Derginin amacı editörü Prof. Dr. Nilgün Çelebi'nin ilk sayıda belirttiği gibi

"Türkiye'deki sosyolojik inceleme ve araştırma sonuçlarının sergilenebileceği güvenli bir platform oluşturabilmektir" (Sunuş,1996). Türkiye'de Sosyoloji alanında yayınlanan dergi, özellikle de hakemli dergi sayısının çok sınırlı olduğu düşünüldüğünde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Dergisi'nin işlevi ve çabası, Sosyoloji alanında çalışmalar yapanlar için bilimsel tartışma ve iletişim ortamı sağlayarak büyük katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle dergide mümkün olduğu ölçüde çok çalışmaya yer verilmekte ve Sosyologların başta tezleri olmak üzere her tür akademik çalışmalarını sergileyecekleri bir ortam sunulmaktadır. 1996 yılında çıkarılan ilk sayıda bu amaçla on iki çalışmaya yer verilmiştir. Ayrıca, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Dergisi'nin ilk sayısı Sosyoloji Bölümü için özel bir anlam taşımaktadır. Ankara Üniversitesi'nin 60. Kuruluş yıldönümünde Sosyoloji Bölümünün bir armağanı olarak yayınlanmıştır.

Derginin 1996 yılında yayımlanan ilk sayısında yer alan ilk makale DTCF Sosyoloji bölümü öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Nilay Çabuk'un "Endüstrileşmenin Kadın İşgücü Üzerinde Etkileri: Olumlu ve Olumsuz Yorumlamalar" adlı çalışmasıdır. Çabuk, makalesinde sanayileşmenin kadınlar üzerine etkisini farklı yaklaşımlar çerçevesinde ele almış, olumlu

ve olumsuz yönleriyle değerlendirmiştir. İkinci makale Prof. Dr. Nilgün Çelebi'nin "Çevre Üzerine Bir Kavramsallaştırma" adlı çalışmasıdır. Çelebi, makalesinde sözcük-kavram arasındaki farklılaşmanın önemine işaret etmiş, ekoloji-doğa-çevre kavramları arasındaki farklılıkları bilgi sosyolojisinde tarihi bir geziyle ele almıştır. Ayrıca, tartışmayı olgu düzleminde de ele almış, 1993 yılında yapılan ve kendisinin de katıldığı "Akdeniz'in Korunmasında Kadının Rolü" adlı çalışmanın verileri çerçevesinde ele almıştır.

Dergideki üçüncü makale bölüm araştırma görevlilerinden Ayça Demir'e aittir. Demir, "Bir Araştırmanın Yeniden Okunması" adlı çalışmasında Kongar'ın "İzmirde Kentsel Aile" adlı kitabını (1968) incelemiş, yöntem bilimsel bir değerlendirme yapmıştır. Dördüncü çalışma Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji bölümü öğretim görevlilerinden Prof. Dr. F. Beğlü Dikeçliğin "Sosyometrinin Amaç, Konu ve Metod Açısından Sosyolojideki Yeri" adlı makalesidir. Dikeçliğin, bu çalışmasında akademik bir çalışmanın arka planının konunun önemi olduğuna işaret eder. Sosyolojinin bir alt dalı olan Sosyometrinin ülkemizde yeterince gelişmediğini, hatta çoğu Sosyoloji bölümünün programlarında ders olarak bile yer almadığını belirtir. Beşinci makale A. Ü. DTCF Sosyoloji, Bölümü öğretim görevlilerinde Yrd. Doç. Dr. Esmâ Durugönül'ün "Reislamizasyon Hareketlerinin Kuramsal Bir Çözümlemesi"dir. Altıncı makale yine bölüm öğretim görevlilerinden Yrd. Doç. Dr. Hayriye Erbaş'ın "Bağımsız Bir Değişken Olarak Marksist Sınıf Kavramsallaştırması: Sorunları Ve Sınırlılıkları" adlı çalışmasıdır. Erbaş, günümüzde toplumsal sınıf çözümlemelerinin toplumsal-sınıfsal yapının kavranmasında makro düzeydeki işlevsel olabilirliğinin mikro çözümlemelerde yetersiz olduğuna işaret etmektedir. Yedinci makale bölüm öğretim görevlilerinden Prof. Dr. M. Aytül Kasapoğlu'nun "Din-Siyaset İlişkisi, Öğrenci Gençlik Üzerine Bir Siyasal Kültür Araştırması" adlı yazısıdır. Bu makalede Kasapoğlu, yüksel öğrenim gençliğinin siyasal kültürünü din-siyaset-laiklik kavramları temelinde inceler. Sekizinci makale Yrd. Doç. Dr. Necmettin Özerkmen'in "Function of Informel Sector Within Urban Economy and Its Position in Employment in Turkey"dir. Bu çalışmada Özerkmen, Türkiye'de kent ekonomisinde informel sektörün işgücü piyasasındaki rolünü ve durumunu tartışmaktadır. Dokuzuncu makale Dr. Nadir Suğur'un "Employment Relations in Small Firms: The Case of OSTİM Industrial Estate at Ankara, Turkey"dir. Suğur çalışmasında Türkiye'de küçük işletmelerdeki çalışma ilişkilerini OSTİM örneğinde ele almaktadır.

Dokuzuncu makale Bristol Üniversitesi'nde doktora öğrencisi olan Serap Suğur'un "*Weberian Class Theories and the New Middle Class*" adlı çalışmasıdır. Bu makalede Suğur, yeni orta sınıf kavramını yeni Weberci ve yeni Marksist çalışmalar temelinde tartışır. Onuncu makale A.Ü. DTCF Sosyoloji Bölümü öğretim görevlisi Sevil Turan'ın "*Türkiye'de Çekirdek Ailenin Değişimi ile İlgili Bir Çalışma*"dır. Turan, makalede kentsel mekanlardaki aile yapılarındaki değişimin uzantılarını tartışmakta, Türkiye'de çekirdek ailelerde yaşayan geleneksel öğelerin sosyal ilişkilerde aileler için güç elde etme olduğunu belirtmektedir. **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Dergisi**'nin ilk sayısının son makalesi bölüm araştırma görevlilerinden Pelin Turak'ın "*Güç ve Şiddet İlişkisi*" başlıklı yazısıdır. Turak, güç ve şiddet kavramlarının sosyolojik analizini toplum-norm ve değer kavramları çerçevesinde tartışmaktadır.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Dergisi'nin 2. Sayısı 1999 yılında yayınlanabilmiştir. Bu sayı, Sosyoloji bölümü tarafından Fakültede ilk sosyoloji dersinin verililişinin 60. ve Sosyoloji Bölümünün kuruluşunun 16. Yılı nedeniyle, Sosyoloji öğretimünün başlatulması, kurumsallaştırılması ve bu güne kadar getirilmesinde emeği geçen değerli hocalarına armağan edilmiştir. Bu sayıda derginin hakemleri de belirtilmiştir. DTCF Sosyoloji bölümünden Prof. Dr. Nilgün Çelebi, Dr. Hayriye Erbaş ve Felsefe bölümünden Dr. Kubilay Aysevener'in yanı sıra, Hacettepe Üniversitesi'nden Prof. Dr. Vildan Akan ve Prof. Dr. Tülin İçli, ODTÜ Sosyolojiden Prof. Dr. Sencer Ayata ve Doç Dr. Yusuf Ziya Özcan, Mersin Üniversitesi'nden Dr. Mehmet Erbaş, Ege Üniversitesi'nden Doç. Dr. Neşe Özgen ve Bilkent Üniversitesi'nden Orhan Tekelioğlu yapmıştır.

Bu sayıda ağırlıklı olarak Sosyoloji bölümü öğretim elemanları ile lisansüstü öğrencilerinin çalışmalarına yer verilmiştir. İlk makale Prof. Dr. Nilgün Çelebi'nin "*A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümünün Dünü ve Bugünü*" adlı çalışmasıdır. Çelebi, bu makalede Sosyoloji bölümünün tarihi, bölüme katkıda bulunmuş öğretim kadrosu ve bu gününe ilişkin bir panoroma sunmuştur. İkinci çalışma Yrd. Doç. Dr. Hayriye Erbaş'a aittir. Erbaş, "*Metodoloji Tartışmaları Işığında Göç ve Etnisite*" adlı makalesinde sosyal bilimler metodolojisindeki son tartışmaları göç ve etnisite kavramları doğrultusunda yeniden değerlendirir. Üçüncü makale araştırma görevlisi Ayça Demir'in "*Rasyonel Seçim Teorisinde Eylem Açıklaması*"dır. Demir, eylem ve rasyonalite kavramlarını ele almış, holistik ve

aksiyonel yaklaşımları Elster'in rasyonel seçim teorisi doğrultusunda değerlendirmiştir. Dördüncü makale araştırma görevlisi Pelin Turak'ın "*Şiddetin İncelenmesine Yönelik Sosyolojik Bir Araştırma*" adlı çalışmasıdır. Turak, makalesinde şiddetin sosyolojik bir analizini yapmış, şiddet olgusunu bir alan araştırması verileriyle değerlendirmiştir. Hem Demir, hem de Turak'ın çalışmaları Sosyoloji alanında yapılan tezlerin daha yaygın kitlelere ulaşması ve bilgilendirmesi bakımından başarılı çalışmalara örnek teşkil etmektedir.

Dergideki beşinci makale Yrd. Doç. Dr. Necmettin Özerkmen'in "*Bir 'Hizmet Değerlendirmesi' Araştırması*"dır. Özerkmen, Çankaya belediyesinde yaptığı araştırmayı hizmet değerlendirme çerçevesinde ele alır. Altıncı makale Sosyoloji bölümünde yüksek lisansını tamamlamış olan Seini Feimi'ye aittir. Feimi, "*Lise Öğrencilerinin Sapmış Davranışı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*" adlı makalesinde Türkiye'de orta okul ve lise öğrencilerinde gençlerin sapmış davranışlarını ve nedenlerini tartışır. **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Dergisi**'nin 1999 yılı 2. sayısındaki son makale araştırma görevlisi Yıldız Davud'un "*Ulûm-u İktisadiye ve İçtimâiye Mecmuasında Ahmet Şuayib'in Sosyoloji Anlayışı*"dır. Bu makale Davud'un 1994 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen yüksek lisans tezinin bir özetini yapar ve II. Meşrutiyet döneminde Sosyolojinin üniversitede kürsü olarak kurulması, sosyolojik ekolleri ve Ahmet Şuayib'in katkılarını anlatır.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Dergisi alanında önemli bir işleve sahip olması nedeniyle küçük bir öneri olarak dergide yer alan yazıların diğer hakemli dergilerde olduğu gibi, Türkçe ve bir yabancı dilde özetinin ve anahtar kelimelerinin yer alması ve tek bir kaynakça sisteminin kullanılması gerektiğini belirtmekte yarar görmekteyiz. Türkiye'de bölüm dergilerinin çıkarılma koşulları (maddi olanaksızlıklar, gönüllü çalışma koşulları, hakem süreci gibi) göz önüne alındığında **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Dergisi** önemli bir çabanın ürünü olarak varlığını sürdürmektedir. Bu çabada başta derginin editörü Çelebi'yi ve dergiye emeği geçenleri kutlar, bu çabanın hem maddi, hem akademik olarak sürdürülmesi ve hem de tanıtım ve pazarlama gibi konularda da yayınevleri tarafından desteklenmesini dileriz. Dergiye yayın göndermek isteyenler için iletişim adresi Prof. Dr. Nilgün Çelebi, A. Ü. DTCF Sosyoloji Bölümü, Sıhhiye-Ankara'dır.

Liseler İçin Bir Psikoloji Ders Kitabı

Emine Yamanlar, **Lise Psikoloji**, Ders Kitapları
Anonim Şirketi Tesisleri, İstanbul 1999, 272 sayfa.

Dr. Alev Kâhya-BİRGÜL

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Emine Yamanlar'ın Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 25.4.1996 tarih 104 ve 105 sayılı kararlarıyla, 1996-1997 öğretim yılından itibaren beş yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilen **Psikoloji** kitabı yazarın Önsöz'üyle başlamaktadır. Bu Önsöz'de yazar, insanın içinde yaşadığı dünyayı ve kendisini tanımaya ve anlamaya istekli olduğundan ve bunun yirminci yüzyılda önem kazandığından bahsederek, bu kitabın psikoloji konusuna giriş niteliğinde bir ders kitabı olduğundan ve konuların ana hatlarıyla gözden geçirildiğinden, bir ders için gerekli olan bilgilerin tümünün verilmeye çalışıldığından, konuların işlenirken fazla ayrıntıya girilmediğinden söz etmiş, öğrencilerin çeşitli ilgi alanlarına ya da kendi yaşamlarına uygulayabileceği bilgiler esas alındığından ve bu bilgilerin açık seçik bir dille sunulduğu üzerinde durulduğundan bahsedildikten sonra, kitabın "*kendinizi ve çevrenizi anlayabilme amacını gerçekleştirebilmesi umudu*" dilenmiştir.

Kitabın girişinde yer alan İstiklâl Marşı, Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi ve Cumhuriyet Dönemi bir Mustafa Kemal Atatürk portresinden sonra İçindekiler bölümü gelmektedir.

Kitap 6 üniteden oluşmaktadır. Kitabın sonunda Sözlük, İndeks (Dizin) ve Kaynakça bulunmaktadır.

"*Psikolojiye Giriş*" başlıklı I. ünitede, hazırlık çalışmalarının ardından "*Psikolojinin Konusu*" başlığı altında psikoloji sözcüğünün anlamı üzerinde durulmuştur. Yunanca Psyche (ruh, nefes, zihin) ve logos (düzenli söz, bilgi) terimlerinden meydana geldiği, kelime karşılığı olarak, ruh bilgisi demek olduğu fakat bilim olarak psikolojinin, ruh konusunu ele almadığı vurgulanmıştır. Psikolojinin insan ve hayvan davranışlarını inceleyen pozitif bir bilim olduğu

üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede bilgi, bilimsel bilgi, bilim, formel bilim, pozitif bilim tanımları verilmiştir. Davranış, organizma, tanımları yapıldıktan sonra, davranışın özellikleri sıralanmış ve psikolojinin davranışı ele alış şekli belirtilmiştir. Psikolojik süreçler, bilişsel (cognitiv), duyuşsal (emotional) ve hareketle ilgili (psiko-motor) tüm davranışları içermektedir. Bilişsel süreçler; algılama, akıl yürütme, hatırlama, soyutlama, hayal etme, Duyuşsal süreçler; acı, sevgi, saygı, korku, coşku, kıskançlık, Hareketle ilgili süreçler ise; tüm doğrudan gözlenebilen tepkileri kapsar. Bilişsel ve duyuşsal süreçler, zihinsel süreçler adını alır.

"*Psikolojinin Amaçları*" başlığında psikolojinin insan davranışlarını tanımlamak, anlamak ve açıklamak isteği belirtilerek bir bilim olarak psikolojinin bu konularda nedensel ilişkiler bulmak, nedensel ilişkilere dayanarak insan davranışlarını önceden kestirebilmek, etkileyebilmek ve kontrol edebilmek çabası olduğu üzerinde durulmaktadır. İnsan davranışlarını tanımlama, insan davranışlarını anlama ve açıklama, insan davranışlarını önceden kestirebilme, insan davranışlarını etkileme ve kontrol başlığı altında bu çabalar anlatılmaktadır.

"*Psikolojide Yaklaşımlar*" başlığı altında Platon, Aristo, Descartes, Weber, Wundt gibi bilim adamlarından bahsedilerek ekol ve yaklaşım tanımları verilmiştir. Davranışsal yaklaşım (behaviorism), adı altında Watson, Pavlov, Skinner, Thorndike gibi bilim adamlarından söz edilerek davranışsal yaklaşımın psikoloji biliminin gelişmesine katkıları üzerinde durulmuştur. Psikodinamik yaklaşım (psikanaliz) adı altında Freud'un bilinç altı, bilinç, bilinç öncesi gibi kavramları üzerinde durularak Adler ve Jung'ın görüşlerine yer verilmiştir. Hümanistik Yaklaşım adı altında Maslow, Rogers gibi bilim adamlarından bahsedilerek hümanistik yaklaşımın diğer yaklaşımlardan ayrıldığı yönleri ve psikoloji bilimine katkıları üzerinde durulmaktadır. Bilişsel yaklaşım adı altında Piaget ve onun görüşlerinden bahsedilerek yaklaşım açıklanmaktadır. Biyolojik yaklaşım (biyopsikoloji) adı altında yaklaşımın öncüsü Meyer'den ve yaklaşımın esaslarından söz edilmektedir.

"*Çağdaş Psikolojide Uzmanlık Alanları*" başlığında Deneysel Alanlar; Fizyolojik Psikoloji, Gelişim Psikolojisi, Sosyal Psikoloji, Kişilik Psikolojisi, Bilişsel Psikoloji, Genel Psikoloji, Psikometrik Psikoloji'nin pek çok alana verdiği hizmetlerden bahsedilmektedir. Uygulamalı Alanlar; Klinik psikoloji, Rehberlik psikolojisi, Eğitim psikolojisi, Endüstri psikolojisinin kullanıldığı alanlar belirtilmektedir.

"*Psikolojide Araştırma Yöntemleri*" başlığı

altında yöntem tümdengelim, tümevarım, yöntem ya da genel yöntem, araştırma tekniği tanımları verilerek tümevarım yönteminin araştırılacak konunun saptanması, gözlem, hipotez (varsayım), deney, teori (kuram), yasa, öngörü (öndeyi), betimleme, açıklama aşamalarından bahsedilmektedir. Betimleyici ve tanımlayıcı yöntemler başlığında tarama yöntemi; test, anket, doğal gözlem, görüşme, vak'a incelemesi yönteminden söz edilir. Korelasyon yöntemler başlığında korelasyon, korelasyon katsayısı, deneysel yöntem, deney, denek, deney grubu, deney koşulları, deneysel yöntemde amaç konuları açıklanmaktadır. Araştırmalarda ahlakî ilkeler anlatılmaktadır.

"Psikolojinin Diğer Bilimlerle İlişkisi" başlığında, psikolojinin biyoloji, doğa bilimleri, sosyoloji-antropoloji, matematik gibi bilimlerle ilişkisine değinilerek tıpla psikoloji arasında psikiyatri, sosyolojiyle psikoloji arasında sosyal psikoloji, eğitimle psikoloji arasında eğitim psikolojisi, istatistikle psikoloji arasında psikometri gibi dalların ortaya çıkışından söz edilmektedir. Ünitenin sonunda Değerlendirme Soruları ve Doğan Cüceloğlu'nun **İnsan ve Davranışı** adlı kitabından alınan "**Birey Düzeyinde Psikolojinin Yararları**" başlıklı okuma parçası yer almaktadır.

II. Ünite **Organizma ve Çevre İlişkileri** başlığında, organizmanın ve çevrenin tanımları verilmiş, çevre doğum öncesi çevre ve doğum sonrası çevre olarak ikiye ayrılmıştır. Fizik çevrenin organizmayı etkilemesi, fizik uyarıcılar ve organizmanın alıcılığı, uyarıcı ve uyarım, tepki, duyum, duyum eşiği, eşik; mutlak eşik, alt duyum eşiği, üst duyum eşiği, farklılaşma eşiği, aşırı ve yetersiz uyarılma, alışma, duyarsızlaşma, uyum, duysal uyum gibi kavramlarla açıklanmaktadır.

"Uyarılma İhtiyacı ve Güdülenme" başlığı altında ihtiyaç, dürtü, güdü (motiv), güdülenme (motivasyon), güdü türleri, fizyolojik güdüler, iç dürtüler, toplumsal ve psikolojik güdüler, güdülenmiş davranışın güdülenmemiş davranıştan farkı ortaya konularak bu kavramlar anlatılmaktadır.

"Duyum ve Algı" başlığında Algı nedir? Algı, duyu organları, duyum ve algı, görme, işitme, tatma, koklama, dokunma duyumu ve algısı açıklanarak anlatılmaktadır. Organ duyumları; zaman algısı, algıda organizasyon, algının özellikleri, algıyı etkileyen etmenler, duyum ve algıyla ilgili bilgileri uygulama alanları anlatılarak, B. Tolan, G. İsen, V. Batmaz'ın yazdığı **Ben ve Toplum** adlı eserden alınan "**Algılama Konusunda Bazı Yaklaşımlar**" başlıklı okuma parçasıyla II. ünite son bulmaktadır.

III. ünite "**Öğrenme, Düşünme, Bellek.**" Öğrenme konusunda öğrenmenin tanımı, öğrenme türleri ve

süreçleri anlatılmaktadır. Klasik koşullanma yoluyla öğrenme (birleştirerek, bağ kurarak öğrenme), edimsel (araçlı, operant) koşullanma, klasik ve edimsel koşullanma, model alarak öğrenme (gözleyerek öğrenme), bilişsel öğrenme, öğrenme üzerinde etkili olan unsurlar, öğrenme araştırmalarının sonuçlarından ne şekilde yararlanıldığı konuları anlatılmıştır.

"**Bellek ve Bellek Süreçleri**" başlığı altında belleğin tanımı ve türleri, duyum belleği, özellikleri, sınırları, kısa süreli bellek, uzun süreli bellek, belleğin temel işlemleri, unutma ve nedenleri, bellek güçlendirici yöntemler, bellek üzerindeki araştırma sonuçlarının günlük yaşamda kullanılması konuları açıklanarak anlatılmaktadır.

"**Düşünme, Problem Çözme, Dil**" başlığı altında düşünme, düşünmenin temel birimleri, sembol, imge gibi kavramlar tanımlanmıştır. Basit ve karmaşık kavramlar, kavram oluşturma, yeni kavramların öğrenilmesi, problem çözme, problem çözümedeki bilişsel işlemler, problemin ne olduğunu belirlemek, problemin parçalarının anlaşılması, çeşitli çözümlerin üretilmesi ve değerlendirilmesi, çözümler problem çözme aşamaları olarak belirtilmiştir.

Yaratıcı düşünmeyi engelleyen faktörlerse; duygusal engeller, kültürel engeller, geçmiş deneyimlerin etkisi, algısal etkenler; dil konusunda, sembolik iletişim anlatılarak dilin özellikleri, dilin kazanılması, hayvanlarda iletişim, dil ile düşünme ilişkisi, sessiz konuşma olarak düşünme, dilin düşünme üzerindeki etkileri, dilin anlaşılması üzerinde durulmaktadır. Değerlendirme sorularından sonra Norman L. Munn'un **Psikoloji** kitabından alınan "**Öğrenme Süreci**" adlı okuma parçasıyla bu bölüm sona ermektedir.

"**Bilincin Değişik Biçimleri**" başlıklı bölümde bilinç nedir?, normal bilinç durumları, bilince fizyolojik yaklaşımlar, zihin beden sorunu, nörofizyoloji, lokalizasyon, beyin dalgalarının kaydedilmesi, farklı bilinç durumları, uyku ve rüyalar, diğer bilinç durumları, beden işlevlerinin bilinç ve dikkat yoluyla kontrolü (biofeedback), beyin dalgalarının kontrolü, beden işlevlerinin ve iç organların kontrolü, klinik ve sağlıktaki uygulamaları ve madde bağımlılığı konuları anlatılmıştır. Değerlendirme Sorularından sonra Mary Caunder, Harry Gardiner'in **Çocuk ve Ergen Gelişimi** kitabından alınan "**Dil Gelişiminde Öğrenme Kuramına Göre Sözcük Dağerarcılığının Kazanılması**" başlıklı okuma parçasıyla ünite son bulmuştur.

IV. ünite "**Zekâ ve Kişilik**", zekâ ve ölçülmesi başlığında zekânın tanımlanması, zekâyı açıklayıcı kuramlar; yapısal kuramlar, bilgi işleme kuramı,

zekânın belirleyicileri, katılım-çevre tartışması, kalıtsal etkiler, çevresel etkiler, zekâda yaşa bağlı olarak görülen değişimler, zekânın ölçülmesi, zekâ testlerinin değerlendirilmesi, zekâ testlerinin oluşturulması, zekâ testlerinin eleştirisi, zekâ yönünden özel gruplar, özel yetenekler, zekâ ve yaratıcı düşünme konuları anlatılmıştır.

“*Kişilik*” başlığında kişilik nedir? Kişilik gelişimi ve örgütlenmesinin çeşitli kuramlara göre açıklanması; temel eğilim kuramları, psikodinamik kuramlar, öğrenme kuramları, hümanistik ve varoluşçu kuramlar anlatılmış, kişiliğin ölçülmesi; kişilik testleri nasıl hazırlanır? Kişilik testlerinin çeşitleri, test dışı yöntemler; kişilik testlerinin genel olarak değerlendirilmesi ve eleştirisi anlatılmaktadır. Değerlendirme sorularından sonra Engin Gençtan’ın *İnsan Olmak* kitabından alınan “*Korku*” başlıklı okuma parçasıyla ünite son bulmaktadır.

V. ünite “*Ruh Sağlığı ve Davranış Bozuklukları*” başlığında hazırlık çalışmalarıyla başlamaktadır. Ruh sağlığı ve korunması, konusu etrafında ruh sağlığının tanımı, sağlıklı olmanın ölçüleri, sağlık/hastalık sınırı, çatışma/engellenme, dengelenme (homeostatis), stres (zorlanma), stresin tanımı, stres yaratan faktörler, mikropların yol açtığı hastalıklar, çevre kirliliği, aşırı kalabalık, değişen yaşam koşulları, insanın yaşamındaki önemli değişiklikler olarak verildikten sonra içsel (psikolojik) stres verici faktörler, günlük stresler, gelişimsel olaylar, önemli yaşam olayları ve stres çeşitleri, iyi stres, kötü stres olarak sıralanmıştır. Strese gösterilen tepkiler ise, bedeninin gösterdiği tepkiler, zihnin gösterdiği tepkilerdir. Ruh sağlığının korunması; strese başa çıkma, bedene yönelik yöntemler, duygulara yönelik yöntemler, duruma bağlı yöntemler açıklanarak ruh sağlığının korunmasında başvurulabilecek meslek uzmanları ve kuruluşlar anlatılmıştır.

“*Davranış Bozuklukları ve Ruh Hastalıkları*” başlığında normal anormal kavramlarının tanımı, tarihsel gelişim içinde normal ve anormal kavramlarının değişimi, anormal davranışlara çevresel yaklaşımlar ve anormal davranışlara biyolojik/organik yaklaşımlardan söz edilerek, anormal davranışların nedenleri, anormal davranışların sınıflandırılması; Nevrotik bozukluklar, nevrotik bozuklukların özellikleri, nevrotik bozuklukların tipleri, psikotik bozukluklar, psikotik bozuklukların özellikleri, psikotik bozuklukların tipleri; anormal davranışın tedavisi, biyolojik medikal yaklaşımlar psikoterapiler anlatılarak, Ünite Değerlendirme Soruları ve Özcan Köknel’in *Kişilik* kitabından alınan “*Özeleştirisi, Özdenetim ve Değerlendirme*” başlıklı okuma parçasıyla son bulmaktadır.

VI. ünite “*Bireyin Davranışında Sosyal Etkiler*” başlığında Hazırlık Çalışmaları ile başlamaktadır. Sosyal Davranış başlığında sosyal davranışın ve toplumsallaşmanın tanımı verilmiş, sosyal psikoloji, sosyal psikolojinin tanımı, konusu, psikolojinin diğer uzmanlık alanlarından farkı anlatılmıştır. Sosyal etki, grupta olmanın etkileri, grup normlarının oluşumu, uyma davranışı, ikna olma, mesajı verenin özellikleri, mesajın özellikleri, mesajı dinleyeninin özellikleri, itaat etme gibi konu ve kavramlar anlatılmaktadır.

“Birey-Grup ilişkileri ve liderlik, küçük gruplar ve grup çeşitleri, grup üyeliğinin bireyler için önemi, liderlik ve çeşitleri, farklı liderlik tarzlarının etkileri açıklanmaktadır. Tutumlar ve sosyal davranış, tutum ve ön yargıların kaynağı, ön yargının tanımı ve özellikleri, tutumların özellikleri ve işlevleri, tutum davranış ilişkisi, tutumların değişmesi, sosyal algı konuları etrafında tanım ve açıklamalar verilerek Değerlendirme Soruları sorulmuştur.

“*Gençlik Dönemi ve Kimlik Oluşumu*” konusu başlığında gençlik ve ergenlik terimlerinin tanıtılması ve bu terimlere bilimsel araştırmalarda verilen anlamlar, gelişimsel görev kavramı, gençlik döneminin gelişimsel görevleri, geçiş dönemi olarak gençlik ve ergenlik, fizyolojik değişimler, sosyal değişimler, psikolojik değişimler, kimlik kavramı, kimlik oluşumu, çocukluktan gençliğe ve yetişkinliğe geçiş, kimlik arayışı, özdeşim ve gelecek yönelişi, kimlik oluşumu süreçleri, kimlik oluşumu aşamaları, kız ve erkeklerde farklılıklar, kültürel sosyal etkiler ve kimlik ve ruh sağlığı ilişkileri konuları açıklanarak anlatılmıştır. Daha sonra Değerlendirme Soruları sorularak, Doğan Cüceloğlu’nun *İnsan İnsana* kitabından alınan “*Kendini ve Başkalarını Tanıma*” başlıklı okuma parçasıyla ünite son bulmuştur.

Bir lise psikoloji ders kitabı olarak ele alındığında kitabın hemen hemen bütün konulara asgari düzeyde değinmeye çalıştığı gözlenmiş, 6 ünite olarak işlenen konuların yeterli olduğu, Türkçesinin ve üslubunun akıcı olduğu görülmüştür. Ancak, psikolojinin terim, kavram ve konularının lise düzeyinde bir öğrenci için teknik ve anlaşılabilir bulunabileceği düşünüldüğünde burada öğretmenin bilgisinin ve pedagojik yeterliliğinin öneminin de altı çizilmelidir. Bilgiyi ve konuyu öğrencinin öğrenebilme kapasitesine göre hazırlamak öğretmenin maharetindedir. Bu dersin niçin okutulduğu, bu bilgilerin öğrencinin ne zaman nerede ve nasıl işine yarayacağını vurgulanarak anlatılması ve pratik hayata uygulanabilir hale getirilmesinde öğrenciye yardımcı olunması, ruh sağlığı açısından dingin, ilişkileri normal ve mutlu bir toplum oluşmasında faydalı olacaktır.

“Türk Kültüründe Nevruz Bilgi Şöleni”

İmran BABA

A.K.M. Merkez Sekreteri

Gagauzlardan, Altaylara kadar binlerce yıl yaşatılan Türk Dünyasının müştereklerinden biri de Nevruzdur. Türkiye de bazı çevreler tarafından istismar amacı olarak kullanılan Nevruz, 1994 yılından itibaren, Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından yapılan toplantılarla, bilimsel bir zemine oturtularak şer odaklarının kötü emellerine set çekilmiştir. Artık Nevruz kargaşa, kaos değil Türk Dünyasının bayramı, baharın müjdecisi olarak bilinmektedir.

İlki 1994 yılında Ankara’da yapılan “Türk Kültüründe Nevruz Bilgi Şöleni” nin dördüncüsü Yurt içinden ve Yurtdışından yirminin üzerinde bilim adamının katılımı ile 21-23 Mart 2001 tarihlerinde, Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı ve Sivas Valiliği’nin katkılarıyla Sivas’ta yapılmıştır.

Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sayın Sadık Tural “Nevruz bir tabiat bayramı, Nevruz Türk’ün toprağa haydi bütünleşelim diye seslendiği bir mutluluk ve sevinç günü. Aramızda Hıristiyan bir Türk, Gagauzyadan gelen Evdokya hanım da var. Aramızda buraya uçakla 9 saatlik mesafeden, Altay dağlarının eteğinden çıkıp gelen Nadya Yuğuşeva da, var. O ne Müslüman ne Hıristiyan, ne de Musevi.. Nadya hanım Gök tanrı inancını taşıyor. Dinimiz farklı da olsa tüm Türkler buradayız” sözleri ile bilgi şöleninin ilk açılış konuşmasını yaptı.

“Bilindiği gibi bayramlar birlik ve beraberliği, toplumsal kaynaşmayı sağlamak gibi önemli bir vasfa sahip özel günlerdir.” Sözleri ile konuşmasına başlayan Sivas Valisi Sayın Lutfullah Bilgin “Türk Kültürü içerisinde gerek milli duygular, gerekse dini inançlar bayramlara özel misyonlar yüklemiştir. Bayramlar sevinç günüdür. Bayramlar küslerin barıştığı, kaynaştığı, dostların bulunduğu güzelliklerin paylaşıldığı günlerdir.

İşte tarihin derinlerinden günümüze kadar taşınıp, kültürel bir değer olarak karşımıza çıkan Nevruz, Türk

boylarının milli geleneklerinden biridir. Asırlardır kutlanan bu bayram, mekanları farklı ama gönülleri bir olan Türk Dünyasının yaşayan kültür birliğinin bir göstergesidir” diyerek bu güzel ve anlamlı konuşmasını tamamladı.

Açılışın son konuşmasını yapan Tarım ve Köyişleri Bakanı Sayın Hüsnü Yusuf Gökalp, “Nevruz, kuruyan ağaçların, göçmen kuşların döndüğü, bir adı da Nevruz Çiçeği olan kardelenlerin çıktığı bir gündür. Nevruz, kaynaşmanın ve kardeşliğin el ele verip halay tutulmasını sempolize eden özelliğiyle, çocuklarımız için ömür boyu unutulmayan bir şenliktir” diyen sayın bakan, Nevruzun bir çok Türk boyu tarafından yılbaşı olarak kutlandığını, “Türklerin en eski veziri Nizam-ül Mülk’ün astronomlara hazırlatarak Sultan Melikşah’a sunduğu ve adına Takvim-i Celali denilen güneş takvimi de yılın ilk günü olarak 21 Martı kabul etmiştir. Tarih boyunca vergilerin ilk taksidi, bu devreden itibaren ödenmiştir. Bu uygulama, Akkoyunlularda, Osmanlılarda ve Türkiye Cumhuriyetin de de aynen devam etmiştir. Nevruz Bayramı Göktürklerde de Ötükendeki kutsal dağda demir dövülerek kutlanmıştır,” diyerek sözlerini tamamladı.

V oturum halinde iki gün devam eden, toplantıya Kırgızistandan, Prof. Dr. Abdıldacan Akmatalliev, Nahçıvandan, Doç. Dr. Ebulfeyz Amanoğlu, Dağıstandan Dr. Naida Djamakeova, Türkmenistandan Prof. Dr. Gurbandurdu Geldiyev, Kazakistandan Prof. Dr. Şakir İbrayev gene Kazakistandan Doç. Dr. Karlıgeş Kadeşeva, Moldova dan Doç. Dr. Evdokiya Soracuanu, Azerbaycandan, Prof. Dr. Kamil Veliyev, Altay Özerk Cumhuriyetinden Nadya Yuğuşeva ile Türkiye’den Prof. Dr. Tuncer Baykara, Prof. Dr. Hasan Yüksel, Doç. Dr. Öcal Oğuz, Doç. Dr. Necati Demir, Doç. Dr. Şeref Poyraz, Yrd. Doç. Dr. Nazan Kırımhan, Yrd. Doç. Dr. Hayrettin Parlakyıldız’ın katılımı ile gerçekleştirildi.

Ayrıca sundukları tebliğler sırasında, Nahçıvandan Doç. Dr. Ebulfeyz Amanoğlu ile Çanakkaleden katılan Yrd. Doç. Dr. Hayrettin Parlakyıldız’ın video gösterisi toplantıya ayrı bir anlam ve güzellik katmıştır

Ölüm yıl dönümü, Nevruz kutlamaları ile ayn tarihe denk gelen, Türk Dünyası’nın büyük ozanı, şair Âşık Veysel’in anılması için Sivas Türk Halk Müziği Korosu tarafından düzenlenen halk müziği konseri, yur dışından gelen misafirler içinde toplantıya ayrı bir anlam katmıştır.

Çok başarılı bir şekilde organize edilen toplantının gerçekleşmesinde emeği geçenleri kutluyoruz.

“Prof. Dr. Sadık TURAL, Büyük Bir Şahsiyettir”^{*,**}

Prof. Dr. Abdıldacan, AKMATALİYEV

Manastanuu ve Edebf Kültür Merkezi Müdürü

Prof. Dr. Sadık Tural ile, 1994 yılında AKM Başkanı olduğu dönemde tanıştım, sonra da çok geçmeden ağa-ını¹ olarak kaynaştık. İlk anıştığında, kendisinin, insanlığı, engin bilgisi, önderlik yeteneği ve duyarlılığı, sadeliği ve samimiliği beni kendisine yaklaştırdı. Aramızda geçen ilk sohbetimiz, genel olarak Türk kültürü ve edebiyatı, bu kültürün ve edebiyatın dünyadaki önemi ve yeri hakkında, aynı zamanda, daha yeni bağımsızlıklarına kavuşmuş eski Sovyetler Birliğindeki Türk dilli² halkların dili ve edebiyatını tanıtmaya, genç nesli, uzmanlarıyla yetiştirmek v.b. meseleleri çerçevesinde oldu.

Profesör Sadık Tural, kendisinin o engin kucakını açtı ve iddialarını, icraata dönüştürerek çeşitli projeleri³ başkanı olduğu Atatürk Kültür Merkezi'nin sınırlı imkânlarıyla hazırladı ve ilmi ilişkilerimizi pekiştirmek amacıyla, konferanslar, kurultaylar, bayram törenleri gibi birçok etkinlikleri bizzat kendisi katılarak düzenledi.

Başkasını söylemezsek de, bu konuda, o, Kırgız vatandaşından daha fazla hizmet göstererek, “Manas” Destanının 1000. Yıldönümünde, destanın metni ve araştırılmasıyla ilgili 30'dan fazla kitap bastırdı ve Ankara, Konya, İznik, İstanbul gibi şehirlerde Uluslar Arası çaptaki ilmi konferansları düzenledi. Bu konferanslara, Kazakistan, Özbekistan, Tataristan, Türkmenistan v.b. ülkelerden bilim adamları katıldı. Aynı zamanda “Manas” Devlet Müdürlüğü ile “Muras” Sanayi ve İlim Merkezi'ne, Türk Tanıtma Fonu'nun desteğini sağlayarak 50 bin ABD doları üzerinde nakit para yardımının yapılmasına vesile olmuştur. “Manas” Destanının 1000. Yıldönümü dolayısıyla düzenlenen sempozyumdaki konuşması herkesi etkiledi.

Bu konuşmasında, destanımızın, dünyadaki anlamını belirleyip, ileride yapılacak işleri net bir şekilde belirlemiştir. Onun, Kırgız Türkçesinde yayımlanan **Tarihten Dastanga Akkan Sezimtalıık**

(**Tarihten Destana Akan Duyarlılık**) (1998) adlı eserindeki, parlak düşüncelerini gerçekleştirsek, “Manas” destanımızı dünyanın dört köşesine de tanıtarak, atalarımızın mirasının kağıt üzerindeki, ebedi bir anıtını yaratmış olurduk.

Profesör Dr. Sadık Tural'ın uzmanlık alanı Yeni Türk Edebiyatıdır. Dolayısıyla, kendisi, dünya çapında tanınmış büyük yazar, Çıngız Aytmatov'un eserlerini okumakla kalmayıp, derinlemesine tahlil edip, inceleyip, eserleri üzerine makaleler yazmıştır. Edebiyatçı ve tenkitçi, Kırgız yazarın hikâyelerindeki psikolojizm, felsefi düşünceleri, pedagoji, ahlakî davranış biçimleri sosyoloji ve politoloji ile ilgili meselelerin üzerinde kendi düşüncelerini açıklamıştır. Profesör Sadık Tural'ın büyük başarılarından biri de, 7-12 Aralık 1998 tarihleri arasında Ankara ve İstanbul şehirlerinde, Çıngız Aytmatov'un doğumunun 70. Yıldönümü için gerçekleştirdiği ilmi konferanstır. Amaç, bu konferansın, Türkiye Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı (O sıralardaki) Süleyman Demirel ile Devlet Bakanı Ahat Andican'ın katılımıyla, yüksek seviyede gerçekleştirmektir. Ünlü yazar Aytmatov da, 70. Yıldönümü dolayısıyla gelen diğer teklifleri reddetti ve sadece Türkiye'nin davetine icabet etti. Bu uluslar arası törende, dünya okuyucuları, yazarı kutladılar. Bizim Cumhurbaşkanımız, Askar Akayev'in de kutlama amacıyla telgraf çektiğine bizzat şahit oldum. Sadık Tural'ın insiyatifleriyle, yazarın sanat yoluna atfedilen monografileri, kitapları yayımlandı.

Bu günlerde, benim “**Aytmatovdun Düynösü (Aytmatov Dünyası)**” adlı çalışmam, Türkiye Türkçesinde, kendisinin yazdığı baş sözüyle birlikte Türkiye'de yayımlandı. Bu da, Kırgız edebiyat biliminin tanıtılmasındaki en büyük bir örnektir.

Profesör Sadık Tural'ın başkanlığı altında aşağıdaki gibi ilmi çalışmalar, Kırgızistan'da, Kazakistan'da, Özbekistan'da, Tataristan'da, Başkurtistan'da v.b. Sovyetler sonrasında ortaya çıkan ülke ve topluluklarda yapılarak, Türkiye Türkçesine aktarılmaktadır. Bu çalışmaların konusunu şu şekilde sıralamak mümkündür.

1. Edebiyatımızın tarihi sürecini yazmak. Burada “Manas” destanımızdan, günümüz edebiyatına kadar ki meseleler yer almaktadır.

2. Kırgız edebiyatının antolojisini hazırlamak. Bu antolojiye manasçıların, akınların (ozanların, âşıkların), halk şairleri ve yazma edebiyatı şair ve yazarlarının eserlerinden parçalar alındı.

3. Kırgız edebiyatçıları, bilim adamları ve kültürel faaliyet adamlarının da içinde bulunacağı ansiklopedik sözlük. Bu konuda sevindirici bir olay da şu ki, bu ansiklopedik sözlüğün 1. cildi, **Türk Dünyası Edebiyatçılarının Ansiklopedik Sözlüğü** adıyla Türkiye’de yayımlanmıştır. Bu ciltte diğer kardeş halkların yazarlarının yanı sıra Kırgız yazar ve edebiyatçılarına da yer verildi.

4. Kırgız edebî terimler ve kavramlar sözlüğü.

Evet. Bunların haricinde, bizim ilmi uzmanlarımızın makaleleri Türkiye’de Türkiye Türkçesinde yayımlanan “**Bilge**”, “**Bilig**”, “**Türk Dili ve Edebiyat**” adlı dergilerde yayımlanıyor.

Sonuç olarak, şunu söylemek istiyorum: bizim için, Sadık Tural, samimi bir şekilde endişelenen, “*ıçken aşın koyo turgan (yemeğini bile paylaşan)*”, bir bilim adamıdır. Onun sayesinde Kırgız Edebiyatı dünyaya tanıtılmaya devam edecektir.

NOTLAR

* Prof. Dr. A. Akmataliyev’in bu makalesi, 16 Haziran, 2000 tarihinde Kırgızistanda yayımlanan *Zaman Gazetesinde* yayımlanmıştır.

** Türkiye Türkçesine Aktaran: Kalmamat KULAMSHAEV Gazi Üni. Sos. Bil. Ens. Yüksek Lisans Öğrencisi.

1. Ağa-ını:Ağabey kardeş.

2. Türk dilli:Türk kökenli ve Türk soylu denmek istenmiştir.

3. Bu projelerden en kapsamlısı *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Projesi*’dir.

“Tezkiretü’ş-Şu’arâ”

Sâlim Efendi

*Atatürk Kültür Merkezi Yayını
çıkıyor.*

*“Folklorumuzda Beddua Geleneği ve
Türk Halk Şiirinde Beddua”*

Doğan Kaya

*Atatürk Kültür Merkezi Yayını
çıktı.*

“Orta Asya ve Avrasya’nın Kültürel Mirası Uluslar Arası Sempozyumu” Aşkabat’ta Yapıldı

Semiha ÖZEL

AKM Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Projesi Uzmanı

Türkmenistan Bilim Bakanlığı, Dış İşleri Bakanlığı ve Türkmenistan’ın, Merkezî Asya’nın ve Gündoğar Halkların Medenî Mirasının Devlet Enstitüsü’nün ortaklaşa düzenlediği “Orta Asya ve Avrasya’nın Kültürel Mirası (Merkezi Aziya ve Yevraziya Sahralarının Medeni Mirası)” adlı uluslar arası sempozyum, 17-18 Mayıs 2001 tarihleri arasında Aşkabat’ta gerçekleştirildi. Sempozyuma Sayın Saparmırat Türkmenbaşı’nın daveti üzerine gelen Türkiyeli, Rusyalı, Kırgızistanlı, Kazakistanlı, Özbekistanlı, Azerbaycanlı, Başkurdistanlı, Hindistanlı, Pakistanlı, Suriyeli, İranlı, Çinli, Almanyalı ve İngiltereli konuklar ile ev sahibi Türkmenistan’dan toplam 171 kişi katıldı. Türkiye’yi temsilen sempozyuma, “Eski Oğuz Destanları ve Ortak Türk Kültürü Açısından Önemi” başlıklı konuşmasıyla Semiha Özel ve “Son Araştırmalar Işığında Macaristan’da Türk Mimarisi” başlıklı konuşmasıyla Neval Konuk katıldılar.

17 Mayıs Perşembe günü, Mekân Köşkü’nde yapılan açılışa Türkmenistan Kültür, Dış İşleri ve Bilim Bakanları katıldılar. Sayın Saparmırat Niyazov’un, toplantı hakkında iyi dileklerini sunduğu mesajının okunmasının ardından, Türkmenistan Bilim Bakanı Sayın Annagurban Aşirov’un yaptığı konuşmayı dinledik. Ayrıca konuk ülke temsilcilerinden Türkiye ve Rusya’dan katılan birer kişi açış konuşması yaptılar. Türkiye’den konuşmayı Neval Konuk, Rusya’dan D. Borisov sundu. İlk sözün Türkiye’ye verilmesi doğrusu bizi çok memnun etti.

Sempozyumun hazırlayıcıları, konuşmacıları bildirilerine göre beş kısma ayırmışlar ve Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı, Türkmenbaşı adındaki Türkmenistan Millî Kolyazmalar Enstitüsü, Dövmemmet Aşadi adındaki Türkmen Millî Dünya Dilleri Enstitüsü, Mahdumgulu adındaki Türkmen Devlet Enstitüsü ve Türkmen Devlet Medeniyet Enstitüsü salonlarında sempozyumu gerçekleştirmek üzere çalışma yapmışlar. Maalesef katılımcıların bulunduğu salonlar birbirinden uzak yerlerde olduğu için diğer konuşmacıları dinleme fırsatı bulamadık. Ancak, bildiri özetlerinin Türkmen Türkçesi, Rusça ve İngilizce’ye çevrilerek basıldığı kalınca bir kitap, bu olumsuzluğu bir ölçüde giderdi. Birinci salonda Orta Asya’nın Kültürel Mirasının Yayılma Alanı, ikinci salonda Hikmetli Sözler, eski Dinî Uygulamalar, İslâm Dininin Önemi, üçüncü salonda Türkmenlerin ve Türkmenistan’ın Tarihî Mirası ve bizim de bildiri sunduğumuz beşinci salonda Kültürel Mirasın Köprülüğü konularında bildiriler sunuldu.

Orta Asya ve Avrasya’nın Kültürel Mirası adlı uluslar arası sempozyumun birinci günü ile Türkmenistan’ın Kalkınış ve Anayasa Günü ile Mahdumgulu Şiir Bayramı aynı tarihe denk gelmişti. Bu sebeple birinci günkü oturumun ardından Ruhîyet Köşkü’nde Sayın Türkmenbaşı’nın katılımıyla, üç saatlik müzik ve dans gösterisi düzenlendi ve tüm misafirler bu gösteriye davetli idi.

18 Mayıs Cuma günü, sabah 9.00’da başlayıp 13.00’de sona eren sempozyumun kapanışı yine Mekan Köşkü’nde gerçekleştirildi. Kapanışta okunan Sayın Saparmırat Türkmenbaşı’nın mesajı ile Türkmenistan’ın Dış İşleri Bakanı ve Bilim Bakanının konuşmalarının ardından beş oturumun konuk başkanlarından birer değerlendirme konuşması istendi. Türkiye’den beşinci oturumun başkanlığını yapan Neval Konuk bir konuşma ile sempozyumu değerlendirdi. Kapanıştan sonra, misafirlere şehrin Millî Müzesi gezdirildi ve misafirler Akpamık adlı oyunu izlemek üzere Molla Nepes Tiyatrosuna götürüldü. *Orta Asya ve Avrasya’nın Kültürel Mirası Uluslar Arası Sempozyumu* faaliyetleri bu şekilde tamamlandı.

Aşkabat’ta geçirdiğimiz altı gün, gayet sıcak, canlı, unutulmaz anları ve edindiğimiz dostlar ile hatırimızda kalacak.

In this issue

ARTICLES

Soyalp TAMÇELİK	: Annexation Decision of Cyprus Communist Party (AKEL) and Cyprus Policy of U.S.S.R.....	3
Tamilla ALİYEVA	: Atatürk in some of Azerbaijan's Publishments*.....	12
Naciye YILDIZ	: An Evaluation of the "İç Oğuz'a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldiği Boy"	16
Dildar ATMACA-ŞIRZAD	: "Cami'üt-Tevarih" by Reşideddin and Tebriz Art by the beginning of 14 th Century	19
Alev Kâhya-BİRGÜL	: Language as a tool of Public Communication	21
Âdem AKIN-Remzi DEMİR	: "Destan-ı Al-i Osman" written by Münif Paşa for the 600 th Anniversary of the foundation of Ottoman Empire	25
Cem TÜYSÜZ	: Works of Dr. Cevad Hey'et about Turkish History	28

FROM THE PRESS

Yeni Düşünce	: After Nawrouz Celebrations	31
Zaman	: Prof. Dr. Sadık Tural is a Great Personality	32
Hürdoğan	: International Nawrouz in Sivas	33

BOOKS

Semiha ÖZEL	: Language Perception and Education	34
Ali DONBAY	: Namık Kemal as a Poet and all his Poems	36
Güçmurat SULTANMURADOV	: Türkoman Nations in our History	38
Müjgan CUNBUR	: Art of Hat and Famous Hat Artists	40
Saim KESKİN	: The Effect of Turkish National Literature upon Armenian Culture	44
Neval KONUK	: Europe of Ottoman's from Mora to Vienna	50
Şener DEMİREL	: An Evaluation upon Poet and work on 17 th Century Tezkire	54
Şebnem ERCEBECİ	: About "Death and Graveyard Culture" Symposium	57
Çadriye TÜRKAN	: "Âşık Deli Hâzım"	62
Gülsüm KİLLİ	: A new assistance to Hakas Ethnographya	64
Zeynep ZAFER	: The New Book of Prof. Dr. Cengiz Hakov, A Bulgarian Turk	66
Zafer GÖLEN	: Pomak Turks in Balkan region	70
Mehmet TOPRAK	: A Hundred Poets of A Thousand Years: Azerbaijan Poetry Anthology	74
Melek Dosay GÖKDOĞAN	: In The Track Of The Learned	77
Serap LELOĞLU-ÜNAL	: An Example to the Unity of Turkish Background Nations	78
Hüseyin GÜL	: About the Book Presented for the Republic	82

PERIODICALS

Semiha ÖZEL	: "A Call For Emotion"	84
Muhsin YILMAZ	: "Journal of the History of Sufism"	86
Songül SALLANGÜL	: "Sociology Magazine"	87

TEXT BOOKS

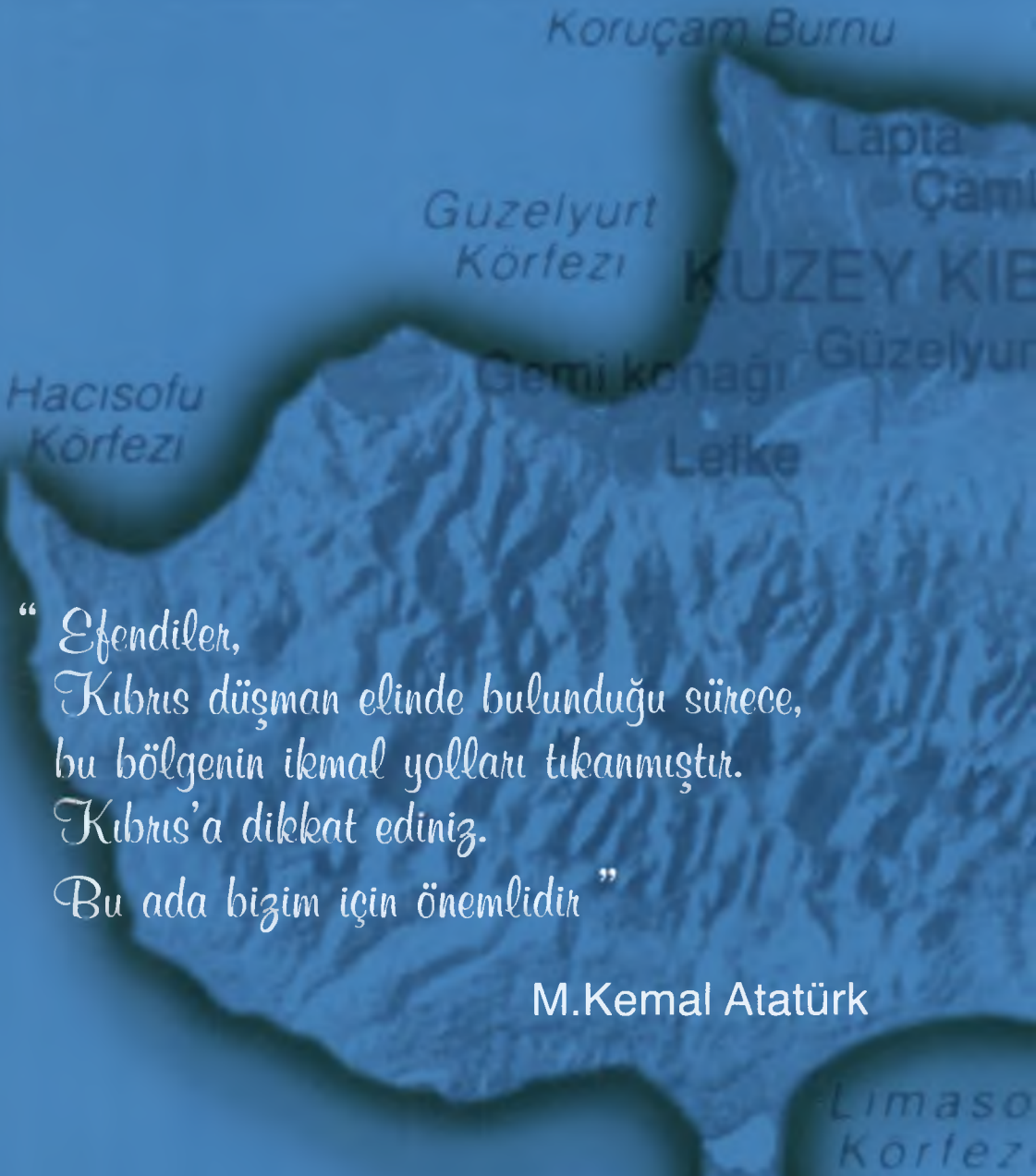
Alev Kahya BİRGÜL	: A Psychology Lecture Book for High Schools	89
-------------------	--	----

NEWS

İmran BABA	: Nawrouz Information Celebration in Turkish Culture	92
Abdıldacan AKMATALIYEV	: "Prof. Dr. Sadık TURAL is a Great Personality"*	93
Semiha ÖZEL	: "Cultürel İnceleme of Middle Asia and Avrasya International Symposium" was held in Ashkabad	95

* These articles have been translated into Turkey's Turkish.

“ Efendiler,
Kıbrıs düşman elinde bulunduğu sürece,
bu bölgenin ikmal yolları tıkanmıştır.
Kıbrıs'a dikkat ediniz.
Bu ada bizim için önemlidir ”

M.Kemal Atatürk

**ULUSLARARASI
DÖRDÜNCÜ TÜRK KÜLTÜRÜ KONGRESİ**
Bildirileri 4-7 Kasım 1997, Ankara

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINLARI

**БАЛКАНАРДА КÜЛТÜР КҮТЛЕГІН ВЕ ТҮРК МІЛЛӘТİN
УЛУСЛАРАЛИ СИМПОЗИУМ
БİLDİRİLERİ**
(17-18 Магис 2006, Шәрафәт - ШИВАДИНОВ)
СІЛТ 1

**КУЛТУРНИТЕ ВЗАИМОДЕЈОВНИЈА НА БАЛКАНИТЕ
И ТУРОКАТА АРХИТЕКТУРА
МЕЈДУНАРОДЕН СИМПОЗИУМ
ОБОРНИК ОТ ДОКЛАДИ**
(17-18 мај 2006, Шарафет-Шивадин)
ТОМ 1

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI
ИЗДАНИЕ НА КУЛТУРНИТЕ ИДЕЈИ «ATATÜRK»

**TÜRK - ERMENİ İLİŞKİLERİNİ
BİBLİYOGRAFİYASI**

ERDAL İLTER

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi: 73

**ERMENİ
MESELESİNE
DAİR**

Sadık TURAL

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI YAYINLARI